
АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АБАЯ
ABAI KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Педагогика және психология
Педагогика и психология
Pedagogy and Psychology

Ғылыми-әдістемелік журнал
Научно-методический журнал
Research journal

2009 жылдың қыркүйек айынан бастап шығады
Издается с сентября 2009 года
Since september 2009

3(36) 2018

БАС РЕДАКТОР

Т. Балықбаев – педагогика ғылымдарының докторы, профессор

Редакция алқасы

Бас редактордың орынбасары: **Момбек А.А.** – п.ғ.к., қауым.профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); жауапты хатшы: **Исалиева С.Т.** – ә.ғ.м. (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Абылкасымова А.Е.** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Беркімбаева Ш.К.** – п.ғ.к., профессор (Педагогикалық шеберлік орталығы, Алматы); **Иманбаева С.Т.** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Кулсариева А.Т.** – ф.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Менлибекова Г.Ж.** – п.ғ.д., профессор (Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ); **Намазбаева Ж.И.** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Стукаленко Н.М.** – п.ғ.д., профессор (Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау МУ); **Таубаева Ш.Т.** – п.ғ.д., профессор (эль-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Шайбакова Д.Д.** – ф.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Айтбаева А.Б.** – п.ғ.к., профессор (эль-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Искакова А.О.** – п.ғ.к., доцент (Т.Жүргенов атындағы ҰӨА); **Искакова А.Т.** – п.ғ.к., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Касен Г.А.** – п.ғ.к., қауым.профессор (эль-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Сагинтаева А.К.** – ф.ғ.к., доцент (Назарбаев Университеті); **Сакенов Д.Ж.** – п.ғ.к., профессор (Павлодар МПУ).

Халықаралық редакция кеңесі

Абдуллин Э.Б. – п.ғ.д., профессор (Мәскеу МПУ, Ресей); **Бейляров Э.** – п.ғ.д., профессор (Әзірбайжан БМ ББИ, Әзірбайжан); **Вежбински Я.** – ф.ғ.д., профессор (Лодзь университеті, Польша); **Гура Т.Е.** – п.ғ.д., профессор (Запорожье ОДК ПББИ, Украина); **Калдыбаева А.Т.** – п.ғ.д., профессор (И.Арабаев атындағы Қырғыз МУ); **Кенжегалиева М.Д.** – ф.ғ.д., профессор (Лейпциг университеті, ФРГ); **Колева И.** – доктор, профессор (Климент Охридский атындағы София университеті, Болгария); **Мардахаев Л.В.** – п.ғ.д., профессор (Ресей мемлекеттік әлеуметтік университеті, Ресей); **Тастанбекова К.** – PhD, қауымдастырылған профессор (Цукуба университеті, Жапония); **Федосенко Е.В.** – PhD, доцент (Балтық гуманитарлық институты, Санкт-Петербург, Ресей); **Юко Моминоти** – әдебиет докторы, профессор (Васеда университеті, Жапония).

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Балықбаев Т.О. – доктор педагогических наук, профессор

Редакционный совет

Момбек А.А. – заместитель главного редактора, к.п.н., асс.профессор (КазНПУ имени Абая); **Исалиева С.Т.** – ответственный секретарь, м.с.н. (КазНПУ имени Абая); **Абылкасымова А.Е.** – д.п.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Беркімбаева Ш.К.** – к.п.н., профессор (Центр педагогического мастерства, Алматы); **Иманбаева С.Т.** – д.п.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Кулсариева А.Т.** – д.философ.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Менлибекова Г.Ж.** – д.п.н., профессор (ЕНУ имени Л.Н.Гумилева); **Намазбаева Ж.И.** – д.п.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Стукаленко Н.М.** – д.п.н., профессор (Кокшетауский ГУ имени Ш.Уалиханова); **Таубаева Ш.Т.** – д.п.н., профессор (КазНУ имени аль-Фараби); **Шайбакова Д.Д.** – д.филолог.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Айтбаева А.Б.** – к.п.н., профессор (КазНУ имени аль-Фараби); **Искакова А.О.** – к.п.н., доцент (КазНАИ имени Т.Жүргенова); **Искакова А.Т.** – к.п.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Касен Г.А.** – к.п.н., асс.профессор (КазНУ имени аль-Фараби); **Сагинтаева А.К.** – к.филолог.н., доцент (Назарбаев Университеті); **Сакенов Д.Ж.** – к.п.н., профессор (Павлодарский ГПУ).

Международный редакционный совет

Абдуллин Э.Б. – д.п.н., профессор (МГПУ, Москва, Россия); **Бейляров Э.** – д.п.н., профессор (Институт образования МО Азербайджана, Баку); **Вежбински Я.** – д.гуманитар.н., профессор (Лодзинский университет, Польша); **Гура Т.Е.** – д.п.н., профессор (Запорожский ОИ ППО, Украина); **Калдыбаева А.Т.** – д.п.н., профессор (Кыргызский ГУ имени И.Арабаева); **Кенжегалиева М.Д.** – д.филолог.н., профессор (Лейпцигский университет, ФРГ); **Колева И.** – доктор, профессор (Университет Климент Охридского, София, Болгария); **Мардахаев Л.В.** – д.п.н., профессор (РГСУ, Москва, Россия); **Тастанбекова К.** – PhD, асс.профессор (Университет Цукуба, Япония); **Федосенко Е.В.** – доктор PhD, доцент (Балтийский ГИ, С-Петербург, Россия); **Юко Моминоти** – д.литературы, профессор (Университет Васеда, Япония)

chief editor

CHIEF EDITOR

Balykbaev T.O. – doctor of pedagogical sciences, professor

Editorial council

Mombek A.A. – deputy editor, candidate of pedagogical sciences, associate professor (Abai KazNPU); **Issaliyeva S.T.** – executive secretary, master of social sciences (Abai KazNPU); **Abilkassymova A.E.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU); **Berkimbayeva Sh.K.** – candidate of pedagogical sciences, professor (The Center of Pedagogical Mastery, Almaty); **Imanbayeva S.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU); **Kulsariyeva A.T.** – doctor of philosophical sciences, professor (Abai KazNPU); **Menlibekova G.Zh.** – doctor of pedagogical sciences, professor (L.N.Gumilyov ENU); **Namazbayeva Zh.I.** – doctor of psychological sciences, professor (Abai KazNPU); **Stukalenko N.M.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Sh.Ualikhanov Kokshetau STU); **Taubayeva Sh.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (al-Farabi KazNU); **Shaybakova D.D.** – doctor of philological sciences, professor (Abai KazNPU); **Aytbaeva A.B.** – candidate of pedagogical sciences, professor (al-Farabi KazNU); **Iskakova A.O.** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (N.Zhurgenov KazNAA); **Iskakova A.T.** – candidate of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU); **Kassen G.A.** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (al-Farabi KazNU); **Sagintayeva A.K.** – candidate of philological sciences, associate professor (Nazarbayev University); **Sakenov D.Zh.** – candidate of pedagogical sciences, professor (Pavlodar SPU).

International Editorial Board

Abdullin E.B. – doctor of pedagogical sciences, professor (Moscow SPU, Russia); **Beilyarov E.** – doctor of psychological sciences, professor (Education Institute of the Ministry of Education of Azerbaijan, Baku); **Vezhbinski Ya.** – doctor of humanitarian sciences (University of Lodz, Poland); **Gura T.E.** – doctor of psychological sciences, professor (Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Ukraine); **Kaldybayeva A.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (I.Arabayev Kyrgyz State University); **Kenzhegaliyeva M.D.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Leipzig University, FRG); **Koleva I.** – doctor, professor (Kliment Ohridski Sofia University, Bulgaria); **Mardakhayev L.V.** – doctor of pedagogical sciences (Russian State Social University, Russia); **Tastanbekova K.** – PhD, associate professor (University of Tsukuba, Japan); **Fedosenko E.V.** – PhD, associate professor (Baltic Humanitarian University, Saint-Petersburg, Russia); **Momiyuti Yuku** – doctor of Literature, professor (Waseda University, Japan).

Учредитель: Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации РК

24 июня 2009 г. №10219-Ж

Периодичность 4 раза в год

Адрес редакции:

050010, Алматы, пр. Достык, 13, телефон 291-91-82

© КазНПУ им. Абая, 2018

ҚҰРМЕТТІ ОҚЫРМАНДАР!

Сіздердің назарларыңызға «Педагогика» және психология» ғылыми-әдістемелік журналының отыз алтыншы шығарылымының үшінші нөмірі ұсынылады.

«Педагогика және психологияның әдіснамасы мен теориясы» бөлімінде «Көптілді ІТ маманының отандық білім беруді жаңғырту жағдайында инновациялық құзыреттілік моделін құру және енгізу» грант жобасы, сондай-ақ психологиялық дайындықтың құрылымдық-функционалдық үлгісі шеңберінде жүргізілген көп тілді маманның құзыреттілік моделінің инварианттары ұсынылған, психологиялық мәдениетті меңгерудің ерекшеліктері студенттердің психологиялық дайындығының ең жоғары деңгейі ретінде көрсетілген.

«Қолданбалы психология және психотерапия» бөлімінде ғалымдар мен студенттер арасында ерік-жігерді қалыптастыру, өзін-өзі тану үрдісі, олардың күштерін білу және психологиялық ғылымның маңызды мәселелерінің бірі ретінде практикалық психологтың қажетті жеке қасиеттерін зерттеуге бағытталған сипатты дамытуға ықпал ететін арнайы білім беруді дамыту бағдарламаларын құруы қарастырылады.

«Білім берудегі инновациялар» бөлімінде болашақ мамандардың біліктілігін арттырудың, білім берудің жаңартылған мазмұны, мұғалімнің 12 жылдық білім беру жүйесіне кезеңдік көшудегі кәсіби құзыреттілігі, халықаралық кластерлік модельдегі болашақ мұғалімдерді оқыту және Қазақстан Республикасындағы ғылыми қарым-қатынас: сана мен тәжірибені жаңғырту мәселелері қамтылған.

«Білім берудің мәселелері мен келешегі» бөліміндегі жастар арасындағы фундаментализмнің себептерін және олардың әсерін талдаудың әлемдік тәжірибесі қарастырылған. «Жастардың арасында рикализм: әлемдік тәжірибенің себептері мен салдарын талдау» деген мақалаға назар аударған жөн.

«Мәңгілік ел» ұлттық идеясының аясындағы білім, мәдениет және өнер» бөлімінде ғалымдар мен педагогтар оқырмандардың назарларына ұлттық сәйкестік, азаматтық және патриотизмді қалыптастыру, тарих және әлеуметтік есте сақтауды, қазақ халқы және бүкіл Қазақстан халқының рухани мұрасын дамытуға бағытталған ұлттық білім беру, мәдениет және өнер құндылықтарын жеткізуге тырысуда.

«Рухани жаңғыру: білім беру, ғылыми және мәдени кеңістік» бөлімінде тұлғаның шығармашылық жолы мен рухани жаңғыруы, рухани мәдениеттің қайнар көзі ретінде бейнелеу өнері талқыланады.

Редакция алқасынан және өз атыман біздің журналымыздың редакциялық алқа мүшесі, педагогикалық ғылымдарының докторы, Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің педагогика, психология және әлеуметтік жұмыс кафедрасының профессоры Нина Михайловна Стукаленконы мерейтойымен құттықтаймыз. Сізге зор денсаулық және одан әрі табыс тілей тілейміз!

Құрметпен,
бас редактор

Т.Балықбаев

УВАЖАЕМЫЕ ЧИТАТЕЛИ!

Вашему вниманию предлагается третий номер тридцать шестого выпуска нашего журнала.

Так, в разделе «Методология и теория педагогики и психологии» представлены инвариант компетентностной модели полиязычного специалиста, выполненный в рамках грантового проекта «Разработка и внедрение инновационной компетентностной модели полиязычного IT-специалиста в условиях модернизации отечественного образования», а также структурно-функциональная модель психологической готовности, показана специфика усвоения психологической культуры как высшего уровня психологической готовности студентов.

В рубрике «Прикладная психология и психотерапия» учеными рассматривается формирование силы воли у воспитанников, процесс самопознания, знание ими своих сильных сторон и построение специальных образовательных программ развития, способствующих выработке характера, изучению необходимых личных качеств практического психолога, как одной из существенных проблем психологической науки.

В разделе «Инновации в образовании» затрагиваются вопросы профессионального мастерства будущих специалистов в рамках обновленного содержания образования, профессиональной компетентности педагога в условиях поэтапного перехода к 12-летнему образованию, подготовки будущего учителя в условиях международной кластерной модели обучения, а также научная коммуникация в Республике Казахстан: модернизация сознания и практики.

Следует обратить внимание на статью «Радикализм среди молодежи: анализ причин и последствий из мирового опыта» в разделе «Проблемы и перспективы образования», где рассматривается мировой опыт анализа причин и последствий фундаментализма среди молодежи. В рубрике «Образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік Ел» ученые и педагоги на страницах журнала стараются донести до читателя ценности национального образования, культуры и искусства, которые направлены на формирование национального самосознания, гражданственности и патриотизма, развитие исторической и социальной памяти, духовного наследия казахского народа и народа Казахстана в целом.

Творческий путь и духовное возрождение личности, изобразительное искусство как источник духовной культуры рассматриваются в разделе «Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство».

От имени редакционного совета и от себя лично поздравляем с юбилеем Стукаленко Нину Михайловну члена редакционного совета нашего журнала, доктора педагогических наук, профессора кафедры педагогики, психологии и социальной работы Кокшетауского государственного университета имени Ш.Уалиханова. Желаем крепкого здоровья и дальнейших творческих успехов.

С уважением,
главный редактор

Т.Балыкбаев

МРНТИ 14.01.11

Р.З. ЖУМАЛИЕВА¹, К.Т. КОЖАХМЕТ², О.В. СЮРМЕН³, Л.Б. АТЫМТАЕВА⁴,
М.К. ДЖАНДИЛЬДИНОВ⁵

¹⁻⁵ Университет имени Сулеймана Демиреля
(Алматы, Казахстан)

ИНВАРИАНТ КОМПЕТЕНТНОСТНОЙ МОДЕЛИ ПОЛИЯЗЫЧНОГО СПЕЦИАЛИСТА ВУЗОВСКОЙ И ПОСЛЕВУЗОВСКОЙ ПОДГОТОВКИ И ОБЩАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ПОЛИЯЗЫЧНОГО IT-СПЕЦИАЛИСТА

Аннотация

В настоящее время для отечественной системы образования переход к эффективной компетентностной модели полиязычного выпускника вуза, отражающей преимущества компетентностного подхода, является приоритетной задачей. Внедрение компетентностного подхода в систему вузовской и послевузовской подготовки специалистов направлено на модернизацию образовательного процесса, на улучшение взаимодействия с рынком труда, а также на повышение конкурентоспособности будущих специалистов. Данное исследование выполняется в рамках грантового проекта «Разработка и внедрение инновационной компетентностной модели полиязычного IT-специалиста в условиях модернизации отечественного образования». Цель исследования связана с разработкой компетентностной модели полиязычного специалиста и определением общей методологии формирования компетенций полиязычного IT-специалиста. Основные направления и идеи научного исследования связаны с определением методологии разработки компетентностных моделей в образовании. С этой целью в работе используются концептуальные положения системы CEFR (Общеввропейские компетенции владения иностранным языком), а также метод моделирования как способ изучения объектов различной природы. Научная и практическая ценность работы заключается в том, что исходные положения и исследовательские подходы в работе являются существенным основанием для перспективных исследований компетентностного подхода в образовании. Результаты исследования имеют практическое применение и могут быть использованы при составлении образовательных программ, методических рекомендаций и указаний по компетентностному подходу в образовании.

Ключевые слова: компетентностная модель; компетенция; компетентность; IT-специалист; CEFR (Общеввропейские компетенции владения иностранным языком).

Введение. Актуальность предлагаемого исследования связана с необходимостью повышения качества системы высшего образования в Республике Казахстан на основе компетентностного подхода, позволяющий эффективно осуществлять переход от знаниевой парадигмы образования к деятельностной, ориентированной на актуальные и востребованные жизнью результаты обучения [1; 6].

Основная часть. Актуальность работы подтверждается и тем, что данное исследование выполняется в рамках грантового про-

екта «Разработка и внедрение инновационной компетентностной модели полиязычного IT-специалиста в условиях модернизации отечественного образования».

Целью научного исследования является разработка инварианта компетентностной модели полиязычного специалиста вузовской подготовки, определение общей методологии формирования компетенций полиязычного IT-специалиста.

Следует отметить, что отечественное и зарубежное высшее образование имеют определенный опыт построения квалифика-

ционных моделей специалистов, в том числе, вошедших в образовательные стандарты начала XXI века. В этой связи необходимо подчеркнуть, что материалом данной работы послужили многочисленные исследования, проведенные в данном направлении, в частности, теоретико-практические работы по компетентностному подходу в образовании отечественных и зарубежных ученых.

Проведенные исследования по данной тематике не в полной мере отражают избирательное и взвешенное отношение ко всем имеющимся разработкам компетентностных образовательных моделей, что и послужило основанием для формулирования, во-первых, следующего исследовательского вопроса: способствует ли система CEFR (Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment) созданию более эффективной компетентностной модели специалиста вузовской и послевузовской подготовки?; во-вторых, следующей гипотезы: общая методология формирования компетенций полиязычного IT-специалиста может быть эффективной только в том случае, если правильно выбрано соотношение взаимосвязанных конструктов компетентностной модели полиязычного специалиста вузовской и послевузовской подготовки на основе которой определяется данная методология.

Предлагаемое исследование включает в целом три этапа: постановка ключевого вопроса, гипотезы и выбор методов исследования; определение сущностных характеристик компетенции и алгоритма ее формирования на основе уровневого подхода (CEFR); создание компетентностной модели полиязычного специалиста вузовской и послевузовской подготовки; определение общей методологии формирования компетенций полиязычного IT-специалиста вузовской и послевузовской подготовки.

В исследовании используется метод моделирования, а также система CEFR с целью определения сущностных характеристик компетенции, разработки компетентностной модели специалиста и методологии формирования компетенций IT-специалиста.

По мнению современных исследователей, компетентностного подхода в обучении, компетенции и их компоненты целесообразно

рассматривать с точки зрения метода моделирования, так как данный метод опирается на системный и комплексный подходы [8]. Известно, что моделирование как универсальная форма познания, является наиболее распространенным методом изучения объектов различной природы. В целом выделяются следующие этапы моделирования: определение целей и задач конструирования моделей; создание вариантов моделей, возможно в графическом виде; анализ данной модели и определение области применения; практическое применение и корректировка полученных результатов с целью введения дополнительных данных и характеристик. Вышеперечисленные этапы моделирования используются в предлагаемом исследовании при создании компетентностной модели полиязычного специалиста и определения общей методологии формирования компетенций полиязычного IT-специалиста.

Как было указано выше, для определения сущностных характеристик компетенций используется концепция CEFR. CEFR общепризнан как международный стандарт в преподавании и обучении иностранных языков. Его актуальность неоспорима, поскольку он предусматривает возможности для дальнейших инноваций в учебном процессе. Очевидно, что работа в данном направлении будет продолжаться, о чем, в частности, свидетельствует казахстанский опыт внедрения европейских стандартов иноязычного образования в учебный процесс. CEFR разрабатывался при сотрудничестве многочисленных европейских институтов и представляет собой открытую для внесения изменений и дальнейшего развития международную систему [15]. Основными характеристиками CEFR являются универсальность и системность. Под универсальностью понимается стандартизация предмета изучения, основополагающих категорий, используемых терминов, собственно уровней и критериев их оценки, достигаемые языковые компетенции. CEFR которые приемлемы для описания любого языка независимо от его строения, страны функционирования, образовательного контекста (школа, университет, языковые курсы) и методик обучения. Системность CEFR охватывает как собственно шкалу

владения языком, так и дескрипторы этих уровней, что в совокупности создает единый понятийный комплекс, способный унифицированным языком описать любую систему сертификации, любую программу обучения, ее цели и задачи и в конечном итоге языком описать любую систему сертификации, любую программу обучения, ее цели и задачи и в конечном итоге достигаемые языковые компетенции. CEFR определяет какими конкретно навыками необходимо владеть, чтобы использовать язык в целях общения, а также какие знания и умения необходимо освоить, чтобы коммуникация была успешной. Шкала CEFR включает 6 уровней, в том числе 3 крупных уровня (базовый/A, средний/B и продвинутой/C), каждый из которых подразделяется на 2 подуровня. Специфика CEFR, которая отличает его от прочих систем, заключается в следующем: во-первых, CEFR определяет необходимые для пользователя языка компетенции и включает четыре общеизвестных речевых навыка (слушание, говорение, чтение, письмо) в рамки принимаемой обучаемым деятельности; во-вторых, CEFR обеспечивает научно обоснованные и проверенные на практике дескрипторы для каждой компетенции и каждого вида речевой деятельности, за исключением лишь межкультурных компетенций и посредничества. Шкалы дескрипторов основываются на подробно разработанной системе категорий, которые определяют значения понятий «владение/использование языка» и «владеющий языком/пользователь» [15].

Таким образом, предлагаемая методика формирования и развития компетенций полиязычного IT-специалиста может внести дополнения и изменения в стратегическое планирование образовательного процесса профессиональной и научной послевузовской подготовки. Результаты исследования могут способствовать расширению и углублению представлений о компетентностной модели специалиста вузовской и послевузовской подготовки и совершенствованию отечественного образования в контексте эффективной подготовки IT-специалистов.

Обзор литературы. Существует множество трактовок понятий компетентностного подхода в образовании, которые имеют различное содержание. Приведем некоторые возможные варианты определений:

1) компетенция – совокупность знаний, умеленной сфере деятельности; 2) компетентность (в общем понимании) – соответствие предъявляемым требованиям, установленным критериям и стандартам в соответствующих областях деятельности и при решении определенного типа задач, обладание необходимыми знаниями, способность добиваться результатов и владеть ситуацией; 3) компетентностный подход в образовании – формирование ключевых образовательных компетенций, трактуемых как совокупность умений, знаний, нормативно-ценностных установок, необходимых для эффективного решения личностных и социально значимых проблем в определенных сферах деятельности и культуры [5; 6].

В настоящее время существующие компетентностные модели приоритетного инженерно-технического направления сводятся к набору компетенций, где понятие «компетенция» имеет значение «знаю, что», в отличие от необходимого ориентира «знаю, как». Недостаточно четко выявлены стратегического и полиязычного образования в высших учебных заведениях [4]. Вышеуказанные факторы предопределяют необходимость выбора основных направлений и подходов в формировании национальной методологии разработки инварианта инновационной компетентностной модели полиязычного специалиста, и инновационной компетентностной модели полиязычного IT-специалиста в частности, гарантирующих достижение мирового уровня качества при сохранении уникальности отечественной образовательной системы.

Следует отметить, что в некоторых исследованиях компетенции определяются как знания и умения в определенной сфере обучения, а компетентность – это качественное использование компетенций [4; 18]. В других работах подчеркивается, что понятия «знания», «умения», «навыки» неточно характеризуют понятие «компетентность», так как, по мнению некоторых ученых, «компетентность» предполагает владение знаниями, умениями, навыками и жизненным опытом [11]. Известно, что при рассмотрении проблем модернизации образования определения требований к выпускникам вузов широко применяется термин «профес-

сиональная компетентность» [1]. Попытки выделения и включения в обязательные требования сформированности профессиональных компетсти профессиональных компетенций у будущих специалистов предпринимаются как на уровне руководства предприятий, так и на государственном уровне. Проблеме качества образования требованиям логики общественного развития посвящены многочисленные отечественные и зарубежные исследования [1; 2; 6; 7; 9; 16; 17; 18; 19]. В этой связи необходимо отметить также, что в некоторых работах исследуются проблемы полиязычия в системе высшего профессионального образования и послевузовского образования [3].

Компетентностная модель специалиста, по мнению современных исследователей, методистов и педагогов, является одной из основных ключевых понятий компетентностного подхода в образовании. В этой связи, следует отметить, что в настоящее время наблюдается тенденция к минимизации набора или количественного состава компетенций специалиста как в зарубежном, так и в отечественном образовании. Этой же тенденции придерживаются компании и предприятия, где одним из основных видов деятельности является работа с персоналом. Если в начале 2000-х годов набор компетенций был представлен достаточно большим количественным составом компетенций, то сейчас пристальное внимание уделяется качественной стороне данной проблематики, в частности, минимизации количественного состава компетенций и изучению существенных характеристик компетенции. Так, во многих зарубежных исследованиях, компетенции в целом подразделяются на общие и специфические, которые представлены определенным составом умений и навыков [13]. В отечественных и российских исследованиях компетенции определяются как ключевые и профессиональные, в рамках которых также выделяют определенный состав умений и навыков будущего специалиста [1; 6].

Анализируя опыт зарубежных исследований, необходимо также отметить работы исследователей, в которых рассматриваются вопросы и проблемы внедрения компетентностного подхода в образовании, при этом

особое внимание уделяется уровневой организации компетенций, основным видам компетенций, принципам и критериям оценивания компетенций [12; 14]. В этой связи следует подчеркнуть, что зарубежными учеными, с целью определения необходимого состава компетенций, и критериев их оценивания, проводятся специальные опросы, о чем свидетельствует достаточно большое количество опубликованных исследований по данной тематике. Так, например, в некоторых работах определяются компетенции выпускников и работодателей, в других – компетенции студентов и преподавательско-работодателей, в других – компетенции студентов и преподавательского состава [10; 20; 21].

Необходимо отметить также, что в отечественных и зарубежных исследованиях по компетентностному подходу в образовании используются различные подходы и методы, что подтверждает разнообразие существующих компетентностных моделей специалистов. В этой связи следует подчеркнуть, что в предлагаемом исследовании впервые используется уровневая система CEFR, представляющая совершенно новый подход в разработке компетентностной модели специалиста. .

Результаты и обсуждение. С целью раскрытия сущности компетентностного подхода в образовании, обратимся к ключевым понятиям, конструктам компетентностной модели: «компетенция», «компетентность», «компонент компетенции», «уровни компетенции», «дескрипторы компетенции». Данные ключевые понятия компетентностного подхода в образовании, связанные с характеристиками и алгоритмом формирования компетенции, и необходимые для реализации основных задач проекта, определяются авторами проекта следующим образом:

1. Компетенция – личное свойство индивидуума, характеризующееся способностью выполнять различные задачи профессиональной деятельности;

2. Компетентность – соответствие предъявляемым требованиям, стандартам и критериям;

3. Компонент компетенции – структурный элемент компетенции;

4. Уровни компетенции – диапазон сформированности компетенции;

5. Индикаторы компетенции – результаты обучения;

6. Дескрипторы компетенции – показатели успешности достижения результатов обучения, т.е. критерии оценивания результатов обучения.

Рассмотрим более подробно каждый из приведенных ключевых понятий. Компетенция, по мнению авторов, это категория, характеризующая профессиональную деятельность человека, и которая реализуется в полной мере после окончания вуза. При этом компетентность – это владение умениями и навыками, соответствующих определенным стандартам, требованиям и критериям профессиональной компетентности. Развитие той или иной компетенции может происходить и на протяжении всей профессиональной деятельности специалиста. Комплексная реализация компетенции осуществляется на основе циклической интеграции ее структурных элементов, другими словами, когнитивно-деятельностного (когнитивно-мотивационно-деятельностного (мотивационного) и рефлексивно-деятельностного (рефлексивного) компонентов компетенции. Здесь необходимо отметить, что каждый из этих компонентов – это определенная деятельность или активность, присутствующая любой компетенции. В когнитивном компоненте это деятельность направлена на реализацию понимания, аккумуляции и синтеза информации. Мотивационный компонент компетенции как определенный вид деятельности связан с использованием рациональных установок и методов для формирования позитивной мотивации (мотивации успеха). При этом рефлексивный компонент компетенции направлен на реализацию развития, закрепления и автоматизации приобретенных знаний, умений и навыков. Если компонент компетенции это, прежде всего, способ ее реализации, то уровень компетенции это ее сформированность в соответствии с формированием и развитием компетенции.

Известно, что в системе вузовской и послевузовской подготовки специалиста в Республике Казахстан имеются следующие образовательные структуры: бакалавриат, магистратура, докторантура и постдокторантура. В рамках каждой из них, в контек-

сте уровневой иерархии, сформированность компетенции представлена определенными уровнями. Так, например, формирование и развитие компетенции в бакалавриате, по мнению авторов проекта, можно разделить на шесть уровней: начальный, базовый, промежуточный, повышенный, продвинутый и профессиональный. При этом начальный и базовый уровни соответствуют 1 и 2 курсам обучения, промежуточный и повышенный – 3 курсу, продвинутый и профессиональный – 4 курсу. Следует отметить, что деление на шесть уровней в бакалавриате соответствует системе уровней владения иностранным языком CEFR: *A* – Элементарное владение, *A1* – Уровень выживания, *A2* – Предпороговый уровень; *B* – Самодостаточное владение, *B1* – Пороговый уровень, *B2* – Пороговый продвинутый уровень, *C* – Свободное владение, *C1* – Уровень профессионального владения, *C2* – Уровень владения в совершенстве. Здесь необходимо подчеркнуть, что шесть уровней CEFR объединены в три категории CEFR объединены в три категории *A*, *B* и *C*. Так и в проявлении компетенций на уровне обучения в бакалавриате можно условно применить те же самые категории: *элементарное владение* – начальный и базовый уровни; *самодостаточное владение* – промежуточный и повышенный уровни; *свободное владение* – продвинутый и профессиональный уровни сформированности компетенций.

Дальнейшее развитие компетенций соответствует обучению в магистратуре, которое можно условно поделить на 4 уровня: профильный, уровень высокой профильной компетентности, академический, уровень высокой академической компетентности. Первые два уровня соответствуют 1 курсу обучения, а третий и четвертый уровни – 2 курсу при 2-х годичном обучении в магистратуре. Одногодичная или профильная магистратура представлена 2 уровнями: профильным уровнем и уровнем высокой профильной компетентности.

В докторантуре также выделяются исследовательский уровень, соответствующий 1 и 2 годам обучения, и уровень высокой исследовательской компетентности, соответствующий 3 году обучения в докторантуре. Уровень сформированности компетенций

в постдокторантуре представлен двумя уровнями – уровнем эксперта и уровнем высокой компетентности эксперта. Уровневый подход в сформированности компетенции требует определенного подхода в измерении проявления той или иной компетенции. Так, авторы проекта предлагают 100-бальную

систему измерения (оценивания) уровня сформированности компетенций. Для бакалавриата начальному и базовому уровням соответствует 10% на каждый из них, всем другим уровням – 20% (Диаграмма 1 – Шкала измерения проявления компетенций).

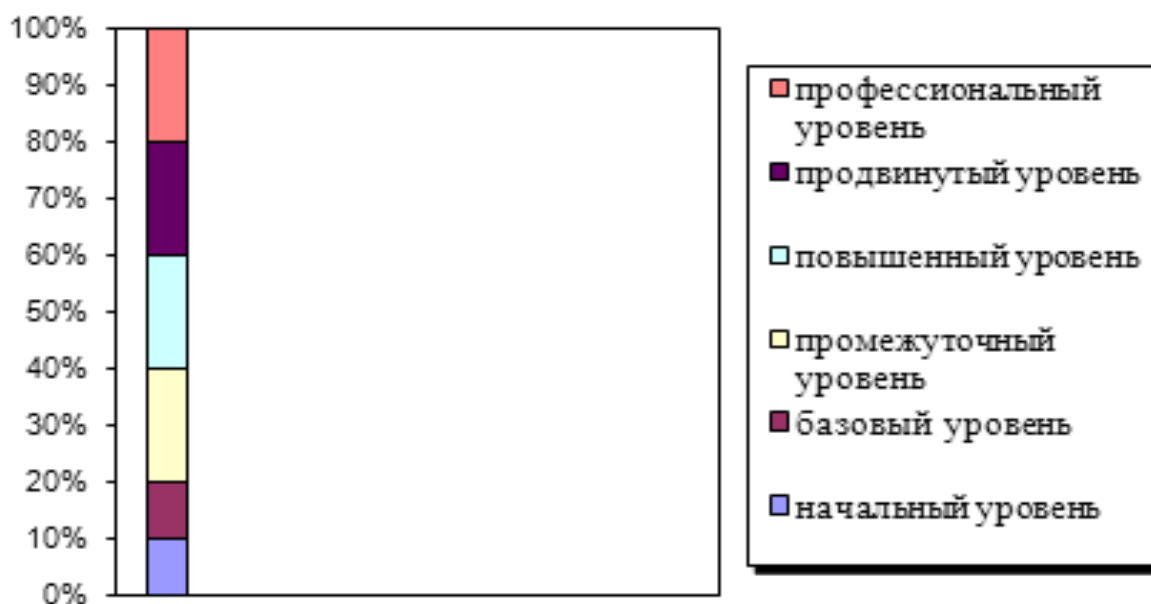

Диаграмма 1 – Шкала измерения проявления компетенций

Система измерения проявления компетенций по другим образовательным структурам имеет аналогичную 100-бальную шкалу. Так, например, сформированность компетенций в магистратуре представлена на 100-бальной системой. В 2-х годичной магистратуре два диапазона по 25% сформированности компетенций приходится на профильный уровень и уровень высокой профильной компетентности, два других диапазона по 25% – на академический уровень и уровень высокой академической компетентности. При одногодичной магистратуре два диапазона по 50% сформированности компетенции приходится на профильный уровень и уровень высокой профильной компетентности. 100-бальная система измерения проявления компетенций используется и в следующей образовательной структуре – докторантуре: 50% диапазона приходится на исследовательский уровень, другие 50% на уровень высокой исследовательской компетентности. Данный метод

измерения проявления компетенции используется также и в постдокторантуре: 50% диапазона приходится на уровень эксперта, другие 50% на уровень высокой компетентности эксперта.

Следующим ключевым понятием компетентностного подхода в образовании является «индикатор компетенции», связанный с результатами обучения. Для каждого определенного уровня сформированности компетенций (этапа обучения) выделяются следующие базовые категории: «знать», «уметь» и «владеть». При этом «знать» – воспроизводить теоретический материал с необходимой степенью точности и полноты; «уметь» – решать профессиональные задачи на основе стандартных алгоритмов решения; «владеть» – решать усложненные профессиональные задачи на основе приобретенных знаний, умений и навыков.

С целью определения степени достижения результатов для каждой из этих катего-

рий можно применить 3 критерия оценивания результатов обучения (дескрипторов), соответствующих степени их сформированности. Другими словами, дескриптор – это степень обученности на каждом уровне, измеряемой 3-х бальной системой. При этом дескриптор 1 – это недостаточное владение знаниями, умениями и навыками, дескриптор 2 – достаточное владение знаниями, умениями и навыками, дескриптор 3 – высокая степень владения знаниями, умениями и навыками.

Учитывая, опыт отечественных и зарубежных исследований, инвариант обобщенной компетентностной модели полиязычного выпускника вузовской подготовки представляет собой описание того, каким набором компетенций должен обладать выпускник вуза, к выполнению, каких профессиональных функций он должен быть подготовлен и какова должна быть степень его подготовленности. В состав таких компетенций, безусловно, входят ключевые и профессио-

нальные компетенции. Таким образом компетентностная модель выпускника вуза (бакалавра) представляет собой классификацию социально-личностных, коммуникативных, общепрофессиональных и специально-профессиональных компетенций, которые в целом образуют полиструктурную и многофункциональную профессиональную компетентность будущего специалиста (Диаграмма 2 – Компетентностная модель выпускника вуза/бакалавра).

Что касается компетентностной модели специалиста послевузовской подготовки, то здесь наряду с дальнейшим развитием ключевых (социально-личностных, коммуникативных) и прото формирование прикладной компетенции в магистратуре, научной – в докторантуре и компетенции экспертной оценки профессиональной деятельности в постдокторантуре.

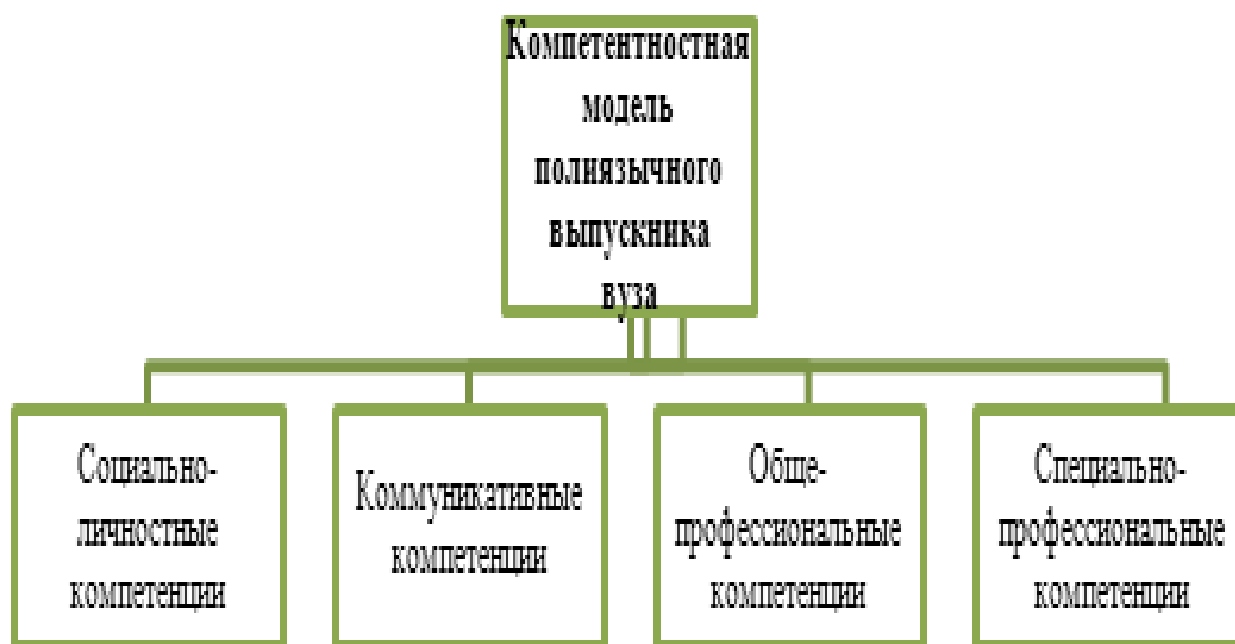

Диаграмма 2 – Компетентностная модель выпускника вуза/бакалавра

При этом состав ключевых и профессиональных компетенций для образовательных структур. Таким образом, инвариант компетентностной модели полиязычного специалиста послевузовской системы может быть представлен в виде следующей диаграммы (Диаграмма 3 – Компетентностная модель полиязычного специалиста).

Необходимо отметить, что социально-личностные и коммуникативные компетенции являются универсальными, т.е. в целом представленная модель компетенций инвариантна, при этом ее вариативность проявляется, как правило, через общепрофессиональные и специально-профессиональные компетенции.

Диаграмма 3 – Компетентностная модель полиязычного специалиста

Отправной точкой в разработке компетентностной модели полиязычного IT-специалиста вузовской и послевузовской подготовки является уточнение системы профессиональных компетенций, учитывающей требования компаний, предприятий и работодателей. Однако в соответствии с требованиями современных реалий профессиограмму IT-специалиста составляют не только специальные технические знания и умения, но и ряд так называемых «мягких» (soft skills), или гуманитарных качеств и компетенций, в перечень, например, которых входят навыки, связанные с владением казахским, русским и английским языками. Учитывая инвариант инновационной компетентностной модели полиязычного специалиста, авторы проекта предлагают следующую методологию формирования компетенций полиязычного IT-специалиста вузовской и послевузовской подготовки, включающую социально-личностные, коммуникативные, профессиональные, прикладные, научные (исследовательские) компетенции, а также компетенции экспертной оценки. Рассмотрим общие характеристики данных компетенций. Социально-личностные компетенции исходят из осознания субъектом своей принадлежности к определенной социальной группе, и сопровождается принятием основных ценностных ориентаций, раскрывающих человека как индивида, субъекта деятельности и личности компетенция связана,

прежде всего, с навыками эффективной коммуникации, командной работы и понимания профессиональной этики. Необходимо отметить, что профессиональные (общепрофессиональные и специально-профессиональные) компетенции соответствуют видам профессиональной деятельности и структурируются в соответствии с основными образовательными структурами вузовской и послевузовской системы. При этом полиязычие (владение казахским, русским и английским языками) входит в состав профессиональных компетенций IT-специалиста, которые могут быть также представлены следующими навыками и умениями: работать с различными видами исходных данных об информационной системе; программировать в соответствии с требованиями технического задания; разрабатывать рекомендации по коррективам компьютерных систем в процессе разработки тестирования и внедрения и т.д. Прикладные и научные компетенции IT-специалиста, соответствующие таким образовательным структурам как магистратура и докторантура, связаны с дальнейшим развитием профессиональных компетенций, а также с формированием и развитием навыков логической, предметной, академической и исследовательской деятельности. Что касается компетенции экспертной оценки профессиональной деятельности, то здесь IT-специалист должен обладать, во-первых, всеми профессиональными, прикладными и

научными компетенциями на высоком уровне, во-вторых, должен уметь применять их в соответствии стандартным требованиям профессиональной деятельности.

Заключение и выводы. Таким образом, проведенное исследование позволяет заключить, что концептуальные положения системы CEFR способствует созданию более эффективной компетентностной модели специалиста вузовской и послевузовской подготовки. Соотношение ее взаимосвязанных конструктов обуславливает результативную методологию формирования компетенций полиязычного ИТ-специалиста. Основные принципы разработанной компетентностной модели полиязычного специалиста связаны, в первую очередь, с определением набора компетенций, формирование которых осуществляется через учебный процесс. Представленная общая методология формирования компетенций полиязычного ИТ-специалиста определяет факторы, принципы и условия формирования компетентности будущего специалиста в ходе образовательного процесса. Учитывая предыдущий исследовательский опыт, а также результаты исследования, компетентностная модель

полиязычного ИТ специалиста понимается авторами проекта как процесс и результат вузовской и послевузовской подготовки специалиста, обеспечивающая готовность и способность выпускников к успешной деятельности в профессиональной и социальной сферах, содержательно представленная составом (структурой) ключевых, профессиональных, прикладных, исследовательских компетенций и компетенций экспертной оценки профессиональной деятельности специалиста. В этой связи необходимо отметить, что разработка компетентностной модели полиязычного ИТ-специалиста является перспективным направлением дальнейших исследований авторов проекта.

В заключении хотелось бы подчеркнуть, что основные результаты и выводы предлагаемой работы могут быть использованы исследователями, изучающие вопросы качества, содержания и организации системы высшего профессионального и послевузовского образования. В условиях интернационализации образования проведение отечественными учеными таких исследований приобретает особую значимость.

Список использованной литературы:

1. Байденко В.И. Болонский процесс: результаты обучения и компетентностный подход (книга-приложение1) /Под науч. ред. д-ра пед. наук, профессора В.И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2009. – С.536.
2. Борисова М.Н., Воронов М.П. Возникновение и становление компетентностного подхода в высшем образовании //Научное обозрение. Педагогические науки. – 2016. – №3. – С. 5-12; URL: <http://pedagogy.science-review.ru/ru/article/view?id=1494>
3. Буланкина Н.Е. Методологические основы гуманизации полиязыкового образовательного пространства. – Новосибирск: ИРОС РАО, Институт образования НГПУ: НИПКиПРО, 2004. – С.200.
4. Жетписбаева Б.А. Теоретико-методологические основы полиязычного образования: Автореф. дис. д-ра пед. наук. – Караганда, 2009. – С.46 .
5. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании Текст /И.А.Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – С.25.
6. Кунанбаева С.С. Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования. Монография. – Алматы: КазУМОиМЯ им. Абылай хана, 2014. – 208 с.
7. Кулибаева Д.Н. Инновационная модель формирования международно-стандартных уровней владения иностранным языком в условиях школ международного типа. – Алматы: КазУМОиМЯ им. Абылай хана, 2002. – 216 с.
8. Кушнер Ю.З. Методология и методы педагогического исследования. Учебно-методическое пособие. – Могилев: МГУ им. А.А. Кулешова, 2001. – 66 с.
9. Adelman, C. (2013). Competence, technology, and their discontents. Inside Higher Ed. Retrieved from <http://www.insidehighered.com/views/2013/06/06/higher-ed-discovers-competency-again-essay>
10. Babbie, E. (2007). Survey research. In The practice of social research (pp. 243-284). Belmont, CA: Thomson Wadsworth.

11. Black, H. & Wolf, A. (1990). Knowledge and Competence. Careers and Occupational Information Centre/HMSO, London: HMSO/Careers and Occupational Information Centre Programme, Case No C18-95-1285.0. Retrieved from <http://www.ksgcase.harvard.edu>
12. Brock, T. (2010). Young adults and higher education: Barriers and breakthroughs to success (Issue: Transition to adulthood). *The Future of Children*, 20(1), 109–132. Retrieved from http://futureofchildren.org/futureofchildren/publications/docs/20_01_06.pdf
13. Chapman, Elaine and O'Neill, Marnie. (2010). Defining and assessing generic competencies in Australian universities: Ongoing challenges [online]. *Education Research and Perspectives*, 37 (1), 105-123. Retrieved from <https://search.informit.com.au/documentSummary;dn=086552707509215;res=IELHSS>
14. Council for Adult and Experiential Learning (CAEL). (2013). Assessing outcomes and competencies: A national summit for innovators (Competency-Based Education). CAEL Forum and News. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED547415.pdf>
15. Council of Europe. (2001). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. Retrieved from http://www.coe.int/t/dg4/education/elp/elp-reg/Source/Key_reference/CEFR_EN.pdf
16. Jeon, J., & Lee, Y. (2012). The relationship between university students' exposure to foreign culture and global competency. *Journal of Asia Tefl*, 9(3), 157-187.
17. Johnson, J. P., Lenartowicz, T., & Apud, S. (2006). Cross-cultural competence in international business: Toward a definition and a model. *Journal of International Business Studies* 37(4), 525-543. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/3875168>
18. Heder, E., Ljubić, M., & Nola, L. (2011). Entrepreneurial Learning: A Key Competence Approach – ISCED Level 2. Zagreb: SEECEL. Retrieved from <http://www.seecel.hr/>
19. Reimers, F. M. (2009). Global competency. *Harvard International Review*, 30 (4). Retrieved from <http://hir.harvard.edu/rethinking-financeglobal-competency/2>
20. Ryan, S., & Cox, J. (2016). //Guide to the Competency-based Learning Survey for Students (REL 2016–165). Washington, DC: U.S. Department of Education, Institute of Education Sciences, National Center for Education Evaluation and Regional Assistance, Regional Educational Laboratory Northeast & Islands. Retrieved from <http://ies.ed.gov/ncee/edlabs>
21. Todd, K. B. (2017). Global Competence Survey Development. Retrieved from https://uknowledge.uky.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1031&context=edsc_etdsa

References:

1. Bajdenko V.I. Bolonskii process: rezul'taty obucheniya i kompetentnostnyi podhod (kniga-prilozhenie1) /Pod nauch. red. d-ra ped. nauk, professora V.I. Bajdenko. – M.: Issledovatel'skii centr problem kachestva podgotovki specialistov, 2009. – 536 s.
2. Borisova M.N., Voronov M.P. Voznikovenie i stanovlenie kompetentnostnogo podhoda v vysshem obrazovanii //Nauchnoe obozrenie. Pedagogicheskie nauki. – 2016. – №3. – S. 5-12; URL: <http://pedagogy.science-review.ru/ru/article/view?id=1494>
3. Bulankina N.E. Metodologicheskie osnovy gumanizacii poliyazykovogo obrazovatel'nogo prostranstva. – Novosibirsk: IROS RAO, Institut obrazovaniya NGPU: NIPKiPRO, 2004.–200 s.
4. ZHetihsbaeva B.A. Teoretiko-metodologicheskie osnovy poliyazychnogo obrazovaniya: Avtoref. dis. d-ra ped. nauk. – Karaganda, 2009. – 46 s.
5. Zimnyaya I.A. Klyuchevye kompetentnosti kak rezul'tativno-celevaya osnova kompetentnostnogo podhoda v obrazovanii Tekst /I.A.Zimnyaya. – M.: Issledovatel'skii centr problem kachestva podgotovki specialistov, 2004. – 25 s.
6. Kunanbaeva S.S. Kompetentnostnoe modelirovanie professional'nogo inoyazychnogo obrazovaniya. Monografiya. – Almaty: KazUMOiMYA im. Abylaj hana, 2014. – 208 s.
7. Kulibaeva D.N. Innovacionnaya model' formirovaniya mezhdunarodno-standartnyh urovnej vladeniya inostrannym yazykom v usloviyah shkol mezhdunarodnogo tipa. – Almaty: KazUMOiMYA im. Abylaj hana, 2002. – 216 s.
8. Kushner YU.Z. Metodologiya i metody pedagogicheskogo issledovaniya. Uchebno-metodicheskoe posobie. – Mogilev: MGU im. A.A. Kuleshova, 2001. – 66 s.
9. Adelman, C. (2013). Competence, technology, and their discontents. *Inside Higher Ed*. Retrieved from <http://www.insidehighered.com/views/2013/06/06/higher-ed-discovers-competency-again-essay>

10. Babbie, E. (2007). Survey research. In *The practice of social research* (pp. 243-284). Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
11. Black, H. & Wolf, A. (1990). Knowledge and Competence. Careers and Occupational Information Centre/HMSO, London: HMSO/Careers and Occupational Information Centre Programme, Case No C18-95-1285.0. Retrieved from <http://www.ksgcase.harvard.edu>
12. Brock, T. (2010). Young adults and higher education: Barriers and breakthroughs to success (Issue: Transition to adulthood). *The Future of Children*, 20(1), 109–132. Retrieved from http://futureofchildren.org/futureofchildren/publications/docs/20_01_06.pdf
13. Chapman, Elaine and O’Neill, Marnie. (2010). Defining and assessing generic competencies in Australian universities: Ongoing challenges [online]. *Education Research and Perspectives*, 37 (1), 105-123. Retrieved from <https://search.informit.com.au/documentSummary;dn=086552707509215;res=IELHSS>.
14. Council for Adult and Experiential Learning (CAEL). (2013). Assessing outcomes and competencies: A national summit for innovators (Competency-Based Education). CAEL Forum and News. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED547415.pdf>
15. Council of Europe. (2001). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. Retrieved from http://www.coe.int/t/dg4/education/elp/elp-reg/Source/Key_reference/CEFR_EN.pdf
16. Jeon, J., & Lee, Y. (2012). The relationship between university students’ exposure to foreign culture and global competency. *Journal of Asia Tefl*, 9(3), 157-187.
17. Johnson, J. P., Lenartowicz, T., & Apud, S. (2006). Cross-cultural competence in international business: Toward a definition and a model. *Journal of International Business Studies* 37(4), 525-543. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/3875168>
18. Heder, E., Ljubić, M., & Nola, L. (2011). Entrepreneurial Learning: A Key Competence Approach – ISCED Level 2. Zagreb: SEECEL. Retrieved from <http://www.seecel.hr/>
19. Reimers, F. M. (2009). Global competency. *Harvard International Review*, 30 (4). Retrieved from <http://hir.harvard.edu/rethinking-financeglobal-competency/>
20. Ryan, S., & Cox, J. (2016). //Guide to the Competency-based Learning Survey for Students (REL 2016–165). Washington, DC: U.S. Department of Education, Institute of Education Sciences, National Center for Education Evaluation and Regional Assistance, Regional Educational Laboratory Northeast & Islands. Retrieved from <http://ies.ed.gov/ncee/edlabs>
21. Todd, K. B. (2017). Global Competence Survey Development. Retrieved from https://uknowledge.uky.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1031&context=edsc_etdsa.

**ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНЫНДАҒЫ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНЫНАН
КЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ КӨПТІЛДІ МАМАННЫҢ ҚҰЗІРЕТТІЛІК
МОДЕЛІНІҢ ИНВАРИАНТЫ ЖӘНЕ КӨПТІЛДІ ІТ-МАМАНЫНЫҢ
БІЛІКТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖАЛПЫ ӘДІСНАМАСЫ**

*Р.З. Жумалиева¹, Қ.Т. Қожахмет², О.В. Сюрмен³,
Л.Б. Атымтаева⁴, М.К. Джандильдинов⁵
¹⁻⁵ Сүлеймен Демирел атындағы университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Қазіргі таңда отандық білім жүйесі үшін тиімді тәсілдің артықшылықтарын көрсететін университеттің көптілді меңгерген, білімді түлектерінің тиімді құзіреттілік моделіне көшу маңызды мәселе табылады. ЖОО-ның және ЖОО-нан кейінгі білім беру жүйесіндегі мамандарды даярлауда тиімді тәсілді енгізу – білім беру үдерісін жаңартуға, еңбек нарығымен өзара әрекеттесуін жақсартуға, сонымен қатар болашақ мамандардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған. Берілген зерттеу «Отандық білім беруді модернизациялау жағдайында көптілді ІТ маманының құзіретті инновациялық моделін әзірлеу және енгізу» атты гранттық жоба аясында жүзеге асырылады. Зерттеудің мақсаты көптілді маманның құзіреттілік моделін әзірлеуге және көптілді ІТ-маманның біліктілігін қалыптастырудың жалпы әдіснамасын анықтауға байланысты. Ғылыми зерттеулердің

негізгі бағыттары мен идеялары білім беру саласындағы құзіреттілік модельдерін әзірлеу әдіснамасын анықтаумен байланысты. Осы мақсатпен жұмыс CEFR (Шет тілін мегерудегі жалпы еуропалық құзыреттілік) жүйесінің тұжырымдамалық ережелерін қолданады, сонымен қоса алуан түрлі табиғат объектілерін зерттеу тәсіл ретінде модельдеу әдісін қолданады. Жұмыстың ғылыми және практикалық құндылығы – жұмыстың бастапқы ұстанымдары мен зерттеу әдістері болашағы бар зерттеулердің құзіреттілік тәсілі үшін маңызды негіз болып отыр. Зерттеудің нәтижелері практикада қолданылады және білім беру бағдарламаларын құруда, әдістемелік ұсыныстар мен білім беру саласындағы құзіреттілік тәсілдері бойынша нұсқаулықтарды дайындауда пайдалануға болады.

Түйінді сөздер: құзіреттілік моделі; құзырет; құзыреттілік; IT-маманы; CEFR (Шет тілін мегерудегі жалпы еуропалық құзыреттілік).

**INVARIANT OF THE COMPETENCE-BASED MODEL OF UNIVERSITY
MULTILINGUAL GRADUATE IN HIGHER AND TERTIARY EDUCATION
AND GENERAL METHODOLOGY FOR THE FORMATION OF MULTILINGUAL
IT-SPECIALIST COMPETENCIES**

R.Z. Zhumaliyeva¹, K.T. Kozhakhmet², O.V. Syurmen³,

L.B. Atymtayeva⁴, M.K. Jandildinov⁵

¹⁻⁵ Suleyman Demirel University

(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

Nowadays the transition to effective competence-based model of the university multilingual graduate reflecting advantages of a competence-based approach is a priority task for the national educational system. The implementing competence-based approach to the university system and postgraduate training of specialists is aimed at modernizing the educational process, improving interaction with the labor market and the competitiveness of future specialists. This research is carried out within the framework of the grant project «Developing and implementing innovative competence-based model of multilingual IT specialist in the course of national education system modernization». The purpose of this research is related to developing the competence-based model of a multilingual specialist and identifying the general methodology for formation of multilingual IT specialist competencies. The main approaches and ideas in this research deal with the identifying methodology for the developing competence-based models in education. To summarize, this paper analyzes the conceptual requirements of the CEFR system (Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment), as well as the modeling method as a way of studying different objects. The scientific and practical value of the work lies in the fact that the starting points and research approaches are an essential basis for prospective studies of the competence-based approach in education. The research results are of practical value and can be used in the designing educational programs, methodological recommendations and guidelines on the competence-based approach in education.

Key words: competence-based model; competency; competence; IT-specialist; CEFR

Поступила в редакцию 12.09.2018

А.Р. ЕРМЕНТАЕВА

Л.Н. Гумилев атындағы Евразиялық ұлттық университеті
(Астана, Қазақстан)

СТУДЕНТТЕРДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЯРЛЫҚТЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ-ФУНКЦИОНАЛДЫҚ ҮЛГІСІ

Аңдатпа

Мақалада студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындаудың өзектілігі мен маңызы көрсетіледі. ЖОО-дағы психологиялық дайындаудың басты нәтижесі ретінде студенттердегі психологиялық даярлық мәселесі талданған. Психологиялық даярлық күрделі, тұрақты, ықпалдасқан тұлғалық құрылым ретінде сипатталған. Психологиялық даярлықтың белгілеріндегі біртұтастық сипаты көрсетілген. Студенттерде психологиялық даярлықтың деңгейлі даму мүмкіндігі анықталған. Психологиялық даярлықтың деңгейлері оның құрылымдық бөлімдері ретінде дәйектелген. Бұл құрылымдық бөлімдер ретінде психологиялық сауат, психологиялық құзіреттілік, психологиялық мәдениет ажыратылған. Психологиялық сауат деңгейінің ерекшеліктері мен мазмұны нақтыланған. Психологиялық құзіреттілік деңгейіндегі студенттердің психологиялық даярлықты таныту мен дамыту бағытындағы ерекшеліктер мазмұндалған. Психологиялық даярлықтың жоғары деңгейі ретіндегі психологиялық мәдениеттің әлеуметтік маңызы мен өзгеше белгілері тұжырымдалған.

Түйінді сөздер: психологиялық дайындау; психологиялық даярлық; психологиялық сауат; психологиялық құзіреттілік; психологиялық мәдениет.

Кіріспе. Студенттердің оқу-кәсіби іс-әрекетінде, қарым-қатынасында, даму процесінде субъектілігін және осыған байланысты өздерінің психикалық ресурстарын оңтайлы қолдану, өзін-өзі реттеу механизмін іске асыруға мүмкіндік беретін психологиялық даярлығын өзекті ету мен жетілдіру мәселелері жоғары мектепте тек *субъект-бағдарлы психологиялық дайындау* арқылы ғана оңтайлы шешіледі деп санаймыз. Бұл бір жағынан. Екіншіден, қазіргі қоғамның әр саласындағы келелі өзгерістер негізінде маман біліктілігіне зор талаптар қойылады, бұрынғыдай жай ғана орындаушы, белгілі бір жұмыс уақытының аясында қызметін атқарып қана кету заманы өтіп кетті. Енді қай мамандық иесінен болмасын іс-әрекетте кәсіби біліктіліктер, жоғары деңгейдегі креативтілік қатаң талап етіледі. Эйджизм заманында жастарға қоғам, социум тарапынан қай салада болмасын небір жаңашыл, өнімді іс-әрекеттерді іскерлікпен жүзеге асыруға зор үміт артылып, үлкен әлеуметтік күтілім жүктеледі. Оған қоса қазақ әлеуметінің түсінігі бойынша жастықшақта асқақ адамгершілік, биік рух, абырой, азаматтық позиция, ерен күш-қайрат сияқты көптеген

субъектілік қасиеттер имманентті болу керек. Бүгінгі заманда батыстық парадигма бойынша жастардың ұтымды, өздері үшін пайдалы өзара әрекет пеөздері үшін пайдалы өзара әрекет пеөздері үшін пайдалы өзара әрекет пен өзара қатынас жасауы барынша құпталады. Ал қазақ халқы жас ұрпағынан бауырмалдық, жанашырлық, имандылық сияқты рухани-адамгершілік қасиеттермен сипатталатын ізгі қатынас күтеді. Бұл мақалада теориялық зерттеу түрлері – талдау, жалпылай және үлгілеу негізінде студенттердің осы жағдайларды дәлме-дәл аңғаруына, өздерінің психологиялық ерекшеліктері мен іс-әрекеттері, қарым-қатынасы арасындағы қарама-қайшылықтарды шешу тәсілдерін іздестіруге жоғары мектепте субъект тұрғысына негізделген психологиялық дайындау мүмкіндік береді деп ұстанамыз.

Негізгі бөлім. Жоғары оқу орындарында психологиялық дайындау студенттің тұлғалық және оқу-кәсіби іс-әрекетіне жаңа мүмкіндіктер береді [9]. Ал, оның субъектілік тұрғысын болашақ іс-әрекет, қарым-қатынас салаларын жетілдіруге, проблемалық жағдаяттарды өздерінің шешуіне арқау болатын *психологиялық даярлықты* дамытумен анықтаймыз.

Психологиялық даярлық күрделі, тұрақты тұлғалық құрылым болып табылатыны шетелдік зерттеулерді әртүрлі іс-әрекет саласына байланысты анықталған [1; 3-4; 7; 10; 13; 21]. Бұл құрылым білім, біліктілік, дағдылар және сан қилы тұлғалық қасиеттер жүйесінен құралады. Сонымен қатар, психологиялық даярлық ұзақ мерзімділік сипатқа ие болады; ол уақытша әзірлік күйіне, сол сәттегі жағдайды, талаптарды есепке алуға, қажетті мінез-құлық формасын өзекті етуге сәйкес келеді.

Осыған орай психологиялық даярлық кез келген жағдаят міндеттерін нәтижелі орындаудағы, күрделі мәселелерді шешудегі ерекше тұрақтылығымен анықталады. Мысалы, әдебиетте психологиялық даярлыққа психологиялық және субъективті қанағаттану [2; 17-18]; сыни тұрғыдан ойлаудың деңгейін арттыру [22]; психикалық денсаулықты сақтау [23]; маман ретінде дамуда кәсіби идентификацияға бағдарлану [24] сияқты тұлғаның даму бағыттары арқаланады.

Психологиялық даярлық іс-әрекетті, қарым-қатынасты психологиялық тұрғыдан қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін *ішкі ахуал* және осы іс-әрекетті, қарым-қатынасты ұйымдастыру, жүзеге асыру құралдарының жүйесі болады. Сондықтан, психологиялық даярлық студенттердің жеке басы үшін ғана емес, оларды қоршаған орта мен қоғам дамуы үшін де аса мәнді болатын біртұтас құрылым деп санаймыз.

Ал, студенттердің психологиялық даярлығы бірден қалыптасып, дамып, жетілуі мүмкін емес. Аталмыш құрылым субъект-бағдарлы психологиялық дайындау барысында *сатылы* түрде дамиды.

Субъект-бағдарлы психологиялық дайындаудың теориялық негіздегі тұжырымдамасы оны *психологиялық сауат ашу, психологиялық құзіретті* дамыту және психологиялық мәдениетті игеру деңгейлеріне салыстырмалы түрде бөліп қарауды қажет етеді [6].

Сонда, алдымен, субъект-бағдарлы психологиялық дайындау барысында студенттер психологиялық сауатты меңгереді. Мәдениеттің аса маңызды негізі, білім жолында міндетті түрде алуды қажет ететін «бастапқы меже» [5, 344 б.] дейтін сауаттың

анықталуы бойынша оның мәнін, мазмұнын айқындауға болады. Психологиялық сауаттың тұлға үшін аса қажеттілігін Ж.И. Намазбаева былайша дәйектейді: адам психикасының негізгі заңдылықтары «...мен мазмұнын білу әрқайсымыздың психологиялық құзырымызды өсіруге, өз мәселелерімізге сауатты тұрғыдан қарауға, қоршаған ортамен қарым-қатынас жасау және тұлғалық қалыптасуына мүмкіндік береді. Күнделікті өмірдегі сәтсіздіктер мен уайымдар, дау-дамайлар көбінесе психологиялық сауатсыздықтың салдарынан пайда болады». Сонымен қатар ғалым психологиялық сауаттың арқасында «... Сіз айналаңыздағы ақиқатқа, ең бастысы, өзіңізге немқұрайлы емес, белсенді қарайтын боласыз» – деп, оны субъектілік ұстанымның көзі ретінде түйін жасайды [15, 4 б.].

Осылайша сауатты әрі білімділіктің, әрі құзіреттіліктің, әрі жалпы мәдениеттіліктің ең алғашқы баспалдағы деп санайтын Б.С. Ерасов, Е.А. Климов, Б.С. Гершунский, Л.С. Колмогорова, Ж.И. Намазбаева сынды ғалымдардың пікірлерін құп көрдік. Жалпы, психологиялық сауат ұғымы мағынасы жағынан психологиялық білім мен дағды ұғымдарына конгруэнтті болады [14].

Осыған байланысты біз де *психологиялық сауатты психологиялық даярлықтың ең бастапқы және негізгі сатысы* деп қарастырамыз.

Студенттер психологиялық сауатты психикалық құбылыстар туралы *білім-дағдымен* өз ой-өрісін, парасат-зерделігін, тұлғалық сапаларын, іс-әрекетін, қарым-қатынасын жетілдіру мақсатында меңгеруі тиіс. Сонда, психологиялық сауат меңгеруде жастардың басқа адамдарға оның ықтиярынсыз психологиялық әсер ету, ықпал жасау ниеті, бағдары орын алмауы қажет. Басқаша айтқанда, психологиялық сауат студенттердің басқалармен өзара әрекет пен өзара қатынасында манипуляциялық немесе салдары зардапты құрал ретінде пайдалану үшін жетілмеуі тиіс. Психологиялық сауат іс-әрекеттегі, қарым-қатынастағы, тұлғалық дамудағы студенттердің өзіндік онды өзгерістеріне, дамуына, басқаларға рухани-адамгершілік қатынас сақтауға және өздеріне қатысты психологиялық проблемаларды шешуге мүмкіндік беруі қажет.

Олай болса, психологиялық сауат теория мен практикада іске асырылатын ерекше бір әрекеттердің мазмұнын анықтайды. Тұлғаны рухани-адамгершілік бағытта өзгертетін, қайта құрайтын және оның өзін дамытуына, өзінің психикалық процестері мен жағдайын реттеуіне, өз қасиеттерін танытуына, ішкі қуатын оятуына мүмкіндік беретін психологиялық сауаттың практикалық, өмірлік маңызы жоғары болып табылады. Осыдан студенттердің өзін-өзі тануына, өзінөзгертуіне және өзін-өзі жетілдіруіне психологиялық сауаттың негіз болатыны әрі көпжақты қызмет атқаратыны көрінеді.

Осы тұрғыдағы біздің психологиялық сауат жайлы түсінігіміз Е.А. Климовтың ғылыми ұстанымына сәйкес келеді. Оның пікірінше, кез-келген маман өзара түсінісу, оқыту, басқару барысында өз идеяларын, ойларын, көңіл-күйін басқаларға жеткізе алуы қажет. Бұған қоса маман өзінің ішкі жандүниесін реттеуі мен ғылыми негізде өзін-өзі жетілдіруі де аса маңызды. Сондықтан ғалым кез-келген маманның «психологиялық сауатты» болу мақсатында психологиялық білім алуы тиіс деп санайды.

Психологиялық сауат оқу жоспарына, бағдарламаларына, мазмұнына сәйкес психология пәндері бойынша психологиялық білімді – ұғымдарды, жәйттерді, түсініктерді, заңдылықтарды, механизмдерді және қарым-қатынас, іс-әрекет салаларында қажет болатын дағды мен біліктіліктерді меңгеру нәтижесі болады. Әрине, психологиялық сауаттың құрамына ғылыми негіздегі біліммен қатар әлеуметтік ортада мәнді болатын, ұлттық және мәдени құндылықтармен сәйкес салт-дәстүр, рөлдік қарым-қатынас, этика негізіндегі студенттердің тұрмыстық деңгейде меңгерген психологиялық білімі де қамтылады.

Жалпы, ғылымда психология пәндерінің студенттер дамуына ықпалы әр жақты қарастырылатын бірқатар диссертациялық зерттеулер бар. Психология пәндерін оқу университет студенттерінің кәсіби және тұлғалық өзін-өзі анықтауы үшін маңызды да шешуші рөл атқаратынын С.И. Лесникова, Е.К. Фоминых бекітеді. Ал, Н.В. Парская психология пәндерін студенттерде педагог мамандығына қатысты мәде-

ниетті қалыптастырудың ахуалы ретінде де қарастырған. В.Ф. Бессараб студенттерді кәсіби дайындаудың тиімділігі бейінді пәндерді оқытудың психология курстарымен байланысына тәуелді деп санайды. Сонымен қатар психология пәндері ғылыми-психологиялық ақпарат алудың бірден-бір көзі болып табылады. Олай деуге тірек болатын негіз де бар: студенттердің ақпарат алуға қашанда зәрулігі, ақпаратқа деген қажеттіліктері С.Н. Бекасованың эксперименттерінен айқын көрінеді. Тіпті А.М. Шевелева бойынша психология пәнін оқу барысында жастардың кәсіби карьера туралы ойлары да өзгеріске ұшырайды екен.

Сонда, студенттердің психологиялық сауаты олардың психика, психикалық және психологиялық денсаулық, қарым-қатынас, іс-әрекет туралы ғылыми негізделген мағлұматтары мен тұрмыстық психологиялық тәжірибелерінен көрінеді.

Субъектілік қасиеттеріне орай студенттердің психологиялық сауатты жетілдіруі біртекті болмайды. Сондай-ақ, психологиялық сауат студенттердің оқу-кәсіби іс-әрекетінің, қарым-қатынасының, өзіндік дамуының міндеттерін түрліше шешуге мүмкіндік береді (Ерментаева, 2007; 2008; 2012).

Студенттердің психологиялық сауат арттыруының басты анықтаушы психологиялық пәндер бойынша білім мазмұны болып табылады. Себебі, білім мазмұны «...ерекше түрде ұйымдастырылған іс-әрекеттің қажетті шарты болып табылатын тұлғаның сапалары мен қасиеттерінің прогрессивті өзгеру процесінің мазмұны» [12, 54 б.] ретінде анықталады.

Сонда, психологиялық сауатты жетілдіру психология пәндерінің мазмұнына, сабақтан тыс ұйымдастырылатын психологиялық диагностика, пропедевтика, дамытушы шараларына және студенттердің өзіндік жұмыстарына арқаланады. Осы орайда оқу жүктемесін шектен тыс арттырмауды және студенттерге қажет емес ақпараттармен оларға қосымша ауыртпалық түсірмеуді де ойластыру керек. Ол үшін білім беруді реттейтін нормативті құжаттар ғана басшылыққа алынып қоймай, сонымен қатар, студенттердің психологиялық білімге деген өз қажеттіліктері де ескерілгені жөн.

Психологиялық сауаттың деңгейі психологиялық пәндерді оқытудағы педагогтің біліміне, тәжірибесіне, құзіреттілігіне немесе тақырыптың қызықты болуына, психологиялық, педагогикалық технологиялардың тартымдылығына ғана тәуелді емес. Бұл психологиялық білім алуға және кезкелген іс-әрекетті, қарым-қатынасты дамытып, жетілдіруге бағытталған студенттердің субъектілік позицияна тікелей байланысты болмақ. Басқаша айтқанда, психологиялық сауат студенттердің психология пәндеріне деген *қызығушылықтары* мен олардың *оқып-білу мотивтері*, түрлі проблемалық жағдаяттарын шешуде *психологиялық ақпараттарды қажетсінулері* жетекші түрткі болатыны сөзсіз.

Жалпы, психологиялық сауат меңгеру деңгейі психология курстары бойынша оқу жоспарларындағы кесімді бір уақыт пен оқу бағдарламаларында көрсетілген нақты тақырыптар көлемінде академиялық білім алумен анықталады. Осы орайда психология пәндері бойынша психологиялық сауат студенттердің өзін-өзі тануға, өзін-өзі бақылау мен өзін-өзі реттеуге ден қойып, оқу-кәсіби іс-әрекетке, қарым-қатынас саласына, жалпы өмірде кездесетін проблемалық жағдаяттарды әркімнің өзі ғана шешу керектігін түсінуіне және ол үшін психологиялық даярлықтың қажеттілігін саналы түрде аңғаруына жол ашады.

Сонымен, субъект-бағдарлы психологиялық дайындаудың бастапқы нақты мақсаты студенттердің психологиялық сауаттарын жетілдіру болып табылады.

Студенттердің психологиялық сауаты негізінде олардың өздері үшін мәнді іс-әрекетті, қарым-қатынасты психологияландыруына мүмкіндік беретін *психологиялық құзіреттілік* жетіледі.

Құзіреттілікте адамның өз өмір жағдайында жинақтаған, өзі мақсат еткен, жетістіктерге жетуге мүмкіндік берген, практикада қолдануда тиімді болған әлдеқайда құнды *тәжірибе* шегенденеді.

Күні бүгінге дейін ғылыми әдебиетте психологиялық құзіреттіліктің нақты мән-мағынасы айқындалып, жеткілікті түрде арнайы зерттеліне қоймаған. Алайда әдебиетте психологиялық білім беруге, психологиялық дайындау іс-әрекеттеріне қатысты

аталмыш (Е.А. Климов, Л.С. Колмогорова, М.В. Попова және т.б.).

Көптеген еңбектерде белгілі бір *білім, дағдылар* мен *қабілеттер* жиынтығы құзіреттілік құрамына еніп, оның негіздері ретінде анықталады. Ал, кейбір ғалымдар құзіреттіліктің жеке-дара анықтауышын көрсетеді. Мысалы, М.А. Холодная еңбегінде «Құзіреттілік – іс-әрекеттің сәйкес саласында тиімді шешім қабылдауға мүмкіндік беретіндей арнайы білімдердің ерекше топтасқан типі» [11, 369 б.] ретінде жалпы түрде білім арқылы анықталады.

Дегенмен, қазіргі кездегі психологиялық зерттеулерде тұлға бойында *нақты бір қасиетті дамытуға байланысты* психологиялық құзіреттіліктің әр түрлері ажыратылады.

1970-ші жылдардың орта кезінен бастап психология мен педагогика ғылымдарында қарым-қатынасты жетілдіру мәселелерін шешуге орай *коммуникациялық құзіреттілік* ұғымы қолданысқа енді. Мұнда коммуникациялық құзіреттілік анықталуына, сипаттамаларына орай психологиялық құзіреттілік құрамында қарастырылады.

Алғаш рет жалпыланған өлшемдерін тағайындап, коммуникациялық құзіреттілікті Т.Гордон сипаттағанды. Ол аталмыш ұғымды адамның өз еркіндігін іштей сақтаумен қатар кез-келген жағдайдан сытылып шыға алу және сондай мүмкіндікті қарым-қатынас жасаған адамына да беру біліктілігі ретінде анықтайды. Сонда адамдардың тәуелсіз, ерікті тұлғалар ретінде қарым-қатынас жасау мүмкіндіктерінің жетіле түсуі, тым болмағанда кемімеуі коммуникациялық құзіреттіліктің басты өлшемі болып табылады. Басқаша айтқанда, қарым-қатынаста адамдардың тепе-тең немесе серіктестік позицияны ұстануы құзіреттілікті көрсетеді.

Ал, Л.А. Петровская мен оның серіктестері коммуникациялық құзіреттілікті «адамдардың басқалармен қажетті байланыс орнатуға және оны қуаттауға қабілеттілігі» [8, 3 б.] деп анықтайды. Аталмыш ұғымды Ю.И. Емельянов та осы мағынада қарастырады. Коммуникациялық құзіреттілік құрамына қарым-қатынас процесін тиімді іске асыруды қамтамасыз ететін белгілі бір білім мен біліктіліктер кіреді.

Олар байланыс орнату дағдысы, қарым-қатынастағы серіктесті түсіну, эмоциялық ширығуға жол бермеу, мүдделерді таныта алу мен өзара үйлестіру, пікірталас жасауға төселу сынды қасиеттерді бейнелейді.

Сонымен қатар, психологиялық құзіреттілік ұғымымен *әлеуметтік құзіреттілік* ұғымы да мағыналас, өзара құрамдас-тықта қарастырылады. Мәселен, А.Ким, М.Аргайл, В.Н. Куницына, Н.В. Казаринова, В.М. Погольша, т.б. еңбектерінде әлеуметтік құзіреттілік тұлғаның жағдаятты рефлексиялай алуы, оған ықпал ету мүмкіндігі; қарым-қатынастағы әлеуметтік сензитивтілігі; өзара әрекеттесуге дағдылануы; басқаларды дұрыс түсініп, қабылдауға қабілеттілігі; өз мәселесін өзінің шеше алуы ретінде анықталады.

Біз студенттердің психологиялық құзіреттіліктілігін олардың іс-әрекетті, қарым-қатынасты, өздерінің эмоциялық саласын, тұлғалық болмысын *оңтайлы түрде реттеуге, бақылауға, дамытуға, жетілдіруге және таныта алуға қабілеттілік* ретінде анықтаймыз.

Мұндай психологиялық құзіреттілік психологиялық сауаттың – меңгерілген білім мен дағдының орнымен, тиімді қолданылуын білдіреді. Олай болса, психологиялық құзіреттілік тұлғаның өмір жағдайындағы, іс-әрекетіндегі, басқа адамдармен қарым-қатынасындағы кез-келген өзінің міндет-мәселелерін нәтижелі шешуді қамтамасыз етеді. Аталмыш ұғым психологиялық даярлық құраушысы ретінде тек ғылыми негіздегі білімді ғана емес, студенттердің тұрмыстық дәрежедегі психологиялық білімді, яғни жастардың өздерінің өткен тәжірибелерін, қоғамдық-әлеуметтік тәжірибелерді орынды қолдануын қажет етеді.

Сонда психологиялық құзіреттілік қисыны бойынша студенттер арсеналындағы барлық – олардың ғылыми және тұрмыстық психологиялық білімдердің өз іс-әрекетіне, қарым-қатынасына, дамуына байланысты, өз жағдайына қатысты *нәтижелі, пайдалы* болуын білдіреді.

Олай болса, психологиялық сауатты студент психология бойынша білімі бар, ал осыны психологиялық құзіреттілікті студент қандай да бір өзінің әлеуметтік-психологиялық проблемаларын дербестік-

дербестікпен, батылдықыпен шешуде нақты және тиімді қолдана алады. Бұл сатыдағы психологиялық даярлық студенттердің нормаларды және басқа адамдардың мінез-құлық, іс-әрекет, қарым-қатынас үлгілері мен тәжірибелерін, берілген нұсқауларды, бағдарларды тапжылтпай, сол қалпында өзгеріссіз қайталаудан, таптаурындықтың шыға алатын әлеуетін көрсетеді.

Сонымен, біздің ұстаным бойынша, студенттердің субъект ретіндегі *психологиялық құзіреттілігін сипаттайтын белгілер*: іс-әрекет, қарым-қатынас, таным мен өзіндік тану, өзіндік даму, өзін-өзі таныту процестерінің негізіндегі өзінің проблемаларын тиімді шешуді қамтамасыз ететін психологиялық құралдарды, әдіс-тәсілдерді белсенді түрде меңгеру және орынды қолдану; тәжірибе мен тұрмыстық психологиялық білімге дәлме-дәл талдау жасап, таңдап, әлеуметтік ортаның нормаларын ескере отырып пайдалану; кең әлеуметтік диапазондағы өзінің психологиялық мәселелерін орайлы шешу үшін психологиялық сауатты ұдайы жетілдіруге қабілетті болу; әртүрлі жағдайларда іс-әрекетті, қарым-қатынасты, мінез-құлықты жетілдіруге қабілеттілік таныту.

Психологиялық құзіретті дамыту *кеңістік пен уақыт бойынша әлдеқайда ауқымды*. Себебі, проблемалық жағдаятты өздерінің шешулері үшін студенттердің ғылыми-психологиялық білімді үздіксіз, үнемі жетілдіруі және оған қалтқысыз арқалануы өзекті болады. Басқаша айтқанда, мұнда психология курстары бойынша оқу бағдарламаларының көлемінде меңгерілетін теориялық білім мен практикалық әрекеттің әлдеқайда кеңейтілуі, терең де жан-жақты болуы субъект-бағдарлы психологиялық дайындаудың басты қағидаларының бірі ретінде алға қойылады.

Ал енді, психологиялық құзіреттілікті студенттер іс-әрекет, қарым-қатынас, психика формалары, тұлға бойынша психологиялық жәйттерді, заңдылықтарды және механизмдерді тек біліп, түсініп ғана қоймайды. Олар білгендерін іске асыра алады, яғни, осы психологиялық білімдерін өзпроблемаларын шешуде дәл және тиімді қолдана алады; өздерінің маман және тұлға ретінде даму, жетілу процестерін, басқалар-

мен қарым-қатынасын психологиялық тұрғыдан қамдай алады. Психологиялық сауатты жас өз белсенділігі, ниет-тілегі, білуге деген ұмтылысы, өзіндік жұмыс жасаудағы дербестігі мен ерік-жігері арқасында психология бойынша білімді; ой-өрісі, эрудициясы кең болып келеді. Психологиялық күзирет студенттің басқаның тарапынан болатын буллингтен кибербуллингке дейін қауіпсіз жауапқа психологиялық дайын болуды қамтамасыз етеді [16]. Осындай деңгейден психологиялық күзиреттілік дәрежесіне жеткен студент өзінің жеке бас жағдайларына қатысты іс-әрекетінде және қарым-қатынасында психологиялық білімді субъектілікпен іске асыра алады. Сонда, субъект-бағдарлы психологиялық дайындау барысында *студенттердің психологиялық күзиреттілігін дамыту, жетілдіру мақсаты психологиялық сауатты практикаға бағыттауды өзекті етеді.*

Психологиялық даярлықтың белгілеріне, функциялары мен мазмұндық сипаттамаларына талдау жасағанда, оның ең жоғары даму деңгейінің «мәдениет» категориясына байланысы аңғарылды. Сондықтан бұл сатыдағы психологиялық даярлықты жалпы мәдениеттің құрамдас бір бөлігінің бейнесі ретінде қарастырамыз. Осыған орай оны «психологиялық мәдениет» ұғымымен анықтадық. Ол: 1) студенттердің жалпы іс-әрекетті *психологияландыра* алуына әлеует болады; 2) болашақ мамандардың қарым-қатынас саласын *жетілдіру шарты* ретінде анықталады; 3) студенттердің *өзін-өзі танытуын* қамтамасыз етеді.

Мұндағы психологиялық даярлықтың алдыңғы деңгейлерінен психологиялық мәдениеттің өзіндік ерекшелігі бар. Ол – студенттердің оқу-кәсіби іс-әрекетті, қарым-қатынасты жетілдіруінде, өзін-өзі танытуында *психологиялық мәдениеттің өзегі басқаларға деген құнды қатынас* болатынымен анықталады. Басқаша айтқанда студенттердің жоғары сатыдағы психологиялық даярлығы адамзаттың *ізгіліктілік, рухани-адамгершілік қағидаларына* тіректеледі. Осы орайда студенттердің моральдық дамуы мен азаматтық ұстанымы оның болашақта маман және тұлға ретіндегі толымдылығын анықтайды [19-20]. Жалпы, психологиялық мәдениеті

қазақ халқының ұлттық құндылықтарының, рухани мұрасының негізі болатын ізгілікті-адамгершілік қасиеттермен анықталынуы аса маңызды болмақ.

Жалпы, психологиялық мәдениет психологиялық сауатты, психологиялық күзиреттілікті дамытып, жетілдіру процестерінің нәтижесі болып табылады.

Субъектілік тұрғыдан студенттерде психологиялық күзиреттіліктің дамуы «Мен»-ді және «Басқа»-ны өзара сәйкестендіруіне байланысты. Мұнда, алдымен, басқаның бойындағы кейбір қасиеттерді қабылдау мен түсіну жүзеге асырылады. Одан кейін оларды өз мүмкіндіктері мен қабілеттеріне байланысты таңдау, өзін өзгерту қажеттігін саналы түрде ұйғарады. Бұл студенттердің өз психологиялық мүмкіндіктерін барынша толымды көрсетуге деген мотивацияның орнығып, дамуына әкелмей қоймайды. Мұнда студенттер үшін өздеріндегі психологиялық даярлық деңгейінің мағынасы, оның қоғамдық-әлеуметтік құндылығы және өзін психологиялық даярлықты жүзеге асыру субъектісі екендігі саналы аңғарылады. Өз психологиялық мүмкіндіктерінің шектілігі мен психологиялық даярлықты жоғары деңгейде дамытуға қажеттілік арасындағы қайшылықты субъектілікпен шешу арқылы студенттер психологиялық мәдениетті игеруге әлеуеттілігін көрсете алады. Жастардың бүкіл тіршілік әрекетін, өмір жағдайын оңтайлы, нәтижелі ететіндей психологиялық мәдениеттің ерекше ықпалы бар. Мұндай психологиялық мәдениетті студенттердің өз тағдырларының, өмірлерінің толыққанды авторы болу үшін қажетті субъектілік позицияның негізі әрі нәтижесі ретінде анықтаймыз.

Мәселеге қатысты тірек теориялар тұрғысынан психологиялық мәдениеттің рухани-адамгершілік қасиет *жүйеұйыс-тырушы негізі* деп анықтаймыз.

Студенттердің барынша кең ауқымдағы құрылым ретіндегі психологиялық мәдениетті игеруі психологиялық даярлықтың ең жоғары деңгейі болып табылады.

Сондықтан, психологиялық мәдениет әдіснамалық қағидаға сәйкес ол *ашық жүйе* болып табылады. Ал, кез келген ашық жүйе басқа да жүйелермен өзара байланыста дамуға, толымды трансформациялануға әле-

уетті келеді. Сондықтан психологиялық мәдениет субъектілік дамумен өзара шарттастықта болады. Олай болса, студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындау нақты жағдаяттан тыс та тұрақты рухани-адамгершілік негіздегі субъектілік позицияны ұстануды шарттастыратын психологиялық мәдениетті игеруге бағытталуы тиіс. Бұл деңгейдегі психологиялық даярлық бәрінен бұрын жастардың өзін-өзі рухани-адамгершілік жағынан дамыту мен өзін-өзі таныту мәселелерін *психологияландыруға*, яғни *психологиялық жолмен шешуге мүмкіндік береді*.

Қорытынды. Сонымен, студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындаудың психологиялық сауат меңгеру, психологиялық құзіретті дамыту және психологиялық мәдениетті игеру деңгейлері арасында өзара үйлесімді байланыс, тәуелділік бар. Сондықтан олар біртұтас жүйені құрайды. Олардың алдыңғысы өзіндік ерекшелігі бар әрі одан әлдеқайда жоғары деңгейдегі жүйеше болып табылатын кейінгінің құраушы компоненті ретінде анықталады. Субъект-бағдарлы психологиялық дайындау деңгейлерінің бірінен екіншісіне өтуі олардың әрқайсысына сәйкес болатын нәтижелермен шарттасқан.

Студенттердің психологиялық даярлықтарының деңгейлі дамуына ерекше белгілер тән. Мұнда психологиялық сауат меңгеру, психологиялық құзіретті дамыту мен психологиялық мәдениетті игеру деңгейлері мақсат-міндеттері, мазмұны мен технологияларына ғана емес, сондай-ақ оларға жұмсалатын уақыт көлемі бойынша, ықпал ету ауқымдарына қатысты, жалпылану ерекшеліктеріне және тұрақтылық қасиеттеріне байланысты да бір-бірінен айырмашылықтары болады.

Психологиялық даярлықтың деңгейлі дамуына байланысты ауқымының кеңейе түсуі оның жалпылық сипатын да түсінуге мүмкіндік береді. Студенттердің субъект ретінде психологиялық сауат ашудан психологиялық мәдениетті игеру деңгейіне дейін көтерілуі танымдық процестердің ырықтылығының үйреншікті болуына; шығармашылықтың, тұлғалық сапалар мен өзіндік сана-сезімнің дамуына; адамгершілік-рухани құндылықтардың әрдайым өзекті болуына; жағымды эмоциялық жай-күйдің тұрақтануына; кәсіби мәнді қарым-қатынас қасиеттерінің жетілуіне және кез-келген іс-әрекет тиімділігінің артуына міндетті түрде ықпал етеді. Сонда, субъект-бағдарлы психологиялық дайындау студенттердің тұлға және маман ретінде дамуына мүмкіндік беретін әлеуетті негіз болады.

Психологиялық даярлықтың неғұрлым жоғары деңгейлеріне құрылымдарды соғұрлым тұрақты болуы сәйкес келеді деп ұйғарамыз. Мұнда нақты бір оқу жоспарына қатысты психологиялық сауат ашумен ғана шектелу негізіндегі психологиялық даярлық тұрақты құрылым ретінде анықтала алмайды. Сондай-ақ психологиялық құзірет нақты бір жағдаяттарға ғана қатысты тұрақтылық-шектелу негізіндегі психологиялық даярлық пен сипатталуы мүмкін. Тек психологиялық мәдениет қана кез-келген жағдаяттан тыс субъектіліктің, басқаларға рухани-адамгершілік қатынастың тұрақтылығын барынша анықтайды. Олай болса, субъект-бағдарлы психологиялық дайындау студенттің деңгейлі түрде психологиялық сауатын ашуын, психологиялық құзіреттілігін жетілдіруін, психологиялық мәдениетті игеруін қамтамасыз ететіндей әр бағытта болуы қажет. Тек сонда ғана жоғары оқу орындарында студенттердің тұлға, маман ретінде дамуы негізді болады деп ұстанамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Abovassin N.A. Managers' belief in employees' job and psychological readiness and employees' participation in decision making: A comparison between American and Jordanian managers //International J. of Commerce and Management. – 2008. – V.18. – Issue 3.– P.252-266.
2. Barrantes-Brais K., Ureña Bonilla P. Bienestar psicológico y bienestar subjetivo en estudiantes universitarios costarricenses. Revista Intercontinental de Psicología y Educación. – 2015. – V.17. – №1. – P. 101-123.
3. Bondarchuk O., N. Dovgan. Development of psychological readiness to work with gifted children for preschool institution teachers //Social Welfare Interdisciplinary Approach. – 2013 – V.3. – Issue 1. – P. 56-65.

4. Велева А. Насоки за формиране на обща психологическа готовност за училище. 2013. <http://pedagogicnews.uniruse.bg/>
5. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века. В поисках практико-ориентированных образовательных концепций. – М.: Совершенство. – 1998. – 605 с.
6. Ерментаева А.Р. Студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындау. – Астана, 2018.
7. Forsdyke D., Gledhill A., Ardern C. Psychological readiness to return to sport: three key elements to help the practitioner decide whether the athlete is REALLY ready? //Br J Sports Med. – 2017. – 51(7). – P. 555-556.
8. Жуков Ю.М., Петровская Л.А., Растяников П.В. Диагностика и развитие компетентности в общении. – Киров: ЭНИОМ. – 1991. – 96 с.
9. Guzmán Gómez C. Las nuevas figuras estudiantiles y los múltiples sentidos de los estudios universitarios //Revista de la Educación Superior, 2017. – P.71-87.
10. Halmatov M. Assessment of Psychological Readiness Situation of Students Starting to Primary School// International Education Studies. – 2018. – V.11. – №5. – P. 85-93.
11. Холодная М.А. Психология интеллекта. – Томск-М., 2002. – 272 с.
12. Леднев В.С. Содержание образования. – М., 1989. – 360 с.
13. Monahan A.C. Psychological Readiness of Athletes to Return to Play Following Injury: Electronic Theses & Dissertations, 2018. – 1736. <https://digitalcommons.georgiasouthern.edu/etd/1736>
14. Morabito N.P. Science in Writing Workshop: Enhancing Students' Science and Literacy Learning. 03 June 2016. <https://doi.org/10.1002/trtr.1506>
15. Намазбаева Ж.И. Психология: оқулық. – Алматы: Prints, 2005. – 296 б.
16. Redondo J., Luzardo-Briceno M., Garcia-Lizarazo K.L., Inglés C.J. Impacto psicologico del ciberbullying en estudiantes universitarios: un estudio exploratorio. Revista Colombiana de Ciencias Sociales. – 2017. – V.8 (2). – P.458-478.
17. Rodríguez-Fernández A., Ramos-Díaz E., Ros I., Fernández-Zabala A., Revuelta L. Bienestar subjetivo en la adolescencia: el papel //Suma Psicológica. – 2016. – V.23. – P.60-69.
18. Rosa-Rodríguez Y., Negrón Cartagena N., Maldonado Peña Y., Quiñones Berrios A., Toledo Osorio N. Dimensiones de bienestar psicológico y apoyo social con relación al sexo y nivel de estudios en universitarios //Avances en Psicología Latinoamericana, 2016. – P.31-43.
19. Samper J., Maussa E. Desarrollo moral y competencias ciudadanas en la juventud universitaria //Jurídicas CUC. – 2015. – V.10 (1). – P.43-60.
20. Schmitt D.P., McPhearson A., O'Brien K., Remmert B., Shah S.H. Personality and gender differences in global perspective. 2016. <https://doi.org/10.1002/ijop.12265>
21. Shageeva F.T., Erova R.D., Gorodetskaya I.M., Prikhodko L.V. Socio-Psychological Readiness for Academic Mobility of Engineering Students. 2016. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-50337-0_35
22. Steffens E., Ojeda D.del C., Martínez O.M, García J.E, Hernández H.G, Marin F.V. Niveles de pensamiento crítico en estudiantes de Universidades en Barranquilla (Colombia) //Revista Espacios. – 2017. – V.38 – №30. – P.5.
23. Sulkowski M.L., Lazarus Ph.J. Creating Safe and Supportive Schools and Fostering Students' Mental Health. N.Y.: Taylor & Francis, 2016. – P.406.
24. Yermentayeva A.R., Baizhumanova B.S., et. al. Peculiarities of professional identity in teachers //Espacios. – Venezuela, 2018. – Vol.39. – №29. – 9 P.

References:

1. Aboyassin N.A. Managers' belief in employees' job and psychological readiness and employees' participation in decision making: A comparison between American and Jordanian managers //International J. of Commerce and Management. – 2008. – V.18. – Issue 3. – P.252-266.
2. Barrantes-Brais K., Ureña Bonilla P. Bienestar psicológico y bienestar subjetivo en estudiantes universitarios costarricenses. Revista Intercontinental de Psicología y Educación. – 2015. – V.17. – №1. – P. 101-123.
3. Bondarchuk O., N. Dovgan. Development of psychological readiness to work with gifted children for preschool institution teachers //Social Welfare Interdisciplinary Approach. – 2013. – V.3. – Issue 1. – P. 56-65.
4. Велева А. Насоки за формиране на обща психологическа готовност за училище. 2013. <http://pedagogicnews.uniruse.bg/>
5. Gershunskii B.S. Filosofiya obrazovaniya dlya XXI veka. V poiskah praktiko-orientirovannykh obrazovatel'nykh koncepcii. – M.: Sovershenstvo. – 1998. – 605 s.

6. Ermentaeva A.R. Studentterdi sub`ekt-bardarly psihologiyalyқ dajyndau. – Astana, 2018.
7. Forsdyke D., Gledhill A., Ardern C. Psychological readiness to return to sport: three key elements to help the practitioner decide whether the athlete is REALLY ready? //Br J Sports Med. – 2017. – 51(7). – R. 555-556.
8. ZHukov YU.M., Petrovskaya L.A., Rastyannikov P.V. Diagnostika i razvitie kompetentnosti v obshchenii. – Kirov: E`NIOM. – 1991. – 96 s.
9. Guzmán Gómez C. Las nuevas figuras estudiantiles y los múltiples sentidos de los estudios universitarios //Revista de la Educación Superior, 2017. – R.71-87.
10. Halmatov M. Assessment of Psychological Readiness Situation of Students Starting to Primary School// International Education Studies. – 2018. – V.11. – №5. – P. 85-93.
11. Holodnaya M.A. Psihologiya intellekta. – Tomsk-M., 2002. – 272 s.
12. Lednev V.S. Soderzhanie obrazovaniya. – M., 1989. – 360 c.
13. Monahan A.C. Psychological Readiness of Athletes to Return to Play Following Injury: Electronic Theses & Dissertations, 2018. – 1736. <https://digitalcommons.georgiasouthern.edu/etd/1736>
14. Morabito N.P. Science in Writing Workshop: Enhancing Students' Science and Literacy Learning. 03 June 2016. <https://doi.org/10.1002/trtr.1506>
15. Namazbaeva ZH.I. Psihologiya: oқулық. – Almaty: Prints, 2005. – 296 b.
16. Redondo J., Luzardo-Briceno M., Garcia-Lizarazo K.L., Inglés C.J. Impacto psicologico del cyberbullying en estudiantes universitarios: un estudio exploratorio. Revista Colombiana de Ciencias Sociales. – 2017. – V.8 (2). – R.458-478.
17. Rodríguez-Fernández A., Ramos-Díaz E., Ros I., Fernández-Zabala A., Revuelta L. Bienestar subjetivo en la adolescencia: el papel //Suma Psicológica. – 2016. – V.23. – R.60-69.
18. Rosa-Rodríguez Y., Negrón Cartagena N., Maldonado Peña Y., Quiñones Berrios A., Toledo Osorio N. Dimensiones de bienestar psicológico y apoyo social con relación al sexo y nivel de estudios en universitarios //Avances en Psicología Latinoamericana, 2016. – R.31-43.
19. Samper J., Maussa E. Desarrollo moral y competencias ciudadanas en la juventud universitaria //Jurídicas CUC. – 2015. – V.10 (1). – R.43-60.
20. Schmitt D.P., McPhearson A., O'Brien K., Remmert B., Shah S.H. Personality and gender differences in global perspective. 2016. <https://doi.org/10.1002/ijop.12265>
21. Shageeva F.T., Erova R.D., Gorodetskaya I.M., Prikhodko L.V. Socio-Psychological Readiness for Academic Mobility of Engineering Students. 2016. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-50337-0_35
22. Steffens E., Ojeda D.del C., Martínez O.M, García J.E, Hernández H.G, Marin F.V. Niveles de pensamiento crítico en estudiantes de Universidades en Barranquilla (Colombia) //Revista Espacios. – 2017. – V.38 – №30. – P.5.
23. Sulkowski M.L., Lazarus Ph.J. Creating Safe and Supportive Schools and Fostering Students' Mental Health. N.Y.: Taylor & Francis, 2016. – R.406.
24. Yermentayeva A.R., Baizhumanova B.S., et. al. Peculiarities of professional identity in teachers //Espacios. – Venezuela, 2018. – Vol.39. – №29. – 9 P.

СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ГОТОВНОСТИ СТУДЕНТОВ

А.Р. Ерментаева

ЕНУ имени Л.Н. Гумилева

(Астана, Казахстан)

Аннотация

В статье подчеркивается актуальность и значение субъектно-ориентированной психологической подготовки студентов. Проблема психологической готовности студентов анализируется как основной результат психологической подготовки в вузе. Психологическая готовность определяется как сложное, стабильное, интегрированное образование в структуре личности. Показана целостность компонентов психологической готовности. Выявлены уровни развития психологической готовности студентов. Уровни психологической готовности рассматриваются как ее структурные компоненты. Психологическая грамотность, психологическая компетентность, психологическая культура выделе-

ны и определены как структурные компоненты психологической готовности. Конкретизированы особенности и содержание психологической грамотности. Охарактеризованы особенности и направленности развития психологической компетентности студентов. Сформулированы и доказаны социальная значимость и специфика усвоения психологической культуры как высшего уровня психологической готовности.

Ключевые слова: психологическая готовность, психологическая подготовка, психологическая грамотность, психологическая компетентность, психологическая культура.

STRUCTURAL-FUNCTIONAL MODEL OF PSYCHOLOGICAL PREPAREDNESS OF STUDENTS

A.R. Yermentayeva

*L.N. Gumilyov Eurasian University
(Astana, Kazakhstan)*

Abstract

The article emphasizes the relevance and importance of subject-oriented psychological preparation of students. The problem of students' psychological readiness is analyzed as the main result of psychological training in the university. Psychological readiness is defined as a complex, stable, integrated education in the structure of the personality. The integrity of the components of psychological preparedness is shown. The levels of development of students' psychological readiness are revealed. Levels of psychological readiness are considered as its structural components. Psychological literacy, psychological competence, psychological culture are identified and defined as structural components of psychological readiness. Specific features and content of psychological literacy are specified. Characteristics and directions of development of psychological competence of students are characterized. Social significance and specificity of assimilation of psychological culture as the highest level of psychological readiness are formulated and proved.

Keywords: psychological readiness, psychological preparation, psychological literacy, psychological competence, psychological culture.

Поступила в редакцию 24.09.2018

О ФОРМИРОВАНИИ СИЛЫ ВОЛИ У ВОСПИТАННИКОВ

Аннотация

В статье рассматривается аспект формирования «воли» у воспитанников. Человек с ослабленной силой волей не способен выполнять и доводить общественную работу. И сегодня большинство понимают, что сила воли – способность управлять собой, вниманием, чувствами и желаниями влияет не только на личностный рост, но и физическое и психическое самочувствие, а также в будущем на финансовое благополучие и профессиональный успех. Формирование силы воли связывают с процессом самопознания, знание своих сильных сторон и построением специальных образовательных программ развития, которые не только способствуют выработке характера, но и укрепляют силу воли воспитанника.

Представлена в статье подробно как желательно управлять силой волей, справляться с трудностями, быть более успешнее и обладать развитой силой волей воспитаннику. Чтобы победило высшее «Я», укреплять систему самосознания и контроля. Ведь, кто умеет управлять своим вниманием, чувствами и действиями будут намного счастливее и здоровее.

Ключевые слова: сила воли, воспитанник, педагог-психолог.

Вводная часть. Известно, что большинство людей в самый важный момент в жизни могут, теряя самоконтроль от нехватки или несформированности силы воли, не достичь цели и желаемого результата. В голове возникают мысли «я не справлюсь», и человек бросает все, говорит себе, что сделает это в следующий раз. А следующего раза может и не быть. Сила воли может нас подводит, если мы слишком много тратим энергии и времени на бесполезные, а то ненужные вещи, которая со временем выходит из-под контроля нашего сознания и поведения. Отсюда и последствия: безнравственность, девиантное поведение, зависимое, ассоциальное поведение человека.

Основная часть. Что такое сила воли? О воле написано множество определений (см. рис. 1) [1, 2, 3, 4, 5] Теоретик В.И. Селиванов определяет волю как «сознательное регулирование человеком своего поведения и деятельности, выраженное в умении преодолевать внутренние и внешние трудности при совершении целенаправленных действий и поступков» [1]. Педагог А.С. Макаренко говорил, что большая воля – это не только умение чего-то пожелать и добиться, но и умение заставить себя отказаться от чего-то, когда это нужно [2]. С.Смайлс о воле утверждал так, что каждый из нас сам вычеканивает цену своей личности человек бывает велик или мал в зависимости от собственной воли [4].

Рисунок 1. Понятие «Воля»

Сравнивая волю и талант, О.Бальзак писал: «...Не существует больших талантов без большой воли, эти две силы – близнецы – необходимы для сооружения громадного здания славы... Воля может и должна быть предметом гордости гораздо больше, нежели талант. Если талант – это развитие природных склонностей, то твердая воля – это ежеминутно одерживаемая победа над инстинктами, над влечениями, которые воля обуздывает, подавляет, над препятствиями и преградами, которые она осиливает, над всяческими трудностями, которые она героически преодолевает» [6].

Что истощает, высасывает волевой ресурс у человека? Что слабо способствует самоконтролю и силе воли?

Все мы знаем, что стержень жизнедеятельности человека – волевая основа его характера. И чтобы развить силу воли и самоконтроль в поведении человека, не искушаться в самый ответственный момент, необходимо понять, как и почему Вы его теряете. По мнению психолога У.Джеймса, здоровая воля обусловлена психическими процессами и *предварительным обзором поля действия, а также окончательным выбором пути* до наступления реакции. У детей при истощении и в некоторых других *патологических случаях деятельность задерживающих центров* может оказаться слишком слабой, чтобы предупреждать наступление импульсивного разряда [4].

Чаще всего на истощение силы воли влияет то, что человеку не хватает энергии, а именно [3,6,7,8,9,10]:

- хронические боли и болезни;
- хронические недосыпания (нарушен режим дня, зависимость игры на компьютере/ сотовом телефоне). Недосып провоцирует слабоволию и низкую сосредоточенность, а также мешает телу и мозгу эффективно использовать энергию);
- хронический самоконтроль;
- сидячий образ жизни;
- плохой рацион питания (нехватка питательной энергии);
- повседневная рассеянность и нет инстинктивного плана действий;
- нравственные поблажки, обещания и ловушки оправдания, которые не научились обходить;

– дофаминовые ловушки влияющее на подвкушение приятного (в воображении подключаем, включаем слуховые, вкусовые, зрительные, тактильные анализаторы. Только когда научиться человек распознавать соблазн, тогда и сможет устоять перед искушением);

– голос самокритики и низкая самооценка съедает силу воли человека, снижает интерес к делу и ухудшает самоконтроль. Чувство безнадежного неудачника копит в себе ненависть, которая потом мешает эффективному самоконтролю;

– круг синдрома ложной надежды. Обещание себе не побуждает к действию. Человек дает себе поблажку, зарок и нам легчает (Поливи и Херман);

– не сформирован иммунитет к соблазнам (наркотики, курение) плюс среда с эмоциональным заражением, социальное влияние.

Для нормального состояния воли человеку необходимо осознавать область каждого нашего действия и, руководствуясь ею, выполняли последнее. Но при душевной болезни область действия может совершенно оставаться без внимания (действие вовсе не выполняется или выполняется ненадлежащим образом). У здорового человека силой воли служат благородные мотивы к деятельности, и усилением к деятельности является нравственная энергия (вера в идеал, совести, идеальные мотивы). У человека со слабой силой и воли – наоборот. Но чтобы преодолеть и выработать силу воли у человека, необходимо научиться преодолевать препятствия в жизни

Как сформировать силу воли у воспитанника и на что обращать внимание в учебно-воспитательном процессе педагогу-психологу? Как натренировать мускулы силы воли и какие учитывать пути при его формировании?

На силу воли влияет префронтальная кора головного мозга, которая напрямую связано ссамоконтролем: силы «Я буду» (зона находится в верхней левой части), «Я не буду» (правая сторона следует импульсам и желаниям без разбора), «Я хочу» (третья зона по центру префронтальной коры, следит за целями и устремлениями) и чтобы укрепить и сформировать силу воли мырекомендуем учитывать в деятельности педагога-психо-

лога следующие пути, которые коротко рассмотрим.[3, С.24].

Говоря о развитии «силы воли» и волевых качеств, следует учитывать их многокомпонентную структуру. Один из компонентов этой структуры – моральный компонент воли, по И.М. Сеченову, это идеалы, мировоззрение, нравственные установки. Механизм волевой регуляции – волевое усилие. Оно формируется в процессе воспитания, другие (например, типологические особенности свойств нервной системы), отсюда развитие того или иного волевого качества в значительной степени зависит от того, в каком соотношении в структуре этого качества находятся указанные компоненты [6].

По **У.Джеймсу** человек с сильной волей может быть назван только тот, кто выслушивает слабый голос разума, действует и работает над собой, независимо от обстоятельств жизни. Напряжение внимания – основной волевой акт. И активность воли заканчивается в тот момент, когда она оказала достаточную поддержку объекту мысли. Только вслед за этим устанавливается таинственная связь между мыслью и двигательными центрами [4, С.348]. Усилие воли составляет сокровенную сущность нашей духовной природы, мерило, при помощи которого мы оцениваем достоинство человека.

На формирование силы воли у воспитанников также влияют и другие пути:

– **Психологические и духовные наставничества.** Духовные практики и проведенные нравственные часы, наполненные с духовным миром людей. «Рассказы о героях». соприкосновение с чем-то светлым, одухотворенным, величественным.

– **Самопознание.** Келли Макгонигал утверждает, что без самопознания, самоконтроля воля бесполезна, поэтому первое правило: **Познай себя.** Чтобы познать себя, необходимо отслеживать свою деятельность/ процесс и понимать, почему мы ей заняты. При этом отмечать, что Вы думаете, чувствуете. Когда научитесь замечать, с чем это связано действие, тогда и будет возможность делать остановку тем или иным действиям [3, С.31]. Самопознание и знание своих сторон личности позволит обойти ловушки, в которых сила воли склонная Вам изменять и не податься искушению, соблазнам жизни.

Активизация внутреннего внимания к себе может сыграть решающую роль в сохранении и укреплении социально ценных качеств. Поэтому важным моментом самовоспитания воли и характера является самоконтроль за своим поведением, анализ мотивов поступков, сопоставление своих интересов и нужд других. Только знание о себе своих слабостях, сильных сторонах будет основой самоконтроля.

Для работы над собой предлагаем методике «Под микроскопом», где с помощью самонаблюдения и понимания себя подобрать практические стратегии улучшения самоконтроля, которые помогут укрепить силу воли в жизненных испытаниях.

Пониманию себя, самопознанию своих сторон личности может также способствовать ведение дневника (Метод «Дневника»), который требует размышления, развития таких важных качеств характера, как принципиальность, самокритичность, аккуратность, прилежание, настойчивость, целеустремленность, честность, аккуратность и др. Ведение дневника, дает пользу, он дисциплинирует, заставляет строже относиться к себе и своим поступкам. Например, из исторической странички, вел дневник всем известный писатель Л.Н. Толстой. В этом дневнике он выработал правила для развития воли. Сначала они были очень краткими: когда вставать и ложиться спать и т.д.; каким нравственным принципам следовать, например, пренебрегать богатством, почестями и общественным мнением, не основанным на рассудке. Позже эти правила дополнились другими, непосредственно связанными с укреплением воли и характера. Главнейшими из них были: «сосредоточивать внимание все на один предмет», «делать все по возможности самому», «исполнять все предписанное», «только в случае необходимости предпринимать другие дела, не закончивши одного», думать при всяком деянии о цели оного». Поэтому многие известные личности придавали большое значение упражнениям в выполнении и развитии отдельных волевых качеств.

На практике для формирования силы воли можно составить «список приоритетов» и грамотно распределять ресурсы, при этом учитывать не только свои возможности, но и

грамотно распределять ресурсы, при этом учитывать не только свои возможности, но и другие составляющие, влияющие на то, чтобы довести начатое дело до конца. При этом еще разработать для себя правила, которым строго Вы будете следовать.

– **Требовательность к себе.** Большое значение для формирования волевой сферы личности ребенка имеет не только предъявление к нему требований, вербализуемых в словах «надо» и «нельзя», но и контроль выполнения этих требований. С.Л. Рубинштейн считал, что для выработки сильной воли первое и основное правило – доводить раз начатое дело до конца, не создавать привычки бросать незавершенным то, за что взялся. Нет более верного средства, дезорганизовать волю, как допустить один за другим ряд срывов, раз за разом не довести до конца начатое дело» [6].

– **Стратегия изменения и расширение границы.** Постоянное самосовершенствование, любознательность не позволяют человеку эмоционально угасать и выгорать, а наоборот завораживает, и открывает новые возможности и дает импульс и вектор в развитии человеку. Тогда человек сможет находить силы и принимать благородные решения. Личностный рост, саморазвитие пробуждает к действию, вдохновляет на дальнейший самоконтроль, но только если поставленные цели благородные.

– **Польза для других.** Убеждение себя, что это принесет пользу не только себе, но и окружающим людям, тоже укрепляет силу воли, доводит начатое дело до конца. Тогда нарастает самоконтроль и дает нужные плоды и результаты. Когда есть желание помогать окружающим, тогда и включается сила воли.

– **Воображаемый выбор.** Психологи Ричард Талер, Кэсс Сантсейн для силы воли важно соблюдать «**Архитектуру выборов**» – это система, которая позволяет людям принимать благоприятные решения в соответствии с их ценностями и идеалами [3, С.94].

Выбор увеличивает желание действовать и доводить начатое дело до конца. Можно провести игру «Команда взаимопомощи», попросить воспитанников обменяться электронными адресами и рассказывать о своих планах на следующую неделю. В от-

вет партнер по игре должен спрашивать: «Поступил ли ты так, как намеревался?»

– Много исследований подтверждают, что на формирование силы воли влияют **физические тренировки**. Меган Оутен, Кег Ченг выявили, что регулярные занятия в тренажерном зале предоставила многим людям чудо самообладания, они лучше стали сосредотачиваться и меньше отвлекаться в деятельности, когда необходимо было выдержка и самообладание. Они пришли к выводу, что тренировки укрепляют биологические основы самоконтроля, увеличивают базовую вариабельность сердечного ритма (замедленное дыхание помогает мудрым и взвешенным решениям) [3, С.54]. При этом увеличивается объем, как серого вещества (самых нервных клеток), так и белого (клеток нейроглии, которые позволяют нейронам быстро и эффективно обмениваться информацией). Физические упражнения увеличивают и ускоряют мозг и в первую очередь префронтальную кору [3, С.55].

– **Психорегулирующие тренировки** (В.К. Калинин, В.П. Мунтян). Физический отдых. Экологическая физическая активность, тренировки, приносящие радость и удовольствие (прогулки на свежем воздухе, уборка в квартире, игры с детьми и животными, работа в саду и т.д.)

– **Обучение медитативным практикам.** Суть медитации в том, чтобы не забывать, в чем состоит ваша цель. И пятиминутная медитация в день, использование техники медитации улучшают собранность и самоконтроль человека. Медитация увеличивает приток кровик префронтальной коре. Мозг адаптируется к упражнениям, как мышцы, увеличиваясь и ускоряясь, чтобы делать то, что от него требуется.

– **Системные занятия йогой** (укрепляет нервные связи между зонами мозга, которые отвечают за концентрацию внимания и контроль над импульсами).

– **Контролируемое дыхание. Релаксация, расслабление, практика замедленного дыхания.** Вариабельность сердечного ритма психологи называют резервом силы воли. Если у человека высокая вариабельность сердечного ритма, то больше возможностей в силе воли. Замедленное дыхание помогает четче думать и принимать взвешенные решения.

Этому еще и способствует занятия спортом, который тоже благоприятно сказывается на силе воли человека.

– **Волевая диета.** Питание всегда играла большую роль не только в физическом развитии, но и влияла на энергию человека. В меню рациона желательно включить пищу, которая надолго снабжает энергией.

Экологическая сознательность. Замена установок и взглядов секретное оружие и генератор силы воли. Об этом немало написано в когнитивно-поведенческом подходе в психологии. Важно проследить человеку, какого рода Вы ведете разговор самим собой. В свободное время садитесь или возьмите за привычку вести дневник (минутка рефлексии) и отслеживать какие мысли Вас ведут и сопровождают в деле и как они отражаются в делах. Пополняйте когнитивный словарь полезными и генерирующими словами (побольше читайте/смотрите полезную информацию для личностного роста литературу), мыслями, и сразу старайтесь фильтровать слова, которые саботируют вашу гармонию и поедают силу воли.

– **Оценка окружающих повышает самоконтроль.** Социальные эмоции сильнее и быстрее влияют на наши решения. Не зря А.С.Макаренко в практике формировал силу воли у воспитанников через коллектив.

– **Картинка будущего плюс система подкрепления с наградами.** Если человек видит положительные последствия, то взгляды на поправки быстро изменяются и корректируются. Четкая картина будущего активизирует мозг и силовые действия реагируют только на будущее, включая не только все ресурсы, но и укрепляя силу воли.

Воображая себя в будущем, можно укрепить силу воли в настоящем. Например, упражнение «Знакомство с вашим будущим «Я»». Будущий человек и видящий картинку системную более организованный, целеустремленный, нежели те, кто живет сегодняшним днем. Психолог Хал Эрснер-Хершфилд разработал технологию «Лаборатория виртуальной реальности» [3, С.202]. Предлагал упражнение «Познакомьтесь со своим будущим Я», которое проводится перед зеркалом, где происходит использование реалистичного эффекта присутствия. Участники садятся напротив зеркала, но видят отраже-

ния будущих «Я» (можно надевать элементы/усы, брови и т.д.) после задаются вопросы, где происходит встряска сознания, идет мгновенная и отрезвляющая. И мысли о будущем помогают отсрочить удовольствия.

Упражнение «Переписка с будущим «Я»». На сайте хранятся электронные письма людей самим себе. Послания отправляют адресатам, когда подходит указанный срок.

Упражнение «Полюса». Предлагается человеку нарисовать две картинку. На одном, где регулярно занимается спортом (какое будет тело и физическое состояние в будущем) малоподвижное (страдающее от болячек). Тогда человек сам выберет рациональную позицию, и решить для себя каким он хочет быть здоровым и больным, нежели поучительные нотации и беседы в воспитательном процессе. Плакаты + метод убеждения компетентного специалиста в данной области помогает менять не только взгляды, но и вредные привычки.

– **Ясный рассудок, здравый смысл при побуждении к действию.** Психолог Сара Боуэн применяла с курильщиками «Технику скольжения во время провокации». Было дано задание: в течение первых суток следить за тем, сколько сигарет они выкурят в течение недели, каким их будет настроение и насколько сильны их порывы закурить. И при этом, внимательно прислушиваясь к собственным желаниям, люди смогли предпринять конструктивные шаги. Те, кто освоил технику, плохое настроение не связывали больше с сигаретами, прибегая к нездоровой награде. Важно человеку научиться правильно, дышать и следить за телесными ощущениями [3, С.257].

– **Избирательное заражение и укрепление иммунитета.** Проводить утром пять минут или перед сном размышления о своих планах (метод «Кофе медитация/размышления», метод «Пять пальцев»). Для продуманной системы планирования психолог Сюзанна Сегерстром для укрепления силы воли предлагает стратегию «Остановись и спланируй». Это действие поможет вам сбавить темп, обуздать свои порывы, когда вы сильно и непродуманно желаете сделать против своей силы воли. Система оповещения при остановке помогает отслеживать то, что вы видите, слышите и обоняете, а другие

отделы мозга наблюдают за тем, что происходит внутри вас. Это система внутреннего слежения и связывает нас зоной самоконтроля. Главная задача этой системы сдерживать нас, чтобы мы не наделали глупостей (асоциальное поведение, зависимое поведение, девиантное поведение). При этом мозг распознает подобные угрозы и это нам помогает сделать осознанный и грамотный выбор в поступках, в делах, что позитивно отражается на силе воли [3, С.47-49]

Какие можно предложить образовательные программы педагогу-психологу в организации образования, чтобы укрепить силу воли воспитанникам?

Предложить можно для воспитанников образовательные программы, разработанные специально для детей совместно со специалистами в данном направлении:

Программа **«Волевых тренировок»**. Совместно с тренером (вести специальную должность в школе по совместительству) разработать системную программу тренировок. Для тренировки воли подходит большинство спортивных занятий на открытом воздухе. Особенно для этого хороши скалолазание, гребля, гольф, теннис, катание на коньках, ходьба, альпинизм, фрисби, капоэйра. Но даже если у вас нет возможности заниматься одним из этих видов, всегда можно подобрать физические упражнения, которые годятся для занятий дома. Австрийские ученые – Меган Оутен и Кен Ченг организовали тренировку силу воли подростков через спортивную программу. Физическая нагрузка увеличивалась, и каждое посещение спортзала требовало от них все большего напряжения силы воли. После определенного времени заметили, что укрепилась сила воли в быту, меньше просмотра телепередач и реже испытывали чувство подавленности и угнетения [11 С.161].

Программа **«Искусство маленьких шагов»**. Активизировать мышцу самоконтроля через попытку маленьких шагов, тогда и отрабатывается привычка следить за тем, что делают и выбирает человек. Поддержка воспитанников в обретении новых привычек помогут специализированные образовательные программы по фитнесу, беседы о правильном питании и конечно же сами наставники (коучи), которые должны стать приме-

ром для подражания. Система самоконтроля в сознании у воспитанника созревает только тогда, когда есть внешняя, добрая поддержка компетентных взрослых/наставников. Программа «Искусство маленьких шагов» может влиять и на повышение самооценки, лидерских качеств воспитанника.

Программа **«Личный советник в управлении ресурсов/финансов»**. Обсуждая совместно постановку цели, советник помогает определить ресурсы/средства ... для долгосрочного намерения. Метод сочетает в себе награды и предварительные обязательства. Психологи Марк Розен, Роберт Розенхек использовали программу с наркозависимым поведением. Награждали клиентов, открывали доступ к счетам, если они принимали благоприятные шаги (посещали реабилитационные занятия, искали работу) и тогда менялись представления о времени и наградах, повышала ценность будущих благ [3, С.193].

Программа **«Искусство целеполагания»**. В образовании волевой личности важно формирование настойчивости и целеустремленности. При этом положительную роль играют значимые цели и осознание долга и ответственности за порученное дело. Самое главное – научить ребенка не прекращать целенаправленных усилий при возникновении препятствий. О роли целеполагания и взаимосвязи ее с активной деятельностью немало написано трудов.

А.С. Макаренко с воспитанниками в работе использовал систему перспективных целей, который считал, что воспитывать человека – значит воспитывать у него перспективу: «Человек, определяющий свое поведение самой близкой перспективой, есть человек самый слабый». В сочетании близкой, средней и дальней перспектив он видел основу для соединения повседневной практической деятельности человека с идеалами [1].

Рассматривая пути формирования силы воли, К.К. Платонов в книге «Занимательная психология» разработал модель формирования волевого действия, которая включает следующие действия: 1) Осознание цели. 2) Стремление к ее достижению. 3) Осознание ряда возможностей. 4). Осознание мотивов, их подкрепляющих и опровергающих.

- 5). Борьба мотивов. 6). Выбор решения. 7). Осуществления решения [10].

Известный советский психолог Л.С. Выготский связывал слабое развитие воли со слабостью целевых установок учащихся подросткового возраста. Поэтому начиная с младшего школьного возраста учить постановке цели и ее достижению [2].

По К.Д. Ушинскому «Воля наша, как и наши мускулы, крепнут только от постоянно усиливающейся деятельности». А деятельности может способствовать конкретная постановка цели, то есть что ты конкретно хочешь [1].

Г.Мюнстерберг, отмечая роль внимания и представления в формировании произвольных действий, пишет, что слабая воля ребенка – это его неспособность длительно удерживать внимание на цели. Отсюда и его подход к решению проблемы развития воли: «Ребенок должен, постепенно развиваясь, приобрести способность к тому, чтобы настойчиво держать перед своим умственным взором цель предпринимаемого действия. Не существует никакой особой волевой способности, которую надо было бы упражнять, нет никакой особой душевной силы, необходимой для перехода от представления цели к ее осуществлению. Внимание, устремленное на намеченную цель, – вот что надо постоянно упражнять в течение школьной жизни». И далее он заключает: «Научиться хотеть того или иного – не это важно. Главное – научиться действительно, выполнять то, что намечено, и не отвлекаться всякими случайными впечатлениями» [4, С.186-187].

Педагог Д.С. Лихачев утверждал, что поставленная цель будет достигнута при наличии:

- волевого усилия, необходимого для выполнения решения;
- определенных знаний или. умений, необходимых для выполнения решения;
- развитого того или иного волевого качества (выдержки, настойчивости, целеустремленности, прилежания, смелости и т. д.);
- времени, необходимого для выполнения решения;
- средств – для выполнения вашего решения [1].

Томас Шеллинг (теория ядерного сдерживания) для поведенческой стратегии само-

контроля предлагает сжигать за собой мосты и для достижения целей нужно сокращать альтернативы, при этом иметь предварительные обязательства для будущего «Я» [3, С.189].

Теоретик Дахигг Ч. в теории «Краеугольная привычка» по формированию силы воли утверждает, что привычки можно поменять, если понять механизм работы. Лучший способ поддержать учащихся и укрепить силу воли – превратить ее в привычку. При этом предлагает подходы по укреплению силы воли: игра на музыкальных инструментах; ведение дневника; брошюра: мои цели на этой недели; конкретные действия, которые собираетесь выполнить на неделе; схема поведения в ...ситуации; дать людям ощущение поддержки, что они контролируют ситуацию и обладают решающим голосом.

Таким образом, достигая последовательно цель каждого этапа, мы приобретаем уверенность в своих силах, в достижимости поставленных целей. Кроме того, одерживая каждый раз маленькую, но трудную победу, мы испытываем радость, удовлетворение достигнутым успехом, а это придает нам новые силы и придает вкус успеха.

Заражение целью можно организовать педагогу-психологу через метод «Истории». Поэтому копилка видеотеки реальных историй, специально приглашенных и организованных встреч с реальными людьми (фильмы «Сила воли», «Писатели свободы») тоже влияют на характер, и на становление силы воли воспитанника. Заразиться можно только теми целями, которые Вы в некоторой степени разделяете. Формированию силы воли воспитанника в воспитательном процессе могут способствовать и другие целенаправленные методы в воспитании личности: самоободрение, самоубеждение, самоприказ, самовнушение, самокритика, аутогенная тренировка.

Заключение. Таким образом, воспитанники, которые умеют управлять силой волей, умеют справляться с трудностями, более успешнее, чем те, кто не обладает развитой силой волей. Чтобы победило высшее «Я», нужно укреплять системы самосознания и контроля. Ведь, кто умеет управлять своим вниманием, чувствами и действиями будут намного счастливее и здоровее. Само-

Самоконтроль предопределяет успехи не только в маленьких делах, поступках, но и вносит вклад саморазвитие личности. Когда мы научимся через программы «Наука силы воли» подавлять, улучшать, менять привычки, тогда и получим в результате самообладание в поведении, выдержку в достижении поставленной цели. «Наука силы воли» подавлять, улучшать, менять привычки, тогда и получим в результате самообладание в по-

ведении, выдержку в достижении поставленной цели

В деятельности педагога-психолога важно консультировать классных руководителей, родителей, что важно с самого детства закалять силу воли у воспитанников. Ведь наличие высококоразвитой воли помогает преодолевать труднейшие препятствия на пути к жизненной цели.

Список использованных источников:

1. Рувинский Л.И., Хохлов С.И. Как воспитать волю и характер. – М.: Просвещение, 1986. – С.180.
2. Рувинский Л.И. Самовоспитание чувств, интеллекта, воли. – М., 1983. – С.80.
3. Макгонигал К. Сила воли. Как развить и укрепить. 8-е изд. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2018. – С.304.
4. Джеймс У. Психология /Под ред. Л.А. Петровского – М.: Педагогика, 1991. – С.368.
5. Билык Е.В. Воля и ее особенности в подростковом возрасте <http://cpd.yaroslavl.ru>
6. Ильин Е.П. Психология воли. – 2 изд. – СПб, 2009. – 368с.
7. Садвакасова З.М. Жизнестойкость: технологии и практикум в работе с воспитанниками детского дома. Учебно-метод.пособие. – Алматы: Казак университеты, 2016. – С.192. (156-174)
8. Божович Л.И. Формирование воли в подростковом возрасте http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pedagog/hrestomatia/76.php
9. Развитие воли у человека <http://www.bibliotekar.ru/psihologia-1/39.htm>
10. Платонов К.К. Занимательная психология //Серия «Азбука психологии». – СПб: Питер Пресс, 1997. – Изд. 5-е, испр. – С.288., ил.
11. Дахигг Ч. Сила привычки. Почему мы живем и работаем именно так, а не иначе. – М.: Карьера Пресс, 2013. – С.416.

References:

1. Ruvinskii L.I., Hohlov S.I. Kak vospitat' volyu i harakter. – M.: Prosveshchenie, 1986. – 180 s.
2. Ruvinskii L.I. Samovospitanie chuvstv, intellekta, voli. – M., 1983. – 80 s.
3. Makgonigal K. Sila voli. Kak razvit' i ukrepit'. 8-e izd. – M.: Mann, Ivanov i Ferber, 2018. – 304 s.
4. Dzhejms U. Psihologiya /Pod red. L.A. Petrovskogo – M.: Pedagogika, 1991. – 368s.
5. Bilyk E.V. Volya i ee osobennosti v podrostkovom vozraste <http://cpd.yaroslavl.ru>
6. Il'in E.P. Psihologiya voli. – 2 izd. – SPb, 2009. – 368s.
7. Sadvakasova Z.M. Zhiznestroykost': tehnologii i praktikum v rabote s vospitannikami detskogo doma. Uchebno-metod.posobie. – Almaty: Kazak universitety, 2016.-192 s. (156-174)
8. Bozhovich L.I. Formirovanie voli v podrostkovom vozraste http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pedagog/hrestomatia/76.php
9. Razvitie voli u cheloveka <http://www.bibliotekar.ru/psihologia-1/39.htm>
10. Platonov K.K. Zanimatel'naya psihologiya //Seriya «Azбуka psihologii». – SPb.: Piter Press, 1997. – Izd. 5-e, ispr. – 288 s., il.
11. Dahigg CH. Sila privyichki. Pochemu my zhivem i rabotaem imenno tak, a ne inache. – M.: Kar'era Press, 2013. – 416 s.

ТӘРБИЕЛЕНУШІЛЕРДІҢ ЕРІК КҮШІ ҚАЛЫПТАСУЫ

З.М. Садвакасова
ал-Фараби атындағы ҚазҰУ
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада тәрбиеленушілердің ерік күші қалыптасу аспекті қарастырылған. Ерік күші нашар болған жағдайда кісі қоғамдық жұмыстарға өз үлесін қоса алмайтыны белгілі. Өз-өзін, назарын, сезімдерін және тілектерін ұстай білу – осының бәрі ерік күшіне жатады. Аталмыш аспектілер адамның жеке бас дамуына, физикалық және психологиялық денсаулығына, келешектегі қаржы жағдайына және кәсіби сәттілігіне әсер етеді. Ерік күші өз-өзін тану процесімен тығыз байланыста деп саналады, және де адамның өз мықты жақтарын білу, арнайы жеке даму бағдарламасын

құрастыра білу ерік күшінің дамуы үшін пайдалы аспектілер. Мақалада мүмкіндігінше ерік күшімен қиындықтарын бағындыра алатын және тәрбиеленушінің дамыған ерік күшіне ие бола алуы туралы тыңғылықты (жан-жақты) мәлімет берілген. «Мен» деген жоғары айтылған өзіндік сана-сезім және қадағалау жүйесін бекітуді де сөз етеді. Себебі, кім өзінің ішкі сезімімен, біреуге деген көңілімен және іс-әрекетімен еркін басқара алған адам – ең бақытты және дені сау адам.

Түйінді сөздер: ерік күші, тәрбиеленушілер, педагог-психолог.

THE FORMATION OF WILLPOWER OF STUDENTS

Z.M. Sadvakasova

KazNU named after Al-Farabi.

(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

This article contains aspects of formation of willpower. Mostly, people with weak willpower are not able to do social duties. As far as it is obvious to majority of society, willpower is an ability to control yourself, to control your attention, feelings and wishes. All of these aspects influence to personal growth, physical and mental health, and also to financial position and professional success in the future. The formation of willpower is closely connected to self-cognition process, also being aware of strong sides and being able to build special educational program of personal development. The question of how to manage the strength of will, to overcome difficulties, to be more successful and to have strong strength of will to the student is higher “ME” to win, its necessary to strengthen the system of self-awareness and control. As the person, who is able to manage own attention, feelings and actions will be happier and healthy.

Keywords: willpower, students, pedagogist-psychologist.

Поступила в редакцию 11.09.2018

УДК 159.9.072.422

А.Ш. ИСКАНДАРОВА

Азербайджанский государственный педагогический университет

(Баку, Азербайджан)

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ОБСЛУЖИВАНИЕ В АСПЕКТЕ ЛИЧНЫХ КАЧЕСТВ

Аннотация

В данной статье указывается, что для успешной реализации профессиональной деятельности практического психолога недостаточно изучение только специальных знаний, а также требуется наличие ряда личных качеств. С этой точки зрения изучение необходимых личных качеств практического психолога, как одного из существенных проблем психологической науки, привлекает внимание. В статье анализируются научно-теоретические подходы, направленные на изучение этой проблемы. Так же отмечается, что многие психологические проблемы можно решать с помощью практических психологов. Факторы, зависящие от практического психолога, являются одним из важных факторов, влияющих на эффективность психологического обслуживания. Указывается, что одним из этих факторов является личные качества психолога. Психологи, обучавшиеся по одинаковым учебным программам, часто не одинаково эффективны в своей работе. Причиной этого является разность их личных качеств. Под личными качествами подразумеваются признаки характера, особенностям темперамента, отношение к себе, к другим людям, к окружающему миру, знания, умения, способности. То или другое качество личности формируется под влиянием или окружающей среды, или общества, или в результате самообразования. Поэтому психологический портрет человека создается на основе его личных качеств.

Ключевые слова: психологическая служба, практический психолог, профессиональная деятельность, личные качества, профессиональная подготовка.

Введение. На современном этапе полезность деятельности и взаимоотношение людей зависит от применения ими психологических знаний и умений. Поэтому психология среди наук о человеке различается особенно. Она занимается обслуживанием человека. Расширение со временем сферы психологического обслуживания создает возможность решения практических проблем психологической науки. Наблюдения показывают, что психологическая наука, решая практические проблемы времени, успешно вникает в различные деятельности общества.

Основная часть. На психологическую службу специального реагирования возложены две основные задачи. Первая, традиционная для силовых ведомств – задача психологического сопровождения деятельности личного состава: спасателей, пожарных, врачей, летчиков и других специалистов. Это профессиональный отбор, психологическая подготовка, коррекция и восстановление психического здоровья, решение проблем, возникающих в связи с выполнением профессиональных обязанностей. Вторая задача уникальна – оказание первой психологической помощи при чрезвычайных ситуациях [1].

Практический психолог внедряет в жизнь психологическое обслуживание. Практический психолог – самый надежный специалист, имеющий профессиональное образование, ласти измерения психических явлений, процессов, случаев, диагностировать, оценивать, корректировать и умеющий профессиональное образование, знающий соответствующие методы в области измерения психических явлений, процессов, случаев, диагностировать, оценивать, корректировать и умеющий их применять, владеющий профессиональными навыками, помогающий людям в решении социально-психологических трудностей, возникающих проблем. Ф.М. Рекешева пишет о психологе: «Психолог – творческая личность с социально и профессионально значимыми характеристиками. Интегрирующим качеством выступает личностный потенциал психолога, структура которого состоит из фундаментальных и практических знаний, умений, навыков, обуславливающих профессиональную компетентность; профессионально направленных знаний, умений, навыков; творческой активности; интеллектуальных способностей; коммуникативных способностей» [2, С.14-15].

Расширенный спрос на профессиональную психологическую помощь, усложнение практических задач работы психолога, с одной стороны, и рост числа выпускников психологических вузов – с другой, предъявляют новые требования к специалисту – психологу – быт реально дееспособным на поле профессиональной деятельности. Таким образом, профессиональные намерения будущих специалистов-психологов носят двойственный характер: с одной стороны, они обусловлены социально-экономическими причинами, с другой – индивидуальны, так как отражают опыт конкретного субъекта, являются важнейшим компонентом его мировоззрения, следовательно, выполняют функции регуляторов поведения и проявляются во всех областях профессиональной деятельности [3, С.91].

Было доказано, что многие психологические проблемы были решены с помощью практических психологов. Со временем возростал интерес к факторам, повышающим эффективность этой помощи. Факторы, зависящие от практического психолога, являются одним из важных факторов, влияющих на эффективность психологического обслуживания. Одним из этих факторов является личные качества психолога. Наблюдения показывают, что психологи, обучавшиеся по одинаковым учебным программам, часто не одинаково эффективны. Причиной этого является разность их личных качеств. Под личными качествами подразумеваются признаки характера, особенности темперамента, отношение к себе, к другим людям, к окружающему миру, знания, умения, способности. То или другое качество личности формируется под влиянием или окружающей среды, или общества, или в результате самообразования. Поэтому психологический портрет человека создается на основе его личных качеств. Личность является неповторимым существом по своим личным качествам. Личные качества личности носят относительно прочный характер и проявляются в большинстве случаев человеческой деятельности.

Некоторые личные качества человека в зависимости от объекта деятельности и хода процесса деятельности совершенствуются, развиваются [14, С.70]. То есть, когда изменяется объект деятельности, то изменяются и основные качества деятельности человека. В результате совершенные личные качества обеспечивают гармоничность, целостность деятельности. С этой точки зрения психолог

должен определить свои личные качества, сохранить положительные качества, защищать и развивать их, а негативные качества устранить или изменить. Потому что успех достигается благодаря именно положительным личным качествам.

В разработке проблемы готовности к профессиональной деятельности определенным шагом явилась концепция психологических профессионально важных качеств. В многочисленных исследованиях убедительно доказана зависимость профессионализации от уровня развития качеств личности, соответствующих требованиям выполняемой деятельности. К.Шнейдер в качестве одного из основных условий решения на практике профессиональных задач выделяет зрелость специалиста, которая включает в себя:

– личную зрелость консультанта. Подразумевается, что консультант успешно решает свои жизненные проблемы, откровенен, терпим и искренен по отношению к себе;

– социальную зрелость консультанта. Подразумевается, что консультант способен помочь другим людям эффективно решать их проблемы, откровенен, терпим и искренен по отношению к клиентам;

– зрелость консультанта – это процесс, а не состояние [4, С.71].

Степень изученности проблемы. Профессионально важные качества психолога являются составной частью профессиональной пригодности человека. Также профессиональная пригодность рассматривает: а) склонности и желание работать, т.е. определенный волевой настрой; б) мотивацию и мотивы выполнения этой деятельности как положительные (интерес, стремление к мастерству), так и отрицательные (заработная плата, конкуренция, личные психологические проблемы); в) способности физические (ловкость) или психические (память, внимание); г) предрасположенность к данной работе. Как видим, профессиональная пригодность рассматривает и индивидуальные личностные качества (ИЛК), т.е. качества и свойства, которые присущи индивиду [5, С.78].

В.Е. Сидоренко и Н.Ю. Хрящева рассматривают некоторые из общих личностных и профессиональных качеств психолога, без формирования которых, по их мнению, невозможна эффективная психологическая деятельность. В качестве этих свойств личности психолога авторы выделяют психологи-

ческую наблюдательность, психологическое мышление, самообладание, умение слушать, эмпатию и креативность [6].

Е.В. Тарасова и А.Д. Черемухин провели анализ ответов специалистов, что позволяет говорить о наиболее присущих им качествах личности. Были выявлены наиболее свойственные им черты характера – эмпатия (58%), терпение, толерантность (24%), умение слушать и слышать (22%), интерес к людям (14%) [7, С.102].

Л.В. Темнова выделяет общие личностно-профессиональные качества психолога: на психофизиологическом уровне – эмоциональная устойчивость, выдержка, спокойствие, способность реально взвешивать обстановку, устойчивость к стрессу, сильный тип нервной системы; на интеллектуальном уровне – научно-гуманистическое мировоззрение, логичность мышления, сензитивность, профессиональная рефлексия, четкое представление о сложности и противоречивости природы психики и поведения человека; творчество, проницательность, аналитичность и прогностичность; на личностном уровне – фасилитивность, социальность, направленность на другого человека, профессиональная мотивированность, активность, коммуникабельность, тактичность, подчинение своих интересов интересам другого и группы, нравственность, добросовестность, ответственность, смелость в решении практических вопросов [8, С.16].

Н.Н. Ежова: перечислила необходимые качества для профессиональной деятельности практического психолога:

- общительность;
- эмоциональная сдержанность;
- гибкость поведения;
- деликатность;
- умение выдерживать до конца свою линию поведения;
- обладание общекультурными знаниями [9, С.5].

Джоун Эриксон считал, что для практического психолога необходимы следующие умения:

- способность сохранять эмоциональное самообладание при общении;
- осознание границ своей профессиональной компетенции;
- повышенное чувство ответственности за свои действия, слова;
- способность предвидеть, какого рода последствия повлечет за собой отдельный поступок или поведение в целом [10, С.172].

Е.В. Юдина провела исследование индивидуально-личностных качеств практических психологов. По ее данным, эффективными психодиагностами бывают люди энергичные, бодрые, удовлетворенные собой, гибкие, эмоционально устойчивые, не тревожные, открытые. Они ответственны, склонны к альтруизму, не эгоцентричны, ориентированы на групповые ценности. За события, происходящие с ними в жизни, они возлагают ответственность в большей степени на себя, чем на других людей или на обстоятельстве. С возрастом у них усиливается уверенность в себе, умение отстаивать свои позиции, независимость, самостоятельность [11, С.55].

Контент-анализ 126 научных публикаций о личности психолога позволил Е.А. Корсунскому (2008) выявить десять интегративных блоков личностных и профессионально важных качеств, необходимых психологу для успешной профессиональной деятельности.

1. Блок когнитивных качеств психолога предполагает четырнадцать качеств: рефлексию, общекультурные знания, профессиональные знания, понимание внутреннего мира человека, интуицию, гибкость, самостоятельность, критичность, сообразительность, аналитичность, синтетичность мышления, способность прогнозировать поведение человека, проницательность, социальный интеллект.

2. Блок рефлексивно-перцептивных качеств психолога объединяет в себе одиннадцать качеств, в числе которых психологическая наблюдательность, адекватность восприятия себя и других людей, способность расшифровать невербальные реакции человека, адекватность первого впечатления, концентрацию на клиенте и пр.

3. Профессиональная компетентность психолога включает семь качеств, прежде всего такие, как профессиональная образованность, профессиональные умения и навыки, владение большим объемом профессиональных ситуаций, осознание границ собственной компетенции и т.д.

4. В блоке волевых качеств личности психолога насчитывается двадцать два качества, среди которых в первую очередь выделяют ответственность, уверенность в себе, сдержанность, способность к самоконтролю и саморегуляции поведения, способность противостоять внешнему давлению, самоорганизованность, напористость, смелость и др.

5. Блок ценностно-смысловых качеств психолога насчитывает двадцать восемь качеств, в частности включает гуманистическую направленность, этические принципы, совесть, профессиональный такт, мотивационно-смысловые установки, профессиональную направленность, осознание ценности человеческой личности и др.

6. Блок поведенческих качеств психолога содержит шестнадцать качеств: творческий характер деятельности психолога, гибкость поведения, адекватность поведения, способность быстро принимать нестандартные решения, владение собой в любой ситуации, саморегуляцию поведения, терпимость к фрустрациям и неопределенности, способность схватывать ситуации и т.п.

7. Блок эмоциональных качеств психолога тоже содержит двадцать восемь качеств: эмпатию, толерантность, желание помогать людям, эмоциональную стабильность, доброжелательность, способность понимать эмоциональные состояния и чувства людей, устойчивость к стрессу и пр.

8. Блок психологической культуры психолога включает в себя двадцать восемь качеств, в частности духовность, психологическую грамотность, рефлексивные способности, регулятивную культуру, имажинативности, эмоционально-чувственную культуру и т.д.

9. Блок коммуникативных качеств личности психолога включает двадцать семь качеств: умение слушать и слышать другого, коммуникативные качества речи, готовность к контактам, умение поддерживать контакты, владение способами влияния на людей, способность к самопрезентации, готовность к принятию позиции другого и т.д.

10. Профессиональная идентичность психолога складывается из пяти качеств: профессионального самосознания, профессионального самоопределения, личностной идентичности, самопринятия, самоуважения [12, С.110-111].

Вывода. Необходимые личные качества для практического психолога превратились в объект интереса не только для исследователей, но и для учителей предметников. Потому что одним из основных обязанностей учителя является определение необходимых личных качеств для практического психолога и внушать эти качества будущим психологам.

Профессиональную подготовку будущих специалистов в области психологии – психо-

логии – психологов, на наш взгляд необходимо осуществлять в рамках двух направлений: *первое* – организация учебно-профессиональной деятельности (эффективное усвоение психологических дисциплин, освоение навыков самостоятельной учебной работы, успешное прохождение практики по всем видам профессиональной деятельности психолога); *второе* – формирование личности самого психолога, определение его профессиональной позиции [13, С.40]. С этой точки зрения для формирования и развития не только психологических знаний, а также этих качеств у будущих психологов надо разработать и реализовать определенные учебные программы. Именно эти программы могут способствовать обеспечению профессиональной подготовки психологов.

В США учебные программы для магистрантов

и докторантов по специальности психология разрабатываются на основе определенных стандартов. Эти стандарты впервые были разработаны в 1981 году со стороны «Совет по аккредитации консультирования и смежных программ (The Council for Accreditation of Counseling and Related Programs [CACREP])». Основной целью этих стандартов является помогать кандидатам в приобретении знаний и умений по специальности и они в определенное время обновляются на основе потребностей образования по специальности [15]. Если для студентов, обучающихся по этой специальности, учебных заведений других стран разработать такие программы, то можно вырастить практических психологов, дающих психологическое обслуживание в соответствии требованиям современного общества.

Список использованных источников:

1. Сорокоумова С.Н., Поцепина И.Ю. Исследование профессионально важных качеств у будущих психологов системы МЧС России //Инициативы XXI века. – 2013. – №3. – С.79-82.
2. Рекешева Ф.М. Профессионально важные качества и умения психолога как фактор его профессиональной готовности. – Новгород: Вестник Новгородского государственного университета. – 2008. – №45.
3. Шамионов А.Д. Особенности профессиональных намерений студентов-психологов на ранних этапах профессионализации. – Саратов: Известие Саратовского университета. Сер. Философия. Психология – 2010. – 10. – Вып.2. – С.88-91с.
4. Schneider K. Therapists personal maturity and therapeutic success: how strong is the link? //The Psychotherapy Patient. – 1992. – Vol 8. – №3-4. – P. 71.
5. Косарева А.Б. Эмпирическое исследование гендерных различий отношения студентов-психологов к личностным и профессиональным качествам психолога. –Москва: Вестник РУДН, серия Психология и педагогика. – 2009 – № 4. – С.78-83.
6. Сидоренко Е., Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии /Е.Сидоренко – СПб., 2002. – С.84.
7. Тарасова Е.В., Черемухин А.Д. Профессионально важные качества личности психологов – консультантов как предикторы жизнеспособности профессионала. – Ежеквартальный рецензируемый, реферируемый научный журнал «Вестник АГУ» .– 2017. – Выпуск 2(198).
8. Журавлева А.Е. Деятельность практического психолога: практическое руководство /Министерство образования Республики Беларусь, Гомельский ГУ имени Ф.Скорины – Гомель: ГГУ им. Ф.Скорины. – 2016. – С.43.
9. Ежова Н.Н. Рабочая книга практического психолога. 2-е изд. Серия «Психологический практикум». – Ростов н/Д: Феникс, 2005. – С.320.
10. Практическая психология образования: Учебное пособие 4-е изд./ Под редакцией И.В. Дубровиной – СПб: Питер, 2004. – С.592.
11. Психолог. Введение в профессию: учеб, пособие для студ. учреждений высш. проф. образования // [В.А. Фокин, Т.М. Буякас, О.Н. Родина и др.] Под ред. Е.А. Климова 3-е изд., перераб. – М.: Академия, 2011. – 208 с.
12. Быкова Е.А. Особенности профессионально важных качеств психолога. //«Шадринский государственный педагогический институт». – 2015. – №3. – 108-115 с.
13. Володина К.А. Особенности профессионального обучения студентов-психологов [Текст] //Современная психология: материалы II Междунар. науч. конф. (г.Пермь, июль 2014 г.). – Пермь: Меркурий, 2014. – С.39-41. – URL <https://moluch.ru/conf/psy/archive/111/5987/>
14. Исалиева С.Т., Исакова А.Т. Актуальные аспекты формирования здоровой личности ребенка. – Педагогика и психология. – 2017. – №1(30). – 69 с.
15. Adams, S. (2006). Does CACREP accreditation make a difference? A look at NCE results and answers. Journal of Professional Counseling: Practice, Theory and Research, 34, 66-76.

References:

1. Sorokoumova S.N., Pochepina I.Yu. Issledovanie professional'no vazhnyh kachestv u budushchih psihologov sistemy MCHS Rossii //Inicativy XXI veka. – 2013. – №3. – S.79-82.
2. Rekesheva F.M. Professional'no vazhnye kachestva i umeniya psihologa kak faktor ego professional'noj gotovnosti. – Novgorod: Vestnik Novgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2008. – №45.
3. Shamionov A.D. Osobennosti professional'nyh namerenii studentov-psihologov na rannih e'tapah professionalizacii. – Saratov: Izvestie Saratovskogo universiteta. Ser. Filosofiya. Psihologiya – 2010. – 10. – Vyp.2. – 88-91s.
4. Schneider K. Therapists personal maturity and therapeutic success: how strong is the link? //The Psychotherapy Patient. – 1992. – Vol 8. – №3-4. – P. 71-91.

5. Kosareva A.B. Empiricheskoe issledovanie gendernykh razlichii otnosheniya studentov-psihologov k lichnostnym i professional'nym kachestvam psihologa. – Moskva: Vestnik RUDN, seriya Psihologiya i pedagogika. – 2009 – № 4. – 78-83 c.
6. Sidorenko E., Trening kommunikativnoj kompetentnosti v delovom vzaimodejstvii /E. Sidorenko – SPb., 2002. – 84s.
7. Tarasova E.V., Cheremuhin A.D. Professional'no vazhnye kachestva lichnosti psihologov – konsul'tantov kak prediktory zhiznesposobnosti professionala. – Ezhekvartal'nyi recenziruemyi, referiruemyi nauchnyi zhurnal «Vestnik AGU» . – 2017. – Vypusk 2(198).8. Zhuravleva A.E. Deyatel'nost' prakticheskogo psihologa: prakticheskoe rukovodstvo /Ministerstvo obrazovaniya Respubliki Belarus', Gomel'skii GU imeni F.Skoriny – Gomel': GGU im. F.Skoriny. – 2016. – 43 s.
9. Ezhova N.N. Rabochaya kniga prakticheskogo psihologa. 2-e izd. Seriya «Psihologicheskii praktikum». – Rostov n/D: Feniks, 2005. – 320 s.
10. Prakticheskaya psihologiya obrozavaniya: Uchebnoe posobie 4-e izd. /Pod redakciej I.V. Dubrovinoj – SPb: Piter, 2004. – 592 s.
11. Psiholog. Vvedenie v professiyu: ucheb. posobie dlya stud. uchrezhdenii vyssh. prof. Obrazovaniya // [V.A. Fokin, T.M. Buyakas, O.N. Rodina i dr.] Pod red. E.A. Klimova 3-e izd., pererab. – M.: Akademiya, 2011. – 208 s.
12. Bykova E.A. Osobennosti professional'no vazhnykh kachestv psihologa. // «Shadrinskii gosudarstvennyi pedagogicheskii institut». – 2015. – №3. – 108-115 s.
13. Volodina K.A. Osobennosti professional'nogo obucheniya studentov-psihologov [Tekst] // Sovremennaya psihologiya: materialy II Mezhdunar. nauch. konf. (g.Perm', iyul' 2014 g.). – Perm': Merkurii, 2014. – S.39-41. – URL <https://moluch.ru/conf/psy/archive/111/5987/>
14. Isaliev S.T., Iskakova A.T. Aktual'nye aspekty formirovaniya zdorovoj lichnosti rebenka. – Pedagogika i psihologiya. – 2017. – №1(30). – 69 s.
15. Adams, S. (2006). Does CACREP accreditation make a difference? A look at NCE results and answers. Journal of Professional Counseling: Practice, Theory and Research, 34, 66-76.

ТҮЛҒАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРГЕ ҚАТЫСТЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ

А.Ш. Исқандарова

*Әзербайджан мемлекеттік педагогикалық университеті
(Баку, Әзербайджан)*

Аңдатпа

Бұл мақалада практикалық психологтың кәсіби қызметін табысты жүзеге асыру тек арнайы білімді зерделеу үшін жеткіліксіз, сондай-ақ бірқатар жеке қасиеттердің болуын талап етеді. Осы тұрғыдан психологиялық ғылымның маңызды мәселелерінің бірі ретінде практикалық психологтың қажетті жеке қасиеттерін зерттеу назар аударады. Сондай-ақ, мақалада осы мәселені зерттеуге бағытталған ғылыми және теориялық тәсілдер талданады. Көптеген психологиялық мәселелерді практикалық психологтардың көмегімен шешуге болады. Практикалық психологқа байланысты факторлар психологиялық қызметтің тиімділігіне әсер ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады шешуге болады. Практикалық психологқа байланысты факторлар психологиялық қызметтің тиімділігіне әсер ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Бұл факторлардың бірі психологтың жеке қасиеттері екендігі көрсетілген. Сол оқу жоспарында оқытылған психологтар көбінесе олардың жұмысында тиімді емес. Мұның себебі олардың жеке қасиеттерінің айырмашылығы. Жеке қасиеттер ретінде мінездің сипаттары, өз-өзіне, басқа адамдарға, қоршаған әлемге көзқарас, білім, дағдылар, қабілеттер түсініледі. Бір немесе бір тұлғаның мінезі қоршаған орта мен қоғамның ықпалында немесе өзін-өзі тәрбиелеудің нәтижесінде қалыптасады. Сондықтан, адамның психологиялық бейнесі өзінің жеке қасиеттерінің негізінде құрылады.

Түйінді сөздер: психологиялық қызмет, практикалық психолог, кәсіби қызмет, жеке қасиеттер, кәсіби дайындық.

PSYCHOLOGICAL SERVICE IN THE ASPECT OF PERSONAL QUALITIES

A.Sh. Iskandarova

*Azerbaijan State Pedagogical University
(Baku, Azerbaijan)*

Abstract

For a successful implementation of a professional activity of practical psychologist teaching of special knowledge is insufficient, it also requires a number of personal qualities. In this regard, the study of the necessary personal qualities of practical psychologists is particularly striking as one of the essential qualities of contemporary psychology. Scientific theoretical approaches to the study of this problem is focused on the article. It is also noted that many psychological problems can be solved using practical psychologists. Factors that depend on a practical psychologist are one of the important factors affecting the effectiveness of psychological services. It is pointed out that one of these factors is the personal qualities of the psychologist. Psychologists trained on the same curriculum are often not equally effective in their work. The reason for this is the difference in their personal qualities. By personal qualities we mean signs of character, temperament, attitude to ourselves, to other people, to the surrounding world, knowledge, ability, ability. This or that personality quality is formed under the influence of either the environment, or society, or as a result of self-education. Therefore, the psychological portrait of a person is created on the basis of his personal qualities.

Keywords: psychological service, practical psychologist, professional activity, personal qualities, professional training.

Поступила в редакцию 30.07.2018

МРНТИ 14.07.01

Б.А. ӘЛМҰХАМБЕТОВ ¹, Қ.М. БЕКБОЛАТОВА ²

¹⁻²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет
(Алматы, Қазақстан)

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ АЯСЫНДА КӘСІБИ ШЕБЕРЛІК – БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ ҚАЖЕТТІЛІГІНДЕ

Аңдатпа

Бұл мақалада мемлекетіміздің жалпы орта білім беру бағдарламаларының жаңартылуы мазмұны баяндалады. Жаңартылған көркем еңбек пәніне түсініктеме беріліп, ондағы оқыту мақсаттары талданады. Бейнелеу өнері және сызу мамандығы білім беру бағдарламаларын қайта дайындау үдерісі мен ондағы құзіреттіліктер анықталады. Бейнелеу өнері саласы бойынша ғылым мен өнер байланысының өзектілігі айтылады. Жалпы орта білім беру мазмұнының жаңартылуы барысындағы мамандардың кәсіби шеберліктерінің маңыздылығы мен қайта даярлауда жүргізіп жатқан іс-шаралар, Назарбаев зияткерлік мектептері, еліміздегі педагогикалық шеберлік орталықтарындағы оқыту мен қайта даярлау курстары жайлы ақпараттар беріледі. Кәсіби шеберлік кезкелген маманның жан-жақты алған білімін, тәжірибеде сынақтан өткізуде дамып, қалыптасады. Осыған орай мақалада кәсіби шеберлік ұғымы талданады. Кәсіби шеберлікке қатысты арналған ғылыми-зерттеулер теориялық негізделеді. Бүгінгі Қазақстан Республикасында білім беру саясатының жаңаша бет алысы болашақ көркем еңбек жаңартылған білім беру бағдарламасына сәйкес келетін, кәсіби шеберлігі аса қажеттілікте. Сондықтанда жалпы орта білім беру мен жоғары оқу орындарында мамандар біліктілігі мен даярлығы қайта қаралуда.

Түйінді сөздер: көркем еңбек, көркем білім, бейнелеу өнері, Назарбаев зияткерлік мектебі, педагогикалық шеберлік орталықтар, кәсіби бейімделу, шеберлік, кәсіби шеберлік.

Кіріспе. Бүгінгі Қазақстанда жалпы орта білім беру бағдарламалар мазмұнының жаңартылуы аясында болып жатқан кіріктірулер барлық пәндер бойынша жүргізілуде. Соның ішінде көркемдік білім беру бойынша мектептегі «бейнелеу өнері», «еңбекке баулу» және «технология» пәндерінің бірігіп, «көркем еңбек» білім беру мазмұны жаңартылып, ендірілуде. Білім беру бағдарламасының негізгі мақсаты – білім мазмұнының жаңаруымен қатар, критериялды бағалау жүйесін енгізу және оқытудың жаңаша әдіс-тәсілдерін қолданудың тиімділігін арттыруды қажет етеді.

Негізгі бөлім. Жаңартылған білім беру бағдарламасы – құзыреттілікке және нәтижеге, сапалы білімге негізделген бағдарлама. Жаңартылған білім берудің ерекшелігі – білім алушы жеке тұлғасының жақын арадан білім беру ортасын құра отырып, негізгі жеті модуль бойынша жүзеге асырылады. Білім алушыны сын тұрғысынан ойлауға, талантты және дарынды балаларды оқыту, зерттеу мен ізденіс жұмысын жүргізу, өзара тәжірибе жасау, ақпаратты коммуни-

кациялық технологияларды қолдану, жеке, жұппен топта жұмыс жасай білу, аз ғана уақытта білімді толыққанды меңгеру, тиімді оқу үдерісін жүзеге асыру болып табылады. Бағалау жүйесі де түбегейлі өзгеріске ұшырап, бағалаудың критериялды өлшемдері жүйесі ендірілуде. Бағалауда үстемдік болмауы назарға алынады. Пәннің күнделікті сабақ тақырыбына байланысты критерийлері құрылып, білім алушыларға таныстырылады. Бағалаудың өлшемдік түрлерінде қалыптастырушы және жинақтаушы бағалау түрлері арқылы жүзеге асырылады. Бұл бағалау түрлерінің әдістері де бар. Әдістерді бағалауда қолдануда біраз дайындықтарды талап етеді. Жаңартылған көркем еңбек оқу бағдарламасында қойылған мақсаттар мен әрбір тақырыптардағы мұғалімнің әрекеттері де, кәсібилік мен біліктілікті қажет етеді. Сондықтан да, жаңартылған білім беру бағдарлама аясында болашақ маман даярлауда да, кәсіби шеберлік қажеттілікте. Дегенмен де, осы күнге дейінгі кәсіби шеберлік мәселелері отандық зерттеушілер назарынан тыс қалма-

ғаны белгілі. Атап кететін болсақ, болашақ өнер мамандары мен технология мұғалімдерінің кәсіби даярлығын Г.А. Муратбаева, Т.Ә. Қышқашбаев, Ә.И. Ысқақ, Ғ.Қ. Ералин, Б.Б. Жолдасова, Н.Б. Рахметова, Ұ.Ж. Қонақбаевалар болса, ал кәсіптің түрлі бағыттары бойынша зерттеу жүргізгендер А.П. Сейтешов, К.І. Аманқұлов, Б.А. Мұхаметжанов, З.Ұ. Адильшинова, А.И. Балабаева, Г.А. Уманов, Ш.А. Абдрам, Б.Т. Барсай, Т.Ш. Маханов, Н.А. Михайловалар зерттесе, студенттердің технологиялық шеберлігіне бағытталған әрекет бағыттылығын А.Е. Байбатшаева зерттеу жүргізді. Сонымен қатар, Ресей елінің кәсіби шеберлікке толыққанды зерттеу жұмыстарын жүргізген педагог-ғалымдар, олар: Э.К. Карпенко [1], В.В. Пучков [2], Г.Ф. Привалова [3], А.К. Кульбекова [4], О.И. Радомская [5], Е.В. Дорофеева [6], Л.З. Жемухова [7], И.В. Романец [8], Е.Г. Вотинова [9], Т.С. Рожок [10].

Ал, шетелдің ғалымы Darriel R. Johnson [11] 2011 жылы Сетон Холл университетінде педагогикалық кәсіби білім беру мәселесі бойынша толыққанды зерттеу жұмысын жүргізген.

Білікті жұмысшы мамандығының қалыптасуы және оның кезеңдеріне тоқталатын болсақ әлеуметтік жағдайлар мен кәсіби қызметтің сипаттамасына қарай маманның кәсіби (Э.Ф. Зеер пікірі бойынша) біліктілігін жетілдірудің мынадай бес сатысы бар:

Оптация – адамның психофизиологиялық ерекшеліктеріне қарай кәсіп таңдауын қалыптастыру.

Кәсіптік білім беру – жеке тұлғаның кәсіби білім, білік және дағдыларын типтік үлгідегі әлеуметтік және кәсіби мәні бар қасиеттеріне қарай бағыттау арқылы жетілдіру.

Кәсіби бейімделу – өз бетінше кәсіби бағдар айқындауда игеруі тиіс әлеуметтік жаңа бағыт, яғни кәсіби қызмет дағдыларын үйренуге өз бетінше тәжірибе жинақтау.

Кәсібилену – кәсіби ұстанымды қалыптастыру, маңызды кәсіби қасиеттер мен дағдыларды ұштастыра білу, кәсіби қызметті жоғары біліктілікпен атқара алу.

Кәсіби шеберлік – жеке тұлғаның кәсіби қызметін жоғары шеберлік деңгейіне жеткізіп, шығармашылықпен жұмыс істей алу қабілетімен ұштастыру. Авторлық қызмет жүйесіне ену. Осы аталған кәсіби біліктіліктердің ең жоғарғы шегі – кәсіпті игерудің түпкі мақсаты – кәсіби шеберлік деңгейіне жетіп, өз ісінің маманы атану [13, 325]; [12, 13, 326]

Шеберлік дегеніміз – жеке адамның қасиеттерінің жиынтығы, жеке ұжымда кәсіби қызметін жоғары дәрежеде қамтамасыз етуін айтамыз (И.А. Зязюн 1989 ж.). Шебер мамандардың өзіндік жеке қызметтік стилі болады (тәсілі, іс-қимылы, қабылдауы), яғни оладың жеке-психологиялық ерекшеліктері мінезі, қабілеттілігі, темпераменті) және айналадағы, өзіндік танымы мен эмоциясы. мамандық жағынан алған білімін ақылмен, жаңашылдылығымен іс-тәжірибеде қолданылуы және қызметінде жоғары дәрежеде болуы [14, 23 б.].

Ж.Асанова өзінің зерттеулерінде профессионализм ұғымын ғылымда және тәжірибеде «шығармашылық», «шеберлік» деген сөздермен баламалау орын алған деп көрсетеді. Яғни мұғалімнің іс-әрекетінен білім мен біліктілік жүйесінің тұрақты орын алуы, кәсібінің шыңынан танылуы – профессионализмін, ал оған жетудегі ізденісі, өмір талабының танылуы болып табылады [14, 25 б.].

Шеберлікті М.М. Дьяченко және А.И. Кандыбаевич: «...педагогикалық міндеттерді шешуге көмектесетін білімдер, икемділіктер, дағды, психологиялық процестер мен қасиеттер жүйесі», деп қарады.

Шеберлік – қандайда бір саладағы жоғары өнер түрі ретінде айқындалады, ал *шебер* – бұл өз ісінде жоғары өнерге жеткен маман [15, 41 б.]. Жоғарыда, нақтыланған, анықтамасы берілген кәсіби шеберлік ұғымы болашақ мамандардың құзіретінде болуының маңыздылығы жоғары екенін әсіресе көркемдік білім беруде аса қажетті. Себебі, қайсыбір өнерді үйренуде шығармашылыққа жетіп, табысты еңбек жасау жолында болашақ мамандар өздерінің шеберліктерін сынап, әртүрлі жағдайларды түсінеді. Бейнелеу өнері мамандарының

кәсіби шеберліктеріне ешқандай күмәніміз жоқ, дегенмен жаңартылған білім беру бағдарламасы мектепте осы аталған пән мұғалімдерінің өз кәсіби деңгейлерін ғылым мен өнер байланысы ретінде қарап, теориялық біліммен, ғылыми-әдістемелік даярлықтарын қамтамасыз етулері қажет. Себебі, сабақ үлгісі мен тақырыптық жоспарлардың жаңаша талапта құрылуы, кәсіби даярлықты қайта қарауды керек етуде.

Мұғалімнің кәсіби шеберлігін дамыту – сапалы білім кепілі. Келер ұрпаққа қоғам та-лабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекеттің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеру – маңызды мәселелердің бірі. Өйткені жаңа педагогикалық технологияны меңгеруге мұғалімдерді даярлау – олардың кәсіби білімін көтеруге дайындау аспектісінің бірі және педагогтің жеке тұлғасын қалыптастыру үрдісіндегі іс-әрекеттің нәтижесі болып табылады. Мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқыту үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияларды енгізуді міндеттейді. Білім беру жүйесінде ұстаздың алдына қоятын басты міндеттердің бірі – оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру [16].

Міне, осындай жаңаша бағыттар мен өзгерістер маман дайындаудың талаптарын күшейтуде, сол себепті де бейнелеу өнері пәні мұғалімінің өнертанымдық білімінің маңызы да арта түседі. Мектепте тек қана бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі мен сызуды оқыту әдістемесін шебер меңгерумен қатар, өнертану әдістемелік даярлығының маңызы арта түсуде. Заман ағымы мен ғылыми-техникалық дамулар әр кезде, өнерге өзіндік бір әсерін тигізіп отырды. Өнер пәндерінің кіріктірілуі, өнер пәні мұғалімі деп айтылуы жалпы орта мектептерде қазақ өнерінің қай түрі, қай саласы болмасын бірдей, жалпылама өнерден білімді талап етеді. Осыған байланысты, тұжырым жасауға болады. Осы күнге дейінгі Бейнелеу өнері пәні мұғаліміне арнайы пән, арнайы

біліктілік беріліп келе жатқан мамандардың келешегіне жоғары талаптарды меңгеруді міндеттейді. Орта буын аға мұғалімдер үшін жаңаша беріліп жатқан талаптарға мойынсұну біраз дайындықтарды қажет етеді. Бейнелеу өнері майталмандары, педагогикалық тұрғыда өздерінің кәсіби шеберліктері мен әдістемелік даярлықтарын қайта қарау мүмкіндіктеріне ие болуда. Себебі, тек қана бейнелеу өнерін сурет салуды ғана практикалық тұрғыда үйретпей, оны ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етудің жолдары көрсетіледі. Сурет салуды оқушыға үйретудің әдістемесіне де, жаңаша бетбұрыстар келуде. Сурет салғанға дейін оқушыны өзіндік іздену әрекетіне, оқу-әдістемелік материалдарымен таныстырып, тапсырмалар беріліп, тек қана мектептегі сыныпта ғана емес, сыртта, мұражайда, галлерейлар да іске асыруға болады. Бұл жаңаша бастама, өзіндік бағытымен, шетелдік тәжірибе негізінде қолға алынуда.

А.Г. Ситников кәсіби шеберлік құрылымының келесі түрлерін бөледі:

а) тұлға аралық – ұжымдық жұмыс жасау процесіндегі қарым-қатынас пен өзара әрекеттесудегі іскерлік пен дағдылар;

б) жүйелік ойлау дағдыларын дамыту негізінде көрінетін кәсіби іс-әрекеттің технологиялық құрылымы туралы жалпы ой-елестер;

в) кәсіби қызығушылық пен мотивтерге байланысты тұлғаның кәсіби-маңызы қасиеттері және тұлғаның жеке және бірігіп шешім қабылдауға байланысты қабілеттері, оның осы өмірдегі орнын түсіну және қоғамдық құндылықтарға, кәсіби ұжымның бағыттарына, жалпы қоғамға жауапкершілікпен қарау деп қарастырады [17, 55 б.].

Қорытынды. Сонымен, жалпы орта білім беру мектептерінде болып жатқан жаңартулар, жоғары көркемдік білім берусінде жаңашаландыруға әкелуде. Дегенмен де, тек қана болашақ маман даярлауда ғана емес, бейнелеу өнері және сызу, технология пәндері мұғалімдерінің де, өздерінің өзгермелі жаңалықтарға қайта даярлау мен бейімділіктерін бұру қажетті болып отыр.

Себебі, жаңартылған көркем еңбек пәні мазмұны мен онда қойылған мақсаттар мен әдістемелік бағыттар ғылым мен өнер байланысы негізінде құрылып, берілген. Біз атап өткен пән мұғалімдері көбінде практиктер болып келетіндіктен, оларға өздерінің әдістемелік даярлықтарын ғылыми негіздеулері қайта талап етіледі. Тек қана сурет нұсқасын қойып қана, бейнелеу өнерін оқушыға үйрету әдістемесі бұл жаңартылған

білім беру бағдарламасы бойынша күзиреттіліктерге жауап бере алмайды. Яғни, мұғалімнің ғылыми-әдістемелік даярлығы мен өнертанымдық білімінің жетілдіруі аса маңызды. Осы орайда, жаңартылған білім беру бағдарламалары негізінде осы күнге дейін болашақ маманның кәсіби шеберлігінің сұранысы мен қажеттілігі бүгінгі дамуда қай салада болмасын аса маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Карпенко Э.К. Совершенствование профессионального мастерства учителя в современной общеобразовательной школе: Дисс...канд.пед.наук. – Москва, 2000.
2. Пучков В.В. Формирование профессионального мастерства студентов художественно-графических факультетов в процессе специальной подготовки на занятиях пространственным моделированием: Дисс...канд.пед. наук. – Москва, 2000.
3. Привалова Г.Ф. Конкурс профессионального мастерства как средство развития творческого потенциала педагога: Дисс...канд.пед. наук. – Екатеринбург, 2008.
4. Кульбекова А.К. Формирование профессионального мастерства хореографов в вузах и учреждениях культуры и искусств Казахстана: системный подход: Дисс...доктор пед. наук. – Москва, 2009.
5. Радомская О.И. Повышение профессионального мастерства учителя изобразительного искусства в процессе применения интегрированных технологий: Дисс...канд. пед. наук. – Москва, 2004.
6. Дорофеева Е.В. Формирование профессионального мастерства специалистов по социальной работе в гуманитарных вузах: Дисс...канд.пед. наук. – Москва, 2007.
7. Жемухова Л.З. Формирование профессиональной успешности учителя в системе повышения квалификации: Дисс...канд.пед. наук. – Владикавказ, 2013.
8. Романец И.В. Развитие профессионального мастерства управленческого персонала учреждения дополнительного образования детей: Дисс...канд.психол. наук. – Москва, 2007.
9. Вотинова Е.Г. Формирование профессионального мастерства будущих специалистов в условиях педагогического училища: Дисс...канд.пед. наук. – Кемерово, 2003.
10. Рожок Т.С. Становление профессионального мастерства и индивидуального стиля деятельности учителя начальных классов: Дисс...канд.псих.наук. – Москва, 2010.
11. Dariiel R. Johnson. A Quantitative Study of Teacher Perceptions of Professional Learning Communities' Context, Process, and Content: Дисс...доктор пед.наук, 2011.
12. Өстеміров К., Шәметов Н., Васильев И. Кәсіптік педагогика: колледж, университет студенттеріне арналған оқулық. – Алматы, ТОО «Наз-9» ЖШС, 2006. – 280-бет, суретті.
13. Байбатшаева А.Е. Студенттердің технологиялық шеберлікке бағытталған әрекетін қалыптастырудың педагогикалық педагогикалық шарттары: Дисс...пед.ғыл.канд. – Шымкент, 2007.
14. Мұхаметжанов Б.А. Мүсін және қыш материалдарынан бұйымдар жасату арқылы болашақ маманның кәсіби біліктілігін қалыптастыру: Дисс...пед.ғыл.канд. – Алматы, 2008.
15. Шеберлік дамуда /А.Қ. Қодарова //Оқыту-тәрбиелеу тех– 2011. – № 2. – 5-6 б.
16. Ситников А.Г. Акмеологический тренинг: теория методология, психолотехнология. – М.; 1986 – 400 с. – С.85с.

References:

1. Karpenko E.K. Sovershenstvovaniye professional'nogo masterstva uchitelya v sovremennoy obshcheobrazovatel'noy shkole: Diss...kand.ped. nauk. – Moskva, 2000.
2. Puchkov V.V. Formirovaniye professional'nogo masterstva studentov khudozhestvenno-graficheskikh fakul'tetov v protsesse spetsial'noy podgotovki na zanyatiyakh prostranstvennym modelirovaniyem: Diss...kand.ped. nauk. – Moskva, 2000.
3. Privalova G.F. Konkurs professional'nogo masterstva kak sredstvo razvitiya tvorcheskogo potentsiala pedagoga: Diss...kand.ped. nauk. – Yekaterinburg, 2008. 2013.

4. Kul'bekova A.K. Formirovaniye professional'nogo masterstva khoreografov v vuzakh i uchrezhdeniyakh kul'tury i iskusstv Kazakhstana: sistemnyy podkhod: Diss...doktor ped. nauk. – Moskva, 2009.
5. Radomskaya O.I. Povysheniye professional'nogo masterstva uchitelya izobrazitel'nogo iskusstva v protsesse primeneniya integrirovannykh tekhnologiy: Diss...kand.ped. nauk. – Moskva, 2004.
6. Dorofeyeva Ye.V. Formirovaniye professional'nogo masterstva spetsialistov po sotsial'noy rabote v gumanitarnykh vuzakh: Diss...kand.ped. nauk. – Moskva, 2007.
7. Zhemukhova L.Z. Formirovaniye professional'noy uspehnosti uchitelya v sisteme povysheniya kvalifikatsii: Diss...kand.ped. nauk. – Vladikavkaz, 2013.
8. Romanets I.V. Razvitiye professional'nogo masterstva upravlencheskogo personala uchrezhdeniya dopolnitel'nogo obrazovaniya detey: Diss...kand. psikh. nauk. – Moskva, 2007.
9. Votnova Ye.G. Formirovaniye professional'nogo masterstva budushchikh spetsialistov v usloviyakh pedagogicheskogo uchilishcha: Diss...kand.ped. nauk. – Kemerovo, 2003.
10. Rozhok T.S. Stanovleniye professional'nogo masterstva i individual'nogo stilya deyatel'nosti uchitelya nachal'nykh klassov: diss...kand.ped.ped. nauk. – Moskva, 2010.
11. Dariel R. Johnson. A Quantitative Study of Teacher Perceptions of Professional Learning Communities' Context, Process, and Content: Diss...doktor ped., 2011.
12. Östemirov K., Şametov N., Vasilev İ. Käsıptik pedagogika: kolledj, unıversitet studentterine arnalğan oqulıq /Almatı, TOO «Naz-9» JŞS, 2006. – 280-bet, suretti.
13. Baybatşaeva A.E. Studentterdiñ texnologiyalıq şeberlikke bağıttalğan äreketin qalıptastırwdıñ pedagogikalıq şarttarı: Diss...ped.ğıl.kand. – Şımkent, 2007.
14. Muxametjanov B.A. Müsin jäne qış materiäldarınan buyımdar jasatu arqılı bolaşaq mamannıñ käsibi biliktılıgın qalıptastıru: Diss...ped.ğıl.kand. – Almatı, 2008.
15. Käsibi şeberlik damuda /A.Q. Qodarova //Oqıtu-tärbıeleu texnologiyası. – 2011. – №2. – 5-6 b.
16. Sitnikov A.G. Akmeologicheskiy trening: teoriya metodologiya, psikhologiya. – M.; 1986 – 400 s. – S.85.

НЕОБХОДИМОСТЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МАСТЕРСТВА БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В РАМКАХ ОБНОВЛЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Б.А. Альмухамбетов¹, К.М. Бекболатова²

*¹⁻² Казахский национальный педагогический университет им.Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В данной статье излагается содержание обновленной программы государственного образования. Дается пояснение по обновленному предмету художественного труда и приводится анализ цели обучения. Определяется процесс переподготовки и компетенции образовательной программы по специальности изобразительное искусство и черчение. Также в статье говорится об актуальности связи искусства и науки в области изобразительного искусства. В ходе обновления содержания программы общего среднего образования, предоставляется информация о важности профессионального мастерства специалистов и мероприятиях, проводимых при переподготовке таких специалистов, а также сведения о Назарбаев Интеллектуальных школах, центрах педагогического мастерства и курсах по переподготовке, действующих в нашей стране. Профессиональное мастерство развивает и на практике помогает пройти через испытания и сформировать всесторонние знания любого специалиста. В связи с этим, в статье анализируется понятие профессионального мастерства. За основу принимаются научно-теоретические исследования, посвященные профессиональному мастерству. Для принятия нового направления в образовательной политике сегодняшнего Казахстана, крайне необходимо профессиональное мастерство, соответствующее обновленной образовательной программе художественного труда в будущем. Поэтому в средне-образовательных и высших учебных заведениях, пересматривается квалификация и подготовка будущих специалистов.

Ключевые слова: художественный труд, художественное образование, изобразительное искусство, Назарбаев Интеллектуальная школа, центры педагогического мастерства, профессиональная адаптация, мастерство, профессиональное мастерство.

**NECESSITY OF PROFESSIONAL MASTERY OF FUTURE SPECIALISTS
WITHIN THE FRAMEWORK OF RENEWED EDUCATION**

B.A. Almuhambetov¹, K.M. Bekbolatova²

*¹⁻² Abai University
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

This article describes a content of renewed program of public education. Explanation is given for renewed discipline of artistic work and education's goal is analyzed. Retraining process and competence of educational program in the specialty of Fine Art and Technical Drawing are determined. Also, this article says about actuality of art and science connection in Fine Art. Information of importance of professional skills of the specialists and events provided during retraining of such specialists are provided during renewal of general secondary education program as well as information of Nazarbayev Intellectual Schools, centers of excellence and refresher courses applied in our country are provided. Professional skills develop and help on practice to come through trials and form erudition of any specialist. Concept of professional skills is analyzed in this article. Scientific and theoretical research devoted to professional skills is accepted as the basis. It is essential a professional skills corresponding to renewed education program of artistic work in future when take new direction in education policy of today's Kazakhstan. For that reason, qualification and training of future specialists are reviewed in secondary educational and higher education institutions.

Keywords: artistic work, artistic education, Fine Art, Nazarbayev Intellectual School, centers of excellence, occupational adaptation, mastership and professional skills.

Поступила в редакцию 11.09.2018

МРНТИ 14.07.07

К.К. АХМЕТОВА

Филиал АО «НЦПК «Өрлеу»

*Институт повышения квалификации педагогических работников
(Астана, Казахстан)*

**СОДЕРЖАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ
ПЕДАГОГА В УСЛОВИЯХ ПОЭТАПНОГО ПЕРЕХОДА
К 12-ЛЕТНЕМУ ОБРАЗОВАНИЮ**

Аннотация

В статье рассмотрены научно-теоретические основы терминов «компетентность», «компетентность», содержание, а также внедрение компетентностного подхода в практику учебно-воспитательного процесса системы образования Республики Казахстан. В условиях перехода на 12-летнее образование смена знаниевой парадигмы на компетентностную является последовательным этапом изменения содержания педагогического процесса. Многообразие видов компетентности в соотношении с конкретной профессиональной деятельностью, характеризуют ее особенности, профессионализм работников.

Развитие профессиональной компетентности учителей Республики Казахстан в контексте перехода к 12-летнему образованию является одной из особенностей образовательных программ обновленных курсов. На курсах повышения квалификации по обновленным программам содержания образования ФАО «НЦПК» «Өрлеу» ИПК ПР по г.Астана учителя на практике прорабатывают новые подходы к организации и проведению урока и убеждаются, что обучение и воспитание школьников по новому содержанию образования направлено на реальное видение окружающего мира. Усвоение спиральной формы обучения, которое предполагает повторное рассмотрение материала, усложняю-

шееся на протяжении процесса обучения, у педагогов развивает творческий, исследовательский подход к организации уроков. При разработке плана урока в поиске эффективных методов достижения цели учитель входит в роль конструктора. Слушатели курсов не только экспериментируют новые подходы в содержании образования, но и повышают уровень своей профессиональной компетентности.

С позиции принципов компетентного подхода школе нужен педагог, умеющий видеть целостную проблему в практике обучения и воспитания, владеющий навыками анализа результатов собственной деятельности с применением объективных, научно обоснованных методов.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, профессиональная компетентность, компетентный подход, функциональная грамотность, 12-летнее образование, обновление содержания образования, конструирование учебного процесса.

Введение. В Законе Республики Казахстан «Об образовании» определяется, что образование – это «непрерывный процесс воспитания и обучения, целью которого является достижение высокого уровня нравственного, интеллектуального, культурного, физического развития и профессиональной компетентности членов общества» [1, С.16].

Переход к 12-летнему образованию – относительно новое явление отечественной педагогики, которое нуждается во всестороннем исследовании. Оно предполагает обновление целей, содержания, методов и технологий образования, государственных стандартов общего образования, создание механизмов управления данного перехода на всех его уровнях. Современная средняя школа Республики Казахстан ориентируется при обучении на общую ключевую компетентность, а компетентность педагога при этом на профессиональную компетентность.

Профессиональная компетентность имеет сложившиеся научно-теоретические и практические образцы результатов деятельности личности и требований к их качеству. При этом она является следствием саморазвития личности педагога, самоорганизации, систематизации и обобщения практического опыта.

Понятие «компетентность» относится к их качеству. При этом она является следствием саморазвития личности педагога, самоорганизации, систематизации и обобщения практического опыта.

Понятие «компетентность» относится к числу относительно новых и потому еще не получивших однозначного толкования, существующих на сегодняшний день в казах-

станской и зарубежной литературе определения компетентности. Многообразие видов компетентности в соотнесении с конкретной профессиональной деятельностью, характеризуют ее особенности, процесс исполнения или иными словами профессионализм работников.

Профессиональная компетентность, как один из интегративных показателей, характеризующих результативность деятельности учителя, рассматривается как наличие в мышлении, поведении, системе взаимоотношений учителя компонентов, необходимых и достаточных для профессионального выполнения требований современной системы образования. Рассматривая идентичность, ценности и убеждения личности, качества, свойства, состояния, стратегии мотивации и т.д. как объекты, ставится вопрос о структурировании соответствующих компетентностей, которые являются неотъемлемыми частями индивидуального опыта педагога.

Основная часть. Развитие системы образования Республики Казахстан в рыночном этапе экономики явилось предметом исследования А.К. Кусаинова [5, С.43], методологические аспекты перестройки системы образования – А.Н. Нысанбаева, В.Ю. Дунаевой [6, С.85] и др., качества педагогического образования в условиях реформы – Т.С. Садыкова [7, С.9]. Новая образовательная парадигма основана на том, что в современных условиях знания и умения как элементы образовательного результата необходимы, но недостаточны.

Для педагога чрезвычайно важны не столько знания и навыки, сколько способность обобщенного их применения для разрешения конкретных ситуаций и проблем, возникающих в реальной деятельности. В современном мире знания являются

основой для формирования профессиональных компетентностей.

В толковом словаре русского языка под редакцией Д.И. Ушакова [8, С.117] компетентность – это осведомленность, авторитетность. Образование, основанное на компетентности, определяется в словаре ЮНЕСКО как «образование, базирующееся на описании, изучении и демонстрации знаний, навыков, поведения и отношений, требуемых для какой-либо определенной роли, профессии или карьеры».

В педагогике понятие компетентность объединяет в себе такие термины, как профессионализм (Е.И. Рогов [9, С.396] и др.), квалификация (Г.У. Матушанский [10, С.25], В.А. Болотов, В.В. Сериков [11, С.12], профессиональные способности Н.П. Гришина [12, С.177], И.А. Зимняя [13, С.101], В.А. Сластенин [14, С.11], Н.В. Кузьмина [15, С.17] и др.). Освоение таких компетентностей непосредственно развивает субъектный опыт, дает возможность педагогу становиться, при нестандартных условиях, наиболее гибким и эффективным, т.е. компетентным [13, С.123].

Компетентность в данном случае представляет собой совокупность необходимых знаний и качеств личности, позволяющих профессионально подходить и эффективно решать вопросы в соответствующей области знаний и практической деятельности.

Интересна позиция Т.М. Ковалёвой, которая ссылаясь на опыт английской системы образования, утверждает: «Компетенция вводит, удерживает разграничение профессиональных деятельностей. Эта профессиональная действительность выглядит так: «...Профессиональная сфера задаёт определённые требования, которые выражаются в ключевых компетенциях. Ключевые в том плане, что они являются ключами к миру профессии, потому что отдельно сущест-

вуют предметные компетенции. Кроме того, формулируются качества, которыми должны обладать учащиеся школ, чтобы они этим ключевым компетенциям соответствовали. Возникает слово «компетентность» [16, С.100]. Автор делает акцент на том, что конкретная компетенция в профессиональной сфере задаётся определённым спектром объектов, которые учащемуся необходимо освоить (через систему понятийного аппарата и действий), чтобы удовлетворять её требованиям. Исходя из вышеизложенного, понятия «компетенция» и «компетентность» можно сформулировать следующим образом:

компетенция – система, состоящая из понятийного аппарата и действий, отражающая некоторые объекты и позволяющая субъекту взаимодействовать с ними в определённых контекстах;

компетентность – субъектный опыт человека, эффективно реализуемый посредством интериоризированных компетенций в определённых контекстах.

Итак, содержание профессиональной компетентности как субъектный опыт человека, териоризированных профессиональных компетенций в соответствующих контекстах. Компетенции, являющиеся системообразующими для данной профессии, могут быть обозначены как ключевые профессиональные компетенции. Формирование профессиональной компетентности зависит от различных свойств личности, основным ее источником являются обучение и субъективный опыт.

В таблице 1 показана взаимосвязь между характеристиками профессиональной компетентности педагога: «Концепции 12-летнего среднего общего образования в Республике Казахстан», «Концепции развития системы повышения квалификации и переподготовки», Проекта «Настройка образовательных структур в Европе» Европейского Союза.

Таблица 1

Соотношение содержания профессиональной компетентности педагога

СОДЕРЖАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГА			
№	Проект «Настройка образовательных структур в Европе» Европейского Союза	Концепция развития системы повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров	Концепция 12-летнего среднего общего образования в Республике Казахстан
1	Концепция (категории)	Профессионально-педагогическая компетентность	Профессионально-педагогическая (компоненты)
2	Инструментальные компетенции – способность к анализу и синтезу, основы профессиональных знаний, письменная и устная коммуникация на родном языке, знание второго языка, навыки работы с компьютером, поиск и анализ информации, решение проблем, принятие решений	Теоретический (гносеологическая) овладение новейшими научными достижениями в области психолого-педагогической науки и менеджмента	Специальная компетентность – способность заниматься собственно профессиональной деятельностью на достаточно высоком уровне и проектировать профессиональное развитие
3	Межличностные компетенции – способность к критике и самокритике, работа в команде, в т.ч., навыки межличностных отношений, способность общаться со специалистами Из других стран, толерантность и принятие ульгикультурности, приверженность этическим ценностям	Практический (деятельностная) освоение методов педагогического проектирования и деятельности: анализ, прогноз, рефлексия, коммуникация. Мониторинг, диагностика и их использование	Социальная компетентность – способность заниматься профессиональной деятельностью, сотрудничать и использовать принятые в профессии. Приемы профессионального общения
4	Системные компетенции-способность применять знания на практике, учиться, адаптироваться к новым ситуациям, порождать новые идеи, работать самостоятельно, исследовательские навыки, лидерство, инициативность и стремление к успеху	Личностный (ценностно-мотивационная)развитие качеств (ответственность, самостоятельность, лидерство, активность, инициативность и т.д.)	Образовательная компетентность – интерес к освоению знаний, умнений и навыков, целеполагание, мотивация развития субъектности и креативности, знание основы педагогики

В «Концепции развития системы повышения квалификации и переподготовки» [3, С.21] профессионально-педагогическая компетентность предполагает овладение новейшими научными достижениями в области психолого-педагогической науки и менеджмента; освоение методов педагогического проектирования и деятельности: анализ, прогноз, рефлексия, коммуникация, мониторинг, диагностика и их использование; развитие качеств (ответственность, самостоятельность, лидерство, активность, инициативность и т.д.). Профессиональная компетентность педагога состоит из следующих компонентов: теоретического (гносеологический) – овладение новейшими научными достижениями в области психолого-педагогической науки и менеджмента; практического (деятельностный) – освоение методов педагогического проектирования и деятельности: анализ, прогноз, рефлексия, коммуникация, мониторинг, диагностика и их использование; личностный (ценностно-мотивационного) – развитие качеств (ответственность, самостоятельность, лидерство, активность, инициативность и т.д.). В проекте «Настройка образовательных структур

в Европе» Европейского Союза [17]. Компетентность выражена в виде «компетенции», как комбинации характеристик знаний, навыков, обязанностей и ответственности, которые могут быть реализованы и, следовательно, оцениваться и измеряться. Выделяются 30 компетенций, разбитых на три категории: инструментальные компетенции (способность к анализу и синтезу, основы профессиональных знаний, письменная и устная коммуникация на родном языке, знание второго языка, навыки работы с персональным компьютером, умение находить и анализировать информацию из различных источников, решение проблем, принятие решений); межличностные компетенции (способность к критике и самокритике, работа в команде, в междисциплинарной и поликультурной среде, навыки межличностных отношений, способность общаться со специалистами из других стран и областей знаний, толерантность и принятие мультикультурности, приверженность этическим ценностям); системные компетенции (способность при знания на практике, учиться, адаптироваться к новым ситуациям, порождать новые идеи, работать самостоятельно, исследователь-

ские навыки, лидерство, инициативность, предпринимательский дух и стремление к успеху). В «Концепции 12-летнего среднего общего образования в Республике Казахстан» рассматривается «профессионально-педагогическая компетентность», которая представлена в следующей структуре: специальная компетентность – способность заниматься собственно профессиональной деятельностью на достаточно высоком уровне и проектировать свое дальнейшее профессиональное развитие; социальная компетентность – способность заниматься совместной (коллективной, групповой) профессиональной деятельностью, сотрудничать и использовать принятые в профессии управленческие приемы профессионального общения; образовательная компетентность – интерес к освоению профессиональных знаний, умений и навыков, целеполагание в образовательной деятельности, мотивация развития субъектности и креативности в образовательной деятельности, способность применять основы педагогической и социальной психологии [3, С.25]. При таком подходе акцент с информирующей функции педагога, переносится на функции координатора, консультанта, организатора самостоятельной познавательной деятельности педагога, переносится на функции координатора, консультанта, организатора самостоятельной познавательной деятельности и творческой активности учащихся [3, С.38], что предполагает компетентностный подход в образовании. Систематизируя и обобщив показатели содержания профессиональной компетентности педагога в данных документах, профессиональную компетентность педагога в условиях поэтапного перехода к 12-летнему образованию, выразим на основании теоретических разработок И.А. Зимней как «...это интегративное качество профессиональной ориентации учителя в современном образовательном пространстве и способность выполнять педагогические функции в соответствии с принятыми в обществе в конкретно-исторический период ценностями, нормами, стандартами» [13, С.122].

В ходе курсов повышения квалификации педагогов по переходу к 12-летнему образо-

ванию предполагалось развитие компетентности, которые измерялись посредством метода входного и выходного тестирования (таблица 2).

Используя данные критерии и показатели можно определить уровень развития профессиональной компетентности педагогов. Основным критерием профессиональной компетентности педагога может служить эффективность, результативность и качество обучения школьника. В рассматриваемом контексте в качестве ключевой компетенции можно взять «управление учением школьника». Она включает в себя систему понятийного аппарата и действий, отражающих «управление», которое влияет на эффективность, результативность и качество обучения школьника. Такое управление учением школьника возможно лишь при наличии в субъектном опыте учителя определенных компетенций. Чтобы их осуществить, необходимо продумать более конкретные, детализирующие шаги и действия – план действия.

Развитие профессиональной компетентности учителей Республики Казахстан в контексте перехода к 12-летнему образованию является одной из особенностей образовательных программ обновленных курсов. Результаты участия Казахстана в международных исследованиях PISA и TIMSS показывают, что педагоги общеобразовательных школ республики дают сильные предметные знания, но не учат применять их в реальных, жизненных ситуациях [2]. Жизненные навыки понимаются при этом как способность человека к адаптивному и положительному поведению, которое дает возможность эффективно справляться с проблемами и трудностями повседневной жизни [18, С.83]. В конце XX века такие ученые, как К.А. Абишев [19], В.Г. Афанасьева [20], А.А. Бейсембаева [21], М.Бершадский, В.Гузев [22] трактуют понятие «образование» как социальную деятельность по передаче во времени и пространстве социально значимой информации и по формированию на этой основе социально заданного типа личности».

Таблица 2

Компоненты, критерии и показатели развития профессиональной компетентности учителей

№	Компоненты	Критерии	Показатели
1	Мотивационный	Отношение к повышению квалификации	Осознание потребности курсов; желание к самообразованию; участие в курсовых и межкурсовых мероприятиях, наличие самооценки
2	Содержательный	Видение целостного педагогического процесса	Проектирование конкретного учебного процесса
			Поиск, обработка, передача и хранение информации
			Умение определить методологическую основу своей деятельности
			Определение этапов самообразования
3	Процессуальный	Умение работать с информацией	Умение находить, собирать, обрабатывать, хранить и передавать информацию
		Умение анализировать педагогическую ситуацию Умение анализировать педагогическую ситуацию Умение определять компоненты педагогического процесса	Системное решение проблем. Умение конструировать учебный процесс с ориентацией на достижение результатов
		Умение связывать педагогические ситуации с определенной методологией	Умение находить методологические элементы в информации
		Умение организовать педагогические действия	Умение системного планирования и контроля хода своего самообразования

В этой связи казахстанский ученый А.Н. Тесленко рассматривает образование как технологический механизм социализации личности, сущностью которой является вхождение личности в социум, обусловленное конкретными социальными условиями, о роль социума – целенаправленное, систематическое создание благоприятных условий. Автор поясняет: «с точки зрения социализации молодежи, образование в расширенном понимании не относится к усвоению готовых знаний, а предполагает самостоятельность в поиске и выработке новых знаний на основе доступной информации» [23, С.135]. Образование, на наш взгляд можно считать технологией построения будущего Казахстана, если рассматривать его не как «потребляющий» компонент общества, а как основу благосостояния страны, ее ведущую созидательную силу [24, С.178].

На курсах повышения квалификации по обновленным программам содержания образования ФАО «НЦПК» Өрлеу» ИПК ПР по г. Астана учителя на практике прорабатывают новые подходы к организации и проведению урока и убеждаются, что обучение и воспи-

тание школьников по новому содержанию образования направлено на реальное видение окружающего мира, на умения применять усвоенные знания при любых жизненных ситуациях. Усвоение спиральной формы обучения, которое предполагает повторное рассмотрение материала, усложняющееся на протяжении процесса обучения, развивает у педагогов творческий, исследовательский подход к организации уроков. При разработке плана урока учитель в поиске эффективных методов достижения цели, здесь он входит в роль конструктора. В основе отбора и конструирования методов обучения лежит структура соответствующих компетенций, которые они выполняют в образовании. Компетентностный подход предполагает не усвоение учеником отдельных друг от друга знаний и умений, а овладение ими в комплексе. В связи с этим меняется, точнее, определяется система методов обучения. Так, по мнению учителей курса по обновленным программам содержания образования, развитие исследовательских навыков ранее они связывали только с выполнением только экспериментруют новые подходы в

содержании образования, но и повышают свой уровень профессиональной компетентности. В связи с этим, современной школе нужен не просто учитель, а педагог-исследователь, умеющий видеть проблему в практике обучения и воспитания, выдвигать гипотезы о путях и способах ее решения, владеющий навыками анализа результатов собственной деятельности с применением объективных, научно обоснованных методов. Обратная связь прослеживается по завершению курсов, в ходе проведения педагогами открытых уроков, различных мероприятий научно-методического и творческого характера.

Активное внедрение идей обновленного содержания образования в учебно-воспитательный процесс организаций образования подтверждается тем, что создаются творческие исследовательские группы, лаборатории, центры, советы по апробации программ, проектов. Проводится мониторинг достижения цели по определенным критериям и показателям, а также по изменениям в учебно-воспитательном процессе и роста профессионализма педагогов. Профессиональная компетентность характеризуется постоянным стремлением к совершенствованию, приобретению новых знаний и умений, готовность к постоянному повышению своей квалификации, самореализации и достижения успешных результатов.

Выводы. На практике реализация 12-летнего общего среднего образования предполагает формирование и постоянное развитие у педагога профессиональной компетентности. Основными показателями профессиональной компетентности педагога Республики Казахстан являются:

– проектирование целей конкретного учебного процесса с учетом ключевых пред-

метных целей образовательной области (формулировка учебных целей с ориентацией на достижение результатов);

– конструирование учебного процесса соответственно требованиям образовательного стандарта с ориентацией на решение комплекса задач по организации усвоения учебного материала;

– подготовка учебных материалов и организация обучения в соответствии с учебными целями;

– использование потенциала информационной среды для проектирования учебного процесса и практической реализации;

– регулирование личностно-деятельностной направленности усвоения учебного материала учащимися;

– создание полноценных условий для организации опережающего развития учащихся (достижение зон ближайшего развития);

– создание атмосферы психологического комфорта и поддержки, стимулирование положительных эмоций от достижения индивидуальных результатов в виде компетенций;

– поиск возможностей расширения образовательного пространства учащихся для приобретения ими субъективного опыта по использованию полученных знаний и приобретения готовности к самообразованию, самоопределению и самореализации;

– оценка текущих результатов, своевременная коррекция обучения, направленная на достижение поставленных целей [3, С.37].

В соотношении с социально-экономическими переменами в обществе в условиях меняющегося мира, информационной насыщенностью, технологическими обновлениями это нацеливает педагога на постоянное самосовершенствование, повышение профессиональной компетентности.

Список использованных источников:

1. Закон Республики Казахстан «Об образовании» //Справочник руководителя образовательного учреждения. – 2007. – № 9 (9). – С.47-94.
2. Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы (Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 7 декабря 2010 года №1118). – Астана, 2010.
3. Концепция развития образования в Республике Казахстан до 2015 года //Вестник образования и науки. – 2004. – №1. – С. 34-48.
4. Концепция 12-летнего среднего образования в Республике Казахстан (Постановление Коллегии МойН РК за № 3.1. от 21.12.2005 г).
5. Кусаинов А.К. Реформа и образование //Сборник статей. – Алматы: ЖИС; ROND&A, 2006. – 184 с.

6. Нысанбаев А.Н., Дунаева В.Ю. Национальная философия образования: задачи, принципы, приоритеты //Адам Әлемі. – 2000. – № 3. – 4. – С.83-105.
7. Садыков Т.С. Качество педагогического образования: Задачи и перспективы //Качество педагогического образования: Задачи и перспективы развития: Материалы Международной научно-практической конференции. – Алматы: КазНПУ им. Абая, 2004. –С.8-15.
8. Словарь русского языка /Под ред. Д.И.Ушакова. – М.,1887. – 458 с.
9. Рогов Е.И. Учитель как объект педагогического исследования. – М., 1998. – 496 с.
10. Матушанский Г.У. К концептуальным основам системы непрерывного образования вузовских преподавателей //Almamater. – 2000 – №11. – С.22-31.
11. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе //Педагогика. – 2003. – №10. – С.10-15.
12. Гришина Н.П. Развитие профессиональной компетентности методистов ИПК в процессе практической деятельности: Дисс. ...канд.пед. наук.: 13.00.08. – Брянск, 2001. – 189 с.
13. Зимняя И.А. Культура. Образованность. Профессионализм специалиста (К проблеме унификации требований к уровню профессиональной подготовленности в структуре государственных стандартов непрерывного образования) //Проблемы качества, его нормирования и стандартов в образовании: Сб. научных статей /Под ред. Н.А.Селезневой, В.Г.Казановича. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1998. – 156 с.
14. Сластенин В.А. Психолого-педагогическая подготовка учителя в структуре многоуровневого педагогического образования //Научные труды МГПУ. Серия: Психолого-педагогические науки. – М.: Прометей, 1994. – С. 3-14.
15. Кузьмина Н.В. Способность, одаренность, талант учителя. – Л.: Знание, 1985. – 32 с.
16. Лебедев В.В. Структурирование компетенций – перспективное направление в решении проблем образования //Школьные технологии. – 2007. – №2. – С. 97-103.
17. Настройка образовательных структур в Европе. http://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_brochure_Russian_version.pdf.
18. Навыки, необходимые для здоровья. (Информационная серия по школьному здравоохранению. Документ 9) – Алматы: ЮНИСЕФ, 2003.
19. Абишев К.А. Человек. Индивид. Личность. – Алма-Ата: Кайнар,1978. – 233 с.
20. Афанасьева В.Г. Общество: системность, познание и управление. – М., 1999. – 304 с.
21. Бейсембаева А.А. Теория и практика гуманизации школьного образования. – Алматы: Гылым, 1998. – 295 с.
22. Бершадский М., Гузеев В. Содержание образования в школе будущего //Народное образование. – 2008. – № 8. – С.167-174.
23. Тесленко А.Н. Ценностные ориентиры социализации государственных служащих как фактор профессиональной компетентности //Методологические проблемы профессионализма государственных служащих в Республике Казахстан. – Астана: Академия государственной службы при Президенте РК, 2002. – С.120-137.
24. Тесленко. Социализация молодежи: педагогика отношений в социуме. – Астана – Алматы: АГУ, 2007. – 241 с.

References:

1. The Law of republic of Kazakhstan on “Education” //Handbook for educational managers. – 2007. – № 9 (9). – p. 47-94.
2. State Program for the Development of Education in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020 (Approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated December 7, 2010 No. 1118). – Astana, 2010.
3. The Concept of the Development of Education in the Republic of Kazakhstan until 2015. //Bulletin of Education and Science. – 2004. – №1. – P. 34-48.
4. The concept of 12-year secondary comprehensive education in the Republic of Kazakhstan (Decision of the Colleagues MoES RK No. 3.1. of December 21, 2005).
5. Kusainov A.K. Reform and education //Collection of articles. – Almaty: ROND&A, 2006. – 184 p.
6. Nysanbayev A.N., Dunaeva V.Yu. National philosophy of education: tasks, principles, priorities //Adam Alemi. – 2000. – №3-4. – P. 83-105.
7. Sadykov T.S. The quality of pedagogical education: Problems and prospects //The quality of pedagogical education: Problems and prospects of the development: materials of the International scientific-practical conference.– Almaty: KazNPU Abay, 2004. – P. 8-15.
8. The dictionary of the Russian language /In Eds. D.I.Ushakova. – M., 1887. – 458 p.
9. Rogov E.I. Teacher as an object of pedagogical research. – M., 1998. – 496 p.
10. Matushansky G.U.To the conceptual foundations of the system of continuing education of university teachers //Almamater. – 2000. – №11. – 22-31p.
11. Bolotov V.A., Seriko V.V. Competence model: from idea to educational program //Pedagogics. – 2003. – №10. – 10-15 p.
12. Grishina N.P. Development of professional competence of IPD methodologists in the process of practical activity: thesis of pedagogical science: 13.00.08. – Bryansk, 2001. – 189 с.

13. Zimiyaya I.A. Culture. Being educated. Professionalism of specialist (To the problem of standardization of requirements to the level of professional preparedness in the structure of state standards of continuing education) // Problems of quality, its rationing and standards in education: collection of scientific articles / In Eds H.A. Seleznova, V.G. Kazanovich. – M.:

Research Center for Quality Problems in Training Specialists, 1998. – 156 p.

14. Slastenin V.A. Psychological and pedagogical preparation of the teacher in the structure of multilevel pedagogical education // Scientific Works of the Moscow State Pedagogical University. Volume: Psychological and pedagogical sciences. – M.: Promotei, 1994. – 3-14 p.

15. Kuzmina N.V. Ability, giftedness, talent of teachers. – L.: Knowledge, 1985. – 32 p.

16. Lebedev V.V. Structuring Competencies – perspective direction in solving the problems of education // School technology. – 2007. – №2. – 97-103 p.

17. Setting up educational structures in Europe. http://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_brochure_Russian_version.pdf.

18. Skills needed for health. (Information series on school health. Document 9). – Almaty: UNICEF, 2003.

19. Abishev K.A. Human being. Individual. Personality. – Alma-Ata: Kainar, 1978. – 233 p.

20. Afanasyeva V.G. Society: consistency, knowledge and management. – M., 1999. – 304 s.

21. Beysembayeva A.A. Theory and practice of humanization of school education. – Almaty: Gylym, 1998. – 295 p.

22. Bershadsky M., Guzeev V. The content of education in the school of the future // National education. – 2008. – № 8. – P.167-174.

23. Teslenko A.N. Values of socialization of civil servants as a factor of professional competence // Methodological problems of professionalism of civil servants in the Republic of Kazakhstan. – Astana: Academy of public service under the President of Kazakhstan, 2002. – P.120-137.

24. Teslenko A.N. Socialization of youth: pedagogy of relations in society. – Astana – Almaty: ASU, 2007. – 241 p.

12-ЖЫЛДЫҚ БІЛІМ БЕРУГЕ КЕЗЕҢМЕН КӨШУ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЛЫҒЫНЫҢ МАЗМҰНЫ

Қ.К. Ахметова

*«ӨРЛЕУ» Біліктілікті арттыру ұлттық орталығы АҚ филиалы
Астана қаласы бойынша педагогикалық қызметкерлердің
біліктілігін арттыру институты
(Астана, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада «құзыреттілік», «құзырет», мазмұны терминдерінің ғылыми-теориялық негіздері, сондай-ақ Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің оқу-тәрбие практикасында құзыреттілік тәсілді енгізу қарастырылған. 12 жылдық білім беру жүйесіне көшу жағдайында білім парадигмасын құзыреттілік парадигмасына ауыстыру педагогикалық процестің мазмұнының кезекті кезеңі болып табылады. Белгілі кәсіптік қызметке қатысты құзыреттілік түрлері әртүрлі, оның сипаттамаларын, қызметкерлердің кәсібилігін сипаттайды. 12 жылдық білім беру жүйесіне көшу жағдайында Қазақстан Республикасы мұғалімдерінің кәсіби біліктілігін арттыру жаңартылған курстардың білім беру бағдарламаларының ерекшеліктерінің бірі болып табылады. «Өрлеу» БАҰО» АҚФ Астана қ. бойынша ПҚ БАИ білім беру мазмұнын жаңартылған оқу бағдарламалары бойынша біліктілікті арттыру курстарында мұғалімдер іс жүзінде сабақты ұйымдастыру мен өткізудің жаңа тәсілдерін әзірлейді және білім берудің жаңа мазмұны бойынша мектеп оқушыларын оқыту мен тәрбиелеу олардың айналасындағы әлемді нақты көруге бағытталғанына сенімді. Оқу процесі барысында күрделене түсетін материалды қайта қарауды көздейтін спиральды оқыту формасын меңгеру педагогтерге арналған сабақтарды ұйымдастыруға шығармашылық, зерттеу жолын дамытады. Мақсатқа жетудің тиімді әдістерін іздестіруде сабақ жоспарын әзірлеу кезінде мұғалім дизайнер рөліне енеді. Курстың тыңдаушылары білім мазмұнының жаңа тәсілдерін эксперименттеп қана қоймай, сонымен қатар кәсіби құзыреттілік деңгейін көтереді. Құзыретті тәсілдің принциптері тұрғысынан алғанда, мектепке оқыту мен тәрбиелеу практикасында тұтас проблеманы қалай көретінін білетін, объективті, ғылыми негізделген әдістерін өз қызметінде қолдана отырып, жұмысының нәтижелеріне талдау дағдыларын білетін педагог керек.

Түйінді сөздер: құзыреттілік, құзырет, кәсіби құзыреттілік, құзыреттілік көзқарасы, функционалдық сауаттылық, 12 жылдық білім беру, білім мазмұнын жаңарту, оқу процесін жобалау.

**THE CONTEXT OF PROFESSIONAL COMPETENCE
OF TEACHER IN THE CONDITION OF TRANSITION
TO A 12 - YEAR EDUCATION**

K.K. Akhmetova

*Branch of JSC «National center for professional development «Orleu»
Institute for professional development of Astana city
(Astana, Kazakhstan)*

Abstract

The article deals with the scientific and theoretical foundations of the terms "competence", "competency", content, as well as the introduction of a competence approach into the practice of the educational process of the educational system of the Republic of Kazakhstan. In the context of transition to a 12-year education, the paradigm shift of knowledge to the competence paradigm is a consistent step in changing the content of the pedagogical process. The variety of types of competence in relation to specific professional activity characterizes its features, professionalism of employees. The development of professional competence of teachers of the Republic of Kazakhstan in the context of transition to 12-year education is one of the features of the educational programs of the updated courses. At the advanced training courses on the updated curricula of the education content of Branch of JSC «National center for professional development «Orleu» Institute for professional development of Astana city», the teachers in practice are working on new approaches to the organization and conduct of the lesson and are convinced that the education and upbringing of students with a new content of education is aimed at a real vision of the world around them. Assimilation of the spiral form of instruction, which involves a reconsideration of the material, which becomes more complicated during the learning process, develops a creative, research approach to the organization of lessons for teachers. When developing a lesson plan in the search for effective methods for achieving the goal, the teacher enters into the role of a designer. Course listeners not only experiment with new approaches in the content of education, but also raise the level of their professional competence. From the perspective of the principles of a competent approach, the school needs a teacher who is able to see a holistic problem in the practice of teaching and upbringing, who possesses the skills to analyze the results of his/her own activity using objective, scientifically based methods.

Keywords: competence, competency, professional competence, competence approach, functional literacy, 12-year education, updated of the content of education, design of the educational process.

Поступила в редакцию 20.06.2018

МРНТИ 14.07.07

Г.Б. КАМАЛОВА¹, Ж.К. АККАСЫНОВА²

*¹⁻²Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

**ПОДГОТОВКА БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ В УСЛОВИЯХ
МЕЖДУНАРОДНОЙ КЛАСТЕРНОЙ МОДЕЛИ ОБУЧЕНИЯ**

Аннотация

Всеобщая глобализация и стремительная информатизация образования, необходимость внедрения кластерного подхода в систему педагогического образования для повышения качества подготовки будущих педагогов в соответствии с современными требованиями к их профессиональной компетентности требуют совершенствования содержания подготовки педагогических кадров к профессиональной деятельности в условиях международного образовательного кластера и подходов к новой работу учащихся в сети и сотрудничество с коллегами для организации совместного сетевого их обучения. Владение данными качествами для выпускников педагогических специальностей – требование времени. Между тем в системе подготовки педагогических кадров еще недостаточно учитываются объективные тенденции современного образования. В статье выделены принципы,

на основе которых осуществлен отбор содержания подготовки будущих педагогов к эффективно-му осуществлению профессиональной деятельности в условиях международного образовательного кластера. профессиональную коммуникацию, в том числе с зарубежными коллегами, организовать командную работу учащихся в сети и сотрудничество с коллегами для организации совместного сетевого их обучения. Владение данными качествами для выпускников педагогических специальностей – требование времени. Между тем в системе подготовки педагогических кадров еще недостаточно учитываются объективные тенденции современного образования. В статье выделены принципы, на основе которых осуществлен отбор содержания подготовки будущих педагогов к эффективно-му осуществлению профессиональной деятельности в условиях международного образовательного кластера. Приведено содержание элективного курса «Кластерные и облачные технологии в образовании».

Ключевые слова: глобализация образования, информатизация образования, образовательный кластер, компетенции, принципы отбора содержания, мега-класс.

Введение. Высокая социокультурная значимость педагогического образования для устойчивого развития общества, необходимость повышения его качества с учетом современных требований, наличие в данной системе проблем и разобщенность учреждений образования, научно-методических и бизнес-структур в их решении актуализируют необходимость перехода на новую модель педагогического образования, интегрирующую педвузы с бизнес-структурами и со школьной средой для усиления практико-ориентированности подготовки будущих учителей и с другими педвузами для изучения и внедрения передового научно-педагогического опыта.

Сегодня и работающему в школе учителю для успешного профессионального развития также необходимо продуктивно взаимодействовать с коллегами, поэтому дистанционное общение, обмен опытом через сетевые профессиональные сообщества набирают свою актуальность, являясь ключевым условием построения инновационной среды обучения.

Наиболее перспективной в контексте изложенного представляется кластерная модель интеграции педагогических вузов друг с другом, с бизнес-структурами и со школьной средой, обеспечивающая на партнерских отношениях тесное взаимовыгодное сотрудничество между участниками кластера, предназначенная для решения общезначимых проблем, встречающихся в учебном процессе, таких как низкий уровень мотивации учащихся к обучению, неэффективное использование всех возможностей дистанционных образовательных технологий, оторванность от реальной практики, жизни

и т.д., а также для осуществления профессиональной подготовки будущих педагогов и повышения квалификации действующих учителей [1-3]. Подобные образовательные кластеры в педагогическом образовании обеспечивают принципиально новое научно-образовательное пространство практико-ориентированной профессиональной подготовки будущих учителей и обучения школьников без коренной ломки их сложившихся укладов за счет преимуществ современных облачных и других Интернет-сервисов, электронных форм и средств обучения.

Сегодня благодаря развитию сети Интернет и дистанционных образовательных технологий имеется возможность расширить масштаб образовательного кластера до международного уровня с привлечением образовательных учреждений разных государств и весьма эффективно осуществлять сотрудничество не только в традиционных сферах деятельности, таких как совместное проведение конференций, обмен студентов и преподавателей, стажировки и т.п., позволяющих непосредственно познакомиться с образовательными системами других стран, обменяться научно-педагогическим опытом с зарубежными коллегами, но и в реальной повседневной научной и учебной деятельности, позволяющей развить навыки профессионального общения, приобрести бесценный опыт сотрудничества в международной академической среде, что обеспечит качественно новый уровень педагогического образования и ускорит процесс его интеграции в мировое образовательное пространство.

Весьма перспективной в кластерных моделях педагогического образования представляется технология Мега-класс, сущ-

ность которой заключается в организации и проведении мега-уроков одновременно для нескольких школ кластера по учебным темам, представляющим общий для всех интерес, при участии учителей, преподавателей и студентов педагогического вуза, с привлечением ученых и специалистов различных бизнес-структур в режиме видеоконференцсвязи на основе облачных и дистанционных образовательных технологий [4-7].

Оригинальность данной технологии заключается в разновозрастном, «вертикальном», единовременном трехуровневом формате учебного процесса в специальной информационной среде с облачными и другими Интернет-сервисами, обеспечивающей единовременное проведение классно-урочных занятий в школе, занятий по методической подготовке студентов в педвузе, консультационной деятельностью ученых и представителей бизнеса. При этом интегрируется естественным способом в единый учебный процесс подготовка будущего учителя нового поколения и его непрерывное профессиональное развитие в существующей системе педагогического образования, непрерывное повышение квалификации действующего учителя в процессе его непосредственной профессиональной деятельности, мотивированное и успешное обучение школьника за счет синергетических эффектов коллективного межшкольного, разновозрастного и статусного обучения в интегрированной учебной, научной и производственной среде школа – педвуз – бизнес. Сегодня это возможно благодаря развитию сети Интернет и дистанционных образовательных технологий.

Объединение педагогических вузов друг с другом, бизнес-структурами и со школами на основе платформы «Мега-класс» позволит не только установить тесную связь и партнерские отношения между образовательными учреждениями разных государств, но и предоставит возможность для вовлечения студентов в непрерывную профессионально-педагогическую деятельность в международной кластерной среде. Это позволит будущим педагогам быстро адаптироваться к педагогической деятельности в условиях глобализации и всеобщей информатизации, ее особенностям и современным требованиям, предъявляемым глобализации и все-

общей информатизации, ее особенностям и современным требованиям, предъявляемым глобализации и всеобщей информатизации, ее особенностям и современным требованиям, предъявляемым школой к их профессиональным качествам.

Для успешной профессионально-педагогической деятельности в условиях международных образовательных кластеров будущий педагог должен обладать рядом дополнительных компетенций, необходимость которых провозглашается процессами информатизации и глобализации образования, расширением международного сотрудничества, установлением и развитием эффективных взаимовыгодных партнерских связей с ведущими учебными и научными заведениями мира, участием в международных проектах и программах, развитием академической мобильности. В числе этих компетенций:

- знание возрастных и психологических особенностей общения в виртуальной среде, владение средствами общения в сети Интернет, способность осуществлять профессиональную коммуникацию, в том числе и с зарубежными коллегами;
- способность организовать командную работу в сети, совместную профессиональную деятельность, сотрудничество при организации сетевого обучения;
- готовность использовать в учебном процессе инновационные педагогические (виртуальные дискуссии, вебинары, ролевые и деловые игры, круглые столы, сетевые проекты, ситуационный анализ и т.д.), информационно-коммуникационные (социальные сети, облачные и другие Интернет-сервисы) и дистанционные образовательные технологии.

Эффективное их формирование предполагает существенные изменения в содержании подготовки учителя к профессиональной деятельности в условиях международного образовательного кластера, усиление его профессиональной, практико-ориентированной направленности, поиск соответствующих подходов к обучению.

Однако несмотря на постоянный интерес ученых к проблеме подготовки будущего учителя к профессионально-педагогической деятельности в условиях глобализации образования [8-14], значительное количество

исследований в области подготовки педагогических кадров в рамках образовательного кластера [15-19], вопросы определения содержания подготовки будущих педагогов к профессионально-педагогической деятельности в условиях международной кластерной модели обучения до сих пор не были предметом отдельного исследования. Этим определяется актуальность рассматриваемой темы.

Структура и содержание подготовки. Содержание подготовки будущих учителей, обычно представленное циклом общеобразовательных, базовых и профилирующих дисциплин, включает инвариантные и вариативные компоненты [20]. Оно должно быть открытым и развивающимся; создавать позитивную мотивацию у будущих педагогов к осуществлению эффективной педагогической деятельности; стимулировать интерес к самовоспитанию и самообразованию и должно быть определено в соответствии с едиными для европейского образовательного пространства принципами формирования и совершенствования содержания педагогического образования:

- *фундаментальности* – включение в содержание элементов, сущностно отражающих профессионально-педагогическую культуру;
- *контекстности* – направленность на функциональное обеспечение будущей профессиональной деятельности;
- *актуальности* – своевременность изучения данного содержания, нацеленность на решение злободневных педагогических проблем;
- *верифицируемости* – оценка содержания на предмет его высокой научной и практической значимости;
- *дифференциации* – определение объема и глубины подготовки педагогов с учетом ее уровней;
- *гуманизации* – учет потребностей студентов, расширение свободы выбора, поддержка творческих начал личности.

Формы, методы и технологии образовательного процесса должны быть определены на основе стратегий проблемно-исследовательского, активного, коллективного обучения с использованием современных облач-

ных и дистанционных образовательных технологий.

Важнейшим звеном в системе профессиональной подготовки будущего учителя в условиях международного образовательного кластера является методическая подготовка. Эффективность ее, безусловно, связана с уровнем их теоретической подготовки. Будущие учителя обязаны глубоко знать исходные и основные понятия, факты и методы предметной области, которую им предстоит преподавать в школе. Это обеспечит им действенные знания в пределах, далеко выходящих за рамки школьной программы. Для этого все дисциплины предметной подготовки будущего учителя должны отражать последние достижения в области вычислительной техники и технологий, и быть скорректированы в соответствии с современным содержанием школьного образования. Связь со школьным курсом должна быть ведущей идеей каждого курса профилирующего цикла образовательной программы подготовки педагога.

Предметная подготовка будущего учителя должна осуществляться как целостная профессионально-ориентированная система. И если преподаватели специальных дисциплин при выборе методов обучения будут отдавать предпочтение тем из них, которые будут использованы студентами в последующей педагогической деятельности, это будет способствовать еще и более успешной их методической подготовке.

Курсу методики преподавания необходимо выполнять функцию системообразующего курса в профессиональном становлении будущего педагога. В нем в единую систему должны интегрироваться знания общеобразовательного (общекультурного), базового и профилирующего циклов дисциплин.

Методика ответственна за внедрение общих теорий образования, обучения и воспитания в практику работы учителя, в соответствии с требованиями социального заказчика о качественной его подготовке. При этом сам курс методики должен быть образцом для других: быть грамотно построенным, функциональным и обладать налаженной методической системой, обеспечивающей внедрение в процесс обучения педагогических, психологических и методических инноваций в их интегративной взаимосвязи.

В рамках методической подготовки будущего учителя возможна организация единовременных занятий со студентами и школьниками кластера в содружестве преподавателей вуза и учителей. Если методическая подготовка студента будет связана с проектированием и проведением реальных уроков с участием учителей, ученых преподавателей вузов, и представителей бизнеса, то будут обеспечены не только практико-ориентированный, профессиональный характер подготовки, но и повысится мотивация и ответственное отношение будущего педагога к ней [21].

Одной из самых острых проблем в условиях международного образовательного кластера является принципиально иная организация педагогической практики, являющейся неотъемлемой частью профессиональной подготовки будущих педагогов. В международном образовательном кластере будущие педагоги погружаются в сферу педагогической деятельности, начиная с младших курсов. Студенты получают возможность не просто посещать школы и присутствовать на учебных занятиях или воспитательных мероприятиях в качестве пассивных наблюдателей и слушателей, а быть включенными в реальную образовательную и воспитательную деятельность школы, начиная с роли тьютора и заканчивая ролью эксперта и модератора урока, принимая активное участие как при проектировании и разработке сценариев мега-урока, так и непосредственно в самом образовательном процессе, решать возникающие в учебном процессе педагогические ситуации, принимать решения, оказывать сетевую и консультативно-содержательную поддержку деятельности учащихся, используя Интернет сервисы для коммуникации. Непрерывное погружение в реалии будущей профессионально-педагогической деятельности, изучение, обобщение и накопление передового опыта позволит будущим педагогам быстро адаптироваться к учительской деятельности, ее особенностям и требованиям.

Существенную роль в системе подготовки учителя к профессионально-педагогической деятельности в условиях кластерного подхода играют элективные курсы по информатизации образования, современным

педагогическим и информационно-коммуникационным технологиям.

Информатизация образовательного процесса – это реальность сегодняшнего дня. ИКТ уверенно завоевывают себе место не только в учебном, но и в воспитательном, методическом и управленческом процессах в школе. Использование средств ИКТ в учебно-воспитательном процессе позволяет видоизменить весь процесс преподавания, реализовывать модель личностно-ориентированного обучения, интенсифицировать занятия, а главное – совершенствовать самоподготовку обучающихся. Безусловно, современный компьютер и интерактивное программно-методическое обеспечение требуют изменения формы общения преподавателя и обучающегося, превращая обучение в деловое сотрудничество, а это усиливает мотивацию обучения, приводит к необходимости поиска новых моделей занятий, проведения итогового контроля (доклады, отчеты, публичные защиты групповых проектных работ), повышает индивидуальность и интенсивность обучения.

Будущим учителям, безусловно, необходимо иметь соответствующую подготовку в области современных облачных и дистанционных образовательных технологий; владеть основами необходимых знаний и накопить личный опыт практического их использования в своей профессионально-педагогической деятельности, знать возможности их применения для повышения эффективности образовательного процесса и быть готовыми применять их в процессе обучения школьников в образовательном кластере с целью, как:

- активизации познавательной деятельности учащихся;
- обеспечения высокой степени дифференциации обучения в соответствии с индивидуальными особенностями учащихся;
- повышения объема выполняемой работы на уроке;
- формирования навыков исследовательской деятельности;
- обеспечения доступа к различным справочным системам, электронным библиотекам, другим информационным ресурсам; так и организации командной работы в сети.
- формирования навыков исследовательской деятельности;

– обеспечения доступа к различным справочным системам, электронным библиотекам, другим информационным ресурсам; так и организации командной работы в сети.

Изучение будущими педагогами курсов по информатизации образования открывает широкие возможности для формирования у них необходимых компетенций для успешной профессиональной деятельности в условиях кластерной модели обучения.

Повышению качества подготовки учителя, формированию у него способности осуществлять профессиональную коммуникацию в образовательном кластере, в том числе и с зарубежными коллегами, способствует обязательное включение в РК в программу подготовки педагогов системы курсов языковой подготовки согласно новой языковой политики государства, направленной на освоение казахского, русского и английского языков.

Наиболее эффективное формирование перечисленных выше компетенций, необходимых для успешной профессиональной деятельности в условиях кластерной модели обучения возможно при включении в систему подготовки будущих учителей интегрированного элективного курса «*Инновационные технологии обучения и профессиональный иностранный язык*», востребованность которой обусловлена принципиально новыми требованиями к подготовке педагогов в условиях глобализации образования.

Целью дисциплины является развитие способности и готовности будущих педагогов использовать в своей профессионально-педагогической деятельности современные педагогические и дистанционные образовательные технологии, облачные и другие Интернет-сервисы, основанные на дистанционных и смешанных формах обучения; развитие способности осуществлять профессиональную коммуникацию на иностранном языке.

Учитывая изложенное и в соответствии с вышеописанными принципами формирования и совершенствования содержания педагогического образования, предлагается включить в содержание данного элективного курса, следующие вопросы, касающиеся организации обучения в условиях междуна-

родного образовательного кластера:

– Понятие кластера. История развития кластерных объединений.

– Образовательные кластеры как инновационная модель глобализации учебного процесса в условиях информатизации и массовой коммуникации.

– Кластерная модель обучения в педагогическом образовании. Необходимость создания международного образовательного кластера.

– Мега-урок как инновационная форма обучения в образовательном кластере.

– Средства организации взаимодействия в образовательном кластере. Система видеоконференцсвязи.

– Сетевой этикет: нормы и правила общения в сети.

– Интернет-сервисы для организации совместной работы. Осуществление сетевой коммуникации. Планирование и организация учебной деятельности.

– Облачные технологии как средство организации совместной сетевой деятельности.

– Организация и ведение международного учебного сетевого проекта.

– Основы формирования овладения предметно-языковым материалом.

– Характеристика содержания предметной области по специальности на иностранном языке.

– Специальный профессионально-ориентированный материал и его использование в заданных профессиональных ситуациях.

Заключение. Обучение данным вопросам будет способствовать осознанному включению будущих учителей в работу международного образовательного кластера будучи еще студентами педвуза, а в дальнейшем к осуществлению в подобном кластере профессионально-педагогической деятельности осуществлять его на основе интеграции компетентностного, студентоцентрированного и контекстного подходов. Представляется, что именно названные подходы обеспечат наиболее качественную подготовку педагогов, будут способствовать развитию их профессиональной компетентности для успешной профессионально-педагогической деятельности в условиях глобализации образования.

Список использованных источников:

1. Соколова Е.И. Термин «Образовательный кластер» в понятийном поле современной педагогики //Непрерывное образование: XXI век. – 2014.– №2 (6). – С.153-160.
2. Мелекесов Г.А., Ерофеева Н.Е. Образовательный кластер подготовки педагогических кадров //Вестник ОГУ. – 2014. – №3 (164). – С.84-88.
3. Создание кластерной системы социально-образовательной поддержки школьников сельской местности и Крайнего Севера на дистанционной платформе «школа – вуз»: Коллективная монография /Кол. авт.; под общ. ред. Н.И. Пака /Краснояр. гос.пед. ун-т им. В.П. Астафьева. – Красноярск, 2013. – 248 с.
4. Ивкина И.М., Кулакова И.А., Пак Н.И., Романов Д.В., Симонова А.Л., Сокольская М.А., Хегай Л.Б., Яковлева Т.А. Мега-класс как инновационная модель обучения информатике с использованием ДОТ и СПО: коллективная монография /Краснояр. гос.пед. ун-т им. В.П. Астафьева. – Красноярск, 2014. – 196 с.
5. Ивкина Л.М. Формирование методической готовности будущих учителей информатики в условиях образовательной платформы «Мега-класс» //Дис. ...канд.пед. наук: 13.00.02 /Красноярский государственный университет им.В.П.Астафьева. – Красноярск, 2017. – 145с.
6. Камалова Г.Б., Аккасынова Ж.К., Макашев К. Мега-урок как инновационная форма организации обучения информатике //Педагогика и психология. – 2016. – №3 (28). – С.106-111.
7. Zhamilya A., Nikolay P., Liubov I., Dmitry R., Liudmilla K. Organization of teaching schoolchildren programming in the context of international educational cluster //Man In India (из базы Скопус). – 2017. – Vol.97. – Iss.21. – P.595-608.
8. Камалова Г.Б., Киселева Е.А. К вопросу подготовки педагогов в условиях глобализации //Вестник КазНПУ имени Абая. Серия «Физико-математические науки». – Алматы, 2018. – №3 (63).
9. Макарова О.Б. Профессиональная подготовка будущих учителей в условиях глобализации образования //Профессиональное образование в современном мире. – Новосибирск: Сибирское отделение РАН. – 2014. – №1(2). – С.89-94
10. Аккасынова, Ж.К. К вопросу подготовки будущего учителя информатики к профессиональной деятельности в условиях глобализации учебного процесса //I Международная научная конференция в рамках IV Международного научно-образовательного форума «Человек, семья и общество: история и перспективы развития» «Информатизация образования и методика электронного обучения», сборник материалов [Электронный ресурс]. – Красноярск: Сибирский федеральный ун-т, 2016. – Режим доступа: <http://conf.sfu-kras.ru/it-edu/participant/15045>
11. Халудорова Л.Е. О непрерывном образовании педагога в условиях глобализации //Философия образования. – 2013. – №1(46). – С.32-36
12. Аракелов А.В., Аракелова Ю.А., Алиева М.Ф. Подготовка современного учителя в условиях реализации непедагогических направлений подготовки бакалавра в классическом вузе//Вестник Оренбургского гос. Университета. – 2016. – № 4 (192). – С.3-10
13. Глузман А.В. Трансформация педагогического образования в современном мире //Гуманитарные науки. – 2018. – №1. – С.8-10
14. Герцог Г.А., Гнатышина, Е.А. Особенности подготовки профессионально-педагогических кадров на современном этапе общественного развития //Вестник Учебно-методического объединения по профессионально-педагогическому образованию. Екатеринбург: ГОУ ВПО РГППУ. – 2008. – Вып.1 (42). – С.41-53.
15. Аккасынова Ж.К. Профессиональная подготовка будущего учителя информатики в условиях международного образовательного кластера //Вестник КазНПУ имени Абая, Серия «Физико-математические науки». – Алматы. – 2018. – №2 (62). – С.72-75.
16. Бидайбеков Е.Ы., Камалова Г.Б., Пак Н.И., Аккасынова Ж.К. Совершенствование профессиональной подготовки будущего учителя информатики на основе кластерной модели обучения //Вестник КазНПУ имени Абая. Серия «Физико-математические науки». – Алматы. – 2015. – №2 (50). – С.205-211.
17. Залялова А.Г. Региональная модель подготовки педагогических кадров в условиях образовательного кластера /Афтореф. дис. канд.пед. наук: 13.00.01. – Казань, 2010. – 28с.
18. Карбанович О.В. Профессионально-образовательный кластер как детерминанта развития профессиональных ценностей будущего учителя //Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 6. – URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=16641>
19. Давыдова Н.Н., Игошев М.Б., Симонова А.А., Фоменко С.Л. Образовательный кластер как системообразующий компонент региональной модели непрерывного педагогического образования //Педагогическое образование в России. – 2014.– №10.– С.72-77

20. Государственный общеобязательный стандарт высшего образования РК. Общие положения. URL: <https://nao.kz/loader/fromorg/2/22>

21. Пак Н.И., Сокольская М.А. Единая методическая система предметного обучения школьников и студентов на базе технологической платформы «Мега-класс» // Преподаватель XXI век. – 2017 – №1-1. – С.124-134.

References:

1. Sokolova E.I. Termin «Образовател'nyj klaster» v ponyatijnom pole sovremennoj pedagogiki // Nepreryvnoe obrazovanie: XXI vek. – 2014. – №2 (6). – S. 153-160.

2. Melekesov G.A., Erofeeva N.E. Obrazovatel'nyj klaster podgotovki pedagogicheskikh kadrov // Vestnik OGU, 2014. – №3 (164). – S. 84-88.

3. Sozdanie klasternoj sistemy social'no-obrazovatel'noj podderzhki shkol'nikov sel'skoj mestnosti i Krajnego Severa na distancionnoj platforme «shkola - vuz»: kollektivnaya monografiya / Kol. avt.; pod obshch. red. N.I. Paka/ Krasnoyar. gos. ped. un-t im V.P. Astaf'eva. – Krasnoyarsk, 2013. – 248 s.

4. Ivkina I.M., Kulakova I.A., Paka N.I., Romanov D.V., Simonova A.L., Sokol'skaya M.A., Hegaj L.B., Yakovleva T.A. Megaklass kak innovacionnaya model' obucheniya informatike s ispol'zovaniem DOT i SPO: kollektivnaya monografiya / Krasnoyar. gos. ped. un-t im. V.P. Astaf'eva. – Krasnoyarsk, 2014. – 196 s.

5. Ivkina L.M. Formirovanie metodicheskoy gotovnosti budushchih uchitelej informatiki v usloviyah obrazovatel'noj platformy «Mega-klass» / Dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.02 / Krasnoyarskij gosudarstvennyj universitet im. V.P. Astaf'eva. – Krasnoyarsk, 2017. – 145 s.

6. Kamalova G.B., Akkasynova Zh.K., Makashev K. Mega-urok kak innovacionnaya forma organizacii obucheniya informatike // Pedagogika i psihologiya, 2016. - №3(28). – S. 106-111.

7. Zhamilya A., Nikolay P., Liubov I., Dmitry R., Liudmilla K. Organization of teaching schoolchildren programming in the context of international educational cluster // Man In India (IzbazySkopus). – 2017. – Vol.97, Iss.21. – P. 595- 608.

8. Kamalova G.B., Kiseleva E.A. K voprosu podgotovki pedagogov v usloviyah globalizacii // Vestnik KazNPU imeni Abaya. Seriya «Fiziko-matematicheskie nauki». – Almaty, 2018. – №3 (63). – S. 364-370.

9. Makarova O.B. Professional'naya podgotovka budushchih uchitelej v usloviyah globalizacii obrazovaniya // Professional'noe obrazovanie v sovremennom mire. Izd-vo Sibirskogo otdeleniya RAN. Novosibirsk. – 2014. – №1(2). – S. 89-94.

10. Akkasynova, Zh. K. K voprosu podgotovki budushchego uchitelya informatiki k professional'noj deyatel'nosti v usloviyah globalizacii uchebnogo processa // I Mezhdunarodnaya nauchnaya konferenciya v ramkah IV Mezhdunarodnogo nauchno-obrazovatel'nogo foruma «CHElovek, sem'ya i obshchestvo: istoriya i perspektivy razvitiya» «Informatizaciya obrazovaniya i metodika ehlektronno obucheniya», sbornik materialov [EHlektronnyj resurs]. – Krasnoyarsk: Sibirskij federal'nyj un-t, 2016. – Rezhim dostupa: <http://conf.sfu-kras.ru/it-edu/participant/15045>

11. Haludorova L.E. O nepreryvnom obrazovanii pedagoga v usloviyah globalizacii // Filosofiya obrazovaniya, 2013. – № 1(46). – S. 32-36.

12. Arakelov A.V., Arakelova Yu.A., Alieva M.F. Podgotovka sovremennogo uchitelya v usloviyah realizacii nepedagogicheskikh napravlenij podgotovki bakalavra v klassicheskom vuze // Vestnik Orenburgskogo gos. universiteta, 2016. – № 4(192). – S. 3-10.

13. Gluzman A. V. Transformaciya pedagogicheskogo obrazovaniya v sovremennom mir // Gumanitarnye nauki, 2018. – №1. – S. 8-10.

14. Gercog G.A., Gnatyshina, E.A. Osobennosti podgotovki professional'no-pedagogicheskikh kadrov na sovremennom ehtape obshchestvennogo razvitiya // Vestnik Uchebno-metodicheskogo ob»edineniya po professional'no-pedagogicheskomu obrazovaniyu. Ekaterinburg: Izd-vo GOU VPO «Ros. gos. prof.-ped. un-t», 2008. Vyp. 1(42). – S. 41-53.

15. Akkasynova Zh.K. Professional'naya podgotovka budushchego uchitelya informatiki v usloviyah mezhdunarodnogo obrazovatel'nogo klastera // Vestnik KazNPU imeni Abaya. Seriya «Fiziko-matematicheskie nauki». – Almaty, 2018. – №2(62). – S.72-75.

16. Bidajbekov E.Y., Kamalova G.B., Pak N.I., Akkasynova Zh.K. Sovershenstvovanie professional'noj podgotovki budushchego uchitelya informatiki na osnove klasternoj modeli obucheniya // Vestnik KazNPU imeni Abaya. Seriya «Fiziko-matematicheskie nauki». – Almaty, 2015. – № 2(50). – S. 205-211.

17. Zalyalova A.G. Regional'naya model' podgotovki pedagogicheskikh kadrov v usloviyah obrazovatel'nogo klastera. /Aftoref. dis.... kand. ped. nauk: 13.00.01. – Kazan', 2010. – 28 s.

18. Karbanovich O.V. Professional'no-obrazovatel'nyj klaster kak determinanta razvitiya professional'nyh cennostej budushchego uchitelya // Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya. – 2014. – №6. – URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=16641>

/article/view?id=16641

19. Davydova N.N., Igoshev M.B., Simonova A.A., Fomenko S.L. Obrazovatel'nyj klaster kak sistemoobrazuyushchij komponent regional'noj modeli nepreryvnogo pedagogicheskogo obrazovaniya //Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii. 2014. – №10. – S. 72-77.

20. Gosudarstvennyj obshcheobyazatel'nyj standart vysshego obrazovaniya RK. Obshchie polozheniya. URL: <https://nao.kz/loader/fromorg/2/22>

21. Pak N.I., Sokol'skaya M.A. Edinaya metodicheskaya sistema predmetnogo obucheniya shkol'nikov i studentov na baze tekhnologicheskoy platformy «Mega-klass». – //Prepodavatel XXI vek. – 2017 – № 1-1. – S.124-134.

ОҚЫТУДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КЛАСТЕРЛІК МОДЕЛІ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДІ ДАЙЫНДАУ

Г.Б. Камалова¹, Ж.К. Аккасынова²

*^{1,2} Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Білім беруді жаппай жаһандандыру және қарқынды ақпараттандыру, болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттілігіне қойылатын заманауи талаптарға сай оларды дайындау сапасын арттыру үшін педагогикалық білім беру жүйесіне кластерлік тәсілдемені ендіру қажеттілігі халықаралық білім беру кластері жағдайында педагогикалық кадрларды кәсіби қызметке дайындау мазмұны мен оларды оқыту тәсілдерін жетілдіруді қажет етеді. Оқу үдерісінде инновациялық педагогикалық, ақпараттық-коммуникациялық және қашықтықтан білім беру технологияларын пайдалануға дайын, кәсіби, оның ішінде шетелдік әріптестерімен қарым-қатынасты жүргізе алатын, білім алушылардың желі ішіндегі командалық жұмыстары мен әріптестерімен оларды бірлесіп желі ішінде оқыту үшін ынтымақтастықты ұйымдастыра алатын мұғалімдерді дайындау деңгейіне қойылатын талаптар ерекше маңыздылыққа ие. Педагогикалық мамандық түлектерінің аталған қасиеттерге ие болуы – бұл қазіргі күннің талабы. Алайда, педагогикалық кадрларды дайындау жүйесінде заманауи білім

Мақалада болашақ педагогтардың халықаралық білім беру кластері жағдайында кәсіби қызметін тиімді жүзеге асыруға дайындау мазмұнын іріктеу қағидалары көрсетілген. «Білім берудегі кластерлік және бүлттық технологиялар» элективті курсының мазмұны ұсынылған.

Түйінді сөздер: білім беруді жаһандандыру, білім беруді ақпараттандыру, білім беру кластері, құзыреттіліктер, мазмұнды іріктеу қағидалары, мега-сынып.

TRAINING OF FUTURE TEACHER IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL CLUSTER MODEL OF EDUCATION

G.B. Kamalova¹, Zh.K. Akkassynova²

*^{1,2} Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

General globalization and rapid informatization of education, the need to introduce a cluster approach into the system of pedagogical education for improving the quality of training of future teachers in accordance with modern requirements for their professional competence require improving the training content of pedagogical staff to professional activities in the context of international educational cluster and teaching approaches. A particular importance has the requirements for the training level of teachers, owning a readiness to use innovative pedagogical, information and communication, and distance learning technologies, who are able to carry out professional communication, including with foreign colleagues, organize schoolchildren's team work within a network and a cooperation with colleagues for organizing joint network learning. Graduates of pedagogical specialties must have such qualities. It is a calling of our time. Objective trends of modern education, meanwhile, are not still taken into consideration in the system of pedagogical staff training. The paper outlines the principles on the basis of which the training content of future teachers for the effective implementation of professional activities in the context of the international educational cluster was selected. The content of «Cluster and cloud technologies in education» elective course is given.

Keywords: globalization of education, informatization of education, educational cluster, competences, the principles for selection of content, mega-class.

Поступила в редакцию 29.09.2018

МРНТИ 12.81.67

Л.В. ТУРАРБЕКОВА¹, Р.М. АШИМОВА², З.К. КАРЫМСАКОВА³,
Л.К. МАТКАРИМОВА⁴

¹⁻⁴ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҒЫЛЫМИ КОММУНИКАЦИЯ: ТӘЖІРИБЕНІ ЖАҢҒЫРТУ АРҚЫЛЫ САНАНЫ ЖАҢҒЫРТУ

Аңдатпа

Мақала Қазақстан Республикасының Ұлттық білім беру жүйесінде, атап айтқанда, ғылыми коммуникация саласында қабылданған коммуникациялық тәжірибелерді жаңғырту мәселесіне арналған. Коммуникациялық тәжірибені жаңғырту қоғамдық сананы жаңғырту процесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Ресми ғылыми коммуникация аспектілері талданады және коммуникациялық практикалардың деректерін батыс еуропалық (атап айтқанда Француз) жоғары оқу орындарында қабылданған тәжірибелермен салыстырмалы талдау жүргізіледі. Терминологиялық және функционалдық талдау арқылы авторлар Француз ғылыми қоғамдастығында қабылданған кейбір коммуникациялық тәжірибелерді жаңғырту мақсатында Қазақстан Республикасында қабылданған ғылыми коммуникация тәжірибесіне бейімдеу мүмкіндіктерін зерттейді. Ғылыми коммуникациялық кеңістікті цифрландыру және осы процестің ғылыми коммуникация практикасына әсері мәселелері қозғалады. Авторлар мұндай зерттеулерде пәнаралық тәсілдің қажеттілігі туралы және білімнің түрлі саласындағы мамандарды түрлі кезеңдерде қосу қажеттілігі туралы қорытындыға келеді. «Қазақстан Республикасында халықаралық білім беру жобаларын жүзеге асырудың тарихын, проблемаларын және келешегін көп қырлы зерттеу» жобасы осындай зерттеуді жүзеге асырудың алғашқы қадамдарының бірі болып табылады.

Түйінді сөздер: Қазақстан Республикасында қоғамдық сананы жаңғырту, ғылыми коммуникация, коммуникациялық іс-тәжірибе, ғылыми қоғамдастық, әйгілеу, насихаттау, Францияның ғылыми қоғамдастығы, Қазақстанның ғылыми қоғамдастығы

Кіріспе. Ғылыми байланыстың (коммуникация) анықтамасы, ғылыми байланыстың түрлері және қазақ және француз ғылыми байланыстарының салыстырмалы талдауы үшін алғышарттар.

Коммуникация термин ретінде кең мағынаны білдіреді. Бұл, сөзсіз, маңызды ұғым коммуникацияның философиялық теориясына және онымен бірге жария кеңістік теориясына абстрактілі сілтеме-лерге де, нақты ғылым саласына немесе жаратылыстану-ғылыми коннотацияға қатысты неғұрлым нақты ұғымдарға да ие. Осы мақаланың негізгі мәселесі «Қазақстан Республикасында халықаралық білім беру жобаларын жүзеге асырудың тарихын, проблемалары мен келешегін көп қырлы зерттеу» атты ғылыми-зерттеу жобасын жүзеге асыру аясында жазылған терминологиялық анықта-

маларға қатысты теориялық ажырауды қалдырмайтын Қазақстан Республикасында ғылыми коммуникация саласын жаңғырту мәселесіне іргелі көзқарасты білдіреді. Сондықтан жоғарыда айтылған контекстерде коммуникацияны жан-жақты қарастыру өте маңызды.

Бұл ретте біз негізгі проблематикаға қатысты компаративистік көзқарасты ұстанамыз. Біз халықаралық білім беру жобаларын іске асыруға бірқатар ұсыныстар әзірлеу және жақсы түсіну үшін Қазақстанның және Батыс Еуропаның ұлттық білім беру жүйесін зерттеуді мақсат етіп қойдық. Бұл үшін бізге коммуникация не екендігі туралы анықтама беріп қана қоймай, сондай-ақ коммуникацияның жеке жағдайы ретінде әлеуметтік-гуманитарлық білімнің қандай да бір жүйесінде ғылыми коммуникацияның

жеке жағдайы ретінде әлеуметтік-гуманитарлық білімнің қандай да бір жүйесінде ғылыми коммуникацияның қандай анықтамалары орын алатынын анықтау қажет. Бұл ретте біз аксиоматикалық қағидатты негізге аламыз, оған сәйкес әлеуметтік-гуманитарлық білім жүйесі оның хронологиялық кесіндісінде (белгілі бір білім жүйесі, оның ішінде әлеуметтік-гуманитарлық), сондай-ақ диахрониялық кесіндіде (ал бұл жағдайда біз терминді көпше түрде қолданамыз – білім жүйесі) қарастырылуы мүмкін.

Осы зерттеу аясында қабылданған біздің аксиоматикалық ұстанымымыз: олардың диахроникалық негіздегі білім жүйесі олардың мәдени (кең мағынада) және ұлттық (тар мағынада) байланысына сәйкес қарастырылуы тиіс. Осылайша, біз ғылыми коммуникацияның батыс еуропалық тәжірибесімен (атап айтқанда, француздық) посткеңестік тәжірибелерді (атап айтқанда, қазақстандық) салыстырғанда үндеуімізді негіздейміз. Зерттеу объектісін таңдаудың осы негіздемесі жоғарыда аталған «Қазақстан Республикасында халықаралық білім беру жобаларын жүзеге асырудың тарихын, проблемалары мен келешегін көп қырлы зерттеу» атты ғылыми жобасы үшін ортақ болып табылады.

Коммуникация адам өмірінің әлеуметтік мәні ретінде ажырамас бөлігі бола отырып, өзінің терминологиялық аспектісінде қазақстандық зияткерлік кеңістік үшін берілген ұғым болып табылады. Этимологиялық терминнің өзі латын тілінен бастау алады «*communicatio*» – «хабарлау», «жіберу». Орыс тілінде коммуникация термині XV-XVI ғасырдан бастап милитаристік [4] ретінде қолданылады. Қазіргі уақытта коммуникация термині шексіз кең коннотацияға ие. Бұл тек қатынас жолдары туралы ғана емес. Сонымен қатар, коммуникацияларды ақпараттық, әлеуметтік, мәдениетаралық, бұқаралық, инженерлік деп ажыратады. Жалпы, кез келген жіберу процесі, физикалық немесе интеллектуалдық сипаттағы хабарларламаларды коммуникация ретінде анықтауға болады.

Бұл ретте, ақпарат алмасудың қазіргі заманғы тәсілдерінің дамуын – жаһандық цифрландыруды ескере отырып, ұзақ мерзімді зерттеуді, оны оқуға уақытты талап ететін ауыр салмақты жазбаша, баспа көзде-

рінде, сандық коммуникация, ақпаратты іздеу, *big data* деп аталатын желілік көздермен жұмыс істеу, желілік қарым – қатынас этикасы мен стандарттары және т.б. тәсілдерін меңгерумен сипатталатын классикалық, іргелі білім арасында туындайтын жанжалды атап өтпеуге болмайды. Ғылыми коммуникация, білімге, оны іздеуге және беруге тікелей қатысты, өзінің қазіргі жағдайында техникалық, зияткерлік, этикалық қасиеттердің осындай көптеген қайшылықтарын тудыратын осы терең жанжалмен тығыз байланысты. Лиотар [15], мысалы, ақпаратты беру мен алудың техникалық құралдарының даму дәуірінде қажеттілігі бар білім коммуникация тәсіліне бағынатынын атап өтеді. Яғни, егер кейбір ақпаратты қандай да бір техникалық делдалдың (мысалы, цифрлау) көмегімен беру мүмкін болмаса, онда мынадай сұрақ туындайды: мұндай білім әлі де білім болып қалады немесе ондай емес пе?

Білімді анықтауға байланысты осы терең философиялық проблеманы біз қазіргі заманғы ғылымның жаһандық әлемінде және қазақстандық ғылымда болып жатқан процестермен байланыстыра аламыз. Бұл ретте, коммуникация жария кеңістіктің ажырамас бөлігі болып табылатындықтан (біздің алдыңғы «Ғылыми білім беру көпшілік кеңістігі ретінде» атты мақаламызды қараңыз), біз ғылым мен білімді осы кеңістікті қалыптастыратын белгілі бір коммуникативтік тәжірибелер бар жария кеңістіктің бір бөлігі ретінде қарастырамыз.

Ғылыми коммуникацияның терминологиялық ерекшелігі және оның Қазақстан Республикасының ғылыми қоғамдастығындағы коммуникациялық процеске әсері: Қазақстан ғылымын қалай жаңғырту керек? Ғылыми коммуникацияның бірқатар ерекшеліктері бар. Ғылыми коммуникация келесі түрлері бар: ресми /бейресми, ауызша /жазбаша, күндізгі (тікелей) /корреспонденция (орта), бастауыш /орта (2: 52, 5: 237). М.Г. Лазар мына формаларды анықтайды:

1. Ресми коммуникация – жазбаша және ауызша, ол осы қоғамдастықта белгіленген ережелер бойынша жүргізіледі және құжатпен тіркеледі. Ресми коммуникация түрлеріне құзыретті рецензиялау немесе талқылау нәтижесінде жарияланған ғылыми

мақалалар, жинақтар, монографиялар жатады. Ауызша ресми коммуникация, мысалы, диссертацияларды қорғауды қамтиды.

2. Сонымен қатар, автор алғашқы ресми қарым-қатынас (ғылыми жұмыстар, түпнұсқалық мақалалар, ашылымдар) және екінші ресми қарым-қатынас (сипаттама жұмыстар, дерексіз жұмыстар, танымал жұмыстар және т.б.) арасындағы айырмашылықты анықтайды.

3. Өз кезегінде бейресми ғылыми байланыс ғалымдардың әңгімелерін, бейресми ақпаратты алмасуды, хат алмасуды және т.б. қамтиды.

4. Ғылыми байланыстың бірден-бір нысаны қатысушылардың бір-бірімен тікелей сөйлесуін болжайды (жеке әңгімелесу, хат алмасу, электрондық хат алмасу және т.б.).

Ғылыми байланыстың жанама нысаны коммуникациялық байланыстардың қолда болуымен байланысты. Сонымен қатар М.Г. Лазар айтуынша, тіпті байланыс арқылы, мысалы, басылымдар арқылы және медиация түріндегі ғылыми қарым-қатынас жолымен шақырылуы мүмкін болса да, оның негізгі түрі кем дегенде екі деңгейге бөлінетін тәртіптік қарым-қатынас топтары болып қала береді. Біріншісі қауымдастыққа айтарлықтай ықпалын тигізетін ғылыми элитаның өкілдері, редакциялық кеңестің мүшелері, әртүрлі органдардың басшылары және т.б. бар. Олар заңды, қаржылық күші мен ықпалы зор. Екінші деңгей жоғарыда сипатталған негізгі көрсеткіштер бойынша зерттеушілерді қамтиды. «Қоғам мен ғылымды ақпараттандыру осы дәстүрлі құрылымды бұзбады, жүйелік өзгерістерге алып келмеді, бірақ электронды байланыс әдістерін қолдану ақпараттың өтуін едәуір жеделдетіп, оның «қуатын» және көлемін арттырды [5, С.239].

Осылайша, ғылыми байланыс ғылыми қоғамдастықтың барлық аспектілеріне әсер етеді. Сонымен бірге, біз құрылымның өзі, ғылыми қарым-қатынас схемасы ғылыми қарым-қатынас түрлерінен бөлек қаралуы мүмкін екеніне сенімдіміз.

Біз алдыңғы мақалаларда, мүмкін болатын ғылыми коммуникациямен байланысты мәселелерге жаңа көзқараспен қарауға мүмкіндік беретін ықтимал құрылымдық схемаларды қарастырдық. Мұнда біз гипотезаны қысқаша қайталайық және толықтырайық.

Біріншіден, егер білім және ғылым (яғни, жалпы «білім» саласы) қоғамдық кеңістіктің бөлігі болса, онда қоғамдық кеңістік, оның түрі, құрылымы білім беру мен ғылым құрылымын құрайды. Сонымен бірге қоғамдық кеңістіктің құрылымы өзгере алады. Хабермас [10], мысалы, демократиялық қоғамдық кеңістіктің XVII және XVIII ғасырларда пайда болғанын және XIX ғасырдың ортасына қарай даму шыңына жетіп, XX-шы ғасырда оның құлдырауына назар аударды. Бұл үдеріс Хабермас мемлекет өмірінің қоғам өміріне енуіне байланысты, ал қоғамдық кеңістік-қоғамдық коммуникацияға, сыни диалогқа негізделген және басқаруға әсер ететін кейбір жалпы көзқарастардың дамуына ықпал ететін механизм.

Сонымен қатар, ғылыми қарым-қатынас коммуникация практикасының сипаты мен құрылымын өзгерту арқылы қоғамдық кеңістіктің табиғатын өзгерту механизміне де жатады. Ғылыми қарым-қатынастың құрылымы немесе табиғаты жоғарыда аталған деңгейлерде өзгеретінін ескеру керек. Мысалы, ресми ғылыми қарым-қатынасқа байланысты формальды ғылыми байланыстың құрылымы, сондай-ақ формальды ғылыми байланыстың бастапқы және қайталама түрлерінің басым болуы маңызды.

Осы мақалада біз барлық коммуникация тәжірибелеріне қатысты формальды ғылыми байланыстың бастапқы немесе қайталама формаларының басым болуына қатысты туындайтын проблемаларды қозғаймыз. Мысалы, университеттерде ғылыми іс-шараларды ұйымдастыру процесін атап өтуге болады. Қазақстандық жоғары оқу орындарында белгілі бір «оқылым», яғни ғылыми әлемдегі бір немесе бірнеше тұлғаның мұрасын зерттеуге байланысты ғылыми демонстрациялар сипатталады. Сонымен қатар, іс-шараның ғылыми проблемалары, әдетте, анық емес. Магистерлік және докторлық диссертацияларға (элеуметтік-гуманитарлық пәндер саласында бұл үрдіс нақты анықталуы мүмкін) белгісіз формула да тән. Студенттердің ғылыми жұмыстарын дәстүрлі түрде «дерексіз», яғни компиляциялық табиғаттың ғылыми жұмысы басымдыққа ие. Бұл мәселе қазіргі заманғы цифрлық байланыс құралдары сту-

денттердің қол жетімді ақпаратты оңай іздеуіне мүмкіндік береді. Осылайша, ғылыми жұмыстардың цифрлық тереңдеуіне әкелетін теріс үрдіс бар (бірақ, антиплагиат нормалар

Сонымен қатар, бұл тенденциялар жоғары білім мен ғылым саласындағы халықаралық ынтымақтастықты дамытуға кедергі келтіреді, әсіресе батыс университеттерінде, плагиаттық мүлде рұқсат етілмейді. Сонымен қатар, әрбір мұғалім оқушылардың алғашқы ғылыми жұмыстарын тексерудің бастапқы кезеңінде басқалармен зияткерлік жұмысын теріс пайдалануын анықтауға мүмкіндік беретін плагиатқа қарсы бағдарламаларға қол жеткізе алады.

Француздық ғылыми коммуникациялық тәжірибесінде, жұмыс барысында «сыни ойлау» деп аталатын нәрселердің дамуы қабылданады. Бұл тіпті қайталама формальды ғылыми коммуникация деңгейінде де жұмыстың компиляция сипатын құптайды дегенді білдіреді. Мұның орнына екінші рет ғылыми байланыс нысаны “dissertation” деп аталады, яғни аналитикалық сипаттағы жазбаша жұмыс. Француздық ғылыми қарым-қатынас тәжірибесінде, жұмыс барысында «сыни ойлау» деп аталатын нәрселердің дамуы қабылданады. Бұл тіпті қайталама формальды ғылыми қарым-қатынас деңгейінде де жұмыстың компиляция сипатын құптайды дегенді білдіреді. Орнына екінші рет ғылыми байланыс нысаны «диссертация» деп аталады, яғни аналитикалық сипаттағы жазбаша жұмыс. Бұл жағдайда кеңінен қолданылатын әдіснамалық ережелерге сәйкес, парафразды пайдалану құпталады, дұрыс айтылмаған немесе олардың болмауы [13; 14; 17]. Француз ғылыми коммуникация Хабермас бойынша идеалды ғылыми қоғамдық кеңістік құруды көздейді, яғни еркін адамдардың жеке өзін-өзі көрсету орны болатын қоғамдық кеңістік (сала).

Осылайша, осы кішігірім құрылымда ғылыми қарым-қатынастың екі түрін салыстырмалы талдауға қажетті алғышарттар – біздің оған тиесілігіміздің айқын себебін зерттейтін қазақ және француз «Қазақстан Республикасындағы халықаралық білім беру жобаларын енгізудің тарихын, проблемаларын және келешегін көп қырлы зерттеу» жобасының шеңберінде біз тандап,

«2018-2020 жылдарға арналған Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің гранттық қаржыландыру туралы». «Мәңгілік ел» басымдығы бойынша (XXI ғасырдың қалыптасуы, гуманитарлық ғылымдардағы фундаменталды және қолданбалы зерттеулер) «соңғы бес-алты жылда білім және ғылым саласындағы қазақстан-француз ынтымақтастығының дамуына байланысты. Біздің пайымдауымызша, ғылыми қарым-қатынастың басым түрі, оның нысаны немесе түрі толығымен осы мемлекетте осы кезеңде дамыған қоғамдық кеңістіктің түріне байланысты болады. Мәселенің осы тұжырымдамасын оның зерттеуінде қол жеткізуге болатын ғылыми нәтижелердің тұрғысынан алғанда жемісті деп санаймыз.

Қорытынды. Ғылыми қарым-қатынас тәжірибесін бейімдеу мүмкіндігі.

Қазақстан Республикасында халықаралық білім беру жобаларын енгізудің тарихын, проблемаларын және келешегін зерделеуді сұрайтын басты мәселе – жоғары білім мен ғылым саласындағы халықаралық ынтымақтастық мүмкіндіктері. Зерттеу барысында туындайтын қорытынды – әртүрлі коммуникацияның ғылыми тәжірибесін зерттеу қажеттілігі. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасында қабылданған формальды қарым-қатынастың ғылыми тәжірибесі мен Франция ғылымында қабылданған ресми қарым-қатынастың ғылыми практикасы арасындағы жоғарыда сипатталған негізгі айырмашылыққа негізделі отырып, біз келесі мәселені былай қарастыруымызға болады: халықаралық білім беру жобалары шеңберінде ғылыми, ағартушылық жұмыстарды толық үйлестіру үшін тереңдетілген және мұқият зерттелетін тәжірибені зерделеу қажет. Олардың құпия-құпиялылығына байланысты бейресми ғылыми байланыс және тікелей ғылыми байланыс зерттелмеген. Дегенмен, тіпті жанама ғылыми байланыс үшін бірнеше әртүрлі деңгейдегі тәртіптік байланыс топтарының сипатын анықтау үшін бірқатар әлеуметтік-психологиялық зерттеулер жүргізілуі мүмкін. Мұндай зерттеу белгілі бір түрде сауалнама жасауы мүмкін, топтарда (топтар, лабораториялар, декандар және басқа топтар) өздігінен байланыс тобына кіретін топ-

тардағы зерттеушілердің жұмысы жа-
сауы мүмкін. Ресми ғылыми қарым-
қатынастың басқа да нысандарын зерттеу-
ге қызығушылық туады. Мысалы, ауызша
формальды ғылыми қарым-қатынас нысан-
дарын зерттеудің болашағы зор. Мұндай
зерттеулер пәннің әртүрлі салаларындағы
мамандардың әртүрлі сатыларында пәнара-

лық тәсілдерімен және байланыстарын та-
лап етеді. «Қазақстан Республикасындағы
халықаралық білім беру жобаларын жүзеге
асырудың тарихын, проблемаларын және
келешегінің көп қырлы зерттелуі» жоба-
сы осындай маңызды зерттеудің алғашқы
қадамы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Арентд Х. Vita Activia или о деятельной жизни. – СПб: Алетейя, 2000.
2. Введение в социологию науки. Ч. 1. – СПб.: СПбУЭиФ, 1992.
3. Гройс Б., Публичное пространство: от пустоты к парадоксу. – Litres, 2017.
4. Епишкин Н.И., Исторический словарь галлицизмов русского языка. – Москва, ЭТС – 2010. – С.5140.
5. Лазар М.Г. Коммуникации в современной науке: социологические и этические аспекты //Ученые записки РГГМУ. – 2011. – №18.– С.236-245.
6. Медведева С. М. От научного творчества к популяризации науки: теоретическая модель научной коммуникации //Вестник МГИМО. – 2014. – № 4. – С.278–286.
7. Медведева С.М. Научная коммуникация в современном мире: проблемы и перспективы // Вестн. МГИМО. – 2014. – № 2. – С. 253-255.
8. Пространство и время в современной социологической теории /Под ред. Ю.Л. Качанова. – М.: Институт социологии РАН, 2000. – С.156.
9. Формула научного PR 3.0. Сборник лучших практик в области научных коммуникаций. – СПб.: Университет ИТМО, 2017. – С.109.
10. Хабермас Ю. Структурное изменение публичной сферы: Исследования относительно категории буржуазного общества» – М.: Весь Мир, 2016. – С.344.
11. Юдин Г.Б. Рецензия на книгу: Хабермас Ю. Структурная трансформация публичной сферы: Исследования относительно категории буржуазного общества //Философия. Журнал Высшей школы экономики. – 2017. – Т. I. – №1. – С. 123-133.
12. Agnès Celle, Question, mise en question: la traduction de l’interrogation dans le discours théorique, Revue française de linguistique appliquée 2009/1 (Vol. XIV), p. 39-52;
13. Christopher Eisenhart et Barbara Johnstone, L’analyse du discours et les études rhétoriques, Argumentation et Analyse du Discours [En ligne], 9 | 2012, mis en ligne le 15 octobre 2012, URL : <http://aad.revues.org/1415>;
14. Pierre-Yves Raccah. Les questions de rhétorique sont-elles des questions sémantiques ? : Réflexions sur une théorie de la signification, informées par des études de sémantique contrastive. Revue de Sémantique et Pragmatique, Presses de l’Université d’Orléans, 2011, pp.151-73. <halshs-00858222>
15. Lyotard Jean-François, La condition postmoderne. Rapport sur le savoir, Paris, Editions de Minuit, 1979.
16. Paquot Thierry. Introduction, L’espace public. La Découverte, 2009.
17. Russell, Jane M. La communication scientifique à l’aube du xxie siècle, Revue internationale des sciences sociales, vol. 168, no. 2, 2001, pp. 297-309.
18. Wolton, D., Penser la communication. Paris : Flammarion, 1997.

References:

1. Arendt H. Vita Activia ili o deyatel’noj zhizni. – SPb: Aletejya, 2000.
2. Vvedenie v sociologiyu nauki. CH. 1. – SPb.: SPbUE’iF, 1992.
3. Grojs B., Publichnoe prostranstvo: ot pustoty k paradoksu. – Litres, 2017.
4. Epishkin N.I., Istoricheskii slovar’ gallicizmov russkogo yazyka. – Moskva, E’TS – 2010. – 5140 s.
5. Lazar M.G. Kommunikacii v sovremennoj nauke: sociologicheskie ie’ticheskie aspekty //Uchenye zapiski RGGMU. – 2011. – №18.– С.236-245.

6. Medvedeva S. M. Ot nauchnogo tvorchestva k populyarizacii nauki: teoreticheskaya model' nauchnoj kommunikacii //Vestnik MGIMO. – 2014. – № 4. – S.278–286.
7. Medvedeva S.M. Nauchnaya kommunikaciya v sovremennom mire: problemy i perspektivy // Vestn. MGIMO. – 2014. – № 2. – S. 253-255.
8. Prostranstvo i vremya v sovremennoj sociologicheskoy teorii /Pod red. YU.L. Kachanova. – M.: Institut sociologii RAN, 2000.
9. Formula nauchnogo PR 3.0. Sbornik luchshih praktik v oblasti nauchnyh kommunikacii. – SPb.: Universitet ITMO, 2017. – 109 s.
10. Habermas YU. Strukturnoe izmenenie publichnoj sfery: Issledovaniya otnositel'no kategorii burzhuaznogo obshchestva» – M.: Ves' Mir, 2016. – 344 s.
11. YUdin G.B. Recenziya na knigu: Habermas YU. Strukturnaya transformaciya publichnoj sfery: Issledovaniya otnositel'no kategorii burzhuaznogo obshchestva //Filosofiya. ZHurnal Vysshej shkoly e'konomiki. – 2017. – T. I. – №1. – S. 123-133.
12. Agnès Celle, Question, mise en question: la traduction de l'interrogation dans le discours théorique, Revue française de linguistique appliquée 2009/1 (Vol. XIV), p. 39-52;
13. Christopher Eisenhart et Barbara Johnstone, L'analyse du discours et les études rhétoriques, Argumentation et Analyse du Discours [En ligne], 9 | 2012, mis en ligne le 15 octobre 2012, URL : <http://aad.revues.org/1415>;
14. Pierre-Yves Raccah. Les questions de rhétorique sont-elles des questions sémantiques ? : Réflexions sur une théorie de la signification, informées par des études de sémantique contrastive. Revue de Sémantique et Pragmatique, Presses de l'Université d'Orléans, 2011, pp.151-73. <halshs-00858222>
15. Lyotard Jean-François, La condition postmoderne. Rapport sur le savoir, Paris, Editions de Minuit, 1979.
16. Paquot Thierry. Introduction, L'espace public. La Découverte, 2009.
17. Russell, Jane M. La communication scientifique à l'aube du xxie siècle, Revue internationale des sciences sociales, vol. 168, no. 2, 2001, pp. 297-309.
18. Wolton, D., Penser la communication. Paris : Flammarion, 1997.

НАУЧНАЯ КОММУНИКАЦИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: МОДЕРНИЗАЦИЯ СОЗНАНИЯ И ПРАКТИКИ

Л.В. Турарбекова¹, Р.М. Ашимова², К.К. Карымсакова³, Л.К. Маткаримова⁴

*¹⁻⁴Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

Статья посвящена проблеме модернизации коммуникационных практик, принятых в национальной образовательной системе Республики Казахстан, в частности, в сфере научной коммуникации. Модернизация коммуникационных практик является неотъемлемым звеном процесса модернизации общественного сознания. Анализируются аспекты формальной научной коммуникации и проводится сравнительный анализ данных коммуникационных практик с практиками, принятыми в западноевропейских (в частности, французских) университетах. Путем терминологического и функционального анализа авторы исследуют возможности адаптации некоторых коммуникационных практик, принятых в французском научном сообществе, к практикам научной коммуникации, принятым в Республике Казахстан, с целью их модернизации. Затрагиваются вопросы цифровизации научного коммуникационного пространства и влияния данного процесса на практику научной коммуникации. Авторы приходят к выводу о необходимости междисциплинарного подхода в такого рода исследованиях и о необходимости подключения на различных этапах специалистов разных областей знаний. Проект «Многоаспектное исследование истории, проблем и перспектив внедрения международных образовательных проектов в Республике Казахстан» является одной из первых попыток реализации подобного исследования.

Ключевые слова: модернизация общественного сознания в Республике Казахстан, научная коммуникация, коммуникационные практики, научное сообщество, популяризация, вульгаризация, научное сообщество Франции, научное сообщество Казахстана.

**SCIENTIFIC COMMUNICATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN:
TO MODERNIZE CONSCIOUSNESS BY MODERNIZING PRACTICES**

*L. Turarbekova*¹, *R. Ashimova*², *K. Karymsakova*³, *L. Matkarimova*⁴

¹⁻⁴ *Abai University*
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article is devoted to the problem of modernization of communication practices adopted in the national educational system of the Republic of Kazakhstan, in particular in the field of scientific communication. Modernization of communication practices is an integral part of the process of modernization of public consciousness. The aspects of formal scientific communication are analyzed and comparative analysis of data of communication practices with the practices adopted in Western European (in particular, French) universities is carried out. By terminology and functional analysis, the authors explore the possibilities of adapting some of the communication practices adopted in the French scientific community to the scientific communication practices adopted in the Republic of Kazakhstan, with a view to their Modernization. The issues of digitization of scientific communication space and influence of this process on the practice of scientific communication are touched upon. The authors conclude that there is a need for interdisciplinary approach in this kind of research and the need to connect different fields of expertise at different stages. The project «Multidimensional research of history, problems and prospects of implementation of international educational projects in the Republic of Kazakhstan» is one of the first attempts to implement such a study.

Keywords: Modernization of public consciousness in the Republic of Kazakhstan, scientific communication, communication practices, scientific community, popularization, scientific community of France, scientific community of Kazakhstan.

Поступила в редакцию 08.10.2018

МРНТИ 14.35.01

*А.А. ШАЯХМЕТОВА*¹, *А.Т. ИСКАКОВА*²

¹*Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова*
(Кокшетау, Казахстан)

²*Казахский национальный педагогический университет им.Абая*
(Алматы, Казахстан)

**ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ
ПЕДАГОГА ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация

Несмотря на то, что инклюзивное образование имеет уже полувековую историю развития за рубежом, в Казахстане и других странах СНГ это проблема еще носит характер поиска оптимальных моделей и условий внедрения инклюзии в систему национального образования. Инклюзивное (включающее) образование означает обретение возможности всем учащимся в полном объеме участвовать в дошкольной и школьной жизни. Инклюзивное (включающее) образование предоставляет условия для стимулирования равноправия обучающихся и их участия во всех делах коллектива, направлено на развитие у всех людей способностей, необходимых для общения. В данной статье автор рассматривает вопросы профессиональной компетентности будущих педагогов в условиях внедрения инклюзивных практик в систему образования. Теория и практика данного исследования представлена в рамках изучения проблемы подготовки специалистов инклюзивного образования в статье представлен теоретический материал изучения компетентности в трудах зарубежных и отечественных ученых. Прикладной аспект исследования проблемы подготовки специалистов в области

инклюзивного образования автор представляет в виде собственного опыта реализации инклюзии в систему образования региона.

Ключевые слова: инклюзивное образование, инклюзия, инклюзивные практики, дети с особыми образовательными потребностями, подготовка, будущий педагог, профессиональная компетенция, образовательная среда.

Введение. Отличительной чертой современного образования становится обеспеченность и доступность качественным образованием людей с ограниченными возможностями. В основе инклюзивного образования поставлена такая идейная или идеальная концепция, которая гласит о том, что каждый человек должен иметь равные возможности во всем, в том числе и в образовании. Исследования показали, что из любой жесткой образовательной системы в среднем 15% детей от общего числа выбывает из общего потока обучаемых, поскольку система образования не может удовлетворить индивидуальные потребности и таким образом, эти дети становятся обособленными и исключаются из общей системы. Во всем мире практикуются инклюзивные подходы, которые могут поддержать таких детей в обучении и достижении успеха, дающие шанс для улучшения жизни.

В мире принято выделять восемь принципов инклюзивного образования:

- 1) ценность человека не зависит от его способностей и достижений;
- 2) каждый человек способен чувствовать и думать;
- 3) каждый человек имеет право на общение и на то, чтобы быть услышанным;
- 4) все люди нуждаются друг в друге;
- 5) подлинное образование может осуществляться только в контексте реальных взаимоотношений;
- 6) все люди нуждаются в поддержке и дружбе ровесников;
- 7) для всех обучающихся достижение прогресса скорее может быть в том, что они могут делать, чем в том, чего не могут;
- 8) разнообразие усиливает все стороны жизни человека [1].

Инклюзивное образование в Казахстане стремится выработать стратегии, развить методологию, закрепить мировой опыт в практике внедрения инклюзии в нашей стране, разработать подходы к преподаванию и обучению, которые будут направлены на детей и признающие, что все дети – индивидуумы с различными потребностями.

Национальное образование Казахстана, ориентированное на гуманистический подход к развитию личности, требует пересмотра некоторых вопросов, касающихся внедрения инклюзивных практик в систему образования, в том числе пристальное внимание к вопросам «Что значит быть инклюзивным педагогом?», «Как организовать инклюзивную среду?», «Что такое особые образовательные потребности?» и т.д.

Целью данного исследования является попытка оценить профессиональные возможности педагога в условиях внедрения инклюзивных практик в систему образования.

Основная часть. Проблемам профессиональной компетентности в разное время обращались отечественные и зарубежные ученые, так теоретические основы исследовались в работах А.В. Батаршева, В.С. Безруковой, А.П. Беляевой, Ш.И. Ганели, С.М. Тодника, Ю.А. Кустова, А.А. Кыверялга, М.И. Махмутова, А.П. Сейтешева, Б.А. Абдыкаримова и др.; содержательные и процессуальные аспекты в работах В.Ф. Башарина, В.С. Безруковой, А.П. Беляевой, Г.Н. Варковецкой, А.А. Тарасте и др.; психолого-педагогические аспекты в трудах Б.Г. Ананьева, Т.В. Кудрявцева, Н.В. Кузьминой, В.С. Леднева, Л.Г. Семушиной, В.И. Чупрова и др.; целостность педаго-

гического процесса (Ш.И. Ганелина, Б.С. Гершунского, С.М. Годника, Н.Д. Хмель, Н.Н. Хан и др.); предметная преемственность между различными звеньями общего образования (П.Н. Олейник, Е.М. Павлютенков, И.П. Самойленко и др.); преемственность общеобразовательной и профессиональной школы (в исследованиях А.В. Батаршев, В.Ф. Башарина, Ю.А. Кустова, А.А. Кыверялга и др.); – преемственность в системе «школа-вуз» – (в работах С.М. Тодника, В.А. Гущенко, Р.А. Ильясова, О.И. Коломок, Л.Н. Мазеевой, Е.Л. Осоргина, Д.Ш. Ситдиковой, В.Э. Тамарина, Э.И. Трофимовой и др.).

Глубокому анализу подвергаются вопросы формирования профессиональных качеств личности (С.И. Архангельский, З.И. Васильева, В.И. Загвягинский, М.И. Рахимова, В.А. Сластенин и др.), формирования профессионально-ценностных ориентаций (Г.К. Нургалиева, Е.Н. Шиянов и др.), профессионально-педагогического общения (В.А. Кан-Калик, В.А. Мудрик и др.), взаимодействия в системе «преподаватель-студент» (З.Ф. Есарева, А.Н. Орлов и др.).

Вопросам культуры педагога уделяли внимание И.Алтынсарин, Я.А. Коменский, Н.К. Крупская, Ш.Кудайбердиев, А.Кунанбаев, А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинский, К.Д. Ушинский, С.Т. Шацкий.

К вопросу формирования профессиональных компетенций у будущих, обучающихся в вузе в разное время обращали свое внимание такие ученые как Р.С. Ейгер, Н.Шапер, М.Люссо, М.Роменвиль, Ш.Хильде, Б.Колья, Х.Шепер, К.Бридис, С.Адам, Р.Х. Дейв, Э.Симпсон, А.Хэррой, У.Р. Досон, Т.Феррис, С.Азиз, В.Юнгкинда, Р.Долешаль, К.Меретенес и др.

В российской науке исследованиями профессиональных компетенций занимались В.В. Байденко, В.А. Болотова, Ю.В. Варданян, В.Н. Зимица, И.А. Зимняя, В.В. Краевский, В.В. Сериков, В.А.Сластенин, О.Г. Смолянинова, Н.Ф.Талызина, А.П.Тряпицына, И.Д.Фруммин, А.В. Хуторский, В.Д. Шадриков, Р.К. Шакуров, С.Е. Шишов и др. Значительное количество публикаций по изучению профессиональных компетенций наблюдаем у ученых Казахстана: А.Е. Абылкасымова, М.Ж. Жадрин, К.Ж.Аганина, Б.К. Игенбаева и др. В российской науке исследованиями профессиональных компетенций занимались В.В. Байденко, В.А. Болотова, Ю.В. Варданян, В.Н. Зимица, И.А.Зимняя

В.В. Краевский, В.В. Сериков, В.А. Сластенин, О.Г. Смолянинова, Н.Ф. Талызина, А.П. Тряпицына, И.Д. Фруммин, А.В. Хуторский, В.Д. Шадриков, Р.К. Шакуров, С.Е. Шишов и др. Значительное количество публикаций по изучению профессиональных компетенций наблюдаем у ученых Казахстана: А.Е. Абылкасымова, М.Ж. Жадрин, К.Ж. Аганина, Б.К. Игенбаева и др.

Термин «компетенция», согласно другому источнику – словарю Webster появился в 1596 году, а в научно-практическое употребление термин вошел из американской лингвистики Н.Хомского. Компетентность – *интегративный личностный ресурс, обеспечивающий успешную деятельность за счет усвоенных эффективных стратегий*, компетенции – конкретные стратегии успешной деятельности, обеспечивающие решение задач, преодоление препятствий и достижение цели и отсюда компетентность состоит из компетенций, обеспечивается компетенциями и обнаруживается в компетенциях [2].

В концепции компетентности, в которой впервые Дж.Равен дает толкование термина как явления, подчеркивая его как систему, отмечает, «...которое состоит из большего числа компонентов, многие из которых относительно независимы друг от друга ... некоторые компоненты относятся скорее к когнитивной сфере, а другие к эмоциональной ... эти компоненты могут заменять друг друга в качестве составляющих эффективного поведения» и что «прежде чем браться за оценку чьих-то способностей, необходимо установить ценности, увлечения или намерения данного индивида... Нет никакого смысла пытаться оценивать способности человека вне связи с субъективно значимыми для него целями» [3].

Н.В. Кузьмина рассматривает компетентность как «свойство личности», которое включает 5 элементов: специально-педагогическая, методическая, социально-психологическая, дифференциально-психологическая, аутопсихологическая [4]. По А.К. Марковой компетентность – сочетание психических качеств, психическое состояние, позволяющее человеку действовать самостоятельно и ответственно, обладание способностью и умение выполнять определенные трудовые функции [5, 6].

В зависимости от того, отмечает И.А. Зимняя, как определены понятия «компетентность» и «компетенция», их соотно-

шение, может быть понято содержание и самого компетентностного подхода [7]. Предшествующий анализ исследований в данной области свидетельствует о том, что, компетентность – это термин, по поводу которого еще нет единства, и что есть два варианта толкования соотношения этих понятий, которые либо отождествляются, либо дифференцируются. Согласно компетенция определяется как:

- 1) способность делать что-либо хорошо или эффективно;
- 2) соответствие требованиям, предъявляемым при устройстве на работу;
- 3) способность выполнять особые трудовые функции.

Таким образом, И.А. Зимняя рассматривая компетентность как «актуальное, формируемое личностное качество, основывающееся на знаниях, интеллектуально и личностно обусловленная социально-профессиональная характеристика человека, его личностное качество» утверждает, что оно проявляется не только в адекватности решения стандартных и нестандартных задач в профессиональной деятельности, но и в социальном поведении и поступках человека [7, 34-42]. По И.А. Зимней компетентность представлена в профессиональной деятельности учителя такими категориями как «готовность», «способность», «ответственность», «уверенность» [8].

В.А. Болотов и В.В. Сериков, рассматривая компетентность как «способ существования знаний, умений, образованности, способствующей личностной самореализации, нахождению воспитанником своего места в мире, вследствие чего образование предстает как высокомотивированное и в подлинном смысле личностно ориентированное, обеспечивающее максимальную востребованность личностного потенциала, признание личности окружающими и осознание ею самой собственной значимости», указывают на природу компетентности, которая являясь продуктом обучения переходит в состояние саморазвития и самоактуализации личности [9]. Эти исследования позволили определить характеристику компетентностной модели образования: или определить характеристику компетентностной модели образования:

1) описание признаков и ожидаемого (планируемого) уровня компетентности в некоторой области;

2) определение необходимого и достаточного набора учебных задач – ситуаций, последовательность которых выстроена в соответствии с возрастанием полноты, проблемности, конкретности, новизны, жизненности, практичности, межпредметности, креативности, ценностно-смысловой рефлексии и самооценки, гуманитарной экспертизы решений, необходимости сочетания фундаментального и прикладного знания;

3) технология процесса, в том числе, последовательность предъявления учащимся задач – ситуаций различных типов и уровней;

4) алгоритмы и эвристические схемы, организующие деятельность учащихся по преодолению затруднительных ситуаций;

5) технология сопровождения, консультирования и поддержки учащихся в процессе прохождения программы. Данная парадигма становится значимой для подготовки специалистов высшего профессионального уровня.

Такое понимание сущности компетентности приводит к выводу о том, что компетентность и «профессиональная компетентность» – важнейшая характеристика специалиста, которая формируется в процессе профессионального обучения (А.А. Вербицкий, Н.В. Кузьмина, А.Я. Найн, М.А. Чошанов и др.).

Исследования феномена компетентности следующих ученых, О.Л. Карповой (адекватная оценка реальности и умение применять знания) [10], В.Н. Введенского (способность применять научные и практические знания) [11], Э.Ф. Зеера («...не только когнитивная и профессионально-педагогическая эрудиция, а и мотивационная, этическая, социальная и поведенческая и результаты обучения») [12] в большей степени применимы для описания уровня подготовленности специалиста-выпускника профессиональной школы.

Как видим, из исследований, нам представлены некоторые выводы по профессиональным компетенциям выпускников педагогических специальностей. Вместе с тем, наряду с данными выводами, встает вопрос

о том, каким должен быть педагог – инклюзивист, другими словами, какими профессиональными навыками и умениями должен обладать будущий специалист и какова роль высшей школы в данном вопросе.

С момента включения в организацию проведения идей и принципов в регионе, в качестве члена Координационного Совета по инклюзивному образованию при Управлении образования Акмолинской области, наши преподаватели провели ряд важных, на наш взгляд, мероприятий:

- создали Центр инклюзивного образования в университете, результатами его деятельности стал мониторинг инклюзивной среды в г. Кокшетау. Студенты специальности «Социальная педагогика и самопознание» провели осмотр организаций образования: вузы, колледжи, школы и детские сады; больницы, медицинские учреждения и магазины;

- прошли курсы тренеров инклюзивного образования в рамках международного проекта, так преподаватели кафедры получили сертификаты тренеров инклюзивного образования РК;

- выполнили 4 хоздоговорных проектов по реализации принципов инклюзивного образования в школах г.Кокшетау;

- ввели в программу Акмолинского молодежного волонтерского отряда «Феникс», активными участниками которой являются наши студенты, направления работы с детьми с особыми образовательными потребностями, результатом деятельности отряда стала работа во дворах не только с детьми, но и взрослые;

- провели ряд обучающих семинаров для методистов университета с целью формирования у них инклюзивной культуры.

Самое важное место в нашем исследовании занимает вопрос готовности будущих педагогов к реализации принципов инклюзивного образования. Исследования показали, что студенты педагогических специальностей не в полной мере понимают принципы инклюзивного образования. Также при

преподавании дисциплины «Инклюзивное образование» было выявлено недостаточное знание психолого-педагогических, психофизиологических и социальных особенностей развития возраста, которые необходимы для более эффективного усвоения принципов и закономерностей внедрения инклюзии в образовательную среду.

Образовательная среда в психолого-педагогической литературе разрабатывалась учеными ближнего и дальнего зарубежья (В.И. Слободчиков, В.А. Петровский, Н.Б. Крылова, М.М. Князева и др.) [13], которые предлагали философскую интерпретацию понятия «образовательная среда» как социокультурное пространство, в рамках которого осуществляется процесс развития личности. Психологи (Л.С. Выготский, П.Я. Гальперин, В.В. Давыдов, А.Н. Леонтьев, Д.Б. Эльконин и др.) рассматривали ОС – как упорядоченное образовательное пространство, в котором осуществлялось развивающее обучение [13]. По Н.Е. Щурковой изучение среды позволило выделить компоненты: предметно-пространственное, поведенческое, событийное и информационное культурное пространство, С.Л. Новоселова среду рассматривает как систему материальных объектов деятельности ребенка, функционально моделирующих содержание развития духовного и физического облика [14], [15].

О трех основных параметрах значимости развивающей и образовательной среды для становления личности упоминает в своих трудах Л.Н. Седова, она отмечает, что первый параметр – целеполагание, значимое для педагога, поскольку оно ориентирует на понимание развивающей, образовательной среды, как социокультурного пространства, предоставляющее каждому включенному в нее субъекту простор для развития и самореализации. Второй параметр связан с поисками в области нового содержания образования и третий определяется поиском результативных способов и методов формирования познавательной активности [16].

Так, Г.А. Ковалеву, образовательная среда как компонент инклюзивного образования представлена физическим окружением, это архитектура школьного здания, размер и

пространственная структура школьных интерьеров, легкость трансформирования внутришкольного дизайна в пространстве школы и т.д. [17].

К физическим и человеческим факторам В.А. Ясвин предлагает четырехкомпонентную модель: пространственно-предметный, социальный, психодидактический и субъектов образовательного процесса. Пространственно-предметный также предполагает архитектуру, оборудование, особую атрибутику учебной обстановки, социальный определяется взаимоотношениями внутри группы и личными притязаниями субъектов взаимодействия, психодидактический отвечает за содержание образовательного процесса и задаются вопросами «чему и как учить» [18].

Немаловажным для формирования инклюзивного образования по Е.В. Коротаевой является создание условий, которые могут обеспечить эмоционально-развивающий характер образовательной среды: **во-первых**, отношения между участниками совместной жизнедеятельности, имеющий поддерживающий характер; **во-вторых**, режимные моменты, организующие процесс пребывания ребенка в ДО или школе, эмоционально-развивающий характер; **в-третьих**, внешняя обстановка (цветовое решение, удобства, мебель и т.д.) (эмоционально-настраивающий характер); **в-четвертых**, организация занятости детей – игры, учеба, сюрпризности детей – игры, учеба, сюрпризные моменты (эмоционально-активизирующий характер) и **в-пятых**, включение в занятия эвристических упражнений (эмоционально-тренирующий характер) [19].

Таким образом, образовательная среда может способствовать личностному и культурному росту обучающихся в том случае если социокультурное содержание превращается в содержание образования [13].

Исследователь С.И. Сабельникова так понимает принцип инклюзивного образования, заключающийся в том, что администрация и педагоги обычных школ принимают детей с особыми образовательными потребностями независимо от их социального положения, физического, эмоционального и интеллек-

туального развития и создают им условия на основе психолого-педагогических приемов, ориентированных на потребности этих детей [20].

Образовательный процесс при инклюзивном подходе позволяет обучающимся приобрести необходимые компетенции, согласно образовательным стандартам. Основным субъектом, на которого направлены инклюзивные технологии, является ребенок с ограниченными возможностями. Термин «ребенок с ограниченными возможностями» укрепился в практике российских специалистов по работе с детьми в 90-х годах XX века и был заимствован из зарубежного опыта. В сфере образования понятие ребенок с «ограниченными возможностями» (disabled child) характеризует часть детей, которые не могут в силу физических, психических, умственных недостатков овладеть обычной школьной программой и нуждаются по э той причине в специально разработанных стандартах, методиках, содержании образования. Наряду с привычными понятиями «инвалид», «ребенок-инвалид», в правовой материи используются такие термины, как «дети с отклонениями в развитии», «дети, имеющие недостатки в психическом и (или) физическом развитии», «дети с ограниченными возможностями здоровья», «лица с ограниченными возможностями».

При существующем разнообразии терминологии общими, однако, для всех понятий, характеризующих рассматриваемую группу характеризующих рассматриваемую группу лиц, являются следующие черты:

– у ребенка имеются физические, психические ограничения или функциональные недостатки, причем эти недостатки должны быть зафиксированы компетентной комиссией;

– эти недостатки или ограничения в той или иной степени затрудняют выполнение обычных для человека жизненных функций;

– эти недостатки или ограничения являются достаточно продолжительными, что влечет необходимость оказания помощи человеку, создания особых условий для его жизнедеятельности.

Для успешного развития инклюзивного образования необходимо создать модель психологического сопровождения и индивидуальные образовательные маршруты для таких обучающихся, где на каждой образовательной ступени была оказана необходимая помощь специалистами учреждений, главной задачей которых является выявление индивидуальных положительных особенностей в каждом учащемся, фиксации его умения, приобретенные за определенное время, определение возможной ближайшей зоны и перспективу совершенствования приобретенных навыков и умений.

Идея инклюзивного образования предъявляет особые требования к профессиональной и личностной подготовке специалистов, которые имеют или не имеют базовое коррекционное образование, учителей с базовым уровнем знаний и специальным компонентом профессиональной квалификации. Под базовым компонентом мы понимаем профессиональную педагогическую подготовку, (предметные, психолого-педагогические и методические знания, умения и навыки), а под специальным компонентом – следующие психолого-педагогические знания:

– представление и понимание того, что такое инклюзивное образование, в чем его отличие от традиционных форм образования;

– знание психологических особенностей и особенностей возрастного и личностного развития детей в условиях инклюзивной образовательной среды;

– знание методов психологического и дидактического проектирования учебного процесса;

– умение реализовать различные способы педагогического взаимодействия между всеми субъектами образовательной среды (с учениками по отдельности и в группе, с родителями, коллегами-учителями, специалистами, руководством).

Заключение. При определении значимости внедрения инклюзивного образования было выявлено, что в школах Казахстана, а именно в Акмолинской области представлена система работы в коррекционных классах, а также наблюдаются интегративные процессы адаптации детей в инклюзивных классах. Малый процент инклюзивных школ также определяет важность данного исследования проблема внедрения инклюзивного образования в Казахстане требует наличия подготовленных специалистов, педагогов-предметников, обладающих таким набором профессиональных компетенций, которые будут способствовать эффективной и качественной работе в инклюзивных классах.

Список использованных источников:

1. Саламанкская декларация о принципах, политике и практической деятельности в сфере образования лиц с особыми потребностями. Всемирная конференция по образованию лиц с особыми потребностями: доступность и качество, 7-10 июня. – Саламанка: Испания, 1994.
2. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация /Пер. с англ. – М., Когито-Центр, 2002. – С.396.
3. Психологическое тестирование, изд. 7-е. – СПб: Питер, 2005. – С.668.
4. Кузьмина Н.В. Очерки психологии труда учителя. – Л., 1967. – 183 с.; Кузьмина Н.В. Способности, одаренность, талант учителя. – Л., 1985. – С.32.
5. Маркова А.К. Психология профессионализма /А.К. Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – С.308.
6. Маркова А.К. Психология труда учителя /Книга для учителя /А.К. Маркова. – М.: Просвещение, 1993. – С.192.
7. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании: авторская версия. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004, – С. 2.
8. Зимняя И.А. Педагогическая психология: Учебник для вузов /И.А.Зимняя. – М.: Логос, 2000. – С.384.
9. Болотов В.В., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе /В.А.Болотов, В.В. Сериков / Педагогика. – 2003. –№10. – С.8-14.
10. Саморазвитие человека: ключевые компетентности Selfdevelopment of Human: Key Competences:

Материалы международной научно-практической конференции, Ч.1, 9-11 марта. – Нижний Новгород: ВГИПА, 2005. – С.351.

11. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога /В.Н. Введенский //Педагогика. – 2003. – № 10. – С.51-55.

12. Зеер Э.Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов /Э.Ф.Зеер 2-е изд., перераб., доп. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – С.336.

13. Слободчиков В.И. О понятии образовательной среды в концепции развивающего образования: вторая Российская конференция по экологической психологии: Тезисы докладов. – М., 2000.

14. Щуркова Н.Е. Система воспитания в школе и практическая работа педагога. – М.: АРКТИ, 2007.

15. Новоселова С.Л. Развивающая предметная среда. – М., 1995.

16. Теория и методика воспитания: конспект лекций /Л.Н.Седова. – Москва: Высшее образование, 2006.

17. Психическое развитие ребенка и его жизненная среда /Г.А.Ковалев //Вопросы психологии: издается с января 1995 года /Ред. А.М. Матюшкин, О.А. Конопкин. – 1993. – №1. – с.13-24.

18. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. – М., 2001.

19. Инклюзивное образование. Выпуск 4. Методические рекомендации по организации инклюзивного образовательного процесса в детском саду. – М.: Центр «Школьная книга», 2010.

20. Сабельникова С.И. Развитие инклюзивного образования. Справочник руководителя образовательного учреждения. – 2009. – № 1. – С.42-54.

References:

1. Salamanskaya deklaraciya o principah, politike i prakticheskoj deyatelnosti v sfere obrazovaniya lic s osobymi potrebnyami. Vsemirnaya konferenciya po obrazovaniyu lic s osobymi potrebnyami: dostupnost' i kachestvo. Salamanka, Ispaniya, 7-10 iyunya 1994 g.

2. Raven Dzh. Kompetentnost' v sovremennom obshchestve: vyvavlenie, razvitie i realizaciya /Per. s angl. – М., «Kogito-Centr», 2002. – 396 s.

3. Psihologicheskoe testirovanie. SPb: Piter, izdanie: 7-e, 2005 g., 668 s.

4. Kuz'mina N.V. Ocherki psihologii truda uchitelya. L., 1967. – 183 s.; Kuz'mina N.V. Sposobnosti, odarennost', talant uchitelya. L., 1985. – 32 s.

5. Markova A.K. Psihologiya professionalizma/ A.K.Markova. – М.: Mezhdunarodnyj gumanitarnyj fond «Znanie», 1996. – 308 s.

6. Markova A.K. Psihologiya truda uchitelya /Kniga dlya uchitelya/A.K.Markova. – М.: Prosveshchenie, 1993. – 192 s.

7. Zimnyaya I.A. Klyuchevye kompetentnosti kak rezul'tativno-celevaya osnova kompetentnostnogo podhoda v obrazovanii: avtorskaya versiya. – М.: Issledovatel'skij centr problem kachestva podgotovki specialistov, 2004, s. 2.

8. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psihologiya: Uchebnik dlya vuzov/ I.A.Zimnyaya. – М.: «Logos», 2000. – 384 s.

9. Bolotov V.V., Serikov V.V. Kompetentnostnaya model': ot idei k obrazovatel'noj programme /V.A.Bolotov, V.V. Serikov// Pedagogika. – 2003. – № 10. – S.8-14.

10. Samorazvitie cheloveka: klyuchevye kompetentnosti Selfdevelopment of Human: Key Competences: Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii, sostoyavshejsya 9-11 marta 2005g. Nizhnij Novgorod: Izd.VGIPA, 2005. – chast' 1 – 351 s.

11. Vvedenskij V.N. Modelirovanie professional'noj kompetentnosti pedagoga/ V.N.Vvedenskij //Pedagogika. – 2003. № 10. S.51-55.

12. Zeer E.H.F. Psihologiya professij: Uchebnoe posobie dlya studentov vuzov / E.H.F.Zeer 2-e izd., pererab., dop. – М.: Akademicheskij Proekt; Ekaterinburg: Delovaya kniga, 2003. – 336 s.

13. Slobodchikov V.I. O ponyatii obrazovatel'noj sredy v koncepcii razvivayushchego obrazovaniya: vtoraya Rossijskaya konferenciya po ehkologicheskoj psihologii: tezisy dokladov. – М., 2000.

14. Shc Hurkova N.E. Sistema vospitaniya v shkole i prakticheskaya rabota pedagoga. – М.: ARKTI, 2007.

15. Novoselova S.L. Razvivayushchaya predmetnaya sreda. – М., 1995.

16. Teoriya i metodika vospitaniya: konspekt lekcij/ L.N.Sedova Moskva: Vysshee obrazovanie, 2006.

17. Psihicheskoe razvitie rebenka i ego zhiznennaya sreda/ G.A.Kovalev//Voprosy psihologii: izdaetsya s yanvarya 1995 goda/ Red. A.M.Matyushkin, O.A.Konopkin. – 1993. – № 1 yanvar'-mart 1993. – s.13-24.

18. YAsvin V.A. Obrazovatel'naya sreda: ot modelirovaniya k proektirovaniyu. М., 2001.

19. Inklyuzivnoe obrazovanie. Vypusk 4. Metodicheskie rekomendacii po organizacii inklyuzivnogo obrazovatel'nogo processa v detskom sadu. – М.: Centr «SHkol'naya kniga», 2010.

20. Sabel'nikova S.I. Razvitie inklyuzivnogo obrazovaniya. Spravochnik rukovoditelya obrazovatel'nogo uchrezhdeniya. – 2009. – № 1. – S.42-54.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ПЕДАГОГТЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

А.А. Шаяхметова¹, А.Т. Искакова²

¹*Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті.
(Көкшетау, Қазақстан)*

²*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Инклюзивтік білімнің шетелде дамуының жарты ғасырлық тарихы бар, Қазақстанда және ТМД-ның басқа елдерінде болғанымен, бұл проблема ұлттық білім беру жүйесіне енудің оңтайлы үлгілері мен жағдайларын іздестіру сипатына ие. Инклюзивті (қосалқы) білім беру барлық оқушыларға мектепке дейінгі және мектеп өміріне толықтай қатысуға мүмкіндік береді. Инклюзивті (қосалқы) білім беру білім алушылардың тең құқықтарын көтермелеу және команданың барлық істеріне қатысуына жағдай жасайды және барлық адамдардың қарым-қатынас жасау қабілетін дамытуға бағытталған. Осы мақалада автор білім беру жүйесінде инклюзивті тәжірибені енгізу контекстінде болашақ мұғалімдердің кәсіптік құзыреттілігі мәселелерін қарастырады. Зерттеудің теориясы мен тәжірибесі инклюзивті білім беру саласындағы мамандарды даярлау мәселесін зерделеу шеңберінде ұсынылған. Мақалада шетелдік және отандық ғалымдардың шығармаларында құзыреттілікті зерттеуге арналған теориялық материал қарастырылған. Инклюзивтік білім беру саласындағы мамандарды даярлау мәселесін зерттеудің қолданылатын аспектісін автор облыстық білім беру жүйесіне енгізуді өз тәжірибесі түрінде ұсынады.

Түйінді сөздер: Инклюзивті білім беру, инклюзивтілік, инклюзивті тәжірибе, арнайы білім беру қажеттіліктері бар балалар, оқыту, болашақ мұғалім, кәсіби құзыреттілік, білім беру ортасы.

RESEARCH PROBLEMS OF TEACHER COMPETENCE OF INCLUSIVE EDUCATION

A.A. Shayakhmetova¹, A.T. Iskakova²

¹*Kokshetau state university named after Sh. Ualikhanov
(Kokshetau, Kazakhstan)*

²*Kazakh national pedagogical university named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

Despite the fact that inclusive education already has a half-century history of development abroad, in Kazakhstan and other CIS countries this problem still has the character of searching for optimal models and conditions for implementation of inclusion into the national education system. Inclusive education means acquiring the opportunity for all students to fully participate in preschool and school life.

Inclusive education provides conditions for promoting students' equal rights and their participation in all affairs of a team, and is aimed at developing the ability of all people to communicate.

In this article, the author examines issues of professional competence of future teachers in the context of the implementation of inclusive practices in the education system. The theory and practice of this research is presented in the framework of studying the problem of training specialists in inclusive education. The article presents the theoretical material for studying competency in works of foreign and domestic scientists.

The study of the problem of training specialists in the field of inclusive education has an applied aspect which is presented by the author in the form of his own experience in the implementation of inclusion in the regional education system.

Keywords: Inclusive education, inclusion, inclusive practices, children with special educational needs, training, future teacher, professional competence, educational environ

Поступила в редакцию 24.09.2018

МРНТИ 14.07.03; 15.31.31

Г.А. ҚАСЕН¹, Н.Б. АХМЕТОВА²

¹⁻² *Казахский национальный университет имени аль-Фараби*
(Алматы, Казахстан)

РАДИКАЛИЗМ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ: АНАЛИЗ ПРИЧИН И ПОСЛЕДСТВИЙ ИЗ МИРОВОГО ОПЫТА

Аннотация

В статье рассматривается мировой опыт анализа причин и последствий радикализма среди молодежи. Рассмотрено понятие радикализма в исследованиях зарубежных и отечественных ученых, отличие его от терроризма и экстремизма, что приведено в работах различных исследователей – представителей различных общественных наук из Казахстана и России. Выявлены мотивы экстремизма, которые способствуют деятельности экстремистских групп. Утверждается, что проблема молодежного радикализма и экстремизма в России тесно связывается с российской идентичностью, молодежными субкультурами, национал-шовинизмом новых россиян. В статье также раскрываются основные причины распространения радикализма в молодежной среде современного российского общества, а также выделяются некоторые аспекты противодействия распространению радикализму. В Казахстане эксперт по Центральной Азии, Дмитрий Плотников отмечает, что проявления религиозного экстремизма в Казахстане пока не явно выражены благодаря отсутствию массовой поддержки радикальных исламистских идей среди населения, что привело к маргинальному статусу экстремистских течений. Показан опыт по изучению и предупреждению радикализации молодежи, приведены примеры профилактических работ. Авторы статьи говорят о том, что общественность в Казахстане активно обсуждает проблему радикализма среди молодежи на различных форумах и совещаниях, создается корпоративный благотворительный фонд «Уақып», запущены различного рода проекты по профилактике экстремизма, радикализма и терроризма. Также утверждается то, что во многих странах мира усиливается профилактическая работа среди молодежи, в том числе среди несовершеннолетних путем проведения мер воспитательно-профилактического характера. В заключении говорится, что радикализм среди молодежи, связан с угрозой мировой цивилизации, т.к. его последствия – терроризм и экстремизм превратились в глобальную проблему для всего человечества.

Ключевые слова: радикализм, экстремизм, терроризм, противодействие, локализация.

Введение. Сейчас наряду с позитивными характеристиками молодого поколения стали проявляться тревожные симптомы социально-политической инфантильности; утраты национальной культурной идентичности; индивидуализма и эгоцентризма; девиантное и делинквентное поведение, воинствующий национализм; диверсификация культурных и духовных ценностей, отсутствие жизненных перспектив и самоактуализации. Всё это порождает в молодежных кругах тенденции радикализма, экстремизма и терроризма.

Радикализм – это явление, встречающееся практически во все периоды истории человечества, также, как и другие действия, ко-

торые приводили только к переворотам и восстаниям, не менявшим в сущности образа жизни и формы правления.

Именно стремление к смене модели действий власти (при условии ее захвата каким-либо путем) и служит основанием для радикального взгляда или действия. На сегодня все понимают опасность цепочки «радикализм – экстремизм – терроризм», каждое из звеньев которой имеет свое ядро, являющееся важнейшей составляющей растущей напряженности, подрывающей нормальное течение событий и безопасность граждан.

На современном этапе радикализм – это политическое течение, сторонники которого

не только подвергают критике существующую систему и настаивают на необходимости радикальных преобразований и реформ, но и используют радикальные методы при решении каких-либо вопросов, совершают решительный образ действий. Опасность радикализма в том, что это – крайняя, бескомпромиссная приверженность каким-либо взглядам, концепциям, идеологии.

Сегодня радикализм все активнее проявляется в политической жизни европейских стран и США, которые до недавнего времени оценивались аналитиками и общественным мнением как благополучные, стабильные, благоприятные для жизни регионы. По данным Федерального бюро расследований, представители террористической группировки «Исламское государство» действуют на территории всех 50 штатов США [1].

Недавно было проведено исследование с целью выявления, какой поддержкой ИГИЛ пользуется в крупнейших странах Европы. Результаты данного исследования заставляют задуматься и сделать определенные выводы. Так, например, во Франции этот показатель составил 15%. Причём у представителей возрастной группы от 18 до 24 лет уровень поддержки радикалов доходит до 27% [2].

Вместе с тем процессы молодежного протеста в Республике Казахстан, как и на территории многих стран СНГ, носят пока латентный и невыраженный характер, что не всегда дает возможность своевременно диагностировать и локализовать их, что в свою очередь становится второй частью проблемы: невозможностью предсказать дальнейшее проявление или угасание радикальных проявлений в молодежной среде.

В то же время приверженность отдельных лиц, групп, организаций к крайним, радикальным взглядам, позициям и мерам в общественной деятельности порождает экстремизм, который распространяется как на сферу общественного сознания, общественной психологии, морали, идеологии, так и на отношения между социальными группами (социальный экстремизм), этносами (этнический или национальный экстремизм), общественными объединениями, политическими партиями, государствами (политический экстремизм), конфессиями (религиозный экстремизм).

Радикализм в исследованиях зарубежных и отечественных ученых. Ежегодно молодежь с радикалистскими взглядами пополняет ряды экстремистских и террористических организаций, которые активно используют их в своих политических интересах [3].

Экстремизм многообразен, также разнообразны порождающие его мотивы. Основными мотивами являются: материальный, идеологический, желания преобразования и неудовлетворенности реальной ситуацией, власти над людьми, интереса к новому виду активной деятельности, товарищеский, самоутверждения, молодежной романтики, героизма, игровой, привлекательности смертельной опасности.

Специалисты, изучавшие процессы вовлечения молодежи в радикализм, экстремизм и терроризм едины в том, что в отличие от экстремизма, радикализм фиксируется, прежде всего, на содержательной стороне тех или иных («корневых, крайних, хотя и не обязательно «экстремальных») идей и, во вторую очередь, на методах их реализации. Радикализм может быть исключительно «идейным», а не действенным, в отличие от экстремизма, который всегда бывает действенным, но не всегда идейным. Об этом заявляют исследователи – представители различных общественных наук из Казахстана и России (Тукумов Е.В., Томалинцев В.Н., Егупов А.В., Новиков И.А., Круглов А. Е. и др.).

Экстремизм, в первую очередь, фиксирует внимание на методах и средствах борьбы, отодвигая содержательные идеи на второй план. Терроризм же как крайняя форма экстремизма возникает на радикальной почве, но его предупреждение вряд ли возможно, т.к. радикалистские механизмы уже запущены и его приверженцам осталось только выбрать метод насилия (основой идеологических доктрин терроризма выступают радикализм и экстремизм).

Согласно всему этому, можно предположить, что радикалистские проявления можно предупредить, если выработать идеологически выверенную стратегическую программу действий по его профилактике.

Многолетний опыт исследования экстремизма, накопленный лабораторией проблем молодежи Научно-исследовательского инс-

титута комплексных социальных исследований Санкт-Петербургского государственного университета позволяет его рассматривать в качестве биологического и социально-психологического феномена, в основе которого лежит превышение пределов допустимого при наличии злого смысла или умысла; особую форму активности молодых людей, выходящую за рамки общепринятых норм, типов, форм поведения и направленную на разрушение социальной системы или какой-либо ее части [4].

Проблема экстремизма и терроризма среди не осталась без внимания в последнее десятилетие, она широко представлена как в учебных, методических пособиях, монографиях (Козлов А.А., Теплов Э.П., Чупров В.И., Зубок Ю.А., Чудинов С.И., Соснин В.А., Синякин И.И. и др.), так и в исследованиях и публикациях разного профиля (Панкова Л.Н., Горбунов К.Г., Глушков В.А., Казенов С.Ю., Кумачев В.Н. и др.). Также не оставлена без внимания проблема международного терроризма (Сляднева Н.А., Костенко Н.И., Эфи́ров С.А. и др.]. При этом большинство авторов согласны с тем, что на полюсах экстремальных настроений крайними состояниями являются фанатизм, представляющий радикальную направленность сознания, и нигилизм, отражающий преимущественно депрессивное его состояние [5].

В России проблема молодежного радикализма и экстремизма тесно связывается с российской идентичностью, молодежными субкультурами, национал-шовинизмам новых россиян (Маркин В., Ткаченко В., Баева Л. и др.). Также региональный аспект проявлений радикализма в России вызывает бум среди международной общественности (Горюшина Е., Маврин О., Добаев И. и др.). В этих работах говорится об этно-конфессиональной идентичности как потенциальном факторе радикализма и экстремизма молодежи в России.

Якобы далекий от религиозного радикализма Казахстан в последние годы усилил деятельность и исследования в данном направлении, при этом экспертом по Центральной Азии, к. полит. н. Дмитрием Плотниковым [6] отмечается, что проявления религиозного экстремизма в Казахстане пока

не явно выражены благодаря отсутствию массовой поддержки радикальных исламистских идей среди населения, что привело к маргинальному статусу экстремистских течений. Вместе с тем, он же констатирует, что мировая тенденция роста влияния радикальных экстремистских групп (даже в тех районах, где прежде они отсутствовали) должна насторожить общественность, и в связи с этим необходимо обратить пристальное внимание на радикалов [7].

Пропаганда религиозного экстремизма извне ложится на подготовленную почву в особенности в Западных и Южных провинциях Казахстана. По словам главного имама Мангистауской области Дуйсена Хасниязова, впервые «ваххабиты» появились в регионе в 1994 году [7]. Множество салафитов присутствует также и в Южном Казахстане. Эксперты склоняются к мнению, что число незарегистрированных мечетей вдвое превышает количество зарегистрированных в Духовном управлении мусульман Казахстана. Это уйгурские и дунганские мечети в ряде районов Алматинской области, узбекские мечети Сайрамского района в Южно-Казахстанской области [8]. При этом исследователи обратили внимание на проблему экстремизма ещё в первой половине 2000-х годов (Нуруллаев А.А., Тукумов Е.В. [3], Сатпаев Д., Тайжан Б.К., Шайхутдинов М.Е. и др.). Исследования в данном направлении ведутся регулярно с учетом политической и религиозной ситуаций в РК [9-11].

Анализ работ последних лет показывает, что в целях пресечения экстремистской преступности и обуздания криминальной ситуации во многих странах мира усиливается профилактическая работа среди молодежи, в том числе среди несовершеннолетних путем проведения мер воспитательно-профилактической работы среди молодежи, в том числе среди несовершеннолетних путем проведения мер воспитательно-профилактического характера (Сафонов А.Е., Медов М.У., Алексеев О.Н., Свиридов А.А., Кузьмин А.В., Малышев В.В. и др.).

С 2013 года увеличилось количество работ и публикаций, в которых раскрываются основные причины распространения радикализма в молодежной среде современного российского общества, а также выделяются

некоторые аспекты противодействия распространению радикализму (Хагуров Т.А., Позднякова М.Е., Ракачев В.Н., Рыбакова Л.Н., Чекинева Т.В. и др. [12]; Опалев А.В., Демидова-Петрова Е.В. [13] и др.).

Эти авторы едины в том, что основными могут быть, прежде всего, социально-психологические причины. Эти причины они обосновывают тем, что важнейшей характеристикой молодежи являются различные формы проявления максимализма в сознании и крайности в поведении на групповом и индивидуально-личностном уровнях.

Отмечается достаточное количество работ, в которых молодежные радикальные направления в современной России классифицируются (Столяренко Е.В., Ратманова Ю.С., Жигалова Е.А., Харзинова В.М. и др.).

Так классификация российских молодежных радикальных направлений на основании различных критериев и факторов представлена в работе Столяренко Е.В. [14], который выделил различные основания: идейно-политический критерий (националистические, религиозно-фундаменталистские, анархистские, ультра-левацкие), функциональный признак (партнерские, альтернативные, провокативные, мобилизационные). Это всё указывает, с одной стороны, на мозаичность, неоднородность молодежных радикальных движений в России, с другой – на маргинальные политические позиции «бунтарской» молодежи.

Имеются работы по анализу зарубежных радикалистских движений и их классификации. Так Колпашников В.М. рассмотрел и дал общую характеристику зарубежных террористических организаций, использующих идеологию исламского фундаментализма [15]. Представлен обзор современных исследований по проблемам этнического радикализма, проводимых в отношении радикализации молодежи, показал. в Соединенных Штатах и Западной Европе в статье Савченко И.А., Снегиревой Л.А., Устинкина С.В. Авторы показывают, что радикализм исследуется с различных методологических позиций: как религиозно окрашенный феномен, как явление культурно-протестного порядка, как форма этнической неприязни и нетерпимости. Вместе с тем отмечается, что в зарубежных исследованиях

этнический радикализм представлен в крайне политизированном контексте, его социально-психологические и социокультурные аспекты остаются в тени [16].

Опыт по изучению и предупреждению радикализации молодежи. Анализ статей и работ по предотвращению и предупреждению радикализации молодежи, показал передовой опыт отдельных стран СНГ. В основном обучающимся прививаются основы толерантности (Григорьева М.В., Михайлов Л.А., Аджиева Е.М. и др.) путем организации, например, уроков толерантности, просветительских программ и семинаров по вопросам толерантности или же проводятся предупредительно-профилактической работы по отслеживанию и принятию мер к ликвидации экстремистско-националистических и экстремистско-террористических сайтов в Интернете (пропагандирующих идеологию экстремизма, национализма и терроризма, содержащих призывы к совершению преступлений экстремистской и террористической направленности против людей другой национальности или вероисповедания, иностранных граждан, а также подробные инструкции по изготовлению взрывных устройств, совершению террористических актов, «националистических» убийств и т.п.).

Действительно в условиях информационной открытости современного общества пропаганда религиозного экстремизма, исходящая из стран Ближнего и Среднего Востока закономерным образом, достигает рубежей Казахстана. Руководство КНБ Казахстана в лице Нуртая Абыкаева заявляет о том, что «страна столкнулась с «массовой вербовкой, пропагандой, идеологическим экстремизмом и терроризмом посредством Интернета», а также «незаконным ввозом в страну экстремистской литературы различными миссионерами» [17]. Также по данным относительно недавних социологических замеров, в Южном регионе (где уровень религиозности населения наиболее высок) наблюдается самый низкий по стране уровень напряженности в конфессиональной сфере (Данные социологического опроса, проведенного Центром изучения общественного мнения (ЦИОМ) осенью 2011 года [18]). Напротив, на западе Казахстана (где показатель

общего уровня религиозности – один из самых низких по Казахстану) напряженность в той же сфере наиболее высокая. Иначе говоря, можно сделать вывод, что высокий уровень религиозности населения как таковой на практике не приводит к прямо пропорциональному росту радикализма; последний усиливается как раз там, где религиозные традиции в целом слабы. Что подтверждает наше предположение, что религиозность, как фактор появления нравственно-ценностной мотивации поведения не провоцирует появления радикальных настроений, а может стать (при правильной организации и формировании верной религиозной ориентированности) основой мотивации поведения не провоцирует появления радикальных настроений, а может стать (при правильной организации и формировании верной религиозной ориентированности) качеством, которое станет основой нравственно-ценностной мотивации поведения молодежи.

Вместе с тем в Алматы в 2016 году аналитическая группа «КИПР» провела экспертное обсуждение на тему «Формирование этнической, религиозной и гражданской идентичности казахстанской молодежи в контексте задач модернизации страны». В ходе конференции экспертами была озвучена реальная опасность радикализации молодежи в Казахстане. Основой экспертного обсуждения стало крупное социологическое исследование Ассоциации социологов и политологов (АСиП), выявившее высокий уровень конфликтного потенциала в молодежной среде, основанного на этнической и религиозной почве [19].

На сайте Института безопасности и политического развития (Стокгольм, Швеция) опубликованы результаты соответствующего исследования американских учёных Сванте Э. Корнелла, С. Фредерика Старра и Джулиан Такер. Монографию на английском языке объёмом 98 страниц под названием «Религия и светское государство в Казахстане» (Religion and the Secular State in Kazakhstan) вкратце перевела редакция портала «Каспийский вестник» [20]. В публикации отмечается, что территории прикаспийских стран примыкают к очагам активности международных террористических организаций прежде всего на Ближнем

Востоке (Ирак, Сирия) и в афгано-пакистанской зоне, что отчасти способствует распространению экстремистской идеологии, при этом наиболее проблематичной ситуация выглядит в Казахстане. К примеру, в прикаспийской Атырауской области Казахстана до последнего времени религиозная ситуация характеризовалась местными органами власти как напряжённая. Поводом тому являлась активная пропагандистская работа миссионеров различных радикальных организаций и местной салафитской общины, которая только по официальным данным несколько лет назад насчитывала до 3 тысяч членов.

Но, как отмечает российское издание, рост радикализма среди верующих Казахстана – это не единственная проблема для властей. И то, что проблемы религиозной ситуации в Казахстане находятся сегодня в поле зрения американских аналитиков – не удивительно.

Эти факты усиливают актуальность нашей статьи и подтверждает адекватность выбранного нами приоритета формирования нравственно-ценностной мотивации поведения подростков и молодежи в профилактике радикалистских течений.

В РК на сегодня отмечается активность ученых и практиков в области исследования крайних форм проявления радикализма с точки зрения различных наук, в том числе социологии, религиоведения, психологии и т.д. (Нурутдинов И.И.; Шаукунова З.К., Бурова Е.Е., Бектенова М.К.; Бейсембаев С. и др.).

В последние годы казахстанская общественность активно обсуждает проблему радикализма среди молодежи на различного уровня форумах и совещаниях: 18 июня 2014 года в городе Усть-Каменогорск в Восточно-Казахстанском государственном университете имени Сарсена Аманжолова Агентство РК по делам религий совместно с акиматом Восточно-Казахстанской области провело Республиканскую научно-практическую конференцию на тему: «Религия и традиции против радикализма»; 26 ноября 2015 года Представительство Института репортажей войны и мира в Казахстане провело Круглый стол на тему: «Радикализация ислама в Казахстане: мифы и реальность» и др.

В Астане 16 июня 2015 года была проведена Международная конференция «Казахстанский путь: Единство. Патриотизм. Реформы», посвященная 20-летию Академии наук Казахстана. На этой конференции экстремизму и радикализму были противопоставлены диалог культур и религий.

В декабре 2015 года в городе Бишкек (Кыргызстан) прошла региональная конференция, посвященная проблеме распространения религиозного радикализма и государственных органов из Узбекистана, Таджикистана, Казахстана и Кыргызстана, которые обсудили региональные проблемы распространения религиозного радикализма, методы борьбы с ним.

В июле 2017 году глава Министерства по делам религий и гражданского общества Республики Казахстан Нурлан Ермекбаев сообщил о создании корпоративного благотворительного фонда «Уақып». Деятельность фонда помимо решения социальных проблем граждан, ориентирована на профилактику религиозного радикализма и экстремизма; повышение квалификации кадров и решение социальных вопросов духовенства, особенно в отдаленных местностях. Учредителями фонда выступили организации, подведомственные Министерству по делам религий и гражданского общества – Международный центр культур и религий и Научно-исследовательский и аналитический центр по вопросам религий Республики Казахстан, Конгресс религиоведов Казахстана, тесно связанный с вышеназванным центром, а также Духовное управление мусульман Казахстана (ДУМК).

Также после событий в Актобе и Алматы (террористические акты, основанные на радикалистских взглядах) 13 сентября 2017 года Президент Казахстана создал Министерство по делам религий и гражданского общества для решения проблем экстремизма и радикального ислама в стране.

Запущены различного рода проекты по профилактике экстремизма, радикализма и терроризма. Так с 1 августа 2017 года МДРГО РК совместно с генеральной прокуратурой и Министерством информации и коммуникаций реализуется проект «Киберщит». В его рамках создан специальный ресурс – kibernadzor.kz. Кроме мониторинга

сайтов проводится экспертиза книжной и печатной продукции. Также, совместно с МВД организована специальная служба реабилитации осужденных за религиозный экстремизм. Позитивный отклик населения получил проект – «Горячая линия 114». За 2016 год на нее поступило свыше 500 обращений граждан. Этот проект позволяет консультировать граждан и оперативно реагировать на сигналы о правонарушениях.

Выстроен проектный подход для работы с группами риска. Основным партнер Министерства в этом направлении – реабилитационный центр «Акниет», который работает в местах лишения свободы. Сотрудники центра проводят работу среди осужденных за религиозный экстремизм и с членами их семей.

Также много делается на международном и законодательном уровнях. По инициативе президента Казахстана Нурсултана Назарбаева в сентябре 2013 года было принято решение Генеральной Ассамблеи ООН об объявлении 2013-2022 годов Международным десятилетием сближения культур»; в конце ноября 2017 года Министерство по делам религий и гражданского общества (МДРГО) РК договорилось с USAID о совместной работе по профилактике религиозного радикализма.

Разработан пакет законодательных изменений, идеологическую основу которого составила «Концепция государственной политики в религиозной сфере на 2017-2020 годы»; в рамках межведомственной работы принимаются шаги идеологического и информационного противодействия деструктивным религиозным течениям; при правительстве создана специальная межведомственная комиссия, которая занимается только вопросами религии. «Концепция государственной политики в религиозной сфере на 2017-2020 годы» усиливает контроль за религиозной пропагандой и расширяет полномочия госорганов по наблюдению за деятельностью религиозных объединений. При этом государство по-прежнему не будет вмешиваться в канонические и культовые вопросы.

На сегодня в учебной и научной литературе также отмечается достаточность материала по профилактике радикализма, экстре-

мизма и терроризма [20-25], основывающегося на современных методах предупреждения и пресечения распространения данных явлений в обществе. В то же время опора на нравственно-ценностную мотивацию поведения подростков и молодежи видится нам как новое направление в профилактической работе с радикализмом.

Заключение. Процесс радикализации молодежи имеет сложный социально-психологический, социокультурный, этно-национальный характер, он не может быть проанализирован исключительно в одной плоскости: националистической или религиозной. На развитие религиозного радикализма в молодёжной среде в последние годы оказывает большое влияние активизация деятельности террористических организаций «Исламское государство» и близкой к нему «Джебхат ан-Нусра» (они связаны с радикальными исламистами Ирака, Сирии и ряда других стран Ближнего Востока). И если раньше террористической организацией, оказывающей влияние на радикализацию молодежи, была группировка «Хизбут-Тахрир», то сейчас этот ряд может быть пополнен сотней мелких религиозных сообществ, чья идеологическая основа строится на идеях «ИГИЛ». Все эти террористические организации ориентированы на работу с молодежью, молодым людям в возрасте 15-25 лет внушают ложные идеи вооружённого джихада против действующей власти. На наш взгляд необходима выработка принципиально нового междисциплинарного взгляда на проб профилактики радикалистских течений на основе формирования нравственно-ценностной мотивации поведения подрастающего поколения.

Проведенный краткий анализ мировой практики радикализма, в результате которого выявлено, что радикальный ислам не остановится в фиксированных границах гео-

графического проживания определенной общности мусульман, поскольку для них заветная мечта состоит в объединении всей мусульманской умы мира в рамках единого политического государственного образования – халифата. В этом случае неизбежным представляется процесс «растекания» исламской радикальной идеологии и практики на другие «мусульманские» территории как в рамках единого политического государственного образования – халифата. В этом случае неизбежным представляется процесс «растекания» исламской радикальной идеологии и практики на другие «мусульманские» территории как в рамках России, так и других государств мира.

Радикализм среди молодежи, связан с угрозой мировой цивилизации, т.к. его последствия – терроризм и экстремизм превратились в глобальную проблему для всего человечества. Радикалистские течения могут проявлять себя в форме радикализовавшегося (в средствах осуществления своих целей) фундаментализма, либо как крайняя форма радикальных идеологий (маргинальных или религиозных групп) и в связи с этим в заинтересованность широкой общественности в решении данного вопроса и усилении исследований в данном направлении неоспорима.

Вместе с тем нами выявлено, что большинство предыдущих работ посвящены исследованию роли органов государственной власти, СМИ, общественных организаций в борьбе с экстремизмом, выявлению моделей государственной политики противодействия экстремизму, путям профилактики радикализма и экстремизма, стадиям принятия и реализации властных решений, осмысленную степени их эффективности, что в действительности необходимо, но не решает проблему раннего предотвращения возникновения радикалистских взглядов в молодёжной среде.

Список использованных источников:

1. ФБР: «Исламское государство» вербует сторонников во всех штатах США. URL: <http://ria.ru/world/20150226/1049817542.html#ixzz3TNiURv2s>
2. «Исламское государство» набирает популярность в Европе. URL: <http://newsland.com/news/detail/id/1418296/>
3. Тукумов Е.В. Религиозно-политический экстремизм как угроза региональной и национальной безопасности стран Центральной Азии. Диссертация на соиск. уч. степени канд. полит. наук. – Алматы, Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2004. – 160 с.

4. Анализ условий и факторов формирования экстремистских настроений в среде петербургской молодежи и определение стратегий профилактики экстремизма: аналит. отчет по итогам социолог. исслед. (Гос. контракт № 215/06 от 5 сент. 2006 г.)
5. Чупров В.И., Зубок Ю.А. Молодежный экстремизм: сущность, формы проявления, тенденций. – М.: Академия, 2009. – 320 с.
6. Плотников Д. Казахстан в борьбе с экстремистами. Кто победит? <http://www.iarex.ru/articles/52496.html>
7. Религиозная ситуация в Казахстане и ИГ <http://rus.azattyq.org/content/religija-v-kazahstane-islamskoe-gosudarstvo/27366741.html>
8. Казахстан: борьба с «салафитами» на Мангашлыке <http://memohrc.org/news/kazahstan-borba-s-salafitami-na-mangyshlake#sdfnote2anc>
9. Ахмадуллин А.С. Профилактика терроризма // Законность. – 2012. – № 3. – С.16-18.
10. Шибутов М., Абрамов В. Терроризм в Казахстане – 2011-2012. Доклад. – Алматы, 2012. – С.13, 23.
11. Религия и общество: Сборник трудов сотрудников Международного центра культур и религий Агентства РК по делам религий. Сост. Ж.К. Жаркымбеков, Н.Х. Шубаев. – Астана, Международный центр культур и религий, 2013. – 219 с.
12. Девиантное поведение в современной России: алкоголь, наркотики, молодежный экстремизм (концепция и исследования) / Т.А. Хагуров, М.Е. Позднякова, В.Н. Ракачев, Л.Н. Рыбакова, Т.В. Чекинева, А.П. Резник, С.Ю. Любин, Е.А. Войнова, Н.В. Мелешко, Н.Е. Хагурова – М.: Институт социологий РАН. 2014. – 200 с.
13. Демидова-Петрова Е.В. Криминологическая характеристика молодежных неформальных объединений экстремистской направленности: Учебное пособие. – Казань: Казанский юридический институт МВД России, 2015. – 228 с.
14. Столяренко Е.В. Проблема молодежного радикализма в России // Теория и практика общественного развития. – 2010. – № 2. – С.244-248.
15. Колпашиников В.М. Общая характеристика зарубежных террористических организаций, использующих идеологию исламского фундаментализма и представляющих угрозу безопасности Российской Федерации // Вестник Московского государственного областного гуманитарного института. Серия: история, философия, политология. – 2013. – № 2. – С.8-15.
16. Савченко И.А., Снегирева Л.А., Устинкин С.В. Феномен этнического радикализма в оценках зарубежных экспертов // Научный журнал «Власть». – 2017. – №4. – С.58-65.
17. Казахский боевик ИГ сжег паспорт <http://rus.azattyq.org/content/boevik-ig-iz-kazahstana-passport/27107436.html>.
18. Данные социологического опроса по теме «Традиционные, национальные и религиозные ценности в сознании казахстанской общественности», проведенного осенью 2011 г. компанией «Центр изучения общественного мнения» (ЦИОМ) по заказу РГУ «Международный центр культур и религий» (МЦКР) Агентства Республики Казахстан по делам религий, 2011.
19. Национализм и радикализм процветают в среде молодежи Казахстана // ИА Тотал Казахстан. 12.10.2016. Режим доступа: https://total.kz/ru/news/vnutrennyaya_politika/natsionalizm_i_radikalizm_protvetayut_v_srede_molodeji_kazahstana
20. Профилактика (предупреждение) экстремизма и терроризма. Методическое пособие для пропагандистов / Под общей ред. Л.Н. Панковой, Ю.В. Таранухи. – М.: Университетская книга, 2010. – 312 с.
21. Практические рекомендации по тематике, формам и методам проведения информационно-пропагандистских кампаний антитеррористической и антиэкстремистской направленности для различных групп и категорий населения. – М., 2010. – 42 с.
22. Андреев Ю.Н. Основы противодействия экстремизму и терроризму: Конспект лекций / Ю.Н. Андреев, О.Н. Викторов. – Чебоксары: Чуваш. ун-та, 2013. – 99 с.
23. Сборник материалов по основным вопросам религиозной сферы: в помощь государственным служащим / Сост. Ж.Ж. Карашулаков, Е.Е. Ибраев. – Астана: Агентство РК по делам религий, 2014. – 193 с.
24. Профилактика распространения идеологий терроризма и экстремизма в образовательной среде. Методическое пособие / Сост.: Л.Ф. Кихтенко, Р.С. Койбаев. – Ставрополь: СКИРО ПК и ПРО. – 2016. – 58 с.
25. Лопушанский И.Н. Радикализм: теория и практика: Учебное пособие для магистратуры. – 2-е изд., перераб. и доп. – С-Петербург: С-Петербургский юридический институт (филиал) Академии генеральной прокуратуры РФ, 2016. – 48 с.

References:

1. FBR: «Islamskoe gosudarstvo» verbuet storonnikov vo vsekh shtatah SSHA. URL: <http://ria.ru/world/20150226/1049817542.html#ixzz3TNiURv2s>
2. «Islamskoe gosudarstvo» nabiraet populyarnost' v Evrope. URL: <http://newsland.com/news/detail/id/1418296/>
3. Tukumov E.V. Religiozno-politicheskiy ehkstreimizm kak ugroza regional'noj i nacional'noj bezopasnosti stran Central'noj Azii. Dissertaciya na soisk. uch. stepeni kand. polit. nauk. – Almaty, Kazahstanskij institut strategicheskikh issledovanij pri Prezidente Respubliki Kazahstan, 2004. – 160 s.

4. Analiz usloviy i faktorov formirovaniya ehkstremskikh nastroyeniy v srede peterburgskoj molodezhi i opredelenie strategii profilaktiki ehkstremskizma: analit. otchet po itogam sociolog. issled. (Gos. kontrakt № 215/06 ot 5 sent. 2006 g.)
5. Chuprov V.I., Zubok Yu.A. Molodezhnyy ehkstremsizm: sushchnost', formy proyavleniya, tendencii. – M.: Academia, 2009. – 320 s.
6. Plotnikov D. Kazahstan v bor'be s ehkstremskimi. Kto pobedit? <http://www.iarex.ru/articles/52496.html>
7. Religioznaya situaciya v Kazahstane i IG <http://rus.azattyq.org/content/religija-v-kazahstane-islamskoe-gosudarstvo/27366741.html>
8. Kazahstan: bor'ba s «salafitami» na Mangashlyke <http://memohrc.org/news/kazahstan-borba-s-salafitami-na-mangashlyke/#sdfootnote2anc>
9. Ahmadullin A.S. Profilaktika terrorizma //Zakonnost'. – 2012. – № 3. – S.16-18.
10. Shibutov M., Abramov V. «Terrorizm v Kazahstane – 2011-2012». Doklad. – Almaty, 2012. – S. 13, 23.
11. Religiya i obshchestvo: Sbornik trudov sotrudnikov Mezhdunarodnogo centra kul'tur i religij Agentstva RK po delam religij. Sost. Zh.K. Zharkymbekov, N.H. Shubaev. – Astana, Mezhdunarodnyy centr kul'tur i religij, 2013. – 219 s.
12. Deviantnoe povedenie v sovremennoj Rossii: alkohol', narkotiki, molodezhnyy ehkstremsizm (konceptii i issledovaniya) /T.A. Hagurov, M.E. Pozdnyakova, V.N. Rakachev, L.N. Rybakova, T.V. Chekineva, A.P. Reznik, S.Yu. Lyubin, E.A. Vojnova, N.V. Meleshko, N.E. Hagurova – M.: Institut sociologii RAN. 2014. – 200 s.
13. Demidova-Petrova E.V. Kriminologicheskaya harakteristika molodezhnyh neformal'nyh ob»edinenij ehkstremskoy napravlenosti: Uchebnoe posobie. – Kazan': Kazanskiy yuridicheskij institut MVD Rossii, 2015. – 228 s.
4. Stolyarenko E.V. Problema molodezhnogo radikalizma v Rossii //Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya. – 2010. – №2. – S.244-248.
15. Kolpashnikov V.M. Obshchaya harakteristika zarubezhnyh terroristicheskikh organizacij, ispol'zuyushchih ideologiyu islamskogo fundamentalizma i predstavlyayushchih ugrozu bezopasnosti Rossijskoj Federacii //Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo gumanitarnogo instituta. Seriya: istoriya, filosofiya, politologiya. – 2013. – №2. – S.8-15.
16. Savchenko I.A., Snegireva L.A., Ustinkin S.V. Fenomen ehnicheskogo radikalizma v ocenkah zarubezhnyh ehkspertov //Nauchnyy zhurnal «Vlast'». – 2017. – 04. – S.58-65.
17. Kazhskij boevik IG szheg pasport <http://rus.azattyq.org/content/boevik-ig-iz-kazahstana-passport/27107436.html>
18. Dannye sociologicheskogo oprosa po teme «Tradicionnye, nacional'nye i religioznye cennosti v soznanii kazahstanskoj obshchestvennosti», provedennogo osen'yu 2011 g. kompaniej «Centr izucheniya obshchestvennogo mneniya» (CIOM) po zakazu RGU «Mezhdunarodnyy centr kul'tur i religij» (MCKR) Agentstva Respubliki Kazahstan po delam religij, 2011.
19. Nacionalizm i radikalizm procvetayut v srede molodezhi Kazahstana //IA Total Kazahstan. 12.10.2016. Rezhim dostupa: https://total.kz/ru/news/vnutrennyaya_politika/natsionalizm_i_radikalizm_protsvetayut_v_srede_molodeji_kazahstana
20. Profilaktika (preduprezhdenie) ehkstremskizma i terrorizma. Metodicheskoe posobie dlya propagandistov. /Pod obshchej red. L.N. Pankovoj, Yu.V. Taranuhi. – M.: Universitetskaya kniga, 2010. – 312 s.
21. Prakticheskie rekomendacii po tematike, formam i metodam provedeniya informacionno-propagandistskikh kampanij antiterroristicheskoy i antiehkstremskoy napravlenosti dlya razlichnyh grupp i kategorij naseleniya. – M., 2010. – 42 s.
22. Andreev Yu.N. Osnovy protivodejstviya ehkstremsizmu i terrorizmu: konspekt lekcij /Yu.N. Andreev, O.N. Viktorov. – Cheboksary: Chuvash. un-ta, 2013. – 99 s.
23. Sbornik materialov po osnovnym voprosam religioznoj sfery: v pomoshch' gosudarstvennym sluzhashchim /Sost. Zh.Zh. Karashulakov, E.E. Ibraev. – Astana: Agentstvo RK po delam religij, 2014. – 193 s.
24. Profilaktika rasprostraneniya ideologii terrorizma i ehkstremskizma v obrazovatel'noj srede. Metodicheskoe posobie /Sost.: L.F. Kihtenko, R.S. Kojbaev. – Stavropol': SKIRO PK i PRO. – 2016. – 58 s.
25. Lopushanskiy I.N. Radikalizm: teoriya i praktika: uchebnoe posobie dlya magistratury. – 2-e izd., pererab. i dop. – Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskij yuridicheskij institut (filial) Akademii General'noj prokuratury Rossijskoj Federacii, 2016. – 48 s.

**ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ РАДИКАЛИЗМ: ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕНІҢ
ЗАРДАПТАРЫ ЖӘНЕ СЕБЕПТЕРІН ТАЛДАУ**

Г.А. Қасен¹, Н.Б. Ахметова²

¹⁻² *әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада жастар арасында радикализмнің себептері мен салдарын талдаудың әлемдік тәжірибесі қарастырылады. Шетелдік және отандық ғалымдардың зерттеулеріндегі радикализм ұғымы, оның терроризм мен экстремизмнен айырмашылығы қарастырылады, Қазақстандық және Ресейлік әртүрлі жалпықоғамдық ғылымдар өкілдері мен зерттеушілерінің әртүрлі жұмыстарында жүргізілген. Экстремистік топтардың қызметіне ықпал ететін экстремизмнің қозғаушы күштері анықталды. Ресейде жастар радикализмі мен экстремизм мәселесі ресейлік сәйкестік, жастардың субкультуралары, жаңа орыстардың ұлттық шовинизмі сияқты тығыз байланысты. Сондай-ақ, мақалада қазіргі ресейлік қоғамның жастар ортасында радикализмнің таралуының негізгі себептері, сондай-ақ радикализмнің таралуына қарсы тұрудың кейбір аспектілері көрсетілген. Қазақстанда Орталық Азия бойынша сарапшы, Дмитрий Плотников Қазақстандағы діни экстремизм көріністері халық арасында радикалды исламшылдық идеяларды жаппай қолдаудың жоқтығынан анық көрінбейтінін атап өтті, бұл экстремистік үрдістердің шекті мәртебесіне алып келді. Жастар радикализмін ұғыну және оқыту бойынша тәжірибе көрсетілген, тәжірибелік жұмыста мысалдар жүргізілген. Мақала авторларының тұжырымдауы бойынша, Қазақстандық қоғамда жастар арасындағы радикализм мәселесі әртүрлі форумдар мен кездесулерде қызу талқыланады, терроризм, радикализм, экстремизмді алдын алу бойынша әртүрлі жобалар жүзеге асыру негізінде «Уақып» корпоративтік қайырымдылық қоры құрылады. Сондай-ақ, әлемнің көптеген елдерінде жастар арасында алдын алу жұмыстарын күшейту арқылы, осы негізде кәмілетке толмағандар арасында тәрбиелік-алдын алу мінездемесін қалыптастыру қарастырылады. Қорытындылай келе, жастар арасындағы радикализм мәселесі, әлемдік дамудың қатерімен байланысты, оның салдары терроризм мен экстремизм бүкіл адамзат үшін ғаламдық мәселеге айналуына алып келеді.

Түйінді сөздер: радикализм, экстремизм, терроризм, қарсы әрекет, оқшаулау.

**RADICALISM AMONG YOUNG PEOPLE: ANALYSIS OF CAUSES
AND CONSEQUENCES FROM WORLD EXPERIENCE**

G.A. Kassen¹, N.B. Akhmetova²

¹⁻² *al-Farabi Kazakh National University
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The article considers the world experience of analyzing the causes and consequences of radicalism among young people. The concept of radicalism in the studies of foreign and domestic scientists, its difference from terrorism and extremism is considered, which is given in the works of various researchers – representatives of various social sciences from Kazakhstan and Russia. The motives of extremism that contribute to the activities of extremist groups are revealed. It is alleged that the problem of youth radicalism and extremism in Russia is closely associated with Russian identity, youth subcultures, national chauvinism of new Russians. The article also reveals the main reasons for the spread of radicalism in the youth environment of modern Russian society, as well as some aspects of countering the spread of radicalism. In Kazakhstan, an expert in Central Asia, a candidate of political science Dmitry Plotnikov notes that manifestations of religious extremism in Kazakhstan are not clearly expressed yet due to the lack of mass support for radical Islamist ideas among the population, which led to the marginal status of extremist trends. The experience of studying and preventing radicalization of youth is shown, examples of preventive works are given. The authors of the article say that the public in Kazakhstan is actively discussing the problem of radicalism among young people at various forums and meetings, creating a corporate charitable foundation «Uakhyp», various projects have been launched to prevent extremism, radicalism and terrorism. It is also claimed that in many countries, preventive work among young people, including among minors, is being strengthened through educational and preventive measures. In conclusion, it is said that radicalism among young people

e

is connected with the threat of world civilization, because its consequences – terrorism and extremism have turned into a global problem for all humanity.

Keywords: radicalism, extremism, terrorism, counteraction, localization.

Поступила в редакцию 11.09.2018

MPHTI: 12.82.68

FERRANDO OLIVIER

*Institute of Political Studies Sciences Po
(Paris, France)*

THE SHKOLNYI FOND IN NON-STATE LANGUAGE SCHOOLS. A LIBERAL PRACTICE UNDER STATE CONTROL

Abstract

Central Asia has inherited its education system from a Soviet past, where citizens were granted the right to a schooling in their mother tongue. After the collapse of USSR, Kyrgyzstan and Tajikistan had to manage by themselves a complex and costly system of education run respectively in five and six languages. The lack of funding compelled the new independent authorities to set priorities and focus primarily on state language schools attended by the majority of children. In the 1990s, the authorities could not cope both financially and logistically with the needs of non-state language education. Schools were authorised to adopt alternative solutions in the most liberal way. The so-called school fund (shkolnyi fond), a legacy from the Soviet period consisting of a monthly cash contribution from parents, became a key instrument of the survival strategy of minority-language schools.

My presentation will explore the role that the school fund has played during the transition period running from mid-1990s to mid-2000s in Kyrgyzstan and Tajikistan. I will show how school directors and parents have circumscribed the deterioration of education by extending the scope of their school fund. But I will also question the limits of such a decentralised mechanism, and the way national authorities have eventually recovered control of these schools. The article was first published in the collection of materials of the first cycle of international scientific events "philosophical and political aspects of international educational projects", which took part in the project "Multidimensional research on history, problems and prospects of implementation of international educational projects in the Republic of Kazakhstan ", 2018.

Keywords: Central Asia, non-state language education, education practices of the post-Soviet period, ethnic minorities

Introduction. My paper deals with education practices in a particular timeframe of the post-Soviet period from the mid-nineties to the early 2000s, a period when education authorities realized the shortcomings of the Soviet system of education but were not yet in capacity to develop their own policies and tools. This paper addresses the issue of education language – the primary language in which education is run – in three neighbouring states, namely Uzbekistan, Kyrgyzstan and Tajikistan. My first assumption, from a state perspective, is that ethnic minorities, which used to have a legally equal status under the Soviet regime,

are now subject to differentiated treatment in the sector of education. This concerns the Uzbeks, the Kyrgyz and the Tajiks, who were suddenly cut off from their kin-state after the establishment of international borders. My second assumption, from a community and individual perspective, is that parents belonging to these ethnic minorities have developed strategies to provide basic education services to their children.

Historical and legal background. As in the whole post-Soviet space, Central Asian states have largely inherited the education system from their communist past. Under the Soviet

regime, constitutions and legal documents guaranteed cultural rights to all nationalities. In the sector of education, everyone had the right to ‘a schooling in their mother tongue’ (article 45 of the USSR Constitution of 1977). In multiethnic Central Asian rural societies [1], a network of native language schools developed on the basis of the ethnic composition of the po-

pulation. Figure 1 shows the ethnic distribution of the population & the education per tuition language for the three countries on the eve of independences. The rough equivalence between the distribution of ethnic groups and the distribution of tuition languages shows how the principle of an “education in the mother tongue” has worked in Central Asia.

Figure 1

Ethnic distribution of the population (1989)*, schoolchildren and university students per tuition language in Uzbekistan, Kyrgyzstan and Tajikistan (1990/91) **

	Uzbekistan			Kyrgyzstan			Tajikistan		
	Nation alethni cgroups	Schoolt uitionlan guages	Uni versi tytuit ion langua ges	Nation alethni cgroups	Scho olt uition lan gua ges	Uni versi tytuit ion langua ges	Nati on alet hni cgr oups	Scho olt uition lan gua ges	Uni vers itytui tio nlan guages
Uzbek	71.4%	78.1%	65.1%	12.9%	12.1%	0.3%	23.5%	23.8%	7.7%
Kyrgyz	0.9%	0.2%	–	52.4%	55.7%	23.4%	1.3%	1.1%	–
Tajik	4.7%	2.7%	0.4%	0.8%	0.2%	–	62.3%	67.2%	48.2%
Russian	8.3%	13.1%	32.3%	21.5%	32.0%	76.3%	7.6%	7.6%	44.1%
Turkmen	0.6%	0.4%	–	–	–	–	0.4%	0.3%	–
Kazakh	4.1%	3.0%	0.3%	0.9%	–	–	0.2%	0.01%	–
Karakalpak	2.1%	2.5%	1.9%	–	–	–	–	–	–

Source: (*) USSR, Itogivsesoiuznoiperepisinaselenia 1989 g. / (**) USSR, ‘Obuchenie

It is however interesting to note that the education system was managed through a double chain of command. The hierarchical chain placed each school – regardless of its tuition language – under the supervision of a district department of education (raiono), which in turn was under the control of the province department of education (oblono), and the whole system was managed by the Ministry of Education (MoE) of each republic. From an operational chain of command, teaching programmes were implemented on a language basis. For instance all Uzbek language schools from Central Asia followed the same programme regardless of their location. Curricula, textbooks, teachers’ materials were designed in Tashkent, at the MoE of the Uzbek SSR in line with Soviet ideology and distributed all around the region. Consequently an Uzbek language school located in the Tajik SSR was managed by the MoE of its host-republic (Tajikistan) but received operational support from the MoE of the Uzbek

SSR in line with Soviet ideology and distributed all around the region. Consequently an Uzbek language school located in the Tajik SSR was managed by the MoE of its host-republic (Tajikistan) but received operational support from the MoE of its kin-republic [1] (Uzbekistan). It should however be mentioned that these tuition languages were developed by the Soviet regime as the instruments for communicating a common content – the communist ideology – that was shared across all the Soviet languages.

How states changed their approach towards non-state language schools. The Soviet legacy: a status quo with different developments in each state. After the collapse of the USSR in 1991, the new independent Central states had to manage by themselves a complex and costly system of education, with not less than seven tuition languages in Uzbekistan, six in Tajikistan and five in Kyrgyzstan. After the first years of transition in the early nineties,

during which the school system remained mostly unchanged, Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Tajikistan started to develop their own education policies in order to draft new curricula, to revise textbooks and pedagogical material and to adapt training and recycling modules for teachers in conformity with the new nation-state ideology. The effectiveness of the reform depended however on the funds made available to the MoEs. In general, the lack of funding compelled the state to set priorities among the different subjects and instruction languages. With regard to subjects such as history, geography and national literature, which were considered to be the most sensitive, the old-fashioned Soviet ideology was quickly replaced by nationalist content. As for the languages, the MoEs focused primarily on state language schools attended by the majority of children. Consequently, non-state language schools faced quick deterioration of their teaching conditions, since Soviet programmes, still in use, were not compatible with the new national curricula and textbooks were outdated and in bad shape.

However, this general picture does not reveal the specificities of each state. In Kyrgyzstan and Tajikistan, as the authorities could not cope both in financial [1], and logistic terms with the needs of non-state language education, school directors were authorized to adopt alternative solutions in the most liberal way. Russian schools could enjoy a direct support either from their incumbent Russian embassy or through twinning programmes between Central Asia and the Russian federation. This successful sponsorship contributed to the preservation of a quality Russian education. For other non-state language schools, the MoEs agreed to delegate directly to schools the management of the so-called school fund (*shkol'nyi fond*), a legacy from the Soviet period consisting of a monthly cash contribution from parents to cover education expenses. The Uzbeks from Tajikistan and Kyrgyzstan constitute a telling case study. As the regional provision of textbooks collapsed, school directors, parents and community leaders agreed to use the school fund to purchase and import textbooks in Uzbek language from Uzbekistan. By doing so, minorities were just replicating – though in a private form — the Soviet model, where kin-republics used to provide education material to

their kin-language schools [2]. Parents were free to maintain in their schools a pedagogical support from the neighbouring country. As a result, education quality differed significantly between schools. Kyrgyz and Tajik state language schools continued to get sizeable MoE support and enjoyed the first reform outputs, while non-state language schools were managed from a less centralized but rather more liberal way. This ‘privatization’ of book supplies through school funds permitted to maintain a skeleton education service and to calm down possible parents grievances.

Unlike its neighbours, Uzbekistan adopted a tougher line and strictly banned the illegal importation of books in order to avoid any external influence on its ongoing nation-building process. In case of infringement of this law, Uzbek officials did not hesitate to seize and destroy the unauthorized literature [1]. It would be relevant to assume that the negligence of Tashkent towards its non-state language schools, along with an authoritarian control over imported publications, were part of a deliberate policy to promote the state language among minorities and facilitate the ‘Uzbekization’ of education. Indeed the number of non-state language schools has decreased by 256 schools — from 2,335 in 1998 [1], to 2,079 in 2005 [1], Figure 2 shows that in 2005 the share of pupils educated in a minority language was 11% while minorities represented 21% of the country’s total population. If the decrease of the Russian language schools can be explained by the emigration of the Russian-speaking minorities (for instance Russians fell from 1.65 million in 1989 to app. 1 million in 2004), this is not the case for indigenous minorities, whose share in the country’s population has remained the same.

Another specificity in Uzbekistan was the decision adopted in 1995 to shift the Uzbek language from the Cyrillic to Latin script. This change had two major consequences in the education sector. First, at the state-wide level, the Uzbek MoE had to manage two scripts — Latin for the Uzbek schools and Cyrillic for Russian and other non-state language schools. Second at the regional level, a linguistic frontier arose between the Uzbeks from Uzbekistan, shifting to the Latin script, and the Uzbek minorities in other post-Soviet republics, who had no option but to keep on using the Cyrillic script. For political and financial reasons, their

Figure 2

Schools and pupils by language of education in Uzbekistan (2005)

Language of education	Number of schools		Proportion of pupils	Population's ethnic distributio	
	total	total	incl. monolingual schools	%	number (x1,000)
Uzbek	8,801	7,807	5,440.8	89.0%	77.2%
Russian	753	93	277.0	4.5%	5.2%
Kazakh	544	262	127.4	2.1%	4.0%
Karakalpak	376	258	134.6	2.2%	1.9%
Tajik	282	128	101.8	1.7%	4.8%
Kyrgyz	67	26	14.4	0.2%	0.9%
Turkmen	56	30	15.0	0.3%	0.6%
Total	9,709	8,605	6,111.1	100.0%	100.0%

Source: Uzbekistan, Development of education system in Uzbekistan. 2000-2004 (Tashkent: Goskomstat, 2005).

host-countries would not approve this change. The alphabet shift has therefore heavily jeopardized the role of the school fund since textbooks available across the border were now in a different script and useless for them.

Instilling of civic values through a harmonized multilingual education: from national policies to international support.

In the early 2000 s, the Uzbek government addressed the issue of education in non-state languages, to avoid an outbreak of resentment and grievances among parents. Perpetuating the Soviet approach, the Uzbek authorities viewed the language of education as an instrument to provide a common content — what used to be Soviet ideology, and now the unity of the nation. However, this ideology did not take the form of an exclusive ethnic nationalism but rather an inclusive discourse about concepts of territoriality and statehood, where Uzbekness (*O'zbekchilik*) would constitute civic values for all citizens regardless of their ethnic origin [1]. Education was considered as a key-sector to mould a common civic consciousness among ethnic minorities. Presidential decree n°3431 on 'the State national school education development programme for 2004-2009' emphasized the need to harmonize and upgrade national education standards, and to develop new textbooks and teaching materials for all schools, with special attention to non-state language schools [1]. As a result, hundreds of new textbook titles were published in 2006, and

90% of them were in the minority languages – 92 titles in Turkmen, 72 in Kyrgyz, 70 in Tajik, and 70 in Kazakh. The availability of textbooks conforming to the new national curricula sharply increased in all schools, reaching an impressive average figure of 92.1% of needs coverage [1]. To foster common civic values, the MoE did not develop specific teaching materials for the non-state language schools, but rather kept a common content by translating the original Uzbek textbooks into the country's six minority languages of education. Through this harmonised content, the Uzbek government made sure that minorities would ultimately embrace the country's customs and traditions and develop a civic national consciousness regardless of their ethnic belonging.

Kyrgyzstan and Tajikistan developed the same approach, but with a significant delay. First, they produced new textbooks on history, geography, and national literature and outlawed the importation of textbooks in these sensitive subjects. Second, they started to translate materials into their respective minority languages. However, the achievement limited until international donors intensified their support of the education sector [1]. In 1999-2003, the Asian Development Bank gave a first grant to the Kyrgyz MoE to print 46 textbook titles (1, 247, 250 copies), including 7 in Russian and 1 in Uzbek. A second grant is scheduled for the period 2006-2011 to produce and print complete sets of textbooks on the same

as in Uzbekistan – original textbooks drafted in the state language and translated into Russian, Uzbek, and Tajik [2]. Other international actors such as the World Bank [1], UNICEF, the Open Society Institute and Embassies are also providing meaningful support, albeit at a smaller scale.

However, international funding was a mixed blessing. Taking for granted this impending supply of textbooks, president Bakiev decided in 2006 to abolish the school fund. However, international funding was a mixed blessing. Taking for granted this impending supply of textbooks, president Bakiev decided in 2006 to abolish the school fund. The Uzbek minority expressed scepticism about the removal of the only means of securing funds to purchase text-books from Uzbekistan until the effective provision of Uzbek language materials could begin in Kyrgyzstan [1], but to no avail. In Tajikistan, there were different problems. International organisations were also committed to support the sector of education, but the insufficiency of local skills to develop new teaching material compelled the donors to focus first on capacity-building and training. This delayed the production of new textbooks for non-state language schools [3].

Conclusion. What appears to be meaningful here is the way all actors - state authorities and parentsy-building and training. This delayed the production of new textbooks for non-state language schools [3].

Conclusion. What appears to be meaningful here is the way all actors - state authorities and parents on the one hand, and international donors on the other hand – continue to address the issue of minority education in ethnic terms. The former keep designing education in the Soviet mould, and the latter used the discourse on minority rights to justify their grants. Surprisingly, both approaches agreed on the solution: ethnic minorities should continue to be educated in their mother tongue, regardless of the changes in society. And statistics confirm how powerful these principles remain

Conclusion. What appears to be meaningful here is the way all actors - state authorities and parents on the one hand, and international donors on the other hand – continue to address the issue of minority education in ethnic terms. The former keep designing education in the Soviet mould, and the latter used the discourse on minority rights to justify their grants. Surprisingly, both approaches agreed on the solution: ethnic minorities should continue to be educated in their mother tongue, regardless of the changes in society. And statistics confirm how powerful these principles remain

References:

1. Foundation for Tolerance International, Case study on successful conflict resolution efforts – Andarak conflict cluster, unpublished paper, Bishkek, 2000
2. Fumagalli M., 'Ethnicity, state formation and foreign policy: Uzbekistan and "Uzbeks abroad"', *Central Asian Survey*, 26/1(2007), 105–22
3. 'Framing ethnic minority mobilisation in Central Asia: the Cases of Uzbeks in Kyrgyzstan and Tajikistan', *Europe-Asia Studies*, 59/4 (2007), 577–86
4. Gorenburg D.P., *Minority ethnic mobilization in the Russian Federation* (Cambridge University Press, 2003)
5. Hirsch F., *Toward an empire of nations: border-making and the formation of Soviet national identities*, *Russian Review*, 59/2 (2000), 201–226
6. International Crisis Group, *Tajikistan: an uncertain peace* (ICG: Osh/Brussels, 2001), Asia Report 30 [www.icg.org]
7. Khamidova D., *Uncertain status: challenges and opportunities facing Kyrgyzstani Uzbeks in the educational sphere*, unpublished Master's dissertation, OSCE Academy in Bishkek, June 2005
8. Kohn H., *Nationalism in the Soviet Union* (London: George Routledge & Sons Ltd, 1933)
9. *Kyrgyzstan, Naselenie Kyrgyzstana. Itogi pervoi natsional'noi perepisi naseleniia Kyrgyzstkoii respubliki 1999 g. v tablitsakh* [Population of Kyrgyzstan. Results of the first population census of the Kyrgyz republic of 1999 in tables]. Publication II/1 (Bishkek: Goskomstat, 2000)
10. Landau J.M., Kellner-Heinkele B., *Politics of language in the ex-Soviet Muslim states* (London: Hurst & co., 2001)
11. Laruelle M., *Central Asian labour migrants in Russia: the "diasporization" of the Central Asian states?* *China and Eurasia Forum Quarterly*, 5/3 (2007), 101-19. A.Mamaraimov, "Uzbekskaya obshchestvennost' Kirgizii pytaetsya samostoyatel'no reshit' problem shkol'nogo obrazovaniya [The Uzbek civil society of Kyrgyzstan endeavours to solve on its own the problem of school education]", Ferghana.ru information agency, *Central Asia news*, 16 March 2007 [www.ferghananews.com/article.php?id=498]
12. Mertaugh M., 'Education in Central Asia, with particular reference to the Kyrgyz Republic' in S.P. Heyneman, A.J. De Young (eds.), *The challenges of education in Central Asia* (Greenwich: Information Age Publishing, 2004)
13. Reeskens T., Hooghe M., 'Beyond the civic-ethnic dichotomy: investigating the structure of citizenship across thirty-three countries'. *Nations and Nationalism*, 16/4 (2010), 579–597
14. Roy O., *The new Central Asia: the creation of nations* (London: I.B. Tauris, 2000).
15. Sen, *Identity and violence: the illusion of destiny* (New York: W.W. Norton, 2006)

16. Snow D.A., Rochford E.B., Worden S., Benford R., 'Frame alignment processes, micromobilization and movement participation', *American Sociological Review*, 51 (1986), 464–81
17. Suny R., 'State, civil society, and ethnic cultural consolidation in the USSR – Roots of the national question' in G.W. Lapidus, V. Zaslavsky (eds.), *From Union to Commonwealth: Nationalism and separatism in the Soviet republics* (Cambridge University Press, 1992)
18. UNESCO, 'Uzbekistan', *The EFA 2000 Assessment Report* (Paris, 2000)
19. UNHCHR, *State party report to the UN Committee on the elimination of racial discrimination, CERD/C/UZB/CO/5/Add.1*, Geneva, 21 June 2006 [www.unhchr.ch]
20. USSR, *Itogi vsesoiuznoi perepisi naselenia 1989 g* [Results of the 1989 Soviet population census] (Moskva: Goskomstat: 1991–3), electronic version
21. 'Obuchenie v uchebnykh zavedenii akhnai azy kakh narodov SSSR', *Vestnik statistiki*, 12 (Moskva: Finansyi statistika, 1991), 47–55
22. Uzbekistan, *Development of education system in Uzbekistan. 2000–2004* (Tashkent: Goskomstat, 2005).

МЕМЛЕКЕТТІК ЕМЕС ТІЛ МЕКТЕПТЕРІНДЕГІ МЕКТЕП ҚОРЫ. МЕМЛЕКЕТТІК БАҚЫЛАУҒА АРНАЛҒАН ЛИБЕРАЛДЫ ТӘЖІРИБЕ

Феррандо Оливье

*Саяси зерттеулер институты
(Париж, Франция)*

Аңдатпа

Орталық Азия білім беру жүйесін кеңестік дәуірден мұраға қалдырды, онда азаматтарға ана тілінде оқуға құқығы берілді. КСРО ыдырағаннан кейін Қырғызстан мен Тәжікстан бес және алты тілде күрделі және қымбат білім беру жүйесін басқаруға мәжбүр болды. Қаржылық ресурстардың жетіспеушілігі жаңа тәуелсіз органдарды басымдықтарды белгілеуге мәжбүрледі және көбінесе балалар оқитын мемлекеттік тіл мектептеріне бағытталды. 90-шы жылдары билік мемлекеттік емес тілдік білім беру саласындағы қаржылық және материалдық қажеттіліктерге де жауап бере алмады. Мектептер баламалы шешімдерді ең либералды түрде жасауға уәкілетті. Ата-аналардың ай сайынғы ақшалай жарналарынан тұратын Кеңес кезіндегі мұра мектептің негізін қалаушы мектептің тілді қазшылықтарға арналған өмірсүру стратегиясының басты құралы болды. Бұл мақалада мектептің 90-жылдардың ортасынан бастап 2000-ші жылдардың ортасынан Қырғызстан мен Тәжікстанға өтетін өтпелі кезеңдегі рөлі қарастырылады. Мәтінде мектеп директорлары мен ата-аналар мектеп қорының ауқымын кеңейте отырып, мектептегі білім сапасының нашарлауына жолбермейтінін көрсетеді. Мақала сондай-ақ осындай орталықсыздандырылған механизмнің шекараларын және ұлттық билік органдары мектепті бақылауды қалай қалпына келтіруді сұрайды. Мақала алғаш рет «Қазақстан Республикасындағы халықаралық білім беру жобаларын іске асырудағы тарихты көп қырлы зерттеу, проблемалар мен перспективалар» жобасының аясында өткізілген «Халықаралық білім беру жобаларының философиялық және саяси аспектілері» атты халықаралық ғылыми іс-шаралардың бірінші циклынан алынған материалдар жинағында жарық көрді.

Түйінді сөздер: Орта Азия, мемлекеттік емес тілдік білім, посткеңестік кезеңдегі білім беру тәжірибесі, этникалық азшылықтар, тілдік азшылықтар

ШКОЛЬНЫЙ ФОНД В НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ЯЗЫКОВЫХ ШКОЛАХ. ЛИБЕРАЛЬНАЯ ПРАКТИКА ПОД КОНТРОЛЕМ ГОСУДАРСТВА

Феррандо Оливье

*Институт политических исследований
(Париж, Франция)*

Аннотация

Центральная Азия унаследовала свою систему образования от советского прошлого, где гражданам было предоставлено право на обучение на родном языке. После распада СССР Кыргызстан и Таджикистан вынуждены сами управлять сложной и дорогостоящей системой образования, соответственно, на пяти и шести языках. Нехватка финансовых средств вынудила новые независимые

власти установить приоритеты и сосредоточить внимание главным образом на государственных языковых школах, в которых учится большинство детей. В 90-е годы власти не смогли справиться как с финансовыми, так и с материально-техническими потребностями в области негосударственного языкового образования. Школы были уполномочены принимать альтернативные решения самым либеральным образом. Так называемый Школьный фонд, наследие советского периода, состоящее из ежемесячных денежных взносов родителей, стал ключевым инструментом стратегии выживания школ для языковых меньшинств. Данная статья рассматривает роль, которую Школьный фонд сыграл в переходный период с середины 90-х до середины 2000-ых годов в Кыргызстане и Таджикистане. Текст демонстрирует, как директора школ и родители препятствуют ухудшению качества школьного образования путем расширения сферы школьного фонда. Также статья ставит под сомнение границы такого децентрализованного механизма и то, как национальные власти в конечном итоге восстанавливают контроль над школами. Статья была впервые опубликована в сборнике материалов первого цикла международных научных мероприятий «Философско-политические аспекты международных образовательных проектов», прошедших в рамках проекта «Многоаспектное исследование истории, проблем и перспектив внедрения международных образовательных проектов в Республике Казахстан», 2018 г.

Ключевые слова: Центральная Азия, негосударственное языковое образование, практика образования постсоветского периода, этнические меньшинства, языковые меньшинства

Поступила в редакцию 17.10.2018

МРНТИ 159.9.072.42

А.А. ГУМБАТОВА

*Институт образования Азербайджанской Республики
(Баку, Азербайджан)*

О РАЗВИТИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы развития интеллектуального потенциала младших школьников и эффективного осуществления их учебной деятельности. Целью исследования является изучение психологических и педагогических особенностей и идентификации интеллектуального потенциала, развития его видов. А также вопросы развития учеников, решение их психолого-педагогических проблем в учебной среде и педагогической деятельности. Исследуются факторы, влияющие на развитие интеллектуального потенциала в статье, раскрываются особенности, которые учителю нужно знать и учитывать при учебном процессе. В статье рассматриваются причины различий умственных способностей детей и проблемы раскрытия признаков интеллекта в детском возрасте. Обосновывается ценность сенситивного периода для развития интеллектуального потенциала детей. Интеллект рассматривается как правильная адаптация к окружающей среде, сочетание умственных способностей, творческого потенциала и мотивации личности.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал, младший школьник, учитель, обучение, интеллектуальное развитие, способность.

Постановка проблемы. В настоящее время в процессе обучения уделяется большое внимание не механической передаче определенных знаний школьникам, а их интеллектуальному развитию. Младший школьный возраст, который считается периодом интен-

сивного интеллектуального развития школьников, является очень чувствительным, неопределенным и сложным периодом их физического, физиологического и психического развития. Таким образом, в этот период по

отношению к учительской деятельности предъявляются очень высокие требования по правильной организации учебного процесса в психологическом контексте. С этой точки зрения предмет исследования является очень актуальным.

В соответствии с содержанием проблемы **цель нашего исследования** заключается в изучение психологических и педагогических особенностей идентификации интеллектуального потенциала, развития его видов, а также вопросы развития учеников и решение психолого-педагогических проблем учебной среды и педагогической деятельности в данном контексте.

По этим вопросам был проведен анализ последних исследований и публикаций А.С. Байрамова, А.А. Ализаде, Б.Г. Аалиева, С.С. Сейдова, К.А. Алиева, Е.Б. Бейлерова на тему интеллектуального развития школьников.

Анализ последних исследований и публикаций. В современной философии образования предполагается, что высококвалифицированные учителя должны своевременно выявлять и направлять творческий потенциал своих учеников. Учитель должен использовать все методы и инструменты для повышения самостоятельности учащихся в процессе обучения, развития интеллектуальных процессов, умственных качеств и добиться высокого уровня познавательных способностей и создания и создавать условия для их творческой деятельности. Одна из ошибок, допущенных в школьной практике, заключается в том, что учителя не учитывают стиль мышления учащихся. В зависимости от типа нервной системы, часть школьников проявляют гибкость, а часть вялость в процессе учебной деятельности. Но эти свойства не характеризуют однозначно качество интеллекта учащегося. Даже с психологической точки зрения наблюдаемые проблемы учеников недостаточно, для того чтобы проанализировать его способ мышление с точки зрения качества. Учитель должен обратить особое внимание на то, как ученик старается решать проблему. Учителя должны индивидуально подходить к ученикам и создать благоприятные условия для каждого для их самостоятельной творческой деятельности на уроках. Таким образом, можно получить необходимую информацию об истинных интеллектуальных качествах учеников и

их способов развития. Учитель может планировать и обеспечивать эффективное развитие их интеллектуального потенциала, ссылаясь на эти данные. Хотя некоторые исследования были проведены для развития интеллектуального потенциала младших учеников на уроках, систематическое исследование проблемы в процессе интерактивного обучения отсутствует. качество интеллекта учащегося. Даже с психологической точки зрения наблюдаемые проблемы учеников недостаточно, для того чтобы проанализировать его способ мышление с точки зрения качества. Учитель должен обратить особое внимание на то, как ученик старается решать проблему. Учителя должны индивидуально подходить к ученикам и создать благоприятные условия для каждого для их самостоятельной творческой деятельности на уроках. Таким образом, можно получить необходимую информацию об истинных интеллектуальных качествах учеников и их способов развития. Учитель может планировать и обеспечивать эффективное развитие их интеллектуального потенциала, ссылаясь на эти данные. Хотя некоторые исследования были проведены для развития интеллектуального потенциала младших учеников на уроках, систематическое исследование проблемы в процессе интерактивного обучения отсутствует.

Профессор А.А. Ализаде отмечает, что в современных концепциях образования выявление и развитие детского творческого потенциала является одной из важнейших психолого-педагогических проблем современного образования. Эксперименты М.Р. Битяновой [10] показывают, что развитие ученика достигается посредством целенаправленной и совместной работы высокообразованного педагога и психолога. В этом аспекте в трудах К.Тейлор, В.Айзенк, Г.Майер, К.Гилфорд, Т.Рибо, П.Торренс, Э.Блелер, Дж.Пиаже отмечается, что фактор учителя является ведущим фактором в развитии умений учащихся. Эти же аспекты затрагиваются в исследованиях С.Кон, В.Кессель, Г.Форверк, К.Рензулли, К.Текекс, А. Бин и др.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. В результате анализа психолого-педагогических исследований [1-9] было установлено, что нет однозначной ста-

тистически значимой связи между успеваемостью школьников с их творческим потенциалом и более высоким уровнем развития интеллектуального потенциала. В этом смысле Джон Кун тоже отмечает, что поскольку школьное обучение строго придерживается определенных программ, во многих случаях творчество учеников более ярко проявляется во время внеучебных мероприятиях.

Развитие интеллектуального потенциала младших учеников зависит от стратегий обучения, используемых учителем в развивающей учебной среде. Формирование активной жизненной позиции у школьников зависит от последовательности деятельности учителя в классе, и правильной организации класса. Исследования показали, что наиболее эффективным методом проведения занятий был метод демократического влияния на учебную деятельность учеников. На протяжении всего исследования ученики проявляли высокий интерес и инициативу, высокое качество работы, чувство гордости за успешные результаты, дружеские отношения к друг-другу и т.д. Исследование так же продемонстрировало точность результатов исследований К.Левина. Все это показывает, что академический успех детей и их интересы к учебной деятельности в значительной степени зависят не от трудностей школьной жизни, а от взаимоотношений учителя с детьми, а также с родителями.

Когнитивная активность младших школьников, развитие их логики, суждения, самостоятельности, воображения и мышления зависят от систематической и поэтапной реализации специальных заданий и методов развития.

Для интеллектуального развития школьников важное значение имеет применение инноваций в учебной деятельности. Другими словами, особым условием творческого развития школьников заключается в том, чтобы каждый урок был интереснее другого, каждая задача была оригинальная и интересная. Во всех случаях учитель должен отмечать репутацию ученика, поощрять его инновации, нестандартные подходы и решения задач. Это часто поднимает их учебную мотивацию. Однако, так же нужно дать краткое описание прогресса как результат мониторинга развития и стимулировать учебную

деятельность. Учитель может делать соответствующие заметки в блокнотах или папках, специально предназначенных для формирования позитивной и устойчивой мотивации. Эти книги могут включать отзывы учащихся, результаты наблюдения, предположения, предложения, прогнозы и изображения различных материалов. Независимо от содержания и значимости идей, к ним следует относиться с уважением, а примечания должны быть искренними. Такие книги могут быть скомпилированы для каждого ученика класса. Учитель может периодически поддерживать творчество студентов, создавая мозговой штурм, дискуссию вокруг интересных идей, развить их воображения.

Следует иметь в виду, что низкие отметки по разным предметам оказывают серьезное-негативное влияние на учебную мотивацию учеников и интерес к обучению ослабляется. Это большая ответственность для учителей и психологов из-за будущего развития учеников. «Плохие» отметки в большинстве случаев, серьезно влияют на будущую жизнь ученика. Во время обучения личность учителя считается одним из важных факторов в вопросе формирования объективных и адекватных навыков и самооценки учеников. Учитель может применить интересные методы и в процессе оценивания. Например, учитель проверяет работу ученика, показывает ошибки, исправляет их и возвращает задание учащемуся без установления отметки. Ученик анализирует ошибки, которые он сделал, и оценивает свою работу на основе заранее определенных критериев. В следующий раз учитель упоминает места, в которых ученик ошибся, но не исправляет их и возвращает работу ученику. Ученик находит и исправляет ошибки, координирует свои идеи с учителем и ставит отметку на своей работе.

Одним из факторов, влияющих на интеллектуальное развитие ученика, является способность развиваться в процессе действий. Установлено, что психологические условия развития способностей, разработанные в процессе обучения, должны создаваться систематически и целенаправленно. Одним из факторов, влияющих на развитие способностей является умение выражать себя с положительными эмоциями.

Айзенк принимал роль среды в формиро-

ровании интеллектуального потенциала, но главным фактором в этом вопросе он считал генетический аспект. Он так определил факторы, влияющие на формирование интеллекта:

– *пассивное воздействие* – члены семьи имеют общую наследственность и общую окружающую среду и этим влияют на формирование интеллекта;

– *реактивный эффект* – реакция окружающей среды на проявление врожденных характеристик, которая может привести к формированию индивидуальных личностных качеств;

– *активный эффект* – человек, который ищет среду, которая более подходит для его собственной личности или даже создает ее.

Возможности взаимодействия периферийных систем, например, непосредственного контакта между человеком и окружающей средой, развиваются в этом процессе взаимодействия. Под влиянием парциальных способностей развиваются общие способности. Таким образом, когда способности являются кумулятивными; тесно связанные с общим интеллектом; Когда способности являются чисто человеческими (например, вербальными), роль генотипа в его развитии больше, чем окружающая среда. Итак, интеллектуальное развитие и критерии влияющие на это развитие можно формировать следующим образом:

– *критерии* – операции мышления (индикаторы – идентификация логических отношений, классификация по классификации и классификации);

– *критерии* – общий интеллектуальный уровень (индикаторы – способность адаптироваться к окружающей среде, способность комплектовать детали и т. д.);

– идентификация отношений (*индикаторы* – обнаружение отношений и совместимость и т.д.);

В педагогической деятельности учителя должны использовать следующие факторы, которые раскрывают творческие способности учеников, и стимулируют развитие их способностей:

1. Понимание цели действия.

2. Создание соответствующих условий для действий.

3. Формирование действий посредством обучения.

4. Обеспечение незащищенности в деятельности и т. д.

Уместнее развивать творческие способности студентов на следующих этапах процесса обучения:

Первый этап – создание соответствующих условий для раскрытия творческих способностей. Эта обратная связь требует создания проблемной ситуации для логических суждений, дебатов, анализов и резюме.

Второй этап – определение сущности творческих способностей. Определение умственной и физической, трудоемкой, предметной или предметной области. Этот этап имеет психологический диагностический характер.

Третий этап – развитие творческих способностей.

На III этапе уместно выполнять задачи по такой модели: логические исследования, самостоятельная работа, творческая деятельность.

Условия обучения, должны обеспечить, чтобы ученики понимали цели обучения и образования, установленные в определенный момент времени, гарантировали, что каждый ученик может достичь своих максимальных возможностей в развитии в своем собственном темпе на данном этапе. Учащиеся должны обладать определенным объемом знаний, чтобы воспользоваться этой возможностью. На этом этапе учитель должен помнить следующее при отслеживании, развитии и поддержке интеллектуального потенциала ученика:

1. Интерес к интеллектуальной деятельности;

2. Уровень знаний, который не соответствует возрасту;

3. Способность исследовать причинно-следственные связи;

4. Попытки изучить новые факты, которые до сих пор неизвестны;

5. Наличие различных интересов, необходимость в различной информации;

6. Иметь понятные, всеобъемлющие и обширные знания;

7. Сильная память;

8. Богатый и мощный творческий, открытый, интерес к играм, требующим концентрации и сложных правил;

9. Умение играть и работать самостоятельно;

10. Способность изучать язык и богатый словарный запас;

11. Терпение и упрямство при рассмотрении вида деятельности;

12. В дополнение к активизации учебного процесса – в соревнованиях, соревнованиях, олимпиадах и ассоциациях, школьных обществах, переполненных и «что? Где? когда?» «игры»;

13. Изучение различных книг (включая атласы, словари, энциклопедии);

14. Научный подход к достижениям в области науки и техники;

15. Сосредоточение внимания на формировании и развитии мировоззрения, включая готовность выполнять задачи государственных дел и коллектива в школе;

16. Сбор и классификация их в любой области;

17. Развитие чувства юмора, умение понимать юмористические образы, способность мультяшно;

18. Возможность видеть долгосрочную и требовательную работу, высокую и производительную трудоспособность и так далее.

Развитие творческих способностей учащихся всегда должно находиться в центре внимания. Обучение – это уникальный процесс, который подготавливает детей к будущему, развивает знания и ценности, которые человечество получает, чтобы удовлетворить их, преуспеть и преуспеть в достижении их успешного будущего. Различные подходы были отличны от уровня развития, потребностей и потребностей обществ, и были приняты различные подходы ко всему процессу и его индивидуальным принципам, и в настоящее время формируются новые подходы. Однако принцип адаптации этого процесса к возрастным уровням раз-

вые подходы. Однако принцип адаптации этого процесса к возрастным уровням развития неизменно оставался неизменным. С этой точки зрения, этот фактор следует также учитывать при развитии интеллектуального потенциала студентов в аспекте современных достижений психологии и педагогики.

Выводы и предложения. Важно создать творческую среду обучения и в классе. Целеустремленно и широко использовать интерактивные методы обучения с вовлечением учащихся в планирование учебной деятельности и, насколько это возможно, их интересам и потребностям. Применять разные технологии процессе разработки всестороннего и гармоничного развития интеллектуального потенциала учащихся в области критического мышления между учениками существуют серьезные различия.

Мотивация имеет решающее значение для развития творческого потенциала и его успешной реализации. Мотивация – это психологическое проявление активности. Это не только студент, который находится в процессе психолого-педагогического процесса, но и то, как он относится к тому, что он делает. В процессе обучения считается целесообразным различать мотивы содержащихся в учебных мероприятиях, и мотивы косвенно связанные с результатами деятельности. Учитель создает мотивацию, используя задания в области развития в процессе обучения в соответствии с индивидуальными особенностями, потребностями и интересами учеников. Следует усилить систематическое использование учителем заданий и назначений в области развития интеллектуального потенциала младших школьников. Во время обучения учителя должны стимулировать интересы учеников формировать чувство самоуважения и критическое мышление. Задачи развития интеллектуального потенциала должны соответствовать возрасту и менталитету учащихся, их интересам и потребностям.

Список использованных источников:

1. Алиев Б.Х., Алиева К.Р., Джаббаров Р.В. Педагогическая психология. – Баку, 2012.
2. Алиев Б.Г. Новый тип подготовки учителей. Международные научные конференции. Тезисы. – Баку, 2007.
3. Ализаде А.А. Об интеллектуальной структурной модели //Азербайджанская школа. – 1997. – №6.

4. Ализаде А.А. Психологические проблемы современной азербайджанской школы. – Баку: Педагогика, 2004. – С.432.
5. Ализаде А.А. Новое педагогическое мышление. – Баку: Адилоглу, 2001. – С.161.
6. Азарова Л.Н. Как развивать творческую индивидуальность младших школьников //Журнал практического психолога. – 1998. – №4. – с.83-88.
7. Бегляров Э.Б. Выявление и развитие одаренности у детей. – Баку: Техсил, 2008. – С. 224 .
8. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. – Ростов-на-Дону: РГУ, 1983. – С.172.
9. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: Педагогика, 1996. – 480 с.
10. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. – М.: Педагогика, 1986. – С.240.
11. Мехрабов А.О., Байялов Е.Б. Развитие студенческого интеллекта. – Баку: Адилоглу, 2006. – 208 с.
12. Сеидов С.И. Феноменология творчества (творчество, парадоксы, личность, культура). – Баку: Чашыоглу, 2009. – С.304.
13. Закон об образовании Азербайджанской Республики. – Баку 2009.

References:

1. Aliev B.H., Alieva K.R., Dzhabbarov R.V. Pedagogicheskaya psihologiya. – Baku, 2012.
2. Aliev B.G. Novyi tip podgotovki uchitelej. Mezhdunarodnye nauchnye konferencii. Tezisy. – Baku, 2007.
3. Alizade A.A. Ob intellektual'noj strukturnoj modeli //Azerbajdzhanskaya shkola. – 1997. – № 6.
4. Alizade A.A. Psihologicheskie problemy sovremennoj azerbajdzhanskoj shkoly. – Baku: Pedagogika, 2004. – 432 s.
5. Alizade A.A. Novee pedagogicheskoe myshlenie. – Baku: Adiloglu, 2001. – 161 s.
6. Azarova L.N. Kak razvivat' tvorcheskuyu individual'nost' mladshih shkol'nikov //Zhurnal prakticheskogo psihologa. – 1998. – №4. – s.83-88.
7. Beglyarov E'.B. Vyyavlenie i razvitie odarennosti u detej. – Baku: Tehsil, 2008. – 224.
8. Bogoyavlenskaya D.B. Intellektual'naya aktivnost' kak problema tvorchestva. – Rostov-na-Donu: RGU, 1983. –172 s.
9. Vygotskii L.S. Pedagogicheskaya psihologiya. – M.: Pedagogika, 1996. – 480 s.
10. Davydov V. Problemy razvivayushchego obucheniya. – M.: Pedagogika, 1986. – 240 s.
11. Mehrabov A.O., Bajyalov E.B. Razvitie studencheskogo intellekta. – Baku: Adiloglu, 2006. – 208 s.
12. Seidov S.I. Fenomenologiya tvorchestva (tvorchestvo, paradoksy, lichnost', kul'tura). – Baku: Chashyoglu, 2009. – 304 s.
13. Zakon ob obrazovanii Azerbajdzhanskoj Respubliki – Baku, 2009.

КІШІ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ПОТЕНЦИАЛДЫ ДАМУЫ ТУРАЛЫ

А.А. Гумбатова

*Әзербайджан білім институты
(Баку, Әзербайджан)*

Аңдатпа

Бұл мақалада кіші мектеп оқушыларының интеллектуалдық әлеуетін дамыту және олардың оқу іс-әрекеттерінің тиімді жүзеге асырылуы талқыланады. Зерттеудің мақсаты психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін, зияткерлік әлеуетті анықтау, оның түрлерін дамыту болып табылады. Оқушыларды дамыту, олардың білім беру ортасында және педагогикалық қызметтегі психологиялық-педагогикалық мәселелерін шешу. Зияткерлік потенциалды дамытуға әсер ететін факторлар зерттелуде, мақалада мұғалім білім беру процесінде білу және ескеру қажет ерекшеліктерін көрсетеді. Мақалада балалардың ойлау мүмкіндіктері мен балалық шақтағы ақыл-ойдың белгілерін ашу мәселелері талқыланады. Балалардың зияткерлік әлеуетін дамыту үшін сезімтал кезеңнің мәнін негізделеді. Зият қоршаған ортаға бейімделу, ақыл-ой қабілеттерін, шығармашылық қабілеті мен жеке басын ынталандыру ретінде қарастырылады.

Түйінді сөздер: зияткерлік потенциал, кіші мектеп оқушы, мұғалім, оқыту, зияткерлік даму, қабілет.

THE DEVELOPMENT OF THE INTELLECTUAL POTENTIAL OF PRIMARY SCHOOLERS

A.Humbatova

*Institute of Education of the Republic of Azerbaijan
(Baku, Azerbaijan)*

Abstract

This article discusses the development of the intellectual potential of primary schoolers and the effective implementation of their learning activities. The aim of the research is to study the psychological characteristics of the identification of intellectual potential, the development of its types, the development of students and the psychological and pedagogical problems of the educational environment and educational activities. The factors affecting the development of intellectual potential are investigated and the features that the teacher needs to take into account during the learning process are revealed.

The article discusses the causes of differences in children's mental abilities and the problems of disclosing signs of intelligence in childhood. The value of the sensitive period for the development of the intellectual potential of children is substantiated. Intellect is considered to be the right adaptability to the environment, a combination of mental abilities, creativity and personality motivation.

Keyword: intellectual potential, primary schoolers, teacher, learning, intellectual development, ability

Поступила в редакцию 22.10.2018

МРНТИ 14.35.09

Г.З. БЕГЕМБЕТОВА¹, А.Ә. ЖҮДЕБАЕВ²

*¹⁻²Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерватория
(Алматы, Қазақстан)*

ВОКАЛДЫҚ ОРЫНДАУДАҒЫ ИНТОНАЦИЯ МӘСЕЛЕСІ (ОПЕРА ЖАНРЫНЫҢ МЫСАЛЫНДА)

Андатпа

Мақалада вокалды орындау кезінде, атап айтқанда, опера жанрының жағдайында ариозды және речитативті интонация мәселелеріне арналған, қазақ опера әдебиетінің үлгісіндегі мысалдарымен талданады. Мәселені зерттеу музыкалық театр саласындағы ұлттық орындаушылық ерекшеліктерін сапалы жаңаша зерделеуді жүзеге асыру үшін қолда бар ақпаратты жүйелеу және жинақтау қажеттілігімен анықталады. Бұл жұмыста қазақ опера әдебиетінен мысалдар келтірілген сонымен бірге ұлттық ән мәдениетіне деген байланыс пен тәуелділік байқалады. Мақаланың жекелеген ережелерін вокалистердің теориялық және практикалық дайындығы процесінде қолдануға болады.

Түйінді сөздер: вокал, вокалды орындау, опера жанры, ариозды интонация, речитативті интонация, қазақ операсы, музыкалық театр, ақпаратты жүйелеу.

Кіріспе. Ұлттық операның әдебиеттік-драмалық тұжырымдамасы музыкалық құралдармен қайта жасау мақсатын көздейтін музыкалық-сахналық жанр ретінде қалыптасу және даму мәселелерін зерделеу үдерісінде зерттеушілердің негізгі назары туындының интонациялық-әуендік жағына шоғырланды. Бұл аспектіде сөзбеше және музыкалық мәтіндердің, интонациялау үдерісіне әсер ететін сөздік және музыкалық

интонациялардың өзінің арақатынасын қарастыру қажет. Ресейлік ғалымдар – В.А. Васина-Гроссман, М.Сабинина, Е.Ручьевская, М.Тараканов, М.Арановскийдің әдіснамасының құрауыш бөлігі сөз бен музыканың түрлі масштабтық деңгейлердегі өзара әрекеттесу механизмін айқындайтын вокалдық «сөзді» функционалдық-технологиялық талдау болғаны кездейсоқ емес. Олардың еңбектерінде ариялық және речи-

тативтік нысандардың композициялық, әуендік-ритмикалық саптылық ұстанымдары секілді вокалды-сахналық құралдардың тарихи типологиялары, олардың көркемдік маңызы анықталады. Қазақстандық музыка-тануға келетін болсақ, онда мұндай зерттеулерде вокалдық музыканың «вокалдық» және «сөзбеше» интонациясы, «ария» мен «речитатив» секілді және басқа түбегейлі маңызды элементтерінің тұтас бір қатары туралы ұғымдардың бытыраңқылығы сақталып қала беруде. Бұл ұғымдардың шекаралары қандай, «вокалдық көрнекілеу құралдары» негізгі санатына қатысты олардың ішкі сатылық бағыныштығын не белгілейді – мұндай сұрақтарға жауаптар көбінесе долбарлы сипатқа ие. Ресей энциклопедиялық басылымдарда «әуезділік», «декламациялық» және «колотуралық» мәнерлерге жіктелу жалғасып келе жатқандығын, мұның әуезді емес ұғымының орын алуы туралы жорамалдауға, ал жеке алынған техникалық тәсілді мәнердің шешуші нышаны деп қабылдауға мәжбүрлейтінін айтса жеткілікті.

Осы іспетті көптеген куәліктер бір жағынан, вокалдық музыкаға қатысты қалыптасқан ұғымдық-терминологиялық аппаратты мұқият қайта қарауға, ал екінші жағынан – қазақтың опера мектебінің тиісті құбылыстарын бағалау мен оларды жүйелендіруде қанағаттанарлық критерийлер іздеуге итермелейді.

Негізгі бөлім. «Интонациялау» термині бүгінгі ғылыми қолданыста едәуір кең таралуға ие болды. Оны вокалдық және аспаптық музыканы талдау кезінде, орындаушылық қызметті бағалауда, дыбыстық музыкалық және сөйлеу процесінің жекелеген қасиеттерін белгілеуде пайдаланады. Алайда, кеңінен қолданылуына қарамастан, «музыкалық интонациялау» ұғымы, біздің ойымызша, қандай да бір жүйеден тыс сақталуын жалғастыруда.

Б.Асафьев өз жұмыстарының бірқатарында сөзбеше және музыкалық интонациялауда тек салыстырмалы дербестікті ғана емес, сонымен қатар олардың дыбыстың негізінің таза физикалық жаратылысты ортақтығын көреді. Яғни, ноталық мәтін, бүкіл жазбаша дәстүр секілді, интонациялаудың шын мәніндегі барысын тек қана жалпы нышандарда көрсететін шартты схема ғана болып шығады. Ол тек

дыбыс шығару процесінде толық дәрежеде іске асырылады. Музыкаға қатысты, интонациялау түйсіну заңдарына сәйкес, музыкалық қызметтің нақты түрінің (вокалдық немесе аспаптық) спецификалық құралдарымен ұйымдастырылатын процессуалдық қалыптасатын дыбыстық ағын [1].

«Интонациялау» терминімен адамның санасының әр түрлі жақтары, интеллекттің бейнелік-мағыналық қызметі байланысты. Көрермендік (ишара, мимика), дабыстала-тын (сөзбеше, музыкалық) секілді интонациялау нысандары, сондай-ақ бейнелеу және сәулет өнерінің бірақатар нысандары кеңінен белгілі және көп қолданылады.

Бейнелік мағынаны дыбыстарда туғызу процесі болып табылатын музыкалық интонациялау музыкалық туындының «сыртқы болмысының» барлық дерлік аспектілерін – оның шығарылуын, орындалуын, қабылдануын қамтиды. Туындының өзінде музыкалық интонациялаудың әсері мәтіннің барлық элементтеріне таралады. Музыкалық интонациялауды зерделеу, теориялық және практикалық-талдампаздық жоспарларда оның типологиясын құру өте өзекті міндеттер болып табылады және перспективада оларды әр түрлі жанрлардың, мәнерлердің, бағыттардың кез келген музыкалық материалына проекциялауға болады.

Мәселен, мысал үшін, ұлттық операның әдебиеттік-драмалық концепцияны музыкалық құралдармен қайта жасау мақсатын көздейтін музыкалық-сахналық жанр ретінде қалыптасу және даму проблемаларын зерделеу процесінде зерттеушілер әдетте операны бүгінгі қазақ мәдениеті мен қазақ музыкасы тарихының контекстінде қарастырады. Олар ариялық және речитативтік нысандардың композициялық, әуендік-ритмикалық саптылық принциптері секілді вокалды-сахналық құралдардың кейбір тарихи типологияларын, олардың көркемдік маңызын белгілейді. Опера туындыларын орындаушылық және интерпретациясы мәселелеріне қатысты жекелеген зерттеулер бар [2, 3]. Алайда, қазақстандық музыка білімінің осы іспетті ғылыми жұмыстарында вокалдық музыканың «әуезділік» және «сөзбеше» интонация, «ария» мен «речитатив» секілді және басқа принциптік маңызды элементтерінің тұтас

бір қатары туралы түсініктердің бытыраңқылығы сақталуда. Бұл ұғымдардың шекараларын, олардың «вокалдық көрнекілеу құралдары» санатына қатынасын анықтау, яғни, әр түрлі масштабтық деңгейлерде сөз бен музыканың өзара қатынастарының механизмін айқындайтын вокалдық «сөздің» функционалдық-технологиялық талдауын жасау қажет. Себебі, композициялық, стилистикалық, драматургиялық және ұлттық ерекшеліктермен түйісетін вокалдық кенептің синтезі мен сөзі жүйесінің ортақтығына қарамастан, вокалдық және декламациялық-сөзбеше көрнекілеу құралдары мүлдем бөлек *интонациялау* техникасымен өзгешеленеді.

Вокалдық интонациялау музыкалық интонациялаудың негізгі нысандарының бірі болып табылады және уақыт, мақам, саптылық заңдары бойынша өрістейтін биік қатынастардың қатаң дифференцияланған жүйесіне сүйенеді. Алайда, дыбыстық ағынның физикалық-акустикалық қасиеттерінің де маңызы аз емес. Егер еуропалық опералық ән айту дәстүріне биіктік, динамикалық өзгерістер көбірек тән болса, онда бірқатар ұлттық мәдениеттер үшін артикуляциялық мезеттердің белсенділігімен, тілдің фонетикалық ерекшеліктерімен, сөзбеше мәтіннің дыбысталу және айтылу сипатымен байланысты спектрлік өзгерістер ерекше мәнге ие. Қазақстандық композиторлардың заманауи шығармашылығы контекстінде қазақ дәстүрлі көркем мәдениетінің корреляциясы туралы С.Кузембайдың [4] идеясын жалғастырып, әр этносқа, дыбыс түзудің ішкі бірыңғай физикалық механизміне ие бола тұрып, дыбысты, оның құрылымын қалыптастыруға өзіндік тәсілдемесі тән деп айталамыз. Қазақта, «музыканың ...көне негізі, музыкалық-тілдік нысандардың фонизмін және дамуын белгілеген мызғымас іргетас – ерекше діни жүйенің және ғұрыптық практиканың қойнауында туындаған оның музыкалық дыбысы. Ұлттық талғамдар мен артықшылықтар жылы, биязы тембрлерге психологиялық бейімділікте орнықты; онда негізгі тонмен қатар обертондық ілеспе дыбыстар естілетін дыбыс асқақ музыкалық сұлулықтың бейнесімен ажырамас байланыста» [5, Б.11]. Музыкалық тілдің вербалдық тілге кіріптарлығын ашып көрсете отырып,

қазақ тілінде олардың дыбысын шығару дауыс қоюдың ерекше әдістемесін қажет ететін, ол, өз кезегінде, вокалдық интонациялау ерекшеліктерінен байқалатын *ә, ө, ұ, Ү, і* секілді дауысты дыбыстар қатары бар екенін айта кету керек.

Дербес бірліктер ретінде қалыптасқан және орын алған вокалдық интонациялау нысандарының барлығынан ариялық және речитативтік интонациялау бөлектенеді.

Ариялық интонациялаудың негізгі, көркемдік нышандарының қатарында әуендік тыныстың кеңдігімен, дыбыстың ерекше пластикалығымен байланысты саздылық бөлектенеді. Ариялық интонациялау, әдетте толық дыбыстық диапазонға сүйенеді, яғни, барлық учаскелер – төменгі, ортаңғы және жоғарғы – бірдей орын алады. Мұндай толық диапазонға өз кезегінде учаскелер бойынша біркелкі үлеспейтін динамикалық қасиеттердің жалпақ амплитудасы сәйкес. Мәселен, дыбыстың күші, дауыстың тембрі тек орындаушының дайындығына ғана емес, оның тесситурасына да байланысты. Ариялық интонациялаудың интервалдық құрамына келетін болсақ, ол басым дәрежеде жалпақ – квартадан бастап және одан жоғары интервалдарды қамтиды, олар болса, өз кезегінде, «*әуе*» кеңістігінің, байтақ қашықтықтың сезімін туғызады.

Ариялық интонациялаудың сапасын анықтағанда, сөз бен музыканың арақатынасына жүгіну қажет, өйткені атап айтқанда сөз сюжеттік өрбу желісін, кейіпкердің портреттік мінездемесін тізбектес іске асырудың құралына және, өте маңыздысы, туынды ұлттық өзіндік ерекшелігінің айрықша белгісіне айналады.

Вокалдық көрнекілеу жүйесінде опера жанрының бөлек бірлігі болып қалыптасқан речитативтік интонациялау да зор маңызға ие. Құрылымы жағынан речитатив бір бірімен өзара тығыз байланыстағы үш негізгі құрауыштан – сөзден, музыкадан және орындау тәсілінен тұрады. Речитатив нышандарының бірі анағұрлым ұсақ ұзақтылықтардың басымдығына алып келетін ритмикалық бөлшектілік болып табылады. Бұл речитативтің ритмикасымен мелодикасының тең арақатынастарда тұруына, яғни, әуеннің дыбысының мәтіннің дыбысына тең болуына байланысты, бұл кө-

бінесе «сөйлейтін» әуен ұғымымен ассоциацияланады, оның үстіне, сөздің табиғи интонациялары ретінде анағұрлым жалпақ интервалдарға қозғалыстармен толықтырылатын секундтық жүрістер басым.

Едәуір кең таралған жағдаятты В.Васина-Гроссман былай деп атап көрсетеді: «речитативтің әдеттегі ритмикалық түрі – фразаның соңында анағұрлым ұзаққа талпынатын қысқы дыбыстар қатары» [6, Б.133]. Мұндай түпкі дыбыстар дауыспен алдын-дағы фазаларда ең бәсең күшпен үлес-тірілетін бүкіл әуездік энергияны өз лдындағы фазаларда ең бәсең күшпен үлестірілетін бүкіл әуездік энергияны өз бойына шоғырландырады. Сондықтан, речитативте вокалдық дыбыстың спектрлік өзгерістері мүлдем жоғалмайды, тек қана *creshendo* принципі бойынша қайта бөлінуге түседі. Оған мысалдардың бірі ретінде Е.Рахмадиевтің «Алпамыс» операсының 1-ші көрінісіндегі Тайшық ханның партиясын алуға болады, онда кейіпкердің сөзінің эмоционалдық динамикасы синтаксистік және композициялық баяндау нысандарымен жиынтықта речитативтік интонациялаудың айқын нұсқасын құрайды. Бұл жағдайда, интонацияланатын сөздің мағынасы мен мәніне назар аудартуға арналған секілдікөрінетін речитатив, сайып келгенде, эмоционалдық жай-күйдің ауысуына алып келеді, психофизиологиялық және эстетикалық түйсіну механизмдеріне жүгінеді. Сөз реңктерінің көпшілігі интонациялардың ауысуынан көрініс табады, ал ритмикалық энергия бір мезгілде музыкалық және мәтіндік саптың қорытындысы болып табылатын фоникалық қасиеттерді көрсететін аяқтаушы, анағұрлым ұзақ дыбыстарға бет алады.

Речитативке қатысты күрделі мәселелердің бірі түрлі дәуірлердің, мәнерлер мен бағыттардың музыкасында сан алуан тәсілмен байқалатын сөзбеше және музыкалық интонацияның арақатынасы мәселесі болып табылады. Өз кезегінде, «қарқынды ырғақ» композицияның жанры, ою-өрнектің ерекшелігі, музыканың табиғатымен байланысты болды: *allegro* – «көңілді», ал *andante* – «тыныш» болып

есептелді. Ашу мен қуаныш сезімі әртүрлі махаббат көңіл-күйі баяу қарқынды талап етті [7, Б.236].

Биіктік және уақыттық факторлар әрдайым айқындаушы болып табыла бермейді және дыбыстың динамикасы мен күшіне, дыбыстың тембріне, орындаушының жеке мәнеріне, сондай-ақ ұлттық, тарихи және басқа алғышарттарға байланысты. Мәселен, көптеген қазақ композиторларының речитативтік саптарын мысалға алсақ, олар тек композитор өмір сүрген және шығармашылықпен айналысқан белгілі бір уақыт кезеңінің мақамдық-гармониялық жүйесімен тікелей байланысты және кіріптарлықты көрсетіп қана қоймай, сонымен қатар жалпы ұлттық-әншілік мәдениетке, атап айтқанда «терме», «желдірме», «толғау» немесе «сарын» секілді халық жанрларына тығыз байланысты байқатады.

Вокалдық интонациялау музыкалық интонациялаудың негізгі нысандарының бірі болып табылады. Ән шырқау музыкалық уақыт, мақам, саптылық заңдары бойынша орын алған биіктік қатынастарының қатаң дифференцияланған жүйесіне міндетті сүйенеді, бұл оны мағыналы дыбыстық процесс қылады. Алайда, ән айтуға көрнекілік және реттілік бере отырып, мелодика, ритмика, мақам, саптылық – бұл компоненттердің барлығы вокалдық дыбыстық ағынның физикалық-акустикалық қасиеттеріне тікелей байланыста тұрады. Бұлар – жиіліктік өзгерістер, спектрлік және динамикалық өзгерістер. Бұл параметрлердің бәрі өзара толықтыратын біртұтастықта болады. Мысалы, жиіліктік өзгерістер оңайырақ тұстарда динамикалық және спектрлік өзгерістер(дабыстық және тембрлік палитра) айтарлықтай күшейеді. Сөйтіп, дыбыстық толтырманың қанықтылығы кез келген ішкі комбинациялар жағдайында сақталады. Болмысы тек әуендік толтыруға сайымайтын интонацияны бағалау кезінде мұны есте сақтау ерекше маңызды. Әдістік фактор қандай да бір басқасына орын беріп, артқа ысырылатын жағдайлар сирек емес.

Зерттеулер опералық вокал өнерінің еуропалық дәстүріне атап айтқанда биіктік, дыбыстық өзгерістер көбірек басым болып

табылатынын, ал ұлттық мәдениеттердің бірқатары үшін артикуляциялық мезеттердің белсенділігімен, жекелеген дыбыстардың, шулардың, ысқырықтардың және т.т. фонациясымен байланысты спектрлік өзгерістер ерекше мәнге ие болатынын көрсетеді.

Сөзбеше дыбыстан бір ерекшелігі, вокалдық дыбыс құлақпен динамикалық тұрғыдан әлдеқайда орнықты және сондықтан, нервтік қозудың бұлшықет жиырылуының, артикуляциялық аппараттың жұмысының тап сол механикасынан туындаса да, анағұрлым созыңқы дыбысталу ұзақтығына ие ретінде бағаланады. Яғни, сөз сөйлеудегіден өзге міндеттерге жетуді қамтамасыз ететін ән айтудағы барлық ішкі процестердің арнайы дайындығы туралы болып отыр.

Түйсіну психологиясы бойынша эксперименталдық зерттеулерге сәйкес, сөйлеу мен ән айтудың дыбыстық ағынын біздің құлағымыз өзара байланысты және белгілі бір түрде шектелген бірліктердің тізбектестігі ретінде тіркейді. Айқындық заңы тіл жүйесінің біріншісінде де, екіншісінде де бұлжытпай сақталады. Ән айтуда ол мақамдық-функционалдық негізде музыкалық ұйымдастыру құралдары мен тәсілдерінің бүкіл жиынтығының көмегімен іске асырылады.

Сөйлеудің айқындығы бастапқыда әдетте, бір біріне уақыт бойынша тығыз жапсарлас дыбыстық сигналдарда қалыптастырылады. Алайда, тілдің фонетикалық сабының жүйелілігінен, грамматикалық және синтаксистік реттілігінен тыс дыбыстық сигналдар өз бетімен – тек акустикалық феномен. Оның нақты функциясы құрауыш компоненттердің барлығының немесе ең болмағанда олардың бір бөлігінің процессуалдық өзара байланысында ашылады. Басқаша айтқанда, «үнемі өзгеріп отыратын дыбыстардың сөздік ағыны тек құлақ оны фонемдермен буындарға бөлген кезде ғана ұсталуы, түйсінілуі және хабар ретінде ұғынылуы мүмкін» [8, Б.255]. Сөйлеудегі және ән айтудағы айқындық оларды бөлшектеудің ең кіші бірлігінің орын алуын жорамалдайды. Синтаксистік деңгейде оның шамасы сөзге немесе буынға тең. Фонематикалық деңгейде – тон, дыбысқа тең. Бірінші жағдайда да, екінші жағдайда да

да дыбыстық бірлік үш фазадан: шабуылдан – дыбыстың туындау мезетінен, өнімділігі жағынан біркелкі емес орталық учаскеден және қорытынды фаза – жалпы динамикалық бәсеңдеуден, тынудан қалыптасады. Алғашқы екі фазаны бағалағанда, Е.Назайкинский «сөйлеуде де, музыкада да айқындыққа, дискреттілікке екі тәсілмен: бірлікті алдындағы сөз ағынынан бөлектейтін бастапқы фазаның белсенділігімен және екінші фазаның бүкіл барысында оның салыстырмалы тұрақтылығымен, сапасының біртұтастығымен қол жетеді» деген тұжырымға келеді. Және «музыкада тонның стационарлық бөлігі де (орталық учаскесі деп оқылады, Б.Г.) және сөйлеудегі дауысты дыбыс та негізгі интонациялық ақпараттың тасығыштары болып табылатыны» ерекше маңызды [8, Б.259].

Сөзбеше дыбыстың шабуылдау мезеті объективті шарттар бойынша жалпы сөйлеудің дыбысының уақыттық ұзақтығының өте кішкентай шамасын назарға алғанда, энергетикалық тұрғыдан ең сыйымды және ақпараттық тұрғыдан ең өнімді болып шығады. Керісінше, келесі фазалар анағұрлым ұзақ болса да, энергетикалық әлдеқайда әлсіз болып шығады.

Буындық құрылымда басым түрде жалғастырғыш функцияны орындай отырып, бұл фазалар сонымен қатар қатаң регламенттелмеген жиіліктік өзгерістердің шоғыры болып табылады. Ән айтуда тонның орнықтылығы тек әлдебір музыкалық көрнекілеу құралдарының әсерінің нәтижесі ғана болып табылмайды. Ол сондай-ақ талап етілетін орнықтылыққа жету үшін барлық ішкі процестерді жұмылдыратын дауыстық аппараттың тиісті дайындығына байланысты.

Бұл тұрғыдан вокалдық дыбыстың фазалары сөйлеу дыбысынан функционалдық тұрғыдан біршама өзгеше. Бірінші фаза ең төмен музыкалық-ақпараттық маңызымен ерекшеленеді. Бар болғаны қозғалысқа түрткі болып табыла отырып, ол негізгі энергияны дыбыстың шығу уақытын ұлғайтуға тікелей көмектесетін артикуляциялық процестер тұрақтанатын орталық учаскеге береді. Тап осы жайт тонның биіктік орнықтылығының объективті шартына айналады. Нәтижесінде

вокалдық дыбыстың ұзақтығы сөздің дыбысымен салыстырғанда, темпке, метрге, жанрға және басқа да ілеспе шарттардың бірқатарына орай әрқашан екі есе және одан артық асатын болады.

Сөйтіп, ән айту мен сөйлеудің арасындағы шекара, соның ішінде дыбыстың шығу уақытының сандық және сапалық сипаттамасы арқылы өтеді. Вокалдық дыбыстың ұзақтығы, оның бояулық палитрасы секілді, дауысты фонемдермен тығыз байланыста. Ал сөйлеу үшін дауыссыз дыбыстарға сүйену басым дәрежеде тән. Бұл мағынадан ән айту сөйлеу уақытын назарды дауыссыз дыбыстардан дауысты дыбыстарға қайта аударатырып, дыбыстың орталық фазасында ол өшкенге дейін әдейі ұзарту секілді көрінеді.

Стационарлық (орталық) учаскенің ұзақтығын музыкалық ритмика арқылы ұлғайту лажсыз толтыруды талап етеді. Материалдық толтырғыштың қызметі көпшілік жағдайларда өз бойында спектрлік өзгерістерді шоғырландыратын вокалдық вибраторға түседі. Бұл акустикалық эффектің қалыптасуы үшін, өз кезегінде тонның биіктік қалпымен бірдей келетін дыбыс шығуының стационарлық ұзақтығы талап етілетінін айта кету керек. Вибрато, сөйтіп, қажетті физиологиялық толтыру функциясын және сонымен қатар жиілікке баптауды орындайды. Сонымен қатар, вибратор тек жеке алынған дыбыстың ғана емес, сонымен қатар тұтас тізбектестіктің шеңберінде интонациялық көрнекілеудің қосымша құралына айналады. Бұл ішкі қозғалыс жалпы музыкалық дыбыстың ажырамас бөлігі болып табылады, ал интонацияның өзі дыбыстық құрылымның тіпті осындай аса ұсақ өзгерістерінде қалыптасуы және құлақпен талдампаздық түйсінілуі мүмкін. Вокалдық көрнекілеу құралдарының опералық жүйесінде ариялық интонациялау ерекше орын алады. Ол өз бойына жалпы вокалдық өнерге тән ерекшеліктерді жинай отырып, вокалдық интонациялаудың максималды дамыған нысаны болып табылады. Бұл ерекшеліктер опералық арсеналдың неғұрлым жетілген және кемел вокалдық композициясымен – ариямен орынды байланыстырылатындықтан, оған тиісті атау берілген. Ал «ария» деген сөздің этимологиясында екіұдайлықтың белгілі бір үлесі бар,

оған сирек назар аударылады. Шетелдік транскрипцияларда, мысалы, итальянша *aria*, ағылшынша және французша – *air* «ән», «ауа», «жел» ретінде аударылады. Вокалдық-сахналық жанрларға (опера, оратория, кантата) қатысты, ол «басым түрде ән типті мелодикалы құрылысы жағынан аяқталған эпизодты (нөмірді)» білдіреді [9]. Ария тағы бірқатар нышандары жағынан оған ұқсас басқалардан өзгеше сахналық нысан ретінде түсініледі. Біздің ойымызша, атап айтқанда «ауа» мағынасы, бір қарағанда алыс болып көрінгенімен, Орта ғасырлар мен Қайта өрлеудің вокалдық дәстүрлерімен салыстырғанда, самғау, созылу, азаттық қасиеттері, яғни, халықтық-ән мәдениетінің кейбір жанрларына тән және опера өнерімен жаңа сапаға қайта өңделгеннің барлығы берілген ән айтудың ерекше белгілерін көрсетеді. Нәтижесінде, ария ретінде біз бүгін ең алдымен оны ресімдеудің музыкалық құралдарының өздерінің рөлі айқын көрінетін тұйықталған типтегі опералық соло-вокалдық композицияны түсінеміз.

Мысал ретінде М.Төлебаевтың «Біржан мен Сара» операсының үшінші көрінісіндегі Сараның ариясын қарастырайық. Бұл жағдайда уақыттық ұйымдастырудың үлгілік құрылымы нормативтік көріністерде бекітілген. Бұл – буынның ұзақтығын ұлғайту, сөзбеше мәтіннің бір бірлігіне түсетін ритмикалық және дыбыстық-тондық бірліктердің санын ұлғайту. Маңызы одан кем түспейтін фактор мақамдық-гармониялық толтыру болып табылады, ол атап айтқанда ариялық интонациялаудың толық дыбыстық диапазонға сүйенуінен көрінеді. Оған динамикалық көріністердің жалпақ, шектеусіз деуге болатын амплитудасы сәйкес келеді. Бұл орайда, динамикалық фактор арияның диапазонының учаскелері бойынша біркелкі таралмайды. Дыбыстың күші, тембрлік қанықтылық тек әншінің дара дайындығына ғана емес, сонымен қатар тесситуралық позициясына да байланысты тербеледі. Интервалдық құрамы жағынан бұл ариялық интонациялаудың мелодика ешбір лимиттелмеген. Жалпақ интервалдарға – қажетті құлашқа, кеңшілікке, «ауаға» ие және интонациялаудың әуезділігі мен ұзақтығына тартатын квинттерге, сексттерге, өрлейтін квартаға артықшылық беру байқалады. Бұл

мелодикалық желінің негізгі қасиеті бастапқы көзбен – сөйлеу интонациясымен тікелейден көрі орағытпа байланыстарға сүйенетін оның жалпы қалыптағы интонациялық мазмұнында шоғырланған.

Қ.Жұмалиевтің пайдаланылатын ақындық мәтінінің ерекшеліктері, оның барлық құрауыш бөліктерінің реттілігінің жоғары дәрежесі сөз бен музыканың қарым-қатынасына оң ықпал еткен. Шумақтылық, метриканың, ұйқастардың жүйелілігі М.Төлебаевтың музыкасымен игеріліп, ондасеквенттік айналымдар, мелодикалық шыңдардың қайталанғыштығы, сұрақтық-жауаптық синтаксистік пішіндер секілді құбылыстарды туғызған. Жалпы алғанда, құрылу симметриялығына және өрісету фазаларының мерзімділігіне тенденция сөздің және музыканың арақатынасына жүгінуге мәжбүрлейді, вокалдық жайманы талдау кезінде оны елемей мүмкін емес. Сюжеттік өрбу желісін тізбектес іске асыру құралы, сондай-ақ Сараның портреттік мінездемесінің құралы бола тұрып, сөз тек сипатты интонацияларды бекітіп қана қоймай, сонымен қатар әдеби мәтіннің өзінде аталған кейіпкердің мінез-құлықтық келбетінің үлгілі жақтарын, сондай-ақ жағдаяттардың қажетті уәждемесін бекітеді.

Речитатив, вокалдық көрнекілеу құралдарының арсеналында ариялық интонациялау секілді берік орын ала тұрып, көптен бері жалпыға бірдей маңызға ие болған опера жанрының дербес үлгілі бірлігін құрайды.

Латынша-итальяндық транскрипция бойынша (лат. *recitare, ital. recitativo*), «речитатив» деген сөздің аудармасы «дауыстап оқу, әңгімелеу» дегенді білдіреді.

Речитативтің құрылымын аса маңызды үш материалдық компонент: сөз, музыка және дыбыстық ресімдеу тәсілі құрайды. Олардың дербестігі біршама салыстырмалы. Сондықтан, бір компоненттің болмысын ашқанда, лажсыз басқалары туралы айтуға және ескеруге тура келеді. Сонымен қатар, талдау кезінде әдетте жанрлық, композициялық, мәнерлік, көркемдік-көрнекілік және түйсіну психологиясы қатарынан ілеспе алғышарттар ашылады.

Речитативтің ерекшелік нышандарының қатарына әдетте белгілі бір өзара тең темптік-ритмикалық шарттарда ұсақ ұзақтықтардың басымдығына алып келетін ритмикалық

ұйымдастырудың бөлшектілігі жатқызылады. Мелодикалық толтырумен де сол іспетті жағдай орын алады. Мұндай жағдайда тондық-мелодикалық және дыбыстық-буындық құрылымды теңдестіруге тенденцияны үлгілі нышан деп санау керек. Речитативтің ритмикасы мен мелодикасы, осылайша, өзара шарттас қатынаста тұрады. Көптеген талдампаздық жұмыстарда речитативке тән сөз бен музыканың арасындағы теңбе-тең қатынастарға тенденция атап көрсетіледі.

Интонациялаудың ариялық нысанынан бір өзгешелігі, речитативтің дыбыстық диапазоны басым түрде ортаңғы учаскенің шектерінде ұсталып тұрады, бұл өзінің соңынан октавадан аспайтын жалпы дыбыстық кеңістіктің тарылуын ілестіреді. Теңбе-теңдік бұл жерде дауыстық диапазонның ортаңғы учаскесіне бағдарлану сөйлеу қызметінің қалыпты шарттарына сәйкес келетінінің өзінен-ақ анық байқалады. Бұған сондай-ақ мелодиканың интервалдық құрылысына артықшылық беруді жатқызуға болады. Онда неғұрлым жоғары меншік салмаққа сөйлеудің интонациялық бейнінде байқалатын үлгілі кварталық, септимдік және нұсқалық шамалармен толықтырылатын секундтық жүрістер ие болады [10, 287 б.]. Ақыр соңында, речитативте сөздің орын алуы онсыз негізгі көркемдік міндетке қол жеткізу мүмкін болмайтын міндет керек-жарақ ретінде қарастырылады.

Мұның бәрі музыкалық ұйымдастырудың компоненттері речитативте сөйлеу шарттарына жақын үйлестірілгенін айтады.

Речитативпен байланысты дискуссиялық мәселелердің қатарына олардың теңдестігі әрдайым салыстырмалы, жорамалды сипатқа ие болатын сөзбеше және музыкалық интонацияның ара-қатынас фонетика, физиология, акустика және сөзді түйсіну саласындағы эксперименталдық зерттеулердің, соның ішінде әлеуметтік профильдің зерттеулерінің нәтижелері бойынша, әдетте композиторлар тартатын биіктік және уақыттық факторлар барлығын айқындайтын болып табылмайтыны және олардың өздері дыбыстың динамикасы мен дыбысына, тембрге, дара мәнерге, айту жылдамдығына және т.б. өте тығыз байланысты екені барған сайын айқын болып келеді. Басқаша айтқанда, сөйлеу интонациясы тіпті

сұрақтың, айқайдың, жалбарынудың, дауыстаудың және т.т. стереотипті формулаларында да ритмика мен дыбыстық-биіктік профиліндегі ең күтпеген нұсқаға айналуы мүмкін. Сонымен қатар, бұл жерде ұлттық, тарихи, лексикалық секілді көптеген басқа алғышарттарды ескеру қажет.

Қорытынды. Сөйлеу интонациясының музыкалық интонацияға аударылғыштығы объективті және субъективті себептерден әрдайым ықтималдық сипатқа ие, ал үлгі-лендірудің шешуші алғы-шарттарының қатарына ұлттық сөйлеудің қолданыстағы нормалары, стильдік және тіпті дүниетанымдық ұстанымдар кіруі мүмкін. Мәселен, Е.Брусилловскийдің речитативтік мелодикасы ұлттық-ән мәдениетімен, атап айтқанда, *терме, желдірме* жанрларымен тікелей байланысты және тәуелділікті көрсетеді. Әрбір жеке алынған жағдайда өзіндік ерекше алғышарттар анықталады. Олар әрдайым айнымалы, қозғалмалы, сан алуан. Речитативтік мелодикалық рәсімдеу принциптері де өте құбылмалы.

Сөйтіп, вокалдық интонациялаудың ұсынылып отырған типологиясы вокалдық құралдарды жүйелендіру мәселесін тек ішінара шешеді. Мұның бәрінің ар жағында анағұрлым күрделі мәселелер кешені тұр, олардың қатарында, мысалы, интонациялаудың әлдебір не өзге нысанының

көркемдік-эстетикалық маңызы мәселесі де бар. Сонымен бірге, композитор шығармашылық ұғынатын және тіпті бағдарламалайтын деуге болатын, авторлық мәтінде көрініс тапқан психофизикалық және эстетикалық түйсіну механизмі көп жағынан әлі де болса құпия, шығармашылықтың сыры болып қала беруде. Сахналық контекстке орай қайта-қайта құбылатын вокалдық процесті ішкі реттеудің объективті қолданылатын заңдарын анықтау – оның барысында мәтінтанушылық талдауға сүйенусіз, сондай-ақ енді қалыптасқан интонациялау нысандары туралы айқын түсініктерсіз шаруа бітпейтін *кешенді зерттеудің* міндеті.

Ю.Конның вокалдық интонациялаудың әрбір нысаны «белгілі бір эмоционалдық жай-күй» [11] болып табылатыны туралы ойын жалғастыра отырып, композитор шығармашылық ұғынатын және тіпті бағдарламалайтын деуге болатын интонациялау механизмінің өзі көп жағынан шешімін таппаған проблема болып қалып отырғанын атап айту керек. Ол механизмді, сондай-ақ вокалдық процесті ішкі реттеудің объективті қолданылатын заңдарын, вокалдық өнердің стильдік көріністерін енді қалыптасқан және қалыптасу барысындағы интонациялау нысандары туралы айқын түсініктерсіз анықтау мүмкін емес, бұл кешенді зерттеудің міндеті болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Асафьев Б.В. Музыкальная форма как процесс. – М., 2014. – С.376;
2. Юшманов В.И. Певческий инструмент и вокальная техника оперных певцов: автореф. дис. д-ра искусствоведения /Юшманов В.И.; Рос. ин-т истории искусств. – СПб, 2004. – С.38.;
3. Музыкальный словарь Гроува /Ред. и доп. Л. О. Акопяна. – М., 2001. – С.1095.
4. Кузембай С.А. Национальные художественные традиции и их конвергентность в жанре казахской оперы. – Алматы, 2006. – С.379.
5. Бегалинова Г.А. Казахский музыкальный язык и его современное функционирование. – Автореф. канд.дисс. – Алматы, 1999. – С.11
6. Васина В.-Гроссман. Музыка и поэтическое слово. Ритмика. – М., 1972. – С.133.
7. Средства музыкальной выразительности в школе bell canto /Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. – 2014. – №4 (60), июль–август. – С.233-239.
8. Назайкинский Е. О психологии музыкального восприятия. – М., 1972.
9. Музыкальная энциклопедия, т.1, абз.204. – М.,1973.
10. Гельмгольц Г. Учение о слуховых ощущениях как физиологическая основа для теории музыки. М.:– 2012. – С.584.
11. Кон Ю.Г. Об одном свойстве вертикали в атональной музыке //Музыка и современность. – М., 1971. – Вып. 7. – С.294-318.
12. Земцовский И.И. Интонирование как мышление Homo musicians //Из мира устных традиций: заметки впрок: к 70-летию И.И. Земцовского. – СПб.: РИИИ, 2006. – С.71-88.

13. Мациевский И.В. Традиционное пение и молодёжные инициативы: исполнительская проблематика //Голос в культуре: артикуляция и тембр. СПб.: РИИИ, 2007. – С.127-138.

14. Бегембетова Г.З. О специфике вокальной интерпретации в оперном искусстве //Известия НАН РК, серия общественных и гуманитарных наук. – 2017. – №4 (314) (июль-август). – С.105-111.

15. Фомина В. П. Проблемы современной вокальной интерпретации итальянской оперы первой половины XVII века //Вестник МГУКИ. – 2011. – №1 (39), январь–февраль. – С.228–232.

References:

1. Asaf'ev B.V. Muzykal'naya forma kak process. – M., 2014. – S.376;
2. Yushmanov V.I. Pevcheskii instrument i vokal'naya tehnika opernykh pevcov: avtoref. dis. d-ra iskusstvovedeniya / Yushmanov V.I. ; Ros. in-t istorii iskusstv. – SPb., 2004. – 38 s.;
3. Muzykal'nyi slovar' Grouva /Red. i dop. L. O. Akopyana. – M., 2001. – 1095 s.
4. Kuzembaj S.A.Nacional'nye hudozhestvennye tradicii i ih konvergentnost' v zhanre kazahskoj opery. – Almaty, 2006. – S.379.
5. Begalinova G.A. Kazahskii muzykal'nyi yazyk i ego sovremennoe funkcionirovanie. – Avtoref. kand. diss. – Almaty, 1999. – S.11
6. Vasina V.-Grossman. Muzyka i poe'ticheskoe slovo. Ritmika. – M., 1972. – S.133.
7. Sredstva muzykal'noj vyrazitel'nosti v shkole bell canto /Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta kul'tury i iskusstv. – 2014. – №4 (60), iyul'–avgust. – S.233-239.
8. Nazajkinskii E. O psihologii muzykal'nogo vospriyatiya. – M., 1972.
9. Muzykal'naya e'nciklopediya, t.1, abz.204. – M.,1973.
10. Gel'mgol'c G. Uchenie o sluhovykh oshchushcheniyah kak fiziologicheskaya osnova dlya teorii muzyki. M.:– 2012. – S.584.
11. Kon Yu.G. Ob odnom svojstve vertikali v atonal'noj muzyke //Muzyka i sovremennost'. – M., 1971. – Vyp. 7. – S.294-318.
12. Zemcovskii I.I. Intonirovanie kak myshlenie Homo musicians //Iz mira ustnykh tradicii: zametki vprok: k 70-letiyu I.I. Zemcovskogo. – SPb.: RIII, 2006. – S.71-88.
13. Macievskii I.V. Tradicionnoe penie i molodyozhnye iniciativy: ispolnitel'skaya problematika //Golos v kul'ture: artikulyaciya i tembr. SPb.: RIII, 2007. – S.127-138.
14. Begembetova G.Z. O specifikе vokal'noj interpretacii v opernom iskusstve //Izvestiya NAN RK, seriya obshchestvennykh i gumanitarnykh nauk. – 2017. – №4 (314) (iyul'-avgust). – S.105-111.
15. Fomina V. P. Problemy sovremennoj vokal'noj interpretacii ital'yanskoj opery pervoj poloviny XVII veka //Vestnik MGUKI. – 2011. – №1 (39), yanvar'–fevral'. – S.228–232.

К ПРОБЛЕМЕ ИНТОНИРОВАНИЯ В ВОКАЛЬНОМ ИСПОЛНИТЕЛЬСТВЕ (на примере оперного жанра)

Г.З. Бегембетова¹, А.А. Жудебаев²

¹⁻²Казахская национальная консерватория имени Курмангазы
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

Данная статья посвящена вопросам интонирования в вокальном исполнительстве, в частности, проанализированы ариозное и речитативное интонирование в условиях оперного жанра на примере образцов казахской оперной литературы. Изучение вопроса определяется необходимостью систематизации и обобщения имеющихся сведений, для осуществления качественно нового изучения специфики национального исполнительского искусства в сфере музыкального театра. В работе приведены примеры из казахской оперной литературы, при этом отмечается связь и зависимость с национально-песенной культурой. Обозначенные в статье вопросы типологии вокального интонирования, в частности, вопрос художественно-эстетической значимости той или другой формы интонирования, безусловно, важен для оперных певцов с целью достижения наиболее полного раскрытия художественного образа в оперном спектакле. Отдельные положения статьи могут быть использованы в процессе теоретического и практического обучения вокалистов.

Ключевые слова: музыкальное искусство, исполнительство, опера, вокальное интонирование, оперный театр, музыкальное искусство.

TO THE PROBLEM OF INTONING IN THE VOCAL PERFORMANCE
(on the example of the opera genre)

G.Z. Begembetova¹, A.A. Zhudebaiev²
¹⁻²Kurmangazy Kazakh National Conservatory
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

This article is devoted to questions of intoning in the vocal performance, in particular, the arious and recitative intonation in the conditions of the opera genre is analyzed on the example of samples of Kazakh opera literature. The study of the issue is determined by the need to systematize and generalize the available information, to implement a qualitatively new study of the specifics of national performing arts in the field of musical theater. In the work examples from the Kazakh opera literature are given, while there is a connection and dependence with the national song culture. The questions of typology of vocal intonation, in particular, the question of the artistic and aesthetic significance of this or that form of intonation, are undoubtedly important for opera singers in order to achieve the most complete disclosure of the artistic image in an opera performance. Separate provisions of the article can be used in the process of theoretical and practical training of vocalists.

Keywords: musical art, performance, opera, vocal intonation, opera theater, musical art.

Редакцияға 30.09.2018 қабылданды

МРНТИ 14.35.07

Ш.И. ДЖАНЗАКОВА

Х. Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті
(Атырау, Қазақстан)

ЖОҒАРЫ МЕКТЕП ОҚЫТУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК
МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі дамыған қоғамда жоғары мектеп оқытушыларының коммуникативтік мәдениетін қалыптастыру негізгі орын алатыны, ақпаратты алу, өңдеу, жеткізу және сақтау процестерінің жиынтығы болып табылатыны, коммуникация барлық ғылымдарды өзара байланыстарытаны қатынастар жүйесі болып табылатына жан жақты тоқталған. Адамнан адамға ақпарат берілуі арқылы, коммуникация саяси ықпал етудің символикалық та, визуалдық та құралы ретінде ежелден қоғаммен бірге дамитыны, коммуникативтік мәдениет ішкі және сыртқы, формальды емес, вербальды және вербальды емес тұрғыда іске асатынына тоқталады. Коммуникативтік мәдениеттің негізі – тіл, сөз мәдениеті, сөйлеу мәдениеті екені, тілдік қатынас – тіл арқылы адамдардың сөйлесу, пікір алмасу, ой бөлісу, адамның ойлау мен сөйлеу үдерістерінің бірлігінен тұратыны, тілдік қатынас – адамдарға тән ойлау мен сөйлеу әрекеттерінің белгілі бір қоғамдық ортада сөз арқылы жарыққа шығатын рухани мәдениет құралы екеніне тоқталған.

Түйінді сөздер: коммуникативтік мәдениет, коммуникация, қатынастар жүйесі, ақпарат беру, символикалық, визуалдық, формальды емес, вербальды, вербальды емес, сөз мәдениеті.

Кіріспе. Қазіргі дамыған қоғамда жоғары мектеп оқытушыларының коммуникативтік мәдениетін қалыптастыру негізгі орын алады. Коммуникативтік мәдениет тіл, сөз мәдениеті, сөйлеу мәдениеті, сөздің тазалығы, еркін ойлау т.б. қамтиды.

«Коммуникация» ұғымы (латынның «*communicare*») – байланыстыру, біріктіру

деген сөзінен) ақпаратты алу, өңдеу, жеткізу және сақтау процестерінің жиынтығы болып табылады. Коммуникация барлық ғылымдарды өзара байланыстарытаны қатынастар жүйесі болып табылады. «Коммуникация» терминін саясаттану ғылымында саяси контексте алғаш рет ХХ ғасыр басын-

да қолданысқа енгізілген. Жалпы коммуникативтік мәдениет ішкі және сыртқы, формальды емес, вербальды және вербальды емес тұрғыда іске асады. Вербальды емес қарым-қатынас – «ым-ишара тілі» деген ұғымдармен байланысты келеді. Бұл қарым-қатынас құралына – ым-ишара, мимика, визуалды қатынас.

Коммуникативтік мәдениетін қалыптастыруды психологиялық негіздері жан-жақты зерттелген. Тұлғаның вербальды емес қарым-қатынастың тұлғаның эмоциялық күйін білдіреді. Әсіресе, психолог Р.С. Немов вербальды емес қатынастың тұлғаның отырған қолдарын тізесіне тіресе әңгімені тоқтатуды, көздің үлкеюі қуанышты білдірсе, ал көзқарашағының кішіреюі сенімсіздікті, басты тіке ұстауы адамның нейтралды отырысын, қолды көкірекке айқастыра ұстауы да қорғануды көрсететінін білдіреді [1].

Педагогикалық қарым-қатынаста педагог жетекші рөл атқарады, себебі ол баламен болатын қарым-қатынасты ұйымдастыру үшін алдын ала көптеген педагогикалық міндеттерді анықтайды, сол міндеттерді шешудің тиімді жолдарын іздестіреді. Қарым-қатынасқа байланысты қойылатын міндеттер – *коммуникативтік міндеттер* деп аталады.

Педагогика ғылымында коммуникативтік міндеттерді шешудің негізгі кезеңдері анықталған:

- қарым-қатынас жағдайын бағдарлау кезеңі (оқытушы аудиторияның қандай екенін, олармен қандай стильде сөйлесу керек екенін, қандай студенттерге сөйлеудің қандай әдістерін қолдану керек екенін анықтайды);

- өзіне көңіл аударту кезеңі (пауза, сөз арқылы көңіл аударту, қимыл арқылы – кесте көрсету, көрнекілік құралдар көрсету, тақтаға жазу т.б.);

- тыңдаушылардың қарым-қатынасқа даярлығын анықтау кезеңі (тыңдаушылар аудиториясындағы қарым-қатынасқа жағымды психологиялық ахуалдың барын не жоғын анықтайды);

- вербальдық қатынасты орнату кезеңі (ақпаратты ең тиімді жолмен ұғынықты, логикалық жүйелі түрде жеткізу);

- мазмұнды және эмоционалды кері байланысты ұйымдастыру кезеңі (тіл құралын

дұрыс қолдану, ақпаратты баяндаудың логикалығы, монологтың орнына диалогтық қатынас орнату, сұрақтар қою арқылы аудиторияның зейінін тақырып аясына шоғырландыру, қызықты проблемалық сұрақтар қою, оқушылардың түсінген не түсінбегенін, қабылдау деңгейлерін анықтау) [2].

Коммуникативтік мәдениеттің негізі – тіл, сөз мәдениеті, сөйлеу мәдениеті. Белгілі ғалым Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының корреспондент мүшесі Ф.Ш. Оразбаеваның «Тілдік қатынас – тіл арқылы адамдардың сөйлесу, пікір алмасу, ой бөлісу процесі. Ол адамның ойлау мен сөйлеу үдерістерінің бірлігінен тұрады. Адам ойын тіл арқылы бейнелеп, сөйлеу арқылы жеткізеді. Тілдік қатынас – адамдарға тән ойлау мен сөйлеу әрекеттерінің белгілі бір қоғамдық ортада сөз арқылы жарыққа шыққан көрінісі.

Тілдік қатынастың басты ерекшеліктері төмендегідей :

- ол үздіксіз қозғалыста болатын қатынас құралы тілдің санамен бірлігі арқасында жүзеге асады;

- тілдік қатынас адамдардың қарым-қатынас құралы тіл арқылы жүзеге аса келіп, бір адамға ғана емес, жалпы адамзатқа, қоғамға қызмет етеді. Ол – қоғамның өзі туғызған, оның әлеуметтік қажеттілігін өтейтін құбылыс.

- тіл қоғамдық қарым-қатынастың негізі бола келіп, ұрпақ тәрбиесіне ықпал етеді.

- тілдік қарым-қатынас – адамзатпен қатар пайда болған табиғи процесс. Адам тілді тікелей өзі өзгерте алмайды, ол тек тілдік заңдылықтарды зерттейді, меңгереді.

- тіл қоғамдық қатынастарды жүзеге асырып қана қоймайды, оған бағыт сілтейді. Ол барлық қоғамдық үрдістердің іске асу көзі болып табылады.

- тілдік қатынас әр түрлі идеяларды іс жүзіне асыра келіп, рухани құндылықтардың қалыптасуын қамтамасыз етеді.

Ғалым тілдік қатынас негізінде іске асырылатын ұлттық идея – ана тілін сүю, құрметтеу, дамыту барысында ұрпақ санасында қалыптасатын ой мен сана.

Қатысымдық ұлттық сана дегеніміз – сөздік қордың барлық нормаларын ескере отырып, адамдар арасындағы эстетикалық-этикалық, мәдениеттанымдық, ұлттанымдық, өлкетанымдық, тұлғатанымдық, әлеуметтік қарым-қатынасты дамытатын пікірлер мен көзқарастар жүйесі.

Тілдік қатынастың әлеуметтік негізі қарым-қатынас құралы тілдің қоғамдағы ролі мен мәнін, ұрпақ тәрбиесін «Рухани жаңғыру» аясында жаңа сатыға көтеріп, ұлттық идея және ұлттық сана аясында әлемдік өркениет талаптарына жеткізуді көздейді», деп негіздеуі тілдік құндылықтарды меңгеру, ұлттық идея, коммуникативтік (қатысымдық) ұлттық сана сияқты ұғымдарды қамтитынын нақтылайды. Ғалым тілдік патриоттық ұстаным – ана тілін жетік білу, құрметтеу арқылы өмірлік принциптерді айқындау; ұлттық тілге деген сүйіспеншілік пен мақтанш; қазақтың философиялық-шешендік тұжырымдарын түсініп, өмірде пайдалану; сөз өнерін жан-жақты игеру; тіл арқылы бейнеленетін ұлттың ой қазынасын, тілдік құндылықтарды терең меңгеру. Тілдік құндылықтарды меңгеру дегеніміз – тарихы тереңде жатқан бабалар сөзімен ұрпақтан-ұрпаққа жеткен ұлттық шежіре тілдің бай қазынасын Отандық, елдік таным негізінде зерделеу; сөз өнерін дамыта отырып, келешекке жеткізу, сақтау; тілдік асыл мұраны адамдар арасында ізгі, рухани қары қарым-қатынас орнату үшін қолдануы екенін айқындайды [3, 11-15 бб.].

Сөйлеу мәдениеті дегеніміз – адамның қарым-қатынас жасаудың тілдік құралдарын дұрыс таңдай отырып, әдеби тілдің жазбаша және ауызша нормаларын меңгеру арқылы ойды айқын және әсерлі жеткізе алуы. Кәсіби қарым-қатынас жасауда аталып отырған тіл мәдениетін толығымен меңгере алу көптеген жетістіктерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Болашақ мамандар өздерінің кәсіби дайындығы кезінде негізгі арнайы білімдерімен қатар сөз сөйлеу мәдениетін де жоғары деңгейде қалыптастырулары қажет, себебі ол жалпы әдептіліктің ең негізгі құрамдас бөлігі болып табылады.

Мұғалімнің сөз сөйлеу әдебі дегеніміз кез келген жағдайларда сөздік, тілдік құралдарды дұрыс пайдалану ережелерінің

жиынтығы. Әр маман үшін тіл мәдениетін дұрыс меңгеру оның абыройының артуының, кез келген ортада өзіне деген сенім мен құрметке бөленуінің негізі. Адамдар арасындағы қарым-қатынас моральдық нормалармен реттелгендіктен бойында дұрыс қалыптастырылған тіл мәдениеті оның тәрбиелілігі, жалпы мәдениеттілігі тұлғалық сапаларының өлшеміне айналды. Қарым-қатынасты орнату өнерін жақсы меңгерген адам өмірде де көп жетістіктерге қол жеткізеді, жұмысында да беделі мен абыройы жоғарлап, қоршаған адамдардың сый-құрметіне бөленетіні сөзсіз.

Тіл мәдениеті отбасынан басталып, кейіннен мектептің оқу-тәрбиелік үрдістерінде, жоғарғы оқу орындарында, жалпы адамдардың өзара қарым-қатынасы негізінде дамып қалыптасады.

Педагог мамандар үшін ойды дұрыс, түсінікті, анық, дәл, әсерлі әрі әдеби тіл нормасы мен тіл тазалығын сақтай отырып жеткізе білулері олардың коммуникативтік құзыретіліктерінің көрсеткіші болып табылады. *Сөз сөйлеу әдебін* қалыптастыру үшін әр педагог өздігінен білім алып, қосымша тренингтер, семинарларға қатысып, анықтама-лық, лингвистикалық сөздіктермен жұмыс істеп үйренулері тиіс.

Осы салада арнайы зерттеу жүргізген мамандардың пайымдауынша педагогтардың сөйлеу мәдениетінің жоғары болуында мынадай негізгі көрсеткіштер әсер етеді:

1) Сөйлеген сөздің дұрыстығы – әдеби тілдік нормалардың сақталуы (лексикалық, морфологиялық, стилистикалық, синтаксистік). Сөйлеу барысында сөздің дұрыс айтылмауы оқушының назарын бөліп оның мазмұнын толық қабылдауға кедергі болады.

2) Сөздің анықтылығы. Сөздің анық айтылуы оқушылардың қызығушылығын оятып, зейінін күшейтіп, сөйлесу үрдісінің нәтижесін тиімді етеді. Сөздің анықтылығы мұғалімнің ойлау қабілетімен, өз ойына деген сенімділігімен, тілдік стильдерді меңгергендігімен анықталады.

3) Сөздің нақтылығы педагогтың айтып тұрған нәрсесін терең білуімен, логикалық ойлау қабілетінің толық пайдаланылуымен, өз ойын нақты жеткізе алуымен, сөздерді

орынды қолдана алуымен ерекшеленеді. Мысалы, емтихандағы оқушы өзінің нашар жауабын «білемін, бірақ соны айта алмаймын» десе, ол оның білімінің жүйесіздігін, үстіртін екендігін, шалалығын көрсетеді. Сол сияқты мұғалімнің айтатын нәрсесі нақты болу үшін ол сол нәрсенің мән-мағынасын ең алдымен өзі жақсы түсініп алуы керек [2].

Сонымен қатар, жоғары оқу орындарында студенттердің коммуникативті мәдениетті қалыптастыруда «Өзін-өзі тану» пәнін орны ерекше. «Өзін-өзі тану», «өзін-өзі бағалау», «өзін-өзі жетілдіру», «өзіне-өзі сену», «өзін-өзі дамыту» сынды құндылықтарды бойына сіңіру жан жақты қамтылады

Өзін-өзі тану: тұлғаның өзін-өзі дамыту мен өзін-өзі жүзеге асыру мақсатында өзі туралы нақты білім алуға бағытталған шығармашылық іс-әрекеті;

Өзін-өзі тәрбиелеу: Жеке тұлғаның өзін-өзі тану, өзін-өзі талдау, өзін-өзі бағалау және өзін-өзі бақылау арқылы өзінің жағымды қасиеттерін жетілдіруіне және жағымсыз әрекеттерінен арылуға бағытталған саналы, мақсатты бағытталған іс-әрекеті.

Өзін-өзі анықтау: Өзін-өзі бағалау дәрежесі; тұлғалық бағытының мазмұнды жағы; адамның қоғамда өзін-өзі тұлға ретінде анықтауы, оның әлеуметтік-мәдени құндылықтарға байланысты белсенді көзқарас ұстануы және осы арқылы өзінің өмір сүру мәнін анықтауы (болашаққа ұмтылу арқылы); қандай да бір проблемалық жағдайда өзіндік ұстанымын анықтау мен бекіту бойынша жеке таңдауын саналы түрде жүзеге асыру процесі мен нәтижесі; адамның ішкі еркіндігіне ие болуының және оны көр-сетуінің негізгі тетігі.

Өзін-өзі дамыту: Тұлғаның рефлексия, жоспарлау, өзіндік даму нәтижелерін болжап білу сияқты психикалық көріністерінің негізінде жүзеге асатын өзін-өзі жетілдіру процесі.

Өзін-өзі түсіну: Табиғи, әлеуметтік және тұлғалық аспектілер бірлігінде субъектінің өзін-өзі түсіну мен қабылдау іс-әрекеттері.

Өзін-өзі іске асыру: Адамның өзінің тұлғалық мүмкіндіктерін, қасиеттерін, басқа адамдар арасындағы орнын саналы түрде дамыту процесі мен нәтижесі.

Өзін-өзі жігерлендіру: Жеке тұлғаның ру-

хани және шығармашылық әлеуеті көрінісінің жоғары деңгейі, өзінің жеке тұлғалық мүмкіндіктерін толық анықтау мен дамытуға ұмтылуы; мүмкіндіктердің шындыққа айналуы.

Өзіне-өзі қызмет ету – тазалық ережелерін сақтау, өзінің киім-кешегін күтіп қию, тамақ әзірлеу, отбасы тұрмысында қарапайым еңбек ету.

Өзін-өзі алдау – өзінің шектеулерін дәл түсіне алмағандықтан адамның өзін -өзі алдауы. Өзін-өзі алдайтын адамда өзін-өзі қабылдау қабілеті болмайды.

Өзін-өзі аңғару – адамның өз бойындағы жағымды-жағымсыз қасиеттерін көре, аңғара білуі.

Өзін-өзі билеу – адамның кез келген жағдайда ешқандай сезім ықпалын ермей, ұстамдылық көрсетуі.

Өзін-өзі тексеру – субъектінің өз әрекеттері, психикалық үдерістер мен көңіл күйін жете ұғынуы және бағалай алуы.

Өзін-өзі ұстау – сезімге әсер етіп, істі кері кетіретін жағдайларда, адамның өз әрекетін дұрыс жүзеге асыра алуға қабілеттілігі. Өзін-өзі ұстауда осы іс-әрекетті реттейтін психикалық үдерістерді саналы-еріктік ұйымдастыру көрінеді. Өзін-өзі ұстай білу – адамның эмоциялық және әлеуметтік кемелділігінің көрсеткіші екенін атап көрсетеді [4].

Педагогикалық ұжымдағы қарым-қатынас ерекшеліктері: ресми және бейресми қарым-қатынас түрлері де коммуникативтік мәдениеттің басты негізгі қағидаты болып табылады. Әсіресе, жоғары мектепте болашақ мамандардың кәсіби педагогикалық қарым қатынасы, психологиялық қатынасы және мұғалімнің педагогикалық қарым-қатынастарын қалыптастыруға аса мән беріледі [5; 6; 7].

Педагогика ғылымында коммуникативтік міндеттерді шешудің негізгі кезеңдері қарым-қатынас жағдайын бағдарлау кезеңі, өзіне көңіл аударту кезеңі, тыңдаушылардың қарым-қатынасқа даярлығын анықтау кезеңі, вербальдық қатынасты орнату кезеңі, мазмұнды және эмоционалды кері байланысты ұйымдастыру кезеңі сабақтастықта толық орындалғанда ғана жақсы нәтижеге жетеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Немов Р.С. Основы психологического консультирования: Учеб. для студ. педвузов. – Москва: ВЛАДОС, 2000. – 528 с.
2. Таубаева Ш., Иманбаева С.Т., Берікханова А.Е. Педагогика. Оқулық. – Алматы: ОНОН, 2017. – 350 б.
3. Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас процесі арқылы патриоттық тәрбие берудің маңызы: Рухани жаңғыру: патриоттық тәрбие берудің теориясы мен әдістемесі: Халықаралық ғылыми практикалық семинар материалдары. – Алматы: ОНОН, 2018. – 10-15 бб.
4. Молдабеков Ж. Өзіндік таным. Оқу құралы. – Алматы: Қараса, 2014. – 376 б.
5. Лобанов А.А. Основы профессионально-педагогического общения. – Москва. 2002. – 341 б.
6. Леонтьев А.А. Психология общения. – Москв, 1997. – 241 б.
7. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. – Москва, 1987. – 301 б.

References:

1. Nemov R.S. Osnovy psihologicheskogo konsul'tirovaniya: Ucheb. dlya stud. pedvuzov. – Moskva: VLADOS, 2000. – 528 s.
2. Taubaeva Sh., Imanbaeva S.T., Berikhanova A.E. Pedagogika. Okulyk. – Almaty: ONON, 2017. – 350 b.
3. Orazbaeva F.Sh. Tildik katynas procesi arkyly patriottyk tarbie berudin manyzy: Ruhani zhangyru: patriottyk tarbie berudin teoriyasy men adistemesi: Halykaralyk ғылыми praktikalyk seminar materialdary. – Almaty: ONON, 2018. – 10-15 bb.
4. Moldabekov Zh. Ozindik tanym. Oku kuraly. – Almaty: Qarasa, 2014. – 376 b.
5. Lobanov A.A. Osnovy professional'no-pedagogicheskogo obshcheniya. – Moskva. 2002. – 341 b.
6. Leont'ev A.A. Psihologiya obshcheniya. – Moskv, 1997. – 241 b.
7. Kan-Kalik V.A. Uchitelyu o pedagogicheskom obshchenii. – Moskva, 1987. – 301 b.

**ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ
ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ**

Ш.И. Джанзакова

*Атырауский государственный университет имени Х. Досмухамедова
(Атырау, Қазақстан)*

Аннотация

В статье рассматривается формирование коммуникативной культуры преподавателей высшей школы в современном обществе. Коммуникативная культура представляет собой набор процессов для приема, обработки, доставки и хранения информации, подчеркивая, что связь представляет собой систему отношений, которая взаимодействует со всеми науками. Посредством общения инструмент политического влияния с древних времен в общество, человека с человеком. Коммуникация развивается как символический и визуальный, коммуникативная культура существует как во внутреннем, так и внешнем, неформальном, вербальном и невербальном аспектах. Основой коммуникативной культуры является язык, культура речи, языковая коммуникация – общение, обмен информацией. Человеческая речь – это комбинация процессов мышления и речи, языковое общение – это средство духовности, которое проявляется в речи в конкретной социальной среде.

Ключевые слова: коммуникативная культура, связь, система коммуникации, передача информации, символическая, визуальная, неформальная, словесная, невербальная, культура слов.

**FORMATION OF COMMUNICATIVE CULTURE OF TEACHERS
OF HIGHER SCHOOL**

Sh. Janzakova

*Atyrau State University after Kh. Dosmukhamedov
(Atyrau, Kazakhstan)*

Abstract

The article deals with the formation of communicative culture of teachers of higher education in modern society. Communicative culture is a set of processes for receiving, processing, delivering and storing information, emphasizing that communication is a system of relationships that interacts with all sciences.

Through communication, the instrument of political influence from ancient times to society, man to man. Communication develops as a symbolic and visual, communicative culture exists both in the internal and external, informal, verbal and non-verbal aspects. The basis of communicative culture is language, culture of speech, language communication – communication, information exchange. Human speech is a combination of processes of thinking and speech, language communication is a means of spirituality that manifests itself in speech in a specific social environment.

Keywords: communicative culture, communication, communication system, information transfer, symbolic, visual, informal, verbal, non-verbal, culture of words.

Редакцияға 08.11.2018 қабылданды

МРНТИ14.35.09

А.А. МОМБЕК¹, С.Т. БАЛАГАЗОВА², Г.А. КОЛЕСНИКОВА³

^{1,2} *Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

³ *Северо-Казахстанский государственный университет имени М.Козыбаева
(Петропавловск, Казахстан)*

ДИРИЖЕРСКИЕ ЖЕСТЫ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ СМЫСЛОВОЙ ПОЗИЦИИ ХОРМЕЙСТЕРА

Аннотация

В статье рассматриваются выразительные возможности дирижерского жеста, которые наиболее сильно и ярко проявляются в исполнительской деятельности хормейстера. Для того чтобы успешно осуществлять свои профессиональные функции, дирижер хора должен уметь активно управлять жестами, несущими в себе смысловую личностно-ориентированную позицию. Анализируется язык жестов, представляющий собой комплекс профессионально-двигательных автоматизмов, отображающий внешнюю моторику дирижера характеризуется ряд жестов, широко применяемых в музыкально-исполнительской практике. Выразительность жеста зависит от глубокого постижения стиля и характера произведения, в подборе тех дирижерских средств, которые соответствуют музыке, исполнительским задачам и индивидуальным особенностям самого хормейстера.

Ключевые слова: жест, дирижер, дирижерские жесты, смысл, смысловые жесты, управление хо-

Введение. Деятельность любого хормейстера носит полифункциональный характер и направлена на решение музыкально-творческих (исполнительских), психолого-педагогических, организационно-управленческих, просветительских и многих других задач. При этом педагог-дирижер, прежде всего, музыкант и исполнитель. Поэтому не случайно, что для многих хормейстеров приоритетными являются музыкально-педагогическое и художественно-творческое направления деятельности [1]. По мнению, например, Т.Пухальского, для хормейстера очень важно интегрировать знания и навыки, развивать организационные и коммуникативные умения, развивать исполнительное

мастерство и творчески самореализоваться [2, С.129]. При этом, особую значимость в исполнительском процессе вокально-хоровой музыки приобретает выразительная дивыразительная дирижерская техника, как одна из важнейших проявлений смысловой позиции хормейстера. Смысловая личностно-ориентированная позиция хормейстера по своей сути системная, многоаспектная смысловая реальность, получаемая высказыванием в жестовом сопровождении, проявляется в следующих факторах: сознательных (осознаваемые), бессознательных (установки), частично осознаваемых (эмоциональное, переживаемое), лежащих по терминологии А.Н. Леонтьева «на поверхности сознания».

Изложение основного материала исследования. Понятие «*смысл*» представляет категорию, которую можно отнести к одной из разрабатываемых во многих гуманитарных науках. В психологии «смысл» понимается как явление сознания, жизнедеятельности в реальном взаимодействии с окружающим миром. В частности, А.Н. Леонтьев отмечает: «Смысл – это всегда смысл чего-то. Не существует «чистых» смыслов» [3, С.301].

Смысл создается в результате отражения субъектом отношений, существующих между ними и направленности действий на результат. Отношение мотива к цели порождает личностный смысл, который по современным представлениям характеризует содержание образа. «Личностный смысл объектов и явлений действительности – составляющая образов восприятия и представления соответствующих объектов и явлений, отражающая их жизненный смысл для субъекта и презентующая его субъекту посредством эмоциональной окраски образов и их трансформаций» [4].

За понятием «смысл» скрывается не конкретная психологическая структура, допустимая и многогранная смысловая реальность, принимающая различные формы и проявляющаяся во взаимодействии с внешним миром; особый род этого взаимодействия может быть обозначен с помощью весьма общего выражения – как приспособление психо-физической жизненной единицы и обстоятельств, при которых протекает жизнь. В этом взаимодействии совершается соединение ряда сенсорных процессов с рядом двигательных [5].

Смысл возникает в деятельности и становится единицей образующей сознание человека. В рамках деятельностного подхода были выявлены следующие представления о смысловой сфере личности:

1. Смысл порождает реальные отношения, связывающие субъекта с объективной действительностью.
2. Непосредственным источником смыслообразования являются потребности и мотивы личности.
3. Смысл обладает действенностью.
4. Смысловые образования не существуют изолированно, образуют единую систему.
5. Смыслы порождаются и изменяются в

деятельности, в которой только и реализуются реальные жизненные отношения субъекта.

Среди психолого-педагогических качеств ведущая роль принадлежит гностическим (дидактическим) умениям – способностям-передать свои знания другим лицам и обеспечить их усвоение. А для того, чтобы передать знания, необходимо их осмыслить и суметь облечь в доступную для изложения каждому исполнителю форму. В этом смысле роль дирижера-хормейстера очень близка профессии учителя [6]. По мнению Н.В. Степиной, большое влияние на успешность профессиональной деятельности дирижера-хормейстера оказывает наличие обучающихся четких представлений о профессиональных компетенциях, соответствующих основным видам профессиональной деятельности, необходимых для обеспечения эффективности его деятельности [7].

Наряду с этим, помимо данных, присущих любому музыканту (ритм, память, слух) – для хормейстерской деятельности требуются умение создать у коллектива единый эмоциональный настрой, умение передавать с помощью мимики и жестов образный строй, содержание и характер музыкального произведения, способность обладать быстрой реакцией, настойчивость, деликатность и сдержанность [8].

Н.А. Селезнева считает, что базовой компетенцией дирижера является умение управлять звучанием хора с помощью жестикуляционно-мимических средств коммуникации [9], поэтому дирижерский жест, определяемый смысловой позицией специалиста, имеет реальность лишь в более широком контексте высказывания, выступая средством передачи согласования смысловых позиций. Осознавая себя как субъект исполнительской деятельности, свою позицию, осмысливая ситуацию, объекты ситуации, хормейстер использует жестикуляцию, которая выполняет функции не только выражения состояния, регулирования процесса общения с исполнителями, но и характера отношений, самоорганизации деятельности.

На любом этапе управления хором, разучивания произведения дирижер должен ру-

ководствоваться главной целью – раскрытием идейной и художественной сущности музыки и связывать её с техническими задачами [10]. Дирижер должен всегда думать и использовать жесты, способствующие хорошей вокальной технике Choral [11].

Источником пластической выразительности выступает сама музыка, следовательно, музыкальная речь. Так, по мнению Яркиной Л.В., экспрессивное воздействие, как способ передачи информации эмоционально-психологического содержания посредством выразительных движений, реализуемых профессиональными действиями хормейстера в условиях вокально-хоровой деятельности, является действенным средством повышения эффективности хормейстерской подготовки [12].

Взаимосвязь и взаимообусловленность музыки и жеста В.Л. Живов формулирует следующим образом: музыка определяет выразительность жеста, жест конкретизирует сущность музыки, помогает раскрыть её смысл [10]. «Дирижерским жестом принято называть движения рук, корпуса или головы дирижера, а также его мимику, передающую исполнителям конкретный музыкальный образ» [13, С.177]. Однако жест дирижера должен не следовать за музыкой или иллюстрировать её, а вызывать к жизни то или иное звучание, воздействовать на исполнителей и на исполнение. Ни одно самое экспрессивное движение рук не окажет своего действия, если мимика и взгляд дирижера не будут соответствовать значению жеста. Главной задачей хормейстера является управление действиями, которые выступают как предвидение, предвкушение целостного хорового звучания, где включаются такие понятия музыкального процесса как характер, нюансировка, метроритмические особенности, т.е. какими выразительными функциями дирижерского жеста следует исполнить тот или иной фрагмент произведения.

Естественность дирижерского языка, широкие связи и ассоциации с жизненной практикой делают его понятным не только исполнителям, но в определенной мере и слушателям. Выдающийся композитор И.Ф. Стравинский отмечал, что зрительное восприятие жеста и всех движений тела, из которых вытекает музыка, совершенно необходима, чтобы охватить эту музыку во всей

её полноте [14]. Именно совпадение зрительского со слуховым ощущением, соответствие того или иного дирижерского жеста характеру данного образа, звучания имеет для слушательского восприятия огромное значение. Дирижер должен переводить адекватно звуковой образ своей пластикой и жестом, для достижения такого контакта со слушателями и той музыкальной атмосферы. В частности, С.А. Казачков очень тонко подмечал, что дирижерская техника является важным, но далеко не единственным компонентом искусства дирижирования. Если дирижер не обладает развитым музыкальным мышлением, воображением и волей; если он не разбирается тонко и уверенно в огромном разнообразии жанров, стилей, форм и выразительных средств музыки; если его репетиционная техника слаба и в работе с хором или оркестром он беспомощен, то никакая внешняя дирижерская техника не восполнит эти решающие компоненты его профессионально-художественного облика. Дирижерская техника, по мнению автора, является средством воплощения творческих замыслов, а не самоцелью [15, С.110].

Для образной выразительности дирижерских жестов очень важна их связь с пространственными ощущениями (высоты и глубины, узости и широты, приближения и удаления), которые довольно часто ассоциируются с представлениями о свете и темноте, весомости и легкости. Наблюдения и ассоциации оказывают хормейстеру огромную помощь в поиске наиболее выразительных движений и жестов, адекватных характеру музыкального образа. Личностно-ориентированная позиция позволит специалисту определить смысл художественно-образного содержания музыки и повлиять на качество исполнительского процесса. Для того, чтобы успешно осуществлять свои профессиональные функции, дирижер хора должен уметь активно управлять жестами, несущими в себе смысловую личностно-ориентированную позицию. Овладение «внутренней» техникой, сознательным пониманием объективных психологических механизмов, лежащих в основе активного взаимодействия с певческим коллективом, правильной и органичной координацией

своих внешних и внутренних действий. Это то – ремесло дирижерской профессии, в которой мануальные средства принято называть «жестовым языком» дирижера, сила которого заключается в средствах общения хормейстера с исполнителями. В частности, В.Л. Живов условно выделяет в управлении хором две системы жестов: первая – это общение «при помощи рук» (жесты), внешняя смысловая личностно-ориентированная позиция для передачи информации о темпе, звучности и пр.; вторая – разнообразные формы экспрессивных проявлений (мимика, походка, постановка корпуса, соблюдение дистанции и др.) – творческая информация, которая базируется на особом комплексе выразительных движений и действий. Отображая тончайшие нюансы, бесконечную гамму человеческих эмоций и настроений, выразительные движения помогают понять и уточнить смысл передаваемой информации [10].

Владение функциями дирижерского жеста: темп, метроритм, вступление и окончание не исчерпывают всех задач, которые необходимы в руководстве исполнением музыки. Сюда относятся приемы изменения динамики, интенсивности и окрашенности звука, акцентировки, артикуляции, фразировки; приемы, с помощью которых наглядно обозначаются различные смысловые связи, присущие музыкальной речи, жесты, способствующие выравниванию хорового строя и ансамбля [16].

Выразительные возможности жеста наиболее сильно и ярко проявляются в динамической звучности, способы которой очень разнообразны и зависят от стиля произведения, характера музыкального образа и от индивидуальности дирижера, его темперамента, эмоционального склада, специфики аппарата хормейстера. Передача большой шкалы градаций звучности требует от специалиста владения более обширным арсеналом дирижерских средств и исполнительской гибкости. Значительное влияние на характер жеста оказывает тип фактуры, так как насыщенная, тяжеловесная фактура отображается соответственно тяжелым, массивным жестом с использованием предплечья и плеча, а прозрачная – легким кистевым движением. При этом, более плотная фактура передается нижней дирижерской плоскости, а более легкая – в верхней. Для выбора жеста имеет место склад письма хорового изложения, когда дирижер вынужден менять величину, объем жеста и уровень плоскости тактирова-

вания зависимости от того, преобладает ли мелодический, подголосочный или аккордовый склад, аккордово-гармоническое, гомофонно-гармоническое или полифоническое изложение.

Анализ системы жестов свидетельствует о том, что язык жестов имеет богатейшую жизненную основу, опираясь на жизненные ассоциации и представляя собой комплекс профессионально-двигательных автоматизмов, являясь следствием непроизвольного отображения внешней моторики дирижера, предвосхищаемой им потребности в определенном художественном результате. Хормейстер использует в качестве смысловой личностно-ориентированной позиции большее количество жестов. Так, широко известен «пригласительный» или «предлагающий» жест, имеющий частое применение во фразировке как средство показа мелодической вершины. Характеризуется данный жест движением руки слегка в сторону от себя, с одновременным раскрытием и поворачиванием вверх ладони. В дирижировании им уместно показать точку притяжения и в мелодической фразе, частную кульминацию. В дирижерской практике также используется «звущий» жест, выполняемый всей рукой или только кистью и пальцами, с обращенной вверх ладонью, когда встает необходимость выделить какой-то голос из других и обратиться непосредственно к данному исполнителю. К числу избирательных относится «указывающий» жест, имея ассоциации и представляя собой комплекс профессионально-двигательных автоматизмов, являясь следствием непроизвольного отображения внешней моторики дирижера, предвосхищаемой им потребности в определенном художественном результате. Хормейстер использует в качестве смысловой личностно-ориентированной позиции большое количество жестов. Так, широко известен «пригласительный» или «предлагающий» жест, имеющий частое применение во фразировке как средство показа мелодической вершины. Характеризуется данный жест движением руки слегка в сторону от себя, с одновременным раскрытием и поворачиванием вверх ладони. В дирижировании им уместно показать точку притяжения и в мелодической фразе, частную кульминацию. В дирижерской практике также используется «звущий» жест, выполняемый всей рукой или только кистью и пальцами, с обращенной вверх ладонью, когда встает необходимость выделить какой-то голос из других и

обратиться непосредственно к данному исполнителю. К числу избирательных относится «указывающий» жест, имея весьма широкое значение. Им пользуется руководитель хора в том случае, когда необходимо перед тем, как показать правой рукой важный оттенок или вступление, он за одну-две доли может указательным жестом левой руки, направленным в сторону какого-либо исполнителя, дать понять, что особый оттенок должен быть выполнен именно им, одновременно фиксируя взгляд на данном исполнителе. Причем указывающим жестом также можно выделить тот или иной голос путем ослабления, затушевывания других.

В управлении хором применяется и «отстраняющий» жест, который выполняется левой рукой следующим образом: ладонь повернута большим пальцем к низу и раскрыта. Резкое движение такого рода служит хорошим приемом для снятия звука и внезапного прекращения сильной динамики. В арсенале технических приемов дирижирования имеет место и жест «внимание», когда хормейстер поднимает левую руку с указательным пальцем, обращенным вверх. Жест «просьба» похож на жест «приглашение», когда кисть раскрыта и обращена ладонью вверх. Данный жест, как правило, краток и чаще всего им пользуются для усиления вы-

разительности звука, динамики исполнения, хормейстер поднимает левую руку с указательного пальца для увеличения экспрессии [17]. Необходимо иметь в виду, что предлагаемые жесты направлены на управление хором. В частности, Генри Вуд пишет: «Научитесь анализировать дирижерский жест с точки зрения соответствия его получаемым результатам...», ибо «только жест закономерен, на который оркестр дает правильный ответ» [18, С.13]. Дирижерский жест в современном музыкальном искусстве выступает как своеобразный художественный феномен, проявляющийся через воплощение дирижером, главным образом, интонационного и ритмического содержания музыкального образа (19).

Таким образом, дирижерский жест в современном исполнительском искусстве воспринимается как эффективное средство воздействия, динамично эволюционирующее и всё более проявляющее свои художественные возможности. Его значение велико в коллективном творчестве как художественный феномен, исследования в этой сфере позволяют решать более широкие задачи развития исполнительного искусства и музыкальной педагогики [20].

Список использованных источников:

1. Прокопец Т.Ю., Гетьман В.В. Профессиональные качества педагога-хормейстера детского коллектива // Педагогика и психология образования. – 2017. – № 2. – С.58-65 [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/professionalnye-kachestva-pedagoga-hormeystera-detskogo-kollektiva>.
2. Пухальський Т.Д. Засоби формування професійної компетентності вчителя музики у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін // Наукові записки. Серія: педагогіка. – 2016. – № 3. – С.129-135 [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/sredstva-dirizhersko-horovyh-distsiplin-v-formirovanii-professionalnoy-kompetentnosti-uchitelya-muzyki>.
3. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. 3-е изд. – М.: МГУ, 1972. – С.584.
4. Леонтьев А.Н. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. – М.: Смысл, 2009. – 438 с. [Электронный ресурс]: URL: http://lib.uni-dubna.ru/search/files/psy_leo_psy_smisla/1.pdf.
5. Дильтей В. Описательная и понимающая психология (В. Дильтей, Э. Шпрангер) [Электронный ресурс]: URL: https://studopedia.ru/13_88586_opisatel'naya-i-ponimayushchaya-psihologiya-v-diltey-e-shpranger.html.
6. Бакшаева Е.В. Активные методы обучения в подготовке будущего учителя музыки к выполнению роли дирижера-хормейстера // Вестник Чувашского государственного педагогического университета им. И.Я. Яковлева. – 2017. – № 1(93) [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktivnye-metody-obucheniya-v-podgotovke-buduschego-uchitelya-muzyki-k-vypolneniyu-rolidirizhera-hormeystera>
7. Степина Н.В. Формирование профессиональных компетенций дирижера-хормейстера в условиях современного среднего специального образования // Карельский научный журнал. – 2016. – № 3(16). – Т.5 [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-professionalnyh-kompetentsiy-dirizhera-hormeystera-v-sloviyah-sovremennogo-srednego-spetsialnogo-obrazovaniya>
2016. – № 3(16). – Т.5 [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-professionalnyh-kompetentsiy-dirizhera-hormeystera-v-sloviyah-sovremennogo-srednego-spetsialnogo-obrazovaniya>
8. Хазеева И.Н. Развитие профессиональной компетентности будущего учителя музыки в сфере дирижерско-хоровой подготовки // Общество: социология, психология, педагогика. – 2016. – № 7 [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-professionalnoy-kompetentnosti-buduschego-uchitelya-muzyki-v-sfere-dirizhersko-horovoy-podgotovki>.

[Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-professionalnoy-kompetentnosti-budushchego-uchitelya-muzyki-v-sfere-dirizhersko-horovoy-podgotovki>.

9. Селезнева Н.А. Профессионализм хормейстера. Психологический и культурно-исторический аспекты: дис... канд.иск.вед.: 17.00.03. – Одесса, 2003. – С.213. [Электронный ресурс]: URL: <https://mydisser.com/en/catalog/view/129/131/32146.html>.

10. Живов В.Л. Хоровое исполнительство: Теория. Методика. Практика. – М.: Владос, 2003. – С.272.

11. Choral Conductor's Role //Vocal Technique [Electronic resource]: URL: <http://www.vocaltechnique.info/choral-conductors-role.html>.

12. Яркина Л.В. Педагогические условия формирования умения экспрессивного воздействия хормейстера на певческий коллектив: дис. канд.пед.наук: 13.00.08. – Липецк, 2001. – 218 с. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.dissercat.com/content/pedagogicheskie-usloviya-formirovaniya-umeniya-ekspressivnogo-vozdeistviya-khormeistera-na-pyu>

13. Абакшонок А.В. Азбука студента-дирижера (Краткий словарь дирижерских терминов) //Труды Санкт-Петербургского государственного института культуры. – 2011. – Т.191. – С.175-181.

14. Стравинский И.Ф. Хроника моей жизни. – Л., 1963. – 168 с.

15. Казачков С.А. Дирижерский аппарат и его постановка. – М.: Музыка, 1967. – 110с.

16. Liz Garnett. Choral Conducting and the Construction of Meaning: Gesture, Voice, Identity. – Routledge, 2017 – 242 p. [Electronic resource]: URL: https://books.google.kz/books?id=DTorDwAAQBAJ&dq=the+Choral+Master%27s+Meaning+Position&hl=ru&source=gbs_navlinks_s.

17. Выразительные приемы и их роль в дирижерской практике [Электронный ресурс]. – 07.06.2012: URL: <https://knowledge.allbest.ru/music.jny>

18. Колесникова Н.А. Основы теории и методики обучения дирижированию: Учебно-методическое пособие /Н.А.Колесникова; Владим. гос. ун-т имени Александра Григорьевича и Николая Григорьевича Столетовых. – Владимир: ВлГУ, 2012. – 351 с. [Электронный ресурс]: URL: <http://e.lib.vlsu.ru/bitstream/123456789/2457/1/01135.pdf>.

19. Тремзина О.С. Дирижерский жест как художественный феномен: дис... канд.искусства: 17.00.02 /Тремзина О.С. [Место защиты: Сарат. гос. консерватория им. Л.В. Собинова]. – Саратов, 2014. – 189 с. <http://www.dslib.net/muz-iskusstvo/dirizherskij-zhest-kak-hudozhestvennyj-fenomen.html>.

20. Тремзина О.С. Дирижерский жест и музыкальная интонация //Современные проблемы науки и образования. – 2014. – №1 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view.id=11847>.

References:

1. Prokopec T.YU., Get'man V.V. Professional'nye kachestva pedagoga-hormeystera detskogo kollektiva // Pedagogika i psihologiya obrazovaniya. – 2017. – № 2. – S.58-65 [Electronic resource]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/professionalnye-kachestva-pedagoga-hormeystera-detskogo-kollektiva>.

2. Puhals'kij T.D. Zasobi formuvannya professijnoi kompetentnosti vchitelya muziki u procesi vivchennya dirigents'ko-horovih disciplin // Naukovi zapiski. Seriya: pedagogika. – 2016. – № 3. – S.129-135 [Ehlektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/sredstva-dirizhersko-horovyh-distsiplin-v-formirovanii-professionalnoy-kompetentnosti-uchitelya-muzyki>.

3. Leont'ev A.N. Problemy razvitiya psihiki. 3-e izd. – М.: МГУ, 1972. – 584 с.

4. Leont'ev A.N. Psihologiya smysla: priroda, stroenie i dinamika smyslovoj real'nosti. – М.: Smysl, 2009. – 438s. [Ehlektronnyj resurs]: URL: <http://lib.uni-dubna.ru/search/files/psy/leoPsySmisla/1.pdf>.

5. Dil'tej V. Opisatel'naya i ponimayushchaya psihologiya (V.Dil'tej, E.H.SHpranger) [Ehlektronnyj resurs]: URL: https://studopedia.ru/13_88586_opisatel'naya-i-ponimayushchaya-psihologiya-v-diltey-espranger.html.

6. Bakshaeva E.V. Aktivnye metody obucheniya v podgotovke budushchego uchitelya muzyki k vypolneniyu roli dirizhera-hormeystera //Vestnik CHuvashskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im.I.Ya.Yakovleva. – 2017. – № 1(93) [Ehlektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktivnye-metody-obucheniya-v-podgotovke-budushchego-uchitelya-muzyki-k-vypolneniyu-rolidirizhera-hormeystera>

7. Stepina N.V. Formirovanie professional'nyh kompetencij dirizhera-hormeystera v usloviyah sovremennogo srednego special'nogo obrazovaniya //Karel'skij nauchnyj zhurnal. – 2016. – №3(16). – T.5 [Ehlektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-professionalnyh-kompetentsiy-dirizhera-hormeystera-v-usloviyah-sovremennogo-srednego-spetsialnogo-obrazovaniya>.

8. Hazeeva I.N. Razvitie professional'noj kompetentnosti budushchego uchitelya muzyki v sfere dirizhersko-horovoj podgotovki //Obshchestvo: sociologiya, psihologiya, pedagogika. – 2016. – №7 [Ehlektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-professionalnoy-kompetentnosti-budushchego-uchitelya-muzyki-v-sfere-dirizhersko-horovoy-podgotovki>.

9. Selezneva N.A. Professionalizm hormoneystera. Psihologicheskij i kul'turno-istoricheskij aspekty: dis... kand.isk.ved.: 17.00.03. – Одесса, 2003. – 213 с. [Ehlektronnyj resurs]: URL: <https://mydisser.com/en/catalog/view/129/131/32146.html>.

10. Zhivov V.L. Horovoe ispolnitel'stvo: Teoriya. Metodika. Praktika. – М.: Vlados, 2003. – 272s.

11. Choral Conductor's Role //Vocal Technique [Electronic resource]: URL: <http://www.vocaltechnique.info/choral-conductors-role.html>.

12. Yarkina L.V. Pedagogicheskie usloviya formirovaniya umeniya ehkspressivnogo vozdeystviya hormoneystera na pevcheskij kollektiv: dis... kand.ped.nauk: 13.00.08. – Lipeck, 2001. – 218 s. [Ehlektronnyj resurs]: URL: <http://www.dissercat.com/content/pedagogicheskie-usloviya-formirovaniya-umeniya-ekspressivnogo-vozdeistviya-khormeistera-na-pyu>

13. Abakshonok A.V. Azbuka studenta-dirizhera (Kratkij slovar' dirizherskih terminov) //Trudy Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo instituta kul'tury. – 2011. – Т.191. – S.175-181.
14. Stravinskij I.F. Hronika moej zhizni. – L., 1963. – 168 s.
15. Kazachkov S.A. Dirizhyorskij apparat i ego postanovka. – M.: Muzyka, 1967. – 110 s.
16. Liz Garnett. Choral Conducting and the Construction of Meaning: Gesture, Voice, Identity. – Routledge, 2017 – 242 p. [Electronic resource]: URL: https://books.google.kz/books?id=DTorDwAAQB&dq=the+Choral+Master%27s+Meaning+Position&hl=ru&source=gbs_navlinks_s.
17. Vyzritel'nye priemy i ih rol' v dirizherskoj praktike [Электронный ресурс]. – 07.06.2012: URL: https://knowledge.allbest.ru/music_jny.
18. Kolesnikova N.A. Osnovy teorii i metodiki obucheniya dirizhirovaniju: uchebno-metodicheskoe posobie /N.A.Kolesnikova; Vladim. gos. un-t imeni Aleksandra Grigor'evicha i Nikolaya Grigor'evicha Stoletovyh. – Vladimir: Izd-vo VIGU, 2012. – 351 s. [Электронный ресурс]: URL: <http://e.lib.vlsu.ru/bitstream/123456789/2457/1/01135.pdf>.
19. Tremzina O.S. Dirizherskij zhest kak hudozhestvennyj fenomen: dis... kand.iskusstv.: 17.00.02 /Tremzina Oksana Sergeevna; [Mesto zashchity: Sarat. gos. konservatoriya im. L.V. Sobinova]. – Saratov, 2014. – 189 s. <http://www.dslib.net/muz-iskusstvo/dirizherskij-zhest-kak-hudozhestvennyj-fenomen.html>.
20. Tremzina O.S. Dirizherskij zhest i muzykal'naya intonaciya //Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya. – 2014. – №1 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view.id=11847>.

ДИРИЖЕРЛЫҚ ҚИМЫЛДАР ХОРМЕЙСТЕРДІҢ СЕМАНТИКАЛЫҚ ҰСТАНЫМЫНЫҢ КӨРІНІСІ РЕТІНДЕ

А.А. Момбек¹, С.Т. Балагазова², Г.А. Колесникова³

^{1,2} *Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

³ *М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті
(Петропавл, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада дирижердің қимылының көрнекі мүмкіндіктері қарастырылған, олар хормейстердің өнімділік қызметінде айқын көрінеді. Өздерінің кәсіби функцияларын сәтті жүзеге асыру үшін хор дирижері маңызды тұлғалық бағдарланған ұстанымға ие қимылдарды белсенді басқара алады. Дирижердың моторикалық дағдыларын білдіретін кәсіби-қозғалтқышты автоматизмдер кешені қимыл тілі талданды. Музыкалық және орындаушылық тәжірибеде кең қолданылатын қимылдардың сериясы сипатталады. Қимылдың айқындығы жұмыс стилі мен сипатын терең түсінуге, дирижердің музыкаға сәйкес келетін құралдарын таңдауына, хореографияның өзіндік тапсырмаларын орындауға және жеке сипаттамаларына байланысты.

Түйінді сөздер: қимыл, дирижер, дирижерлық қимылдар, семантика, семантикалық қимылдар, хорды басқару, хормейстер.

CONDUCTOR GESTURES AS A MANIFESTATION OF THE CHOIRMASTER'S SEMANTIC POSITION

A.A. Mombek¹, S.T. Balagazova², G.A. Kolesnikova³

^{1,2} *Abai University (Almaty, Kazakhstan)*

³ *North Kazakhstan state University named M.Kozybaev
(Petropavl, Kazakhstan)*

Abstract

The article discusses the expressive possibilities of the conductor's gesture, which are most strongly and vividly manifested in the performance activity of the choirmaster. In order to successfully carry out their professional functions, the choir conductor must be able to actively manage gestures that carry a meaningful personality-oriented position. Sign language is analyzed, which is a complex of professional musical and performing practice. The expressiveness of the gesture depends on a deep comprehension of the style and character of the work, in the selection of the conductor's means that correspond to the music, performing tasks and the individual characteristics of the choirmaster himself.

Keywords: gesture, conductor, conductor gestures, meaning, semantic gestures, choir management, choirmaster.

Поступила в редакцию 24.08.2018

МРНТИ 14.35.07

А.Е. ЖУМАБАЕВА¹, Г.Г. ЖУСУПБЕКОВА²

^{1,2} *Казахский национальный педагогический университет имени Абая*
(Алматы, Казахстан)

КОНСТРУИРОВАНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГА НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ПОЛИЯЗЫЧИЯ

Аннотация

В статье рассматривается проблема полиязычного образования. Казахстан сегодня развивает политику трехязычия. Проект «Триединство языков» предусматривает развитие трех языков: казахского – как государственного языка, русского – как языка межнационального общения, английского – для успешной интеграции в мировую экономику. Анализируется опыт внедрения в учебный процесс новой модели образования, способствующей формированию конкурентоспособного поколения, владеющего, как минимум, тремя языками, рассматриваются инновационные процессы в образовании при подготовке будущих педагогов начального образования. Статья выполнена в рамках работы над проектом МОН РК по грантовому финансированию № АР 05130498 на тему: «Модернизация профессиональной подготовки будущего педагога начального образования к работе в условиях полиязычной среды в Республике Казахстан».

Ключевые слова: казахский язык, русский язык, государственный язык, трехязычие, полиязычное образование, коммуникативная компетентность

Введение. Предпосылкой проведения исследования проблемы конструирования образовательных технологий подготовки педагога начального образования в условиях полиязычия является реализация идеи проекта «Триединство языков», инициированного главой государства Н.А. Назарбаевым, согласно которому «...наша страна должна восприниматься во всем мире как высокообразованное государство, население которого пользуется тремя языками: казахский язык – государственный язык, русский язык – язык межнационального общения и английский язык – язык успешной интеграции в глобальную экономику» [1]. А также на сессии Мажилиса Парламента третьего созыва, Лидер нации Н.А. Назарбаев, отмечая значимость проведения взвешенной, сбалансированной межнациональной и языковой политики, сказал, что «... в Европе среди выпускников школ и студентов давно стало нормой непринужденно общаться на нескольких языках, к этому непременно должны прийти и мы с вами» [2].

В современных условиях актуальна проблема подготовки соответствующих педа-

гогических кадров, владеющих языковыми знаниями. Следовательно, образовательный процесс вуза по подготовке специалиста с полиязычной направленностью требует разработки теоретического и технологического инструментария, обеспечивающий социальный запрос в формировании общей культуры личности человека, частью которой выступает лингвокультура.

Таким образом, объективные реалии на сегодня складываются так, что свойственный для казахстанского общества билингвизм постепенно начинает сменяться полиязычием, которое в образовательном пространстве является одним из ключевых аспектов работы всех учебных заведений страны. Программа полиязычного обучения предусматривает создание новой модели образования, способствующей формированию конкурентоспособного поколения, владеющего, как минимум, тремя языками.

Постановка проблемы в общем виде. Процессы глобализации и информатизации общества, интенсивно происходящие в последние десятилетия, повысили прагматическую значимость владения иностранны-

ми языками, повлияли на расширение круга людей, активно вовлеченных в межнациональные и межкультурные контакты во всех сферах человеческой деятельности, активизировали диалог культур. В этом контексте в современной казахстанской дидактике складывается качественно новая теоретическая парадигма. Закономерно, что в этих условиях на первый план выдвигается необходимость разработки новых теоретических моделей проектируемого результата профессиональной подготовки будущих учителей, адекватно отражающих требования современной межкультурной и полиязычной образовательной парадигмы, а также поиска эффективных систем и педагогических условий для их воплощения в практике образовательной деятельности высших учебных заведений. Новая парадигма образовательного процесса связывается с компетентностным подходом, получившим осмысление в работах российских ученых В.И. Байденко [3], Э.Ф. Зеера [4], И.А. Зимней [5], А.К. Марковой [6], В.Д. Шадрикова [7] и отечественных исследователей М.А. Абсатовой [8], Б.А. Жетписбаевой [9] и др. Глобальные изменения как в Казахстане, так и во всем мире изменили роль иностранного языка в системе образования, и из простого учебного предмета он превратился в базовый элемент современной образовательной системы, в средство достижения профессиональной реализации личности. Наряду с этим направлением в процессе подготовки педагога начального образования с полиязыковой специализацией оформляется тенденция интегративного обучения, т.е. использование материала из различных учебных дисциплин, основанное на сочетании, взаимодействии и взаимосодействии положений системно-целостного, компетентностного и личностно-деятельностного подходов в образовании. Говоря об интеграции языковой и профессиональной подготовки, мы имеем в виду и то, что владение иностранным языком обеспечивает возможность знакомства с зарубежными достижениями в профессиональной области.

Таким образом, имеется насущная задача по овладению человеком в современном об-

ществе лингво и коммуникативной культурой, способствующей его эффективной деятельности, которая еще не в достаточной степени решается существующей системой образования. Поэтому возникает необходимость исследования проблемы конструирования образовательных технологий подготовки будущих педагогов начального образования для осуществления их работы в условиях полиязычия в Республике Казахстан.

Основная часть. В данном исследовании мы исходим из того, что развитая языковая культура – потенциал интеллектуальной нации и поэтому профессиональная подготовка педагога для начального образования должна учитывать необходимость квалификационного разнообразия в современных условиях обновления содержания образовательных программ в полиязыковой среде. Интеграция Казахстана в мировое сообщество, осознание необходимости знания языков для успешной профессиональной реализации и другие факторы современной жизни мотивируют студентов, относится к изучению иностранного языка с большим вниманием. В казахстанских вузах уже сделаны первые шаги к внедрению в учебный процесс новой модели образования: дисциплина «Профессионально-ориентированный английский язык» введена в перечень дисциплин обязательного компонента, в процессе изучения которой обучающиеся приобретают междисциплинарные, терминологические и межкультурные навыки, необходимые в их профессии; реформируются стандарты образования, открыты специальные отделения и специальные группы, где преподавание некоторых базовых и профилирующих дисциплин ведется на трех языках.

В настоящее время идет поиск более эффективной структуры подготовки будущего специалиста начального образования, которая направлена на реализацию процесса целенаправленного формирования конкурентоспособной личности, включающего поступательный и согласованный характер развития языковых и профессиональных способностей студента. В Институте педагогики и психологии КазНПУ имени Абая имеется определенный опыт подготовки учителей начальных классов с дополнитель-

ной специализацией «Учитель начальных классов, учитель английского языка в начальных классах». Выпускники данной специальности с 2006 года преподают английский язык в начальных классах. Однако такие группы были малочисленны, так как несли базовыми знаниями языковой системы и общеупотребительным английским языком в рамках школьной программы. Особенность изучения языков как учебных дисциплин заключается в обучении коммуникативной деятельности, т.е. освоение навыков общения на этом языке и овладение необходимым лексико-грамматическим минимумом, а также применение этих знаний в коммуникативных целях.

В этом контексте в Институте педагогики и психологии Казахского национального педагогического университета имени Абая разработаны типовые программы для специальности 5В010200 – «Педагогика и методика начального обучения» по профессиональному казахскому, русскому, английскому языкам [10]. Профессиональный русский язык – это особая функциональная разновидность литературного языка, обслуживающая профессиональную сферу общения. Программа предназначена для тех, кто изучает русский язык в качестве языка межнационального общения. Русский для казахоязычных, казахский для русскоязычных и иностранный язык для обеих категорий студентов стал в полной мере осознаваться как средство общения, средство взаимопонимания специалистов в конкретной сфере деятельности, средство приобщения к иной национальной культуре и как важное средство для развития интеллектуальных способностей студентов, их общеобразовательного потенциала. Целью данных программ является реализация полиязычного образования, направленного на подготовку высококвалифицированных конкурентоспособных специалистов педагогических специальностей, обладающих языковой компетенцией на основе параллельного овладения казахским, русским и английским языками, мобильных в международном образовательном пространстве и на рынке труда.

Уровень овладения языковыми компетенциями выступает одним из основных критериев не только качества полученного образо-

вания и языковой подготовки, как неотъемлемой его части, но и профессионально – языкового становления личности в целом.

Для изучения уровня владения языковыми компетенциями мы провели анализ Государственного общеобязательного стандарта высшего образования [11], на основе которого были определены умения и навыки, которыми должны обладать выпускники, а также компоненты модели выпускника: личностный, мотивационный, операционный, когнитивный, лингвистический, социальный, эмоционально-волевой.

Составляющими *личностного компонента* выделили следующие: саморазвитие, самостоятельность, самосовершенствование, эмпатия, способность к принятию решений, толерантность.

Составляющими *мотивационного компонента* являлись: мотивация к изучению иностранного языка как предмета, мотивация к овладению коммуникативной компетентностью, осознание ее значимости для повседневной жизни и для профессиональной деятельности.

Операционный компонент: умение регулировать темп и эмоциональность речи, навыки публичного выступления, навыки делового общения, знания и применения правил грамматики и стилей речи.

Когнитивный компонент: уровень общекультурных знаний, умение находить требующуюся информацию, анализировать и обобщать полученную информацию.

Лингвистический компонент: социокультурная компетенция, социолингвистическая, грамматическая, дискурсивная компетенции.

Социальный компонент: адаптация в кругу новых друзей, адаптация в кругу коллег, адаптация в кругу вышестоящих по должности, адаптация в кругу однокурсников, адаптация в незнакомом коллективе, лидерство в кругу коллег, друзей и знакомых, умение отстаивать свое мнение.

Эмоционально-волевой компонент: волнение в деловом общении, волнение во время публичного выступления, умение справляться с волнением, управление эмоциональностью речи.

В качестве основных методов изучения уровней развития показателей каждого из

компонентов были выбраны анкетирование, устная беседа, ранжирование, наблюдение. В исследовании принимали участие 114 студентов, обучающихся по специальности 5В010200 – Педагогика и методика начального обучения. Анкета состояла из шести блоков: мотивационного, операционного, эмоционально-волевого, личностного, социального, когнитивного и собственно лингвистического и из четырех компонентов. Вопросы анкеты содержали четыре варианта стандартных ответов. На основе этих вариантов мы выделили три уровня развития исследуемого явления: высокий, низкий, средний. Результаты проведенного нами констатирующего эксперимента показали, что развитие мотивационного компонента находится на высоком уровне у 41%, на среднем – у 34% и на низком – у 29% испытуемых. Развитие операционного компонента находится – у 36% на высоком, у 43% на среднем – у 26% на низком. Развитие эмоционально-волевого компонента находится на высоком уровне у 38%, на среднем – у 44% и на низком – у 24%. Развитие личностного компонента находится на высоком уровне у 34%, на среднем – у 36%, на низком – у 37%. Развитие когнитивного компонента находится на высоком уровне у 22,5%, на среднем – у 39,5% и на низком – у 44%. Развитие социального компонента находится на высоком уровне у 20%, на среднем – у 53% и на низком – у 33%. Развитие лингвистического компонента находится на высоком уровне – у 22%, на среднем – у 33,5% и на низком – у 50,5%.

Таким образом, в ходе нашего исследования мы обнаружили, что показатели по исследуемым компонентам модели находятся на среднем или низком уровнях. Это говорит о том, что современный студент вуза не обладает достаточными умениями и навыками общения, ведения беседы, как на родном, так и на иностранном языке, что является с се-

рьезным барьером, как в обучении, так и в будущей профессиональной деятельности. Следовательно, необходимы эффективные методы и способы построения учебного процесса.

Потребность в быстром и качественном изменении условий подготовки будущих учителей начальных классов в высшей школе к полиязычной профессиональной коммуникации создает предпосылки для качественного обновления теоретической и практической базы образовательного процесса. Такой переход становится возможным благодаря созданию адекватных педагогических условий за счет моделирования особой образовательной среды. Такими условиями являются: 1) наличие психолого-педагогического сопровождения студентов; 2) использование интерактивных методов обучения, способствующие развитию коммуникативной компетентности и эффективной адаптации; 3) использование различных ситуаций, способствующих развитию у студентов коммуникативной компетентности как фактора их социализации. В качестве психолого-педагогического сопровождения предлагается: предоставление студентам учебных материалов, скриптов, словарей, технических средств обучения; помощь и поддержка преподавателя при выполнении заданий, одобрение любых проявлений активности, создание ситуаций успеха; проверка и контроль домашних, аудиторных и самостоятельных работ. Внедрение интерактивных методов обучения включает моделирование жизненных ситуаций, использование ролевых игр, организацию диспутов, дискуссий, работу в группах. В результате создается среда образовательного общения, которая характеризуется открытостью, взаимодействием участников, возможностью взаимной оценки и контроля. Для реализации этих задач нами предложена следующая схема проведения занятий, позволяющая реализовывать на практике вышеназванные условия.

Таблица 1

Построение занятий по развитию коммуникативной компетентности

Вид занятий, тема, цель	Методическое обеспечение занятия: литература, видео, и т.п.	Методы обучения	Содержание занятия	Работа преподавателя по педагогическим условиям	Работа студентов по вводимым условиям	Деятельность преподавателя по компонентам модели развития коммуникативной компетентности
1	2	3	4	5	6	7

Если проводить занятия по схеме указанной в таблице 1, наполняя их соответствующим содержанием, можно получить положительный результат: прогресс в развитии языковых навыков; преодоление барьера при речевой коммуникации; достижение языкового уровня для преподавания предметов начальных классов.

Перспективы дальнейших научных поисков. В дальнейшем в Институте педагогики и психологии Казахского национального педагогического университета имени Абая планируются научные исследования, направленные на решение следующих задач:

– изучение языковых и предметных потребностей для подготовки будущих полиязычных педагогов-учителей начальных классов в целях оптимизации разработки учебных программ и специальных курсов;

– разработка модели специалиста начального образования с учетом требования триединства языков, ее научно-теоретическое обоснование и реализация в педагогических ВУЗах РК;

– конструирование образовательных технологий, методов, организационных форм, учебной среды для подготовки будущих педагогов, которые способствуют формированию профессиональных педагогических компетентностей в условиях полиязычия;

– поиск путей оптимизации учебных программ и программ специальных курсов для студентов специальности 5В010200 – «Педагогика и методика начального обучения»;

– создание научно-методической и технологической базы для обеспечения подготовки специалистов начального образования со специализацией «педагог-учитель начальных классов с полиязыковой подготовкой»;

– теоретическое обоснование и определение общих требований, уровней, показателей, критериев подготовки педагогов начального уровня образования с позиций триединства языков.

Анализ потребностей является необходимым компонентом при разработке курсов специальных дисциплин, поскольку их содержание подчиняется профессионально значимым целям и задачам обучения студен-

тов, соответствующие требованиям Госстандарта по специальности. На практике это выражается в подборе соответствующего материала и его тематической организации, формировании навыков и развитии умений, необходимых в будущей профессиональной деятельности.

На основе вышеизложенного краткого обзора особенностей и современных тенденций в профессионально-ориентированном обучении можно сделать следующие выводы:

– происходит процесс гармонизации целей обучения с социальным заказом общества;

– определяется обязательная коммуникативная компетенция специалиста;

– оформляется тенденция интегративного обучения;

– становится приоритетом современного образования обучение профессиональному общению.

Требованиями для подготовки педагогов начального образования к работе в полиязыковой среде являются: создание поддерживающей образовательной среды как фактора, влияющего на реализацию трехязычного образования; создание консультативного совета для педагогического и психологического сопровождения процесса подготовки будущих учителей начального образования; создание методического обеспечения процесса подготовки педагогов по специальностям В010200 (6М010200; 6D010200) – Педагогика и методика начального обучения; развитие у обучающихся практических навыков использования государственного, русского и английского языков для профессионального общения по своей будущей специальности во сфере педагогики и методики начального обучения; интеграция в сферу профессиональной деятельности; стимулирование процесса обучения государственному, русскому и английскому языкам для подготовки полиязычной личности; разработка учебных материалов для обучающихся по специальности 5В010200 (6М010200; 6D010200) – Педагогика и методика начального обучения.

Список использованных источников:

1. Назарбаев Н.А. Казахстан на пороге нового рывка вперед в своем развитии. Стратегия вхождения Казахстана в число пятидесяти наиболее конкурентоспособных стран мира. Послание Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева народу Казахстана. – Астана: Елорда, 2006. – 48 с.
2. Назарбаев Н.А. Казахстан на пути ускоренной экономической, социальной и политической модернизации. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана. – Алматы: Атамұра, 2005. – 48 с.
3. Байденко В.И. Базовые навыки (ключевые компетенции) как интегрирующий фактор образовательного процесса /В.И. Байденко, Б.Оскарссон //Профессиональное образование и формирование личности специалиста. – 2002 – № 5 – С. 22–46.
4. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования: Учебник /Э.Ф. Зеер. – М: Академия. – 2013. – 416 с.
5. Зимняя И.А. Лингвопсихология речевой деятельности. – М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. – 432 с.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма /А.К. Маркова. – М.: Знание, 1996. – 312 с.
7. Шадриков В.Д. Психология деятельности и способности человека: Учебное пособие /В.Д. Шадриков. – М.: Логос, 1996. – 320 с:
8. Абсатова М.А. Теоретико-методологические основы формирования поликультурной личности: Автореф. дис... д-ра пед.наук.: 13.00.01. – Алматы, 2009. – 39с.
9. Жетписбаева Б.А. Теоретико-методологические основы полиязычного образования: Автореф. дис... д-ра пед.наук: 13.00.01. – Караганда, 2009. – 36 с.
10. Государственная программа развития образования Республики Казахстана 2011-2020 годы. – Астана: Акорда, 2010
11. Государственный общеобязательный образовательный стандарт начального образования. – Астана: Аккорда, 2013.
12. Государственная программа функционирования и развития языков на 2011 – 2020 годы. – Астана: Акорда, 2010.

References:

1. Nazarbaev N.A. Kazahstan na poroge novogo ryvka vpered v svoem razvitii. Strategija vhozhdenija Kazahstana v chislo pjatidesjati naibolee konkurentosposobnyh stran mira. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan Nursultana Nazarbaeva narodu Kazahstana. – Astana: Elorda, 2006. – 48 s.
2. Nazarbaev N.A. Kazahstan na puti uskorennoj ekonomicheskoj, sotsial'noj i politicheskoj modernizatsii. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan narodu Kazahstana. – Almaty: Atamұra, 2005. – 48 s.
3. Bajdenko V.I. Bazovye navyki (kljuchevye kompetensii) kak integrirujuschij faktor obrazovatel'nogo protsesssa /V.I. Bajdenko, B. Oskarsson //Professional'noe obrazovanie i formirovanie lichnosti spetsialista. – 2002 – № 5 – S. 22–46.
4. Zeer `E.F. Psihologija professional'nogo obrazovaniija: uchebnik /E.F. Zeer. – M: Akademiija. – 2013. – 416 s.
5. Zimnjaja I.A. Lingvopsihologija rechevoj dejatel'nosti. – M.: Moskovskij psihologo-sotsial'nyj institut, Voronezh: NPO «MOD`EK», 2001. – 432 s.
6. Markova A.K. Psihologija professionalizma /A.Markova. – M.: Znanie, 1996. – 312s.
7. Shadrikov V.D. Psihologija dejatel'nosti i sposobnosti cheloveka: Uchebnoe posobie /V.D.Shadrikov. – M.: Logos, 1996. – 320 s:
8. Absatova M.A. Teoretiko metodologicheskie osnovy formirovaniija polikul'turnoj lichnosti: Avtoref. dis... d-ra ped.nauk.: 13.00.01 / M.A.Absatova. – Almaty, 2009. – 39 s
9. Zhetpisbaeva B.A. Teoretiko-metodologicheskie osnovy polijazychnogo obrazovaniija: Avtoref. dis... d-ra ped.nauk.: 13.00.01 / B.A.Zhetpisbaeva – Karaganda, 2009. – 36 s.
10. Gosudarstvennaja programma razvitija obrazovaniija Respubliki Kazahstana 2011-2020 gody. – Astana: Akorda, 2010
11. Gosudarstvennyj obscheobjazatel'nyj obrazovatel'nyj standart nachal'nogo obrazovaniija. – Astana: Akkorda, 2013.
12. Gosudarstvennaja programma funktsionirovaniija i razvitija jazykov na 2011-2020 gody. – Astana: Akorda, 2010.

**БАСТАУЫШ БІЛІМ ПЕДАГОГЫН КӨПТІЛДІЛІК ЖАҒДАЙЫНДА
ДАЯРЛАУ ҮШІН БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚҰРЫЛЫМДАУ**

А.Е. Жумабаева¹, Г.Г. Жусупбекова²

*^{1,2} Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада көптілділік білім беру мәселесі қарастылады. Қазақстан қазір үштілділік саясатын дамытуда. «Тілдердің үштілділігі» жобасы үш тілді – қазақ тілі мемлекеттік тіл ретінде, орыс тілі халықаралық қарым-қатынас құралы ретінде, ағылшын тілі әлемдік экономикаға табысты кірігудің тілі ретінде – дамытуды көздейді. Үш тілді меңгерген бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыруға мүмкіндік беретін білім берудің жаңа моделін оқу үдерісінде ендірудің тәжірибесі талданады, болашақ бастауыш білім педагогтеріне білім берудегі инновациялық үдерісі қарастырылады. Мақала БЖҒМ гранттық қаржыландыру бойынша № АР 05130498 «Қазақстан Республикасының көптілді орта жағдайында болашақ бастауыш білім беру педагогін кәсіби даярлауды жаңғырту» жобасы аясында орындалды.

Түйінді сөздер: қазақ тілі, орыс тілі, мемлекеттік тіл, үштілділік, көптілді білім беру, коммуникативтік құзыреттілік.

**DESIGNING OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES FOR THE TRAINING OF THE TEACHER
OF PRIMARY EDUCATION IN TERMS OF MULTILINGUALISM**

A.E. Zhumabayeva¹, G.G. Zhussupbekova²

*^{1,2} Abai University
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

This article considers the problem of multilingual education. Today Kazakhstan develops policy of trilingualism. The project «Trinity of languages» provides for the development of three languages: Kazakh – as a state language, Russian – as a language of interethnic communication, English – for successful integration into the world economy. In these conditions, the actualization of the problem of training relevant pedagogical personnel, including the development of its theoretical and technological support. It is analyzed the experience of introduction into the educational process of the new model of education that fosters the formation of a competitive generation that speaks at least three languages. The article was made as part of work on the project of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan on grant financing No. AR 05130498 on the topic: «Modernization of professional training of a future primary education teacher to work in a multilingual environment in the Republic of Kazakhstan».

Keywords: Kazakh language, Russian language, official language, trilingualism, multilingual education.

Поступила в редакцию 18.10.2018

МРНТИ 14.35.07

Г.Б. КОНЫСБАЕВА¹, А.Б. БАЛГАЕВА²

*¹ І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті
(Талдықорған, Қазақстан)*

*² Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

**КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚТАРЫ МЕН ТӨЛЕМ
ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ТАЛДАУДЫ ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕРІ**

Аңдатпа

Осы мақалада кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын талдаудың заманауи әдістерін толығымен көрсететін екі негізгі тәсіл қарастырылған. Төлем қабілеттілігін талдаумен қатар, кәсіпорынның қар-

жылық тұрақтылығын талдаудың көптеген әдістері бар, бірақ олардың барлығы, бір жағынан, индикаторлардың екі тобын бағалау әдісіне дейін төмендейді: абсолютті және салыстырмалы.

Уақтылы және талап етілмеген жағдайда қарызды өтеу ұйымның төлем қабілеттілігі мен қаржылық тұрақтылығымен тікелей байланысты, сондықтан кәсіпорындар мен ұйымдардың қаржылық тұрақтылығын бағалаудың қолданыстағы әдістерін талдау қажет. Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын бағалау үшін негіз ретінде В.В. Бочаров, В.В. Ковалев әдістемелерің жиі қабылдайды. Ұсынылған әдістердің арасындағы айырмашылық талдаудың тәсілдері, критерийлері және шарттары болып табылады. Ақпараттық базаны талдаудың нақты мақсаттары мен міндеттеріне байланысты кәсіпорынның қызметіне талдау жасайтын көптеген тәсілдер, оның қаржылық жағдайы бірлесіп немесе бөлек қолданылуы мүмкін. Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын талдаудың әдісі қаржылық тұрақтылық индикаторларының изокостынан, сондай-ақ осы бағалауға негізделген кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығының түрінен тұруы.

Түйінді сөздер: әдістеме, активтердің мобильділігі, өтімділік, талдау әдістемесі, есептік қаражаттар, меншікті айналым, қаржылық маневрлеу, базистік шама, қаржылық тәуелсіздік коэффициенті, қаржыландыру коэффициенті, қаржылы тұрақтылық коэффициенті, қорлар, теңгерім, экспресс-талдау.

Кіріспе. Әдістеме дегеніміз – қандай да бір жұмысты орындауға қолайлы болып келетін әдістер мен ережелердің жиынтығы болып табылады. Экономикалық талдауда әдістеме талдау мақсатына қол жеткізуге бағытталған, ұйым экономикасын зерттеудің талдамалық әдістері мен ережелерінің кешенді жиынтығын білдіреді. Жалпы әдістеме ұлттық экономиканың әр түрлі салаларында экономикалық талдаудың әртүрлі объектілерін зерттеу кезінде тәртібі тең дәрежеде қолданылатын зерттеу жүйесі ретінде түсіндіріледі. Жеке әдістеме экономиканың белгілі бір саласына, өндірістің немесе зерттеу объектісінің нақты бір түріне арналған арнайы тәсілдемені нақтылайды [13, 9 б.].

Қаржылық тұрақтылық пен төлем қабілеттілік көрсеткіштері өзара бір-бірін толықтырады, сондай-ақ ұйымның қаржылық жағдайын бағалауға мүмкіншілік береді, оның қызметін бағалау мен жақсы қаржылық-экономикалық жағдайының ең маңызды кезеңі болып табылады, оның ағымдағы, инвестициялық және қаржылық дамуының нәтижесін көрсетеді, инвесторлар үшін қажетті ақпараттарды қамтиды, сонымен қатар ұйымның қарыздары мен міндеттемелері бойынша жауап беру қабілеті мен өз экономикалық әлеуетін өсіру қабілеттілігін сипаттайды. Төлемқабілеттілік шарттары орындалуы үшін ақша қаражаттары мен есептік қаражаттар, сондай-ақ материалдық айналым актив-

тері қысқа мерзімді міндеттемелерді жабуы қажет [14, 71 б.].

Тәжірибе барысында келесі қатынастарды қатаң сақтау қажет: айналым активтері екі еселенген меншікті капиталдан айналымнан тыс активтерді шегергендегі айырмадан төмен болуы тиіс:

Айналым активтері < 2*Меншікті капитал – Айналымнан тыс активтер (1)
Бұл дегеніміз, қаржылық тұрақтылықтың ең қарапайым және ең жақындатылған тәсілі болып табылады.

Халықаралық тәжірибеде және озық қазақстандық ұйымдар тәжірибесінде қаржылық коэффициенттер көмегімен ұйымның қаржылық тұрақтылығына салыстырмалы бағалау жүргізіледі. Қаржы көздерінің бар болуының үш көрсеткішіне олардың қормен қамтамасыз етілуінің үш көрсеткіші сәйкес келеді (сатып алынған құндылықтар бойынша ҚҚС қоса алғанда):

1. Меншікті айналым капиталының артықшылығы (+) немесе жетіспеушілігі (–).
2. Меншікті айналым капиталының және ұзақ мерзімді қарыз капиталының артықшылығы (+) немесе жетіспеушілігі (–).
3. Қорларды қалыптастыруға арналған негізгі қаражат көздерінің жалпы сомасының артықшылығы (+) немесе жетіспеушілігі (–).

Олардың қорлармен қамтамасыз етілуінің үш көрсеткіштерін есептеу бізге олардың тұрақтылығының деңгейі тұрғысынан қаржылық жағдайды жіктеуге мүмкіндік береді.

А.Д. Шеремет және Е.В. Негашев әдістемесі Ресей Федерациясының Қаржы министрлігінің жанындағы Әдістемелік кеңеспен бухгалтерлік есеп бойынша типтік үлгі ретінде ұсынылған. Ол А.П. Зудилиннің ертеректегі әдістемесін дамытуға негізделген. Алайда, бірқатар артықшылықтарына қарамастан, бұл әдістеме дағдарыс жағдайындағы экономикалық талдаудың барлық ерекшеліктерін ескермейді [17, 88 б.].

И.Я. Лукасевичтің пікірінше, төлемқабілеттілік бұл – ұйымның сыртқы (қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді) міндеттемелерін кешенді активтері көмегімен толық көлемде және уақтылы орындай алуы. Оның ойынша, егер ұйымның активтері сыртқы міндеттемелерінен асып түссе, онда ұйым төлемқабілетті болып табылады. Басқаша айтқанда, егер ұйымның меншікті капиталы бар болса, онда ұйым ресми түрде төлемқабілетті болып танылады. Сондықтан, автор төлемқабілеттілікті есептеу үшін қаржылық тұрақтылық коэффициенттерін, оның ішінде ұйкоэффициенттерін, оның ішінде ұйымның меншікті капиталының активтер көлеміне қатынасына тең автономия коэффициентін пайдалануға кеңес береді және дәл осы көрсеткіш жалпы төлемқабілеттілік коэффициенті деп аталады [18, 43 б.].

Сондай-ақ, Н.Н. Селезнева мен А.Ф. Ионованың айтуынша, төлемқабілеттілік ұйымның қаржылық тұрақтылығының сыртқы белгісі болып табылады және де ол айналым активтерінің ұзақ мерзімді қаражат көздерімен қамтамасыз етілу деңгейіне байланысты. Оған қоса, олар ағымдағы (ағымдағы активтердің ақша қаражаттарына айналу қабілеті) және ұзақ мерзімді төлемқабілеттілік деп бөліп көрсетеді. Ұзақ мерзімді төлемқабілеттілікті сипаттайтын көрсеткіш ретінде қарыз капиталының меншікті немесе қаржылық тұтқа коэффициентіне қатынасы пайдаланылады [19, 83 б.].

О.В. Ефимова қаржылық тұрақтылықты ұйым қызметінің келесідей аспектілері негізінде анықтайды:

- Өтімділік;
- Меншікті айналым капиталы көлемі;
- Активтердің мобильділігі;

– Капитал құрылымы (меншікті және қарыз капиталының қатынасы).

– Кейбір ғалымдар, соның ішінде К.В. Щиборщ қаржылық жағдайдың интегралды деңгейі қаржылық тұрақтылықтың бар жоғы үш аспектісіне негізделеді деп есептейді:

- Меншікті қаражаттардың пассивтегі үлесі;
- Өтімділік;
- Қаржылық маневрлеу.

Ефимованың бұл тұжырымдамадағы негізгі кемшілігі келесілер болып табылады: біріншіден, қаржылық маневрлеудің репрезентативті көрсеткішінің болмауы, екіншіден, қаржылық тұрақтылықты талдаудың бір аспектісі ретінде олардың мобильділік деңгейі бойынша активтерді деңгейлестіруі болып табылады [20, 112 б.].

Көптеген ұйымдар қаржылық тұрақтылықты бағалау үшін В.В. Ковалёвпен ұсынылған әдістемені пайдаланады. Қаржылық тұрақтылықтың есептік аспектісін қарастыра отырып, В.В. Ковалёвтің көрсеткіштерді капиталдандыру мен қамту коэффициенттеріне жіктей отырып, олардың көп мөлшерін ұсынатындығын байқауға болады.

Л.В. Донцова мен Н.А. Никифорова әдістемесі аясында қаржылық тұрақтылықты бағалау үшін келесідей бес көрсеткіш есептеледі:

- 1) Капиталдандыру коэффициенті;
- 2) Қаржыландырылудың меншікті қаражат көздерімен қамтамасыз етілу коэффициенті;
- 3) Қаржылық тәуелсіздік коэффициенті;
- 4) Қаржыландыру коэффициенті;
- 5) Қаржылы тұрақтылық коэффициенті.

Бұл әдістеме графикалық әдіс пен интегралды балдық бағалау әдісін сипаттайды [21, 134 б.].

Г.В. Савицкая әдістемесі бойынша ұйымның қаржылық тұрақтылығын бағалау, меншікті және қарыз капиталдарының қатынасын талдау негізінде жүзеге асырылады. Ол үшін алты көрсеткіш қолданылады. Сонымен қатар, таза актив сомасы мен оның баланс валютасындағы үлесі ұйымның қаржылық тұрақтылығын анықтайтын және капитал құрылымын сипаттайтын маңызды көрсеткіштер болып табылады.

Л.Т. Гиляровская және А.А. Вехорева ұйымның қаржылық тұрақтылығын бағалау үшін жиырма бес көрсеткіштен тұратын жүйені қолдануды ұсынады, оған қоса олар кешенді бағалау үшін ұсынылған көрсеткіштер жүйесінен келесілерді таңдаған: ағымдағы өтімділік, меншікті айналым қаражаттарымен қамтамасыз етілу, мүліктің нақты құны, активтердің айналымдылық және рентабельділік коэффициенттері [22, 65 б.].

Ұйымның қаржылық жағдайының тұрақтылығын мінсіз анықтауға болатын жеке бір қаржылық тұрақтылық коэффициенті жоқ. Сондықтан, қаржылық тұрақтылықты талдау – жекелей және жалпы түрде интерпретацияланатын қаржылық тұрақтылық көрсеткіштерінің жиынтығы болып табылады.

Барлық сипатталған әдістемелердің дұрыстығын атап өткен жөн. Алайда, сарапшылар талай рет айтып өткендей, коэффициенттік талдаудың өз кемшіліктері бар:

– Қолданылатын коэффициенттерді есептеу формулалары мен ұсынылатын ауытқу шегі нақты емес;

– Ұсынылатын салалық мәні жоқ;

– Есепті кезеңге коэффициенттерді есептеу мен олардың ұсынылған мәннен ауытқуын анықтау сол ұсынылған мәнге жету механизмін ашып көрсетпейді.

Сәйкесінше, берілген әдістеменің басты кемшілігі кешенді факторларды талдау негізінде алынған соңғы баға болып табылады, себебі ол субъективті сипатқа ие және оның нақты сандық өлшемі болып табылмайды. Қаржылық көрсеткіштерді математикалық топтау сияқты қаржылық тұрақтылық көрсеткіштерін әзірлеу негізінде сандық баға алуға болады. Мұндай әдістеме бар, оны М.Н. Крейнина ұсынған әдістеме болып табылады, алайда ол аксиома емес. Берілген үлгіні жақсартуға болады. Қазіргі кезде қаржылық тұрақтылық үлгісін әзірлеу бойынша жұмыстар жүргізілуде. Болжам бойынша, жаңа үлгі әмбебап болады, ол талдау жүргізуді жеңілдетіп қана қоймай, оған қоса ол қаржылық тұрақтылықты жоғарғы нақты деңгейде болжауға мүмкіндік береді.

Шетелдік Basu S., Inklaar R., Wang J.C. ғалым экономистердің ұсынған қаржылық тұрақтылықты бағалау тұжырымдамасы ерекше назар аударарлық.

Берілген әдістің мәні активтер мен пассивтер құрылымын жеке, әрі олардың өзара байланысын толық зерттеуге негізделген. Әрбір активтің сәйкесінше қаражат көздерімен қамтылу деңгейі мен тәртібі зерттелініп, құрылымдық талдау жүргізіледі. Қаржылық тұрақтылық индикаторы негізгі көрсеткіш болып табылады. Талдаудың берілген әдісі бухгалтерлік баланста активтер мен пассивтерді жіктеудің дәстүрлі емес жіктемесін ұсынады.

Бұл тұжырымдамаға сәйкес, егер қаржылық емес активтер меншікті капиталмен, ал қаржылық активтер қарыз капиталымен жабылса, онда қаржылық жағдайдың тұрақтылығы мен қаржылық теңгерім орын алады. Тұрақтылық қоры меншікті капиталдың қаржылық емес активтерден немесе қарыз капиталынан қаржылық активтердің артуы есебінен ұлғаяды. Теңгерім өлшемінің қарама-қарсы бағытқа ауытқуы, яғни меншікті капиталдан қаржылық емес активтердің артуы, ұйымның қаржылық тұрақтылығын жоғалтуына алып келеді [23].

А.В. Грачевтің пікірінше, меншікті капитал келесідей мәндерге ие болуы мүмкін және соған байланысты қаржылық тұрақтылықтың қандай да бір аймағы анықталады:

1) Максимальды – тамаша тұрақтылық нүктесіне сәйкес келеді, себебі барлық мүлік өзінікі, ал қаржылық капитал қаржылық активтерге тең;

2) Жеткілікті – қолма-қол емес ақша қаражаттары түріндегі міндеттемелерді орындау үшін қолма-қол ақша қаражаттары түріндегі меншікті капитал жеткілікті деңгейде болуы;

3) Теңгерімді – қаржылық капиталдың нөлге тең болуына байланысты, сондықтан меншікті капитал қаржылық емес активтермен теңеседі;

4) Теңгерімсіз – тұрақтылықты жоғалтуға сүйемелденеді;

5) Жеткіліксіз – меншікті капитал қаржыландыруға жетуі екіталай;

6) Нөлдік – барлық мүлік қарыз есебінен;

7) Тәуекелділік – қолма-қолсыз қаражаттар түрінде де меншікті қаражат көздерінің болмауы;

8) Минималды – ұйым міндеттемелері сақталады, ал шығындар жарғылық капитал және қормен жабылмайды, баланста жылжымайтын мүлік жоқ, сондықтан да бұл жағдайды банкрот деп қарастыруға болады.

Бұл бақылау нүктелері шекара ретінде қаржылық-экономикалық шиеленіс пен тұрақтылықтың тәуекел аймағын анықтауға мүмкіндік береді, яғни бақылау нүктелері мен меншікті капитал көлемі бойынша берілген ұйымның қаржылық тұрақтылығы мен тұрақсыздығы жайлы қорытынды айтуға болады. Тәуекел аймағы меншікті қаражаттардың жеткіліксіздігімен анықталады, оның ішінде ақша қаражаттары түрінде де жеткіліксіз, оған қоса ұйымның барлық мүлкі несиеде болуымен сипатталады. Тұрақтылық аймағы ұйымның барлық активтерінің біртіндеп ұйым меншігіне айналуымен, ал қарыз капиталында қарызды өтеудің ақшалай емес көздерінің пайда болуымен сипатталатын ұйымның қаржылық жағдайын көрсетеді.

Қаржылық жағдайды бағалау әдістемелерінің түрлі нұсқаларын зерттей отырып, келесідей қорытынды жасауға болады:

– Нарықтық экономикасы дамыған елдерде ұйымның қаржылық тұрақтылығын талдау әдістемесінің жергілікті есеп пен есептілігіне бейімделген батыстық үлгісі жиі қолданылады.

– Зерттелінген әдістемелердің көпшілігі көрсеткіштер жиынтығы мен оларды есепке алу әдістері бойынша өзара ұқсас;

– Әдістемелердің айырмашылығы келесіде: стандартты көрсеткіштер жүйесіне нақты бір автордың көзқарасын бейнелейтін жеке көрсеткіштермен толығып отырады.

– Отандық әдебиеттерде қарастырылған әдістемелер көбіне ұйымның инвестициялық тартымдылығын, оның ішінде акцияның нарықтық көрсеткіштерін бағалауды қамтымайды.

Сонымен қатар, ұйым үшін қаржылық тұрақтылық көрсеткіштерін есептеудің қазіргі қолда бар әдістемелері жиырмасыншы ғасырда пайда болғандығын атап өткен жөн.

Бүгінгі күні нарықтық экономика жағдайында берілген көрсеткіштер ұйымның шын мәніндегі қаржылық жағдайын айтарлықтай бұрмалайды және ұйымның нақты қаржылық жағдайын сипаттауға қабілетсіз болып табылады.

Жоғарыда аталып өткендей, ұйымның қаржылық тұрақтылығын бағалау үшін коэффициенттер жүйесі немесе жиынтығы қолданылады. Ондай коэффициенттер жеткілікті дерлік, олар ұйымның активтер жағдайының түрлі тұстарын ашып көрсетеді. Қазіргі кезде ұйымдарда қаржылық тұрақтылықты жалпы бағалауда қиындықтар туындауда. Сонымен бірге, тәжірибеде зерттелінген көрсеткіштер үшін бірегей нормативтік шарттар жоқ дерлік немесе олардың әмбебап болмауына байланысты барлық ұйымдар үшін жарамды емес. Ең алдымен, олардың нормативтік деңгейі ұйымдардың салалық тиесілілігі мен қалыптасқан қаражат көздерінің құрылымына, айналым активтерінің айналымдылығы мен ұйымның іскерлік беделі сияқты көптеген факторларға тәуелді екендігін түсінген жөн. Сол себепті, ауытқу бағыты мен динамикасын бағалау көрсеткіштерінің мәні қолайлы деп нақты бір ұйым үшін ғана қызмет шарттарын ескере отырып бекітілуі мүмкін [29, 75 б.].

Айта кеткен жөн, әртүрлі авторлардың әдістемелерін талдау нәтижесінде барлық коммерциялық ұйымдар үшін олардың қаржылық тұрақтылығына баға беретін және анағұрлым көп қайталанатын бірнеше көрсеткіштерді бөліп көрсетуге болады. Олар:

- Қарыз қаражатының меншікті капиталға қатынасы коэффициенті;
- Автономия коэффициенті;
- Маневрлеу коэффициенті;
- Меншікті ағымдағы активтердің меншікті капиталмен қамтамасыз етілу коэффициенті.

Осыған байланысты қаржылық тұрақтылық көрсеткіштерінің жүйесін дамыту, яғни коммерциялық ұйымдардың қаржылық тұрақтылықтарын талдау әдістемелерін терең зерттей отырып, оны жетілдіру қазіргі таңдағы өзекті мәселелердің бірі болғандықтан, оның шешімін табуға ұмтылған жөн.

2. Mustafa Caglayan, Abdul Rashid. The response of firms' leverage to risk: evidence from uk public versus nonpublic manufacturing firms // Economic Inquiry. – 2015. – № 1. – p. 341–363. Electronic resource. <http://onlinelibrary.wiley.com/>

13. Padionova V.M., Fedotova M.A. Analiz hozyajstvennoj deyatel'nosti predpriyatiya. – Moskva: Finansy i statistika, 2015. – 633 s. Tolpakov ZH.S. Buhgalterlik esep I. – Qararandy, 2014. – 561 b.

14. Tuleshova G.K. Finansovyi uchet i otchetnost' v sootvetstvii s mezhdunarodnymi standartami (chast' 2). – Almaty, 2014. – 465s.

15. SHeremet A.D., Sajfullin R.S., Negashev E.V. Metodika finansovogo analiza predpriyatiya. – Moskva: Nauchno-proizvodstvennaya firma «YUNI-GLOB» sovmestno s izdatel'sko-poligraficheskim ob`edineniem «MP», 2014. – 248 s.

16. Hendriksen E'.S., Van Breda M.F. Teoriya buhgalterskogo ucheta. – Moskva: Finansy i statistika, 2012. – 478s.

17. SHeremet A.D., Sajfullin R.S., Negashev E.V. Metodika finansovogo analiza predpriyatiya. – Moskva: Nauchno-proizvodstvennaya firma «YUNI-GLOB» sovmestno s izdatel'sko-poligraficheskim ob`edineniem «MP», 2014. – 248s.

МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ АНАЛИЗА ПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТИ И ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ

Г.Б. Конысбаева¹, А.Б. Балгаева²

*¹ Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова
(Талдыкорган, Казахстан)*

*² Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В данной статье рассмотрены два основных подхода, которые, достаточно полно отражают современные методики анализа финансовой устойчивости предприятия. Как и при анализе платежеспособности, методов анализа финансовой устойчивости предприятия очень многие, но все они, так или иначе, сводятся к методике оценки двух групп показателей: абсолютных и относительных. Причина в том, что своевременное и неостребованное погашение кредита напрямую связано с платежеспособностью и финансовой устойчивостью организации и поэтому требуются анализ существующих методик оценки финансовой устойчивости предприятий и организаций. Часто за основу оценки финансовой устойчивости предприятия берутся методики Бочарова В.В., Ковалев В.В. Отличие между предлагаемыми методиками заключается в подходах, критериях и условиях проведения анализа. В связи с конкретными целями и задачами анализа информационной базы, множество подходов, анализирующих деятельность предприятия, его финансовое состояние можно использовать совместно или раздельно. Сама методика анализа финансовой устойчивости предприятия должна состоять из оценки показателей финансовой устойчивости, а также определения на основе этой оценки тип финансовой устойчивости предприятия.

Ключевые слова: методология, мобильные активы, устойчивость, финансовые ресурсы, собственные обороты, финансовая меневренность, коэффициент финансовой независимости, коэффициент финансовой устойчивости, фонды, экспресс-анализ, базисные величины

METHODS OF TEACHING THE ANALYSIS OF PAYMENT AND FINANCIAL STABILITY OF THE ORGANIZATION

G. Konysbaeva¹, A. Balgaeva²

*¹Zhetysu state University named after I.Zhansugurov
(Taldykorgan, Kazakhstan)*

*²Abai University
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

In this article, two main approaches are considered, which quite fully reflect modern methods of analyzing the financial stability of an enterprise. As in the analysis of solvency, there are a lot of methods for analyzing the financial soundness of an enterprise, but all of them, one way or another, are reduced to a method of estimating two groups of indicators: absolute and relative. The reason is that the timely and

unclaimed repayment of a loan is directly related to the solvency and financial stability of the organization and therefore an analysis of existing methods for assessing the financial stability of enterprises and organizations is required. Often, as a basis for assessing the financial sustainability of an enterprise, the methods are taken by V. Bocharov, V. V. Kovalev. The difference between the proposed methods is in the approaches, criteria and conditions of the analysis. In connection with specific goals and objectives of analyzing the information base, a number of approaches analyzing the activities of the enterprise, its financial status can be used jointly or separately. The methodology for analyzing the financial soundness of an enterprise should consist of an isocost of financial stability indicators, and also determining the type of financial stability of an enterprise.

Keywords: methodology, mobile assets, sustainability, financial resources, own turnover, financial management, financial independence ratio, financial stability ratio, funds, express analysis, basis values.

Редакцияға 18.09.2018 қабылданды

МРНТИ 34.01.45

Д.Қ. АЙДАРБАЕВА¹, Г.А. ШОЛПАНҚҰЛОВА²

^{1,2} Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

БИОЛОГИЯ КУРСЫНДА АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ ӨСІМДІКТЕРІНІҢ БИОАЛУАНТҮРЛІЛІГІН ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада биология курсында өсімдік биоалуантүрлілігін оқыту ерекшеліктері туралы мәліметтер келтірілген. «Биоалуантүрлілік» түсінігіне ғаламдық, аймақтық және жергілікті деңгейде анықтама берілген. Сабақ екі құрам бөлікке бөлінген: теориялық және тәжірибелік. Сабақ барысында түрлі әдістер қолданылады: әңгіме, көрнекілік, пікірталас, топпен жұмыс, білімді бақылау, ойын. Бірінші бөлімде ғаламшардағы биоалуан түрліліктің азаюының негізгі себептері мен оларды сақтау жолдарын қарастырылады, сонымен қатар, адамзат үшін жаңа ресурстар көзі ретінде биоалуантүрліліктің маңызына айрықша көңіл аударылады. Сабақтың екінші бөлімінде қатысушыларға Қазақстандық және аймақтық (Алматы облысы) деңгейде биоалуантүрлілік жағдайы және оны сақтау шаралары туралы ақпарат беріледі. Биоалуантүрлілікті сақтаудың құқықтық аспектілеріне (экологиялық кодекс, биоалуантүрлілікті сақтау конвенциясы) көңіл аударылып, Қазақстанның Қызыл кітабы және Алматы облысының Қызыл кітапқа енген өсімдіктерімен (*Tulipa alderi* Regel, *Allium kasteki* M. Pop., *Ferula iliensis* Krasn., *Fraxinus sogdiana* Bunge и др.) жұмыс жүргізілді. 2014 жылы Қазақстанның Қызыл кітабы шамамен 90 түрге толықтырылып, қайта басылып шығуына байланысты, биоалуантүрліліктің қазіргі жағдайы мен оны қорғау мүмкіндіктері анықталды.

Түйінді сөздер: биоалуантүрлік, биосфера, экожүйе, тірі организмдер, табиғат, адам, қоғам, антропогендік әсер.

Кіріспе: Қазіргі қоғам барған сайын күрделене түсуде, жаңа ХХІ ғасырға сай өзгеше қабілет қасиетке ие ұрпақ қалыптасып келеді. Ал мұның бәрі тікелей ғылым, білім саласына байланысты. Сондықтан да білім беруді жетілдіру жөнінде маңызды реформалар, жаңа технологиялар мен ғажап идеялар пайда болуда.

Қазіргі уақытта Қазақстанда білім берудің өзіндік ұлттық жүйесі қалыптасуда. Бұл үр-

діс білім беру бағдарламасының өзгеруімен қатар, білім берудің жаңа мазмұнын талап етіп отыр [10]. Сондықтан Биология курсында өсімдіктердің биоалуантүрлілігін оқытуда дәстүрлі және инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдану тиімді.

Биоалуантүрліліктің азаюы қоршаған ортаға адам әрекетінің әсерінен туындаған ғаламдық экологиялық мәселе болып табылады. Бұл мәселені шешуде: ғаламдық, ай-

мақтық және жергілікті деңгейлердің күшін біріктіріп шара қолданылуы қажет. Оқушыларға биоалуантүрлілікті зерттеу және сақтау мәселелерінің маңыздылығы туралы ақпарат беру болашақта биоалуантүрлілікті сақтау саласында нақты шаралар қолданудың мүмкіндігін арттырады. 2010 жыл БҰҰ биоалуантүрлілікті қорғау жылы деп жарияланған.

Мақсаты: Биоалуантүрлілік деген не, оның табиғаттағы және адам өміріндегі ролі қандай екендігін түсіну.

Міндеттері:

- «Биоалуантүрлілік» түсінігі нені білдіреді және біз оны қалай түсінеміз;
- бүгінгі күні ғаламшарда қанша тірі ағза (өсімдік, жануар, саңырауқұлақ және микроағзалар) тіршілік етуін анықтау;
- биоалуантүрліліктің негізгі категорияларымен танысу;
- биоалуантүрліліктің азаю себебін анықтау;
- аймақтық деңгейде биоалуантүрлілікті сақтау жағдайымен танысу).
- ғаламдық, ұлттық және жергілікті деңгейде биоалуантүрлілікті сақтау бойынша шаралар ұсыну;

Мақсатты топ: оқушылар (8-11 сыныптар), студенттер (3-4 курс), сабақты кез кел-келген ересек қатысушылардан тұратын мақсатты топқа бейімдеуге болады.

Ұзақтығы: жалпы аудиториялық уақыт 1,5 сағат (басқа нұсқа ұсыну мүмкіндігі бар).

Оқытуда күтілетін нәтиже: қатысушылардың тақырып бойын алған білім, білік және дағдылары. Сабақ нәтижесінде қатысушылар «биоалуантүрлілік» деген не екені туралы айқын түсінік алады, себеп-салдар байланысын анықтап үйренеді, табиғаттағы және адам өміріндегі биоалуантүрлілік ролін анықтайды. Биоалуантүрліліктің азаю себептері мен мәселені шешу жолдарын анықтап, биоалуантүрлілік жағдайымен ғаламдық және жергілікті деңгейде танысуға мүмкіндік алады. Ойын тәсілдері арқылы топпен жұмыс жасау дағдысы қалыптасып, «миға шабуыл» жасап, дәріс-әңгімеге қатысады. Сабақ барысында қатысушылар осы мәселе бойынша өз білімдеріне талдау жасап, жеке басының мотивациясын анықтай алады [2, 4, 15].

Оқу процесін ұйымдастыру талаптары. Техникалық қамтамсыз етілуі, аудиторияның сипаттамасы: үстелдер мен орындықтарды ауыстырып орналастыру мүмкіндігі бар кең аудитория (сабақтың ойын бөлімін жүргізу үшін, дөңгелек үстел ұйымдастыру, 15 адамдық бос ойын алаңының болуы); презентация көрсету үшін аппаратураның болуы (проектор, экран, телевизор, видео немесе CD), тақтаның немесе түсті маркерлі флипчарттың болуы (стендте немесе қабырғаға бекіту мүмкіндігімен).

Қатысушыларға қойылатын талаптар:

- қатысушылар саны: топта 15 адам болуы оңтайлы;
- қажетті біліктілік деңгейі, тақырып бойынша алдын ала дайындық және т.б.: мектептің жоғарғы сынып оқушылары үшін тақырып бойынша алдын ала дайындық қажет, ал студенттер (биолог, эколог) үшін қосымша дайындықтың қажеті жоқ, топтың басқа мамандықтарды игерген ересек қатысушылары үшін дайындықтың қажеті жоқ, ол тақырып туралы түсінігі мен нақты білім бейнесін білу үшін қажет.

Қосымшалар:

Биологиялық алуантүрлілік – бұл тірі ағзалардың алуантүрлілігі, экожүйелер мен экологиялық процестердің бір бөлшегі. Биологиялық алуантүрлілік – барлық тіршілік ортасындағы тірі ағзалардың түрленгіштігі, оларға жер беті, теңіз және басқа су экожүйелері мен экологиялық кешендер жатады. Бұл түсініктерге түрлер, тұраралық және биоалуантүрлілік экожүйелері кіреді [9].

Биоалуантүрлілік категориясы:

- Түрлер (тірі ағзалардың алуан түрлері);
- Экожүйелер (тіршілік ортасының алуантүрлілігі, биотикалық қауымдастықтар мен биосферадағы экологиялық процестер);
- Генетикалық (түр ішіндегі гендердің алуантүрлілігі).

Биологиялық алуантүрліліктің барлық үш деңгейі біртұтас жүйені құрайды.

Ғаламшарда қанша тірі ағза тіршілік етеді? Қазіргі мәліметтер бойынша шамамен 8,7 млн. түр ($\pm 1,3$ млн.). Әлемдік мұхиттерде 2,2 млн. түр, ал құрлықта 6,5 млн. түр тіршілік етеді. Ғаламшарда жануарлардың 7,8 млн. түрі, өсімдіктердің 300 мың түрі, саңырауқұлақтардың – 611 мың түрі тараған. Оның ішінде өсімдіктердің – 72%, жануар-

Сабақ жоспары

№	Сабақ кезеңдері	Міндеттер	Жұмыс формалары	Нәтижелері
1	Кіріспе. Проблемалық сұрақ қою және оған бірлесіп жауап іздеу.	«Биоалуантүрлілік деген не», ғаламшарда қанша түрлі тірі ағза тіршілік ететінін анықтап, биоалуантүрлілік категорияларымен танысу.	Проблемалық дәріс, дәріс-әңгіме, дәріс-визуализация [19].	«Биоалуантүрлілік» түсінігін анықтау және ғаламшарда тіршілік ететін тірі ағзалардың саны туралы нақты ұғым қалыптастыру.
2	Негізгі блок: Биоалуантүрлілікті сақтау ғаламдық экологиялық мәселе ретінде. Себеп-салдар байланысын анықтау.	«Биоалуантүрлілікті сақтаудың қажеттілігі неде?» сұрағына жауап беру. Табиғи қауымдастық себеп-салдар байланысын көрсету.	«Өмір жіптері» ойын технологиясы.	Адам биоалуантүрлілікті бір бөлшегі және оның тіршілік жағдайына тәуелді екендігін түсіну.
3	Негізгі блок: Биоалуантүрліліктің азаю себептерін анықтау. Мәселені шешудің ғаламдық және ұлттық деңгейдегі жолдарын анықтау.	Биоалуантүрлілікке әсер ететін негізгі қауіптердің тізімін жасау. Мәселені шешу жолдарын ұсыну.	Пікірталас, орман экокүйесіндегі әртүрлі әрекеттер бейнеленген карточкалармен ойын технологиясы(табиғатқа антропогендік әрекет әсері нәтижесінің көрінісі), «мига шабуылы» [6].	Биоалуантүрлілікке төнген негізгі қауіп және қауымдастықты қорғау жолдарын анықтау.
4	Бақылау және бағалау кезеңі.	Қатысушылардың материалды игеру деңгейін анықтау.	Сауалнама жүргізу, нәтижелерін анықтау.	Қатысушылардың білім деңгейі мен материалды игеру дәрежесін өздері бағалауы.
5	Аймақтық блок: Жергілікті деңгейде (Алматы облысы бойынша) биоалуантүрліліктің жағдайы және оны сақтау.	Алматы облысында өсетін өсімдік түрлерінің санын және Қызыл кітапқа енген түрлерді анықтау. Облыстағы биоалуантүрлілікті сақтау жұмыстарының жүргізілу деңгейін анықтау. Таратпа материалдар арқылы нақты түрлермен танысу.	Нақты жағдайаттарды талдау арқылы дәріс-әңгіме жүргізу, облыстың сирек кездесетін өсімдік түрлері туралы видео-бейне көрсету, таратпа материалдармен жеке және топпен жұмыс (Алматы облысының сирек кездесетін өсімдік түрлері бейнеленген карточкалар) [7].	Аймақтық деңгейде биоалуантүрлілік жағдайы және деңгейі туралы түсінік алу, нақты жағдайаттар бойынша биоалуантүрлілікті сақтау жолдарын ұсыну, топпен жұмысқа дағдылану және жеке презентация жасау дағдысын қалыптастыру.
6	Қорытынды блок: Материалдарды жалпылау.	Сұрақтар: Биоалуантүрлілікті сақтау үшін мен не істей аламын? Биоалуантүрлілікті сақтау әрекеттері мен шараларының тізіміне талдау жасау	Пікірталас, әңгіме, презентация.	Жеке тұлғалық мотивацияны анықтау және биоалуантүрлілікті сақтау бойынша нақты әрекеттер ұсыну.

лардың 7,8 млн. түрі, өсімдіктердің 300 мың түрі, саңырауқұлақтардың – 611 мың түрі тараған. Оның ішінде өсімдіктердің 72%, жануарлардың 12%, ал саңырауқұлақтардың 7% ғана сипатталған. 1,9 млн. тірі ағза түрлеріне ғылыми атау берілген [18].

Биоалуантүрліліктің азаюы, флора мен фауна түрлерінің жойылуы ғаламдық экологиялық мәселе. XXI ғасырдың бірінші жартысында тропикалық орманда ағаш кесу (Азия және Африка) және баптакты құрғату есебінен кең ауқымды трансформация мен деградацияға ұшыраған, ол биоалуантүрліліктің едәуір азаюына алып келді. 1500 жыл мен 2000 жыл аралығында әлемде 850 түр жойылды, ол орта есеппен жылына 1-2 түр жоғалтамыз деген сөз, бұл табиғи жағдайда қырылудан біршама жоғары жылдамдықта жүреді. Соңғы жүз жылдықта жойылу жылдамдығы 100 есеге дейін артқан, егер соңғы 50 жыл ішіндегі жойылған тіршілік орталарының темпін ескерсек ол 1000 есеге артады [16].

Танымал құстардың 12%-не, сүтқоректі-

лердің 23%-не, қылқан жапырақты ағаштардың 25%-не, қосмекенділердің 32% -не жойылу қаупі төніп тұр.

Биоалуантүрліліктің негізгі азаю себептері:

- Ғаламшарда халық санының өсуі;
- Табиғат ресурстарын қолданудың артуы;
- Түрлердің табиғи тіршілік орталарының бұзылуы (орман ағаштарының кесілуі, батпақтың құрғатылуы және т.б.);
- Флора мен фаунаның сирек кездесетін түрлерін сату және браконьерлік;
- Өсімдіктер мен жануарлар ортасына бөгде түрлерді саналы түрде немесе байқаусызда енгізу;
- Биоалуантүрлілікті зерттеу және сақтау мәселелері мемлекеттік және жергілікті деңгейде еленбеуі [9].

Қауіп-қатер мысалдары: Биологиялық алуантүрліліктің азаюы саналы немесе байқаусызда бөгде түрлердің өсімдіктер мен жануарлар арасына енуі есебінен жалғаса

береді, күнділікті тіршілікте барлық континенттің экожүйесіне өзгеріс еніп тұрады. Бөгде түрлердің енуі әсіресе аралдардың экожүйесінің бұзылуына ерекше әсер етеді. Қазіргі уақытта Гавай архипелагы Оаху аралының жергілікті өсімдіктері территорияның 5% ғана тараған. Галапогос аралында ұйымдастырылған ұлттық саябақтың 97% жері қорғауға алынған, бұл территория егеуқұйрық, шошқа, мысық, құмырсқа сияқты басқа жерлерден келген жануарлардың шабуылынан қатты зақымдалған.

Экожүйеге бөгде түрлердің жиі енуі оны фундаментальды өзгерістерге ұшыратады және біршама экономикалық шығын алып келеді: мысалы, өзен дрейссенасы және су гиацинті. Бұл мидияның бірнеше ұрпақтары ұзақ уақыт бойы Солтүстік Америка су балансына еуропа кемелері арқылы әкелінген, бірақ 1988 жылы Огайо және Мичиган штаттарына тұрақтап, 2000 жылдың аяғында барлық Ұлы көлдер мен Миссисипи өзендеріне тұрақтап тіршілік ете бастады. Олардың көптеген колониялары су түбі құралдарын зақымдап, су ағысын тоқтатып, су жүретін құбырларда, су сүзгіш торларды бітеп, жергілікті мидия түрлерінің азаюына және ондаған жыл ішінде миллиардтаған долларға жететін экономикалық шығынға ұшыратқан [14].

Амазонка өзенінен шыққан су гиацинті барлық бес континенттің көптеген өзен, көл және суқоймаларын жаулап, жергілікті және аймақтық экономикаға нұқсан келтіруде: ол тұрғылықты түрлерді ығыстырып, балық аулау, электр энергиясын өндіру және демалысты ұйымдастыру сияқты жұмыстарға кедергі келтіріп, есесіне булануды арттырып, ауру қоздырғыштары үшін қолайлы қоректік орта тудыруда [18].

1992 жылы қоршаған ортаны қорғау және дамыту бойынша Рио-де-Жанейродағы дүниежүзілік самитте биологиялық алуантүрлілік туралы Конвенция қабылданды. Оны 168 ел ратификациялады, ол халықаралық шарттардың ішіндегі ең маңыздысы болып табылады [9].

2000 жылы әлемдік көшбасшылар мыңжылдық Декларациясын қабылдады, онда ХХІ ғасырда сегіз сала бойынша даму мақсаты анықталды. Бұл мақсаттардың біреуі биоалуантүрліліктің жойылу темпін

бәсеңдетуге бағытталған. 2006 жылы 20 желтоқсанда Бас Ассамблея өз резолюциясында 2010 жылды Халықаралық биоалуантүрлілік жылы деп жариялады [20].

«Қазақстанның Қызыл кітабы»

– Қазақстан Республикасы аумағында жойылып кету қаупі төнген және сирек кездесетін жануарлар мен өсімдіктердің сипаттамасы берілген арнайы басылым. 1978 жылдан шығарыла бастады. Оның омыртқалы жануарларға арналған бірінші бөлімі жеке кітап болып 1978 ж. жарық көрді. «Қазақстанның Қызыл кітабының» екінші бөлімі 1981 ж. өсімдіктерге арналып шығарылды. «Қазақстанның Қызыл кітабының» соңғы басылымы 90 түрге толықтырылып, 2014 жылы қайта баспадан шықты.

«Қазақстанның Қызыл кітабында» өсімдіктердің 400 түрі тіркелген. Онда жабық тұқымдылардың – 288, ашық тұқымдылардың – 2, қырыққұлақ тәрізділердің – 3, мүктердің – 3, саңырауқұлақтардың – 10, қыналардың – 1 түрі берілген [11, 12].

Алматы облысы Қазақстанның оңтүстік шығыс бөлігінде орналасқан, оның жер көлемі 223,9 мың км². Облыстың оңтүстігінде ірі тау жүйелері, солтүстік батысында шөлді аймақтар болуына байланысты табиғат жағдайы алуан түрлі. Облыстың оңтүстік шығысында Теріскей Алатауы орналасқан, ол Қазақстанға солтүстік беткейлерімен енген. Солтүстікке қарай Кетпен жотасы орналасқан, ол батысында Жалаңаш алқабы арқылы Іле және Күнгей Алатаудан бөлінген. Күнгей Алатау Алматы облысына Таушілік жоталары арқылы кіріп тұр. Іле Алатауы солтүстік Тянь-Шаньның ең ірі жоталарының бірі, ол 350 км созылып жатыр, Оның ең биік нүктесі – Талғар, теңіз деңгейінен 5017 м. Бұл жоталардың шығысы мен батысында кішкене сілемдер тараған: Торайғыр, Сұғаты, Қордай, Қандықтас. Батысында Қопа алқабын Іле Алатауынан аласа ежелгі Шу-Іле таулары бөліп жатыр [1].

Облыстың Балқаш маңы бөлігі жалпы Іле дельтасынан және Тауқұм мен Сары-Ішқотрау (батыс жағы) құмды массивтерінен тұрады.

Облыс территориясынан өтетін ірі өзен

Облыс территориясынан өтетін ірі өзен Іле, ол 700 км созылып жатыр, оның сол жақ салалары Шарын, Шілікті, Есік, Талғар, Қаскелең, Күрті. Облыс аймағында көлдер аз, ең ірісі – Балқаш. Климаттың қалыптасуына белдеулер мен абсолюттік биіктік едәуір әсер етеді, ол жылдық жауын-шашын мөлшерінің орташа көрсеткіші мен ең жылы айдың орташа ауа температурасынан байқалады.

Тауда бірқатар вертикальды топырақ зоналары байқалады: топырақ қабаты болмайтын мәңгі қар зонасынан бастап, сұр топырақты жусанды дала зонасына дейін.

Ерте көктемде шөлді жазықтықтар эфирмерлі өсімдіктермен көмкеріледі (астық тұқымдастар, жуалар, қияқтар). Жаз-күз мезгілінде өсімдік жабынының негізгі фоны жусан мен сораң өсімдіктері. Бұталар мен жартылай бұталардың ішінде кең таралғаны баялыш, шеңгел, бүрген, ақ және қара сексеуіл, құм қарағаны және жүзгендердің көптеген түрлері. Іле өзенінің аңғарларында

тоғай өсімдіктері жақсы дамыған (жиде, тораңғы, жыңғыл, тал) [3]. Таудың 600 м дейінгі биіктігі шөлді-дала белдеуі, одан жоғары бұтақты-алуантүрлі шөпті белдеуге ауысады. Бұл белдеудің флорасы жабайы алма, долана, өрік, және көптеген бұталы өсімдіктерге бай. Теңіз деңгейінен 1500-1600 м биіктікте массивті жапырақты ормандар алып жатыр. Олардың негізгі топтары: алмалы-өрік, алмалы-долана және көктеректі аралас ормандар.

Теңіз деңгейінен 2600-2700 м биіктікте шыршалы орман белдеуі орналасқан, шыршалы орманның жоғарғы шекарасынан бастап субальпілік белдеу, ол біртіндеп альпілік белдеуге ауысады. Өсімдіктер тау етегінде кең тараған, біртіндеп жоғарылаған сайын түр саны азаяды [8]. Алматы облысының Қызыл кітапқа енген өсімдіктері 2-кестеде берілген [5, 11, 12, 13].

Кесте 2

Алматы облысының Қызыл кітапқа енгізілген өсімдіктері

№	Қазақша атауы	Латынша атауы	Орысша атауы	Статусы
1	2	3	4	5
1	Қызыл адыраспан (Жетісу күреңкөкгүлі)	<i>N i e d z w e d z k i a semiretshenskia B.Fedtsch</i>	Недзвецкия семиреченская	Реликті, тарэндемик, жойылып бара жатқан түр
2	Алматы шикылдағы	<i>Juno almaatensis Pavl.</i>	Юнона алма-атинская	Тарэндемик, жойылып кеткен түр болуы мүмкін
3	Альберт қызғалдағы	<i>Tulipa alderi Regel</i>	Тюльпан Альберта	Сирек кездесетін, эндемик түр
4	Грейг қызғалдағы	<i>Tulipa greigii Regel</i>	Тюльпан Грейга	Эндемик, ареалы қысқарған
5	Островский қызғалдағы	<i>Tulipa ostrowskiana Regel</i>	Тюльпан Островского	Эндемик, ареалы қысқарған
6	Қастек жуасы	<i>Allium kasteki M. Pop.</i>	Лук кастекский	Өте сирек кездеседі, тарэндемик түр
7	Мушкетов түйесіңірі	<i>Atraphaxis muschetowii Krasn.</i>	Курчавка Мушкетова	Тарэндемик, реликті түр
8	Виттрок рауағашы	<i>Rheum wittrockii Lundstr.</i>	Ревень Виттрока	Реликті түр, саны азайған.
9	Жалғанжүрекжапырақты зутрема (денгел)	<i>E u t r e m a pseudocordifolium M.Pop.</i>	Зутрема ложно-сердцелистая	Тарэндемик, реликті түр
10	Рубцов астрагалы (таспасы)	<i>Astragalus rubtzovii Boriss.</i>	Астрагал Рубцова	Тарэндемик, реликті түр
11	Алатау сиыржоңышқасы	<i>Onobrychis alata vica Bajt.</i>	Эспарцет алатавский	Өте сирек кездесетін, тарэндемик түр
12	Сөгеті сасыры	<i>Ferula sugatensis Bajt.</i>	Ферула сюгатинская	Тарэндемик, жойылып кеткен түр болуы мүмкін
13	Іле сасыры	<i>Ferula iliensis Krasn.</i>	Ферула илийская	Реликті, эндемик түр
14	Мұз пастерна-ковнигі (Мұздық ботташ)	<i>Pastinacopsis glacialis Golosk.</i>	Пастернаковник ледниковый	Реликті, тарэндемик, монотипті
15	Кауфман иконниковиясы	<i>Ikonnikovia kaufmanniana (Regel) Lincz.</i>	Иконниковия Кауфмановская	Реликті түр, ареалы қысқарған
16	Жағастай мертензиясы (дембет)	<i>Mertensia dshagastanica Regel</i>	Мертензия джағастайская	Реликті, жойылып бара жатқан түр

1	2	3	4	5
17	Садақша метастахидиумы (Оқша найзабас)	<i>Metastachydium sagittatum (Regel) C. Y. Wu et H. W. Li</i>	Метастахис стреловидный	Реликті, жойылып бара жатқан монотипті түр
18	Зинаида шөлмасағы	<i>Eremostachys zenaidae M. Pop.</i>	Пустынно-колосник Зинаиды	Тарэндемик, реликті түр
19	Орамалы соссюрея (Қатпарлы шұбаршоң)	<i>Saussurea involucrata (Kar. et Kir.) Sch. Bip.</i>	Соссюрея обвернутая	Сирек кездесетін реликті түр
20	Соғды шағаны	<i>Fraxinus sogdiana Bunge</i>	Ясень согдийский	Сирек кездесетін саны азайып бара жатқан түр
21	Іле бөріқарақаты	<i>Berberis iliensis M. Pop.</i>	Барбарис илийский	Сирек кездесетін эндемик түр
22	Тәншән таутобылғы	<i>Sibiraea tianschanica Pojark.</i>	Сибирка тянь-шаньская	Өте сирек кездестетін, жойылып бара жатқан түр
23	Михельсон кермегі	<i>Limonium michelsonii Lincz.</i>	Кермек Михельсона	Эндемик, ареалы қысқарған түр
24	Іле ұшқаты	<i>Lonicera iliensis Pojark.</i>	Жимолость илийская	Сирек кездесетін эндемикке жақын түр
25	Алатау бөденешөбі	<i>Veronika alata M. Pop.</i>	Вероника алатавская	Сирек кездестетін, тарэндемик түр
26	Жатаған шырша	<i>Picea schrenkiana Fisch. et Mey., f. prostrata K. Isakov</i>	Стланиковая форма ели Шренка	Сирек кездесетін форма

Қорғау шаралары. Көптеген сирек кездесетін түрлер популяциясы (Мушкетов түйесіңірі, Витрок рауағашы, Жалғанжүрекжапырақты эутрема, Қастек жуасы, Мұз пастернаковнигі, Орамалы соссюрея, Алатау бөденешөбі, Алматы юринясы, Жирен сарбасқурай, Бекетов неуроломасы, Алматы кекіресі, Іле көкжалбызы, Семенов кортузасы, Жылтыр жанаргүлі) Алматы қорығының аймағында орташа және биік белдеулерде өседі.

Қорық территориясы орман және биік тау белдеулерін алып жатады, сондықтан, Альберт қызғалдағы, Грейг қызғалдағы, Островский қызғалдағы, Альберт жыланқияғы, Колпаков иридиодиктиумы сияқты өсімдіктерді сақтау үшін қорық территориясын тау етегіне дейін кеңейту қажеттілігі туындады.

Бірқатар реликті және жойылып бара жатқан түрлер: шаған, іле ұшқаты, іле бөріқарақаты Шарын орман шаруашылығына тиесілі аймақта өседі.

Шу-Іле тауларында да қорғалатын кішкене қорықша жасау қажеттілігі туып отыр. Бұл ботаникалық қорықша Ұзынбұлақ шатқалындағы Ақшоқы биік тауларын қамтуы қажет, себебі мұнда 5000 шамасында Қызыл адыраспан өседі. Мұнда жақын маңдағы Шу-Іле таулы территориясының реликті және эндемик түрлерді (Регель қызғалдағы, жалғанбұршақты астрагал, Кушакевич шикылдағы) репатриациялауға болады.

Сонымен қатар, Іле Алатауының шығыс

бөлігі мен шөлді Сүгеті таулар жүйесінде қорық ұйымдастырылуы қажет. Бұл жерде Сөгеті сасыры, Іле сасыры, кіші гелиотроп, шарын астрагалы, сондай-ақ, Бөгетті және Торыайғыр тау сілемдері сияқты аралас аймақтардан Кауфман иконниковиясы, Зинаида шөлмасағы, Михельсон лимониумы, тағы басқа ғылым үшін қызықты, бірақ жойылу қаупі төніп тұрған түрлерді репатриациялауға болады.

Әсіресе, Кетпен таудың өсімдіктер әлемінің жағдайы алаңдатады. Бұл тау жүйесі мал жайылымына айналғандықтан көпшілік орындары алғашқы жаратылған бейнесінен айырылған. Ботаникалық қорықша ұйымдастыру эндемик және реликті түрлердің жойылу қаупінен сақтайды [8,17]. Алматы облысының қорғауды қажет ететін өсімдіктерінің тізімі 3-кестеде берілген [11, 12, 13].

Өсімдіктер әлемі мен өсімдіктер қауымдастығының әдемі өрнектілігі ғасырлар бойғы эволюция нәтижесі. Бұл процестің нәтижесін сақтап қалу – адамзаттың маңызды міндеттерінің бірі. Өсімдік әлемі – бізді қоршаған ортаның аса маңызды элементі. Ол ғаламшар биосферасын оттегімен қамтамасыз етеді, адам және жануарлар қолданатын биомассаны көп мөлшерде түзіп, олардың тіршілігіне қолайлы жағдай жасайды.

Қорытындылай келе, жас ұрпаққа биологиялық алуантүрлілікті қорғау және олардың генофондын сақтау мәселесін сабақ

Алматы облысында қорғауды қажет ететін өсімдік түрлері

№	Қазақша атауы	Латынша атауы	Орысша атауы	Статусы
1	Тауқұм сасыры	<i>Ferula taucumica Bajt.</i>	Ферула таукумская	Өте сирек кездесетін, тарэндемик
2	Алматы юринеясы	<i>Jurinea almaatensis Iljin</i>	Наголоватка алма-атинская	Облыстың эндемик түрі
3	Жартас далазығыры	<i>Galatella saxatilis Novopokr</i>	Солонечник скальный	Сирек кездесетін түр
4	Ұялы шмальгаузеня	<i>Schmalhausenia nidulans (Regel)</i>	Шмальгаузеня гнездистая	Сирек кездесетін түр
5	Көк сағыз	<i>Taraxacum kok-saghyz Rodin</i>	Одуванчик кок-сағыз	Сирек кездесетін түр
6	Құмбел саршатыры	<i>Heiracium kumbelicum B. Fedtsch. et Nevski</i>	Ястребинка кумбельская	Тарэндемик
7	Ярмоленко қайыңы	<i>Betula jarmolenkoana Golosk</i>	Береза ярмоленковская	Сирек кездесетін түр
8	Кіші сүйелжазар	<i>Heliotropium parvulum M. Pop.</i>	Гелиотроп маленький	Өте сирек кездесетін, тарэндемик, жойылу қаупі төнген түр
9	Жирен сарбаскурай	<i>Erysimum croceum M. Pop.</i>	Желтушник оранжевый	Сирек кездесетін, облыстың эндемик түрі
10	Бекетов неуроломасы	<i>Neuroloma beketovii (Krasn.) Botsch.</i>	Неуролома Бекетова	Сирек кездесетін, облыстың эндемик түрі
11	Тянь-Шань сылдыршөбі	<i>Silene tianschanica Schischk</i>	Смолевка тянь-шаньская	Облыстың эндемик түрі
12	Ярослав сүттігені	<i>Euphorbia jaroslavii Poljak</i>	Молочай Ярослава	Сирек кездесетін, тарэндемик түр
13	Шарын астрагалы	<i>Astragalus tscharynensis M. Pop.</i>	Астрагал чарынский	Өте сирек кездесетін, облыстың эндемигі
14	Алматы кекіресі	<i>Oxytropis almaatensis Bajt.</i>	Остролодочник алма-атинский	Сирек кездесетін түр
15	Недзвецкий кекіресі	<i>Oxytropis niedzweckiana M. Pop.</i>	Остролодочник Недзвецкого	Өте сирек кездесетін, эндемик түр
16	Янчевский қарақаты	<i>Ribes janczevskii Pojark</i>	Смородина Янчевского	Сирек кездесетін түр
17	Альберт құрқашашы	<i>Iris alberti Regel</i>	Ирис Альберта	Тарэндемик түр
18	Колпаковский иридо-диктиумы	<i>Iridodictyum kolpakovskianum</i>	Иридодиктиум Колпаковского	Сәндік түр, ареалы және саны қысқарған
19	Қайықша томағашөбі	<i>Scutellaria navicularis Juz</i>	Шлемник лодочковый	Тарэндемик түр
20	Іле көкжалбызы	<i>Nepeta transiliensis Pojark</i>	Котовник заилийский	Сирек кездесетін, тарэндемик түр
21	Попов қазжуасы	<i>Gagea neopopovii Golosk</i>	Гусиный лук новый Попова	Облыстың эндемик түрі
22	Колпаковский қызғалдағы	<i>Tulipa kolpakowskiana Regel</i>	Тюльпан Колпаковского	Сәндік түр
23	Кеш қызғалдақ	<i>Tulipa tarda Stapf</i>	Тюльпан поздний	Сирек кездесетін, тарэндемик түр
24	Күнгей қауы	<i>Stipa kungeica Golosk</i>	Ковыль кунгейский	Облыстың эндемигі
25	Семенов кортузасы	<i>Cortusa semenovii Herd</i>	Кортуза Семенова	Сирек кездесетін, эндемик түр
26	Жылтыр жанаргүлі	<i>Adonis chrysocyathus Hook. f. et Thoms.</i>	Адонис золотистый	Реликті сирек кездесетін түр
27	Фальконер бауыршөбі	<i>Hepatica falconeri Thoms.</i>	Печеночница Фальконера	Өте сирек кездесетін түр
28	Сиверс алмасы	<i>Malus sieversii (Ledeb) M. Roem.</i>	Яблоня Сиверса	Саны азайып бара жатқан түр
29	Кәдімгі өрік	<i>Armeniaca vulgaris lam.</i>	Абрикос обыкновенный	Саны азайып бара жатқан түр

барысында қарастыру, әсіресе жоғалып бара жатқан, әрі сирек кездесетін, эндем және реликті түрлерді сақтап қалу қазіргі таңда аса өзекті мәселе екенін ұғынуына мүмкіндік тудырады және жастардың экологиялық тәрбиесі мен мәдениетін қалыптастыруда

биологиялық алуантүрліліктің рөлін білудің маңызы зор.

«Қазақстанның Қызыл кітабының» танымдық, әрі тәрбиелік мәні зор. Ол жастарды табиғатты аялай білуге, оның қамқоршысы болуға тәрбиелейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Айдарбаева Д.К. Растительные ресурсы Казахстана и их рациональное использование: Учебное пособие. – Караганда: АҚНҰР, 2014. – 194 с.
2. Айдарбаева Д.К., Иманкулова С.К., Шолпанкулова Г.А. Современные подходы к преподаванию биологии в педагогическом вузе (на примере дисциплины «Растительные ресурсы Казахстана» // Биологическое и экологическое образование в школе и вузе: теория, методика, практика: Сборник статей Международной научно-практической конференции (21-24 ноября 2016г.) № – Санкт-Петербург, 2016. – 139-142 б.
3. Айдарбаева Д.К., Шолпанкулова Г.А. Ресурсный потенциал лекарственных растений Юга-Востока Казахстана и их освоение // Биология в школе. – 2018. – №6. – С.11-21.
4. Арбузова Е.Н. Методика обучения биологии: Учеб. пособие. – Омск: ОмГПУ, 2013. – 332 с.
5. Арыстанғалиев С. Қазақстан өсімдіктері атауларының қазақша-орысша-латынша сөздігі. Словарь казахско-русско-латинских названий растений Казахстана. – Көкшетау: Келешек – 2030, 2013. – 220 б.
6. Аширова А., Қарабаева Х. Инновациялық технологияларды оқыту үрдісіне пайдалану ерекшеліктері // ҚазҰУ-нің Хабаршысы, филология сериясы. – 2013. – №3. – Б.143-146
7. Әлімов А. Интербелсенді әдістемені ЖОО-да қолдану мәселелері. Оқу құралы. – Алматы, 2013. – 220 б.
8. Байтенов М.С. В мире редких растений. – Алма-Ата: Кайнар, 1986. – 176 с.
9. Биологиялық алуан түрлілік конвенциясы [Электрон. ресурс]. <https://kk.wikipedia.org/wiki/> (дата обращения: 29.09.2015).
10. Керимбаева Б.Т., Исакова П.К., Усенбаева Ш.М. Білім беру үдерісіндегі дәстүрлер мен инновациялардың арақатынасы // Педагогика и психология. – 2016. – №3(28). – 116-121 б.
11. Красная книга Казахстана. – Алма-Ата, 1981. – Ч.2. – С. 98
12. Қазақстан қызыл кітабы. – 2-ші том: Өсімдіктер. – Астана: Арт Print XXI, 2014. – 452 б.
13. Қалиев Б.Қ., Болатбаева Ә.С. Өсімдік атауларының үш тілді аударма сөздігі (қазақша – ағылшынша – орысша). – Алматы: Абылайхан атындағы ҚазХҚЖӘТУ, 2012. – 602б.
14. Қанаев Ә.Т., Түлеуханов С.Т., Қанаева З.Қ. Биожүйелер экологиясы: Оқулық. – Алматы: 2013. – 398 б.
15. Қисымова А.Қ., Обаева С.Н. Биологияны оқыту әдістемесі. Жалпы бөлім: дәріс курсы. Педагогикалық жоғарғы оқу орындары студенттеріне арналған оқу құралы. Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2010. – 216 б.
16. Millennium Ecosystem Assessment, 2005. Ecosystems and Human Well-being: Synthesis. Island Press, Washington, DC. 137 page.
17. Мұхитдинов Н.М., Есжанов Б.Е., Сатыбалдиева Г.Қ., Тыныбеков Б.М. Қазақстан биоресурстары: Оқу құралы. – Алматы: Қазақстан университеті, 2016. – 322 б.
18. Смир В. Глобальные катастрофы и тренды: следующие 50 лет. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2012. – 368 с.
19. Суматохин С.В. Виды чтения при обучении биологии // Биология в школе. – 2012. – №7. – С.15-23.
20. Шілдебаев Ж.Б., Сауытбаева Г.З. Экологиялық білім мен тәрбие берудің теориялық негіздері және әдістемесі. Монография. – Алматы, 2014. – 296 б.

References:

1. Aidarbaeva D.K. Rastitelnye resyrsy Kazahstana i ih ratsionalnoe ispolzovanie: Ýchebnoe posobie. Karaganda: AQNUR, 2014, 194 s. (in Russ.).
2. Aidarbaeva D.K., Imankýlova S.K., Sholpankýlova G.A. Sovremennye podhody k prepodavaniyu biologii v pedagogicheskom výze (na primere distsipliny «Rastitelnye resyrsy Kazahstan», Biologicheskoe i ekologicheskoe obrazovanie v shkole i výze: teoriia, metodika, praktika: Sbornik statei Mejdýnarodnoi naýchno-prakticheskoi konferentsii (21-24 noiabria 2016g.)) – Sankt-Peterýrg, 2016, 139-142 b. (in Russ.).
3. Aidarbaeva D.K., Sholpankýlova G.A. Resýrsnyi potentsial lekarstvennyh rastenii Ýyga-Vostoka Kazahstana i ih osvoenie, Biologiia v shkole . – 2018. – №6. – S.11-21. (in Russ.).
4. Arbyzova E.N. Metodika obyçheniia biologii: ýcheb. posobie. – Omsk: OmGPÝ, 2013. – 332 s. (in Russ.).
3. Aidarbaeva D.K., Sholpankýlova G.A. Resýrsnyi potentsial lekarstvennyh rastenii Ýyga-Vostoka Kazahstana i ih osvoenie, Biologiia v shkole . – 2018. – №6. – S.11-21. (in Russ.).
4. Arbyzova E.N. Metodika obyçheniia biologii: ýcheb. posobie. – Omsk: OmGPÝ, 2013. – 332 s. (in Russ.).
5. Arystangaliev S. Qazaqstan ósimdikteri ataýlarynyñ qazaqsha-oryssha-latinsha sózdigi. Slovar kazahskoryssko-latinskih nazvanii rastenii Kazahstana. Kókshetaý: Keleshek – 2030, 2013. – 220 b. (in Kz.).
6. Ashirova A., Qarabaeva H. Innovatsiialyq tehnologiialardy oqyty úrdisine paidalaný erekshelikteri // QazUÝ-niñ Habarshysy, filologiia seriiasy/ – 2013/ – №3. – B. 143-146. (in Kz.).
7. Álimov A. Interbelsendi ádistemeni JOO-da qoldaný máseleleri. Oqý quraly. – Almaty, 2013. – 220 b. (in Kz.).
8. Baitenov M.S. V mire redkih rastenii. – Alma-Ata: Kainar, 1986. 176 s. (in Russ.).
9. Biologiialyq alýan túrliklik konventsiiasy [Elektron. resýrs]. <https://kk.wikipedia.org/wiki/> (data obraeniia: 29.09.2015.) (in Kz.).
10. Kerimbaeva B.T., Iskakova P.K., Ýsenbaeva Sh.M. Bilim berý úderisindegi dástúrler men innovatsiialardyñ araqatynasy, Pedagogika i psihologiia №3(28), 2016. 116-121b. (in Kz.).
11. Krasnaia kniga Kazahstana. – Alma-Ata, 1981, – Ch.2. S. 98. (in Russ.).
12. Qazaqstan qyzyl kitaby. 2-shi tom: Ósimdikter. – Astana, JShS «Art Print XXI», 2014. – 452 b. (in Kz.).
13. Qaliev B.Q., Bolatbaeva A.S. Ósimdik ataýlarynyñ úsh tildi aýdarma sózdigi (qazaqsha – agylshynsha – oryssha). Almaty: Abylaihan atyndagy QazHQJATÝ, 2012. – 602 b. (in Kz.).
14. Qanaev A.T., Túleyhanov S.T., Qanaeva Z.Q. Biojúieler ekologiiasy: Oqýlyq. – Almaty, 2013. – 398 b. (in Kz.).
15. Qisymova A.Q., Obaeva S.N. Biologiiany oqyty ádistemesi. Jalpy bólim: dâris kýrsy. Pedagogikalыq jogargy oqý oryndary stýdentterine arналған oqý quraly. – Almaty: Abai atyndagy QazUPÝ, 2010, 216 b. (in Kz.).

16. Millennium Ecosystem Assessment, 2005. Ecosystems and Human Well-being: Synthesis. Island Press, Washington, DC. 137 page. (in Eng)
17. Muhitdinov N.M., Esjanov B.E., Satybaldieva G.Q., Tynybekov B.M. Qazaqstan bioesýrstary: Oqý quraly. Almaty: Qazaqstan ýniversiteti, 2016.– 322 b. (in Kz.).
18. Smil V. Globalnye katastrofy i trendy: sledýyúie 50 let. – M.: AST-PRESS KNIGA, 2012. – 368s. (in Russ.).
19. Sýmatohin S.V. Vidy chteniia pri obýchenii biologii, Biologiiia v shkole. – 2012. – №7. – S.15-23. (in Russ.).
20. Shildebaev J.B., Saýytbaeva G.Z. Ekologiialyq bilim men tárбие berýdiń teoriialyq negizderi jáne ádistemesi. Monografiia. – Almaty, 2014. – 296 b. (in Kz.).

ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЕ БИОРАЗНООБРАЗИЯ РАСТЕНИЙ АЛМАТИНСКОЙ ОБЛАСТИ В КУРСЕ БИОЛОГИИ

Д.К. Айдарбаева¹, Г.А. Шолпанкулова²

^{1,2}Казахский национальный педагогический университет им.Абая
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В статье приводятся данные об особенностях изучения биоразнообразия растений в курсе биологии. Дается определение понятия «биоразнообразие» на глобальном, региональном и локальном уровнях. Занятие разделено на две составные части: теоретическую и практическую. В ходе занятия используются различные методы: беседа, демонстрация, дискуссия, работа в группе, контроль знаний, игра. В первой части рассматриваются основные причины сокращения биоразнообразия на планете и пути его сохранения, а также важность биоразнообразия как источника новых ресурсов для человечества. Во второй части занятия участникам дается информация о состоянии биоразнообразия на Казахстанском и на региональном уровне (Алматинская область), а также о мерах по его сохранению. Уделяется внимание правовым аспектам (экологический кодекс, конвенция о сохранении биоразнообразии) сохранения биоразнообразия, ведется работа с Красной книгой Казахстана и краснокнижными растениями Алматинской области (*Tulipa alderi* Regel, *Allium kasteki* M. Pop., *Ferula iliensis* Krasn., *Fraxinus sogdiana* Bunge и др.). Выясняется современное состояние и перспективы охраны биоразнообразия на уровне региона, в связи с тем, что Красная книга Казахстана дополнена около 90 видами и переиздана в 2014 году.

Ключевые слова: биоразнообразие, биосфера, экосистема, живые организмы, природа, человек, общество, антропогенное воздействие.

THE FEATURES THE STUDY OF PLANT BIODIVERSITY OF THE ALMATY REGION IN THE COURSE OF BIOLOGY

D. Aidarbaeva¹, G. Sholpankulova²

^{1,2}Abai University
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article provides data on the features of the study of plant biodiversity in the course of biology. The definition of the concept of «biodiversity» at the global, regional and local levels is given. The lesson is divided into two parts: theoretical and practical. During the lesson, various methods are used: conversation, demonstration, discussion, group work, knowledge control, play. The first part examines the main causes of the reduction of biodiversity on the planet and the ways of its conservation, as well as the importance of biodiversity as a source of new resources for humanity. In the second part of the lesson, participants are provided with information on the status of biodiversity in Kazakhstan and at the regional level (Almaty region), as well as on measures for its conservation. Attention is paid to legal aspects (environmental code, convention on biodiversity conservation) of biodiversity conservation, work is being carried out with the Red Book of Kazakhstan and the Red Book plants of Almaty region (*Tulipa alderi* Regel, *Allium kasteki* M. Pop., *Ferula iliensis* Krasn., *Fraxinus sogdiana* Bunge and other). The current state and prospects for the protection of biodiversity at the regional level are clarified due to the fact that the Red Book of Kazakhstan was supplemented with about 90 species and reprinted in 2014.

Keywords: biodiversity, biosphere, ecosystem, living organisms, nature, man, society, anthropogenic impact.

Редакцияға 15.10.2018 қабылданды.

МРНТИ 14.01.11

М.А. НУРИЕВ¹, А.М. АЙНАКУЛОВА², Д.М. СОВЕТКАНОВА³, Ж.А. СЕЙСЕНБАЕВА⁴

¹⁻⁴ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

ПЕДАГОГ МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУДАҒЫ ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫНА СИПАТТАМА

Аңдатпа

Қазақ елі әлемдік көштен қалмау мақсатында, сондай-ақ «Мәңгілік ел» ұлттық идеясын іс жүзіне айналдыруда отандық білім берудің озық дәстүрлері мен стандарттарын сақтай отырып, өзінің стратегиялық бағытын таңдап алғаны белгілі. Себебі, білім сапасы – ең өзекті мәселе. Білім мазмұнын жаңарту арқылы үш тілде білім беру бағдарламасының құрылымы мен мазмұны, оқыту және тәрбие берудің әдіс-тәсілдері қайта қарастырылуда. Ол Ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды бойына сіңірген, бәсекеге қабілетті тұлғаның қалыптасуына қолайлы жағдай жасауды көздейді. Ал бұл үрдіс қалай жүзеге асырылуда? Осы орайда мақалада қазақстандық білім беру жүйесіне өзгеріс енгізуіне әсер еткен факторлар қарастырылады. Жаңартылған білім беру бағдарламасының ең негізгі мақсаты – білім алушылардың оқу нәтижелерін жетілдіру болып табылады. Сондықтан, «Мәңгілік ел» ұлттық идеясы аясындағы педагог мамандардың жаңа білім мазмұнына сипаттама беріледі.

Түйінді сөздер: Қазақ елі, «Мәңгілік ел» ұлттық идеясы, білім беру стратегиясы, білім беру саясаты, жаңа білім мазмұны, білім беру жүйесін жаңарту, білім беруді модернизациялау.

Кіріспе. «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясының негізгі мәні – мәңгілік мақсат-мұраттарымыз бен мәдени-рухани құндылықтарымызға негізделген, мемлекет құрушы қазақ халқы мен өзге де ұлттардың ұлттық идеяларын бір арнаға тоғыстыратын идеология арқылы қалыптастырылатын қазақтың ұлттық мемлекеті. Сондықтан, ғылыми білім беруде «Мәңгілік ел» ұлттық идеясы негізінде ойға ой қосу арқылы өткенімізден сабақ ала отырып, болашағымызды баянды ету жолындағы мұраттарымызға жетеміз.

Елбасының «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Жолдауында барша қазақстандықтарды біріктіретін, ел болашағының іргетасын қалаған басты құндылықтар жасалды. Бұл құндылықтар уақыт сынынан өткен Қазақстандық жол тәжірибесі, яғни олар:

- Қазақстанның тәуелсіздігі және Астанасы;
- қоғамымыздағы ұлттық бірлік, бейбітшілік пен келісім;
- зайырлы қоғам және руханият;
- индустрияландыру мен инновацияларға негізделген экономикалық өсім;
- жалпыға ортақ еңбек қоғамы;

– тарихтың, мәдениет пен тілдің ортақтығы;

– еліміздің ұлттық қауіпсіздігі және бүкіл-әлемдік, өңірлік мәселелерді шешуге жаһандық тұрғыдан қатысу [1].

Ұлылығын ұлықтаған елдің ертеңіне нық сеніммен жетуіне бағытталған «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясының дамуына әрине, жан-жақты бағыт-бағдарлардың әсері зор. Соның ішінде, ең алдымен ұлтымыздың білім-тәрбие беру бағдары негізге алынуы түсінікті. Өйткені, тәрбиені білімнен бөліп алып қарау мүмкін емес [2].

Осы орайда, «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Елбасы Жолдауындағы «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық идеясын өмірде іске асырудың негізі мектепте қаланып, жоғары оқу орындарында дамуы тиіс [3]. «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық идеясын өмірде жүзеге асыру ұмтылысын, азаматтық жауапкершіліктерін қалыптастыруға, ұлттық өзіндік сана және төзімділікті дамытуға, зайырлы құндылықтарды нығайтуға және жастардың терроризм мен экстремизм идеологиясын саналы түрде қабылдамау,

этносаралық және мәдениетаралық байланыс жағдайында қарым-қатынас жасау біліктілігін қалыптастыруға бағытталған [4].

Негізгі бөлім. Білім беру мазмұнын жаңарту қандай қажеттіліктен туындады? Бүгінгі бала – ертеңгі маман иесі. ХХІ ғасыржағдайында бәсекелестікке қабілетті, табысты болу үшін ол еңбек нарығында өз орнын таба алатын дәрежеге жетуі тиіс. Демек, мектептегі оқушыларымызға өзінің мектеп мектеп қабырғасында ұлттық рух, ұлттық мүдде, ұлттық намыс, ұлттық салт-сана сияқты түсініктерді санасына сіңіре отырып, жоғары оқу орнында сол қасиеттерді жете түсіндіріп, ұлт келешегі – жастарымыздың жаны мен қанына дарытуымыз қажет. Бұл бірінші қажеттілік. Ал екіншіден, жастарымызға коммуникативтік дағдыларды толықтай игерту мен көшбасшылық қасиеттерді бойына сіңірту, сондай-ақ топпен, командамен жұмыс жасауға, ақпараттық-технологияны меңгерген тұлғаны қалыптастыру. Осы айтылғандардан үшінші қажеттілік шығады. Яғни, адамдардың экономикалық тұрғыда өз-өзін басқаруы, қарым-қатынас көлемі мен жылдамдығы, еңбек нарығының құрылымы, басқа мемлекеттермен байланыстығымыз, оқыту мен үйретудің анағұрлым нәтижелі тәсілдерінің болуы себепші [5; 6; 7; 8].

Қазіргі әлемдік білім беру саясатына ықпал ететін негізгі факторлар:

1. Жаһандану және интеграция, яғни шекарасыз әлем
2. Қоғамның әлеуметтік құрылымының күрделілігі және алуандылығы
3. Еңбек нарығы. ХХІ ғасырдың еңбек нарығында өз орнын таба алатын, бәсекеге қабілетті адам капиталын қалыптастыру

Ал, қазақстандық білім беру жүйесіне өзгеріс енгізуіне әсер еткен факторлар:

- Әлемдік білім беру стандартымен сәйкестендіру;
- Бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыру;
- Табысты өмір сүру дағдыларын қалыптастыру;
- Үштілді толық білетін тұлға қалыптастыру;
- Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру;
- Тәжірибелік дағдыларды дамыту
- Мұғалімдердің кәсіби шеберлігін жетілдіру болып табылады.

«Барлық жастағы азаматтарды қамтитын білім беру ісінде өзіміздің озық жүйемізді құруды жеделдету қажет. Білім беру бағдарламаларының негізгі басымдығы өзгерістерге үнемі бейім болу және жаңа білімді меңгеру қабілетін дамыту болуға тиіс. Орта білім беру саласында жаңартылған мазмұнға көшу басталды, ол 2021 жылы аяқталатын болады. Бұл – мүлде жаңа бағдарламалар, оқулықтар, стандарттар және кадрлар [9].

Педагогтарды оқыту және олардың біліктілігін арттыру жолдарын қайта қарау керек болады. Оқытушылардың қайта даярлықтан өтуіне күш салып, жоғары оқу орындарына шетелдік менеджерлерді тартып, әлемдік университеттердің кампустарын ашу қажет [10].

Ұлттың әлеуетін арттыру үшін мәдениетіміз бен идеологиямызды одан әрі дамытуымыз керек. «Рухани жаңғырудың» мән-маңызы да нақ осында. Өзінің тарихын, тілін, мәдениетін білетін, сондай-ақ заманына лайық, шет тілдерін меңгерген, озық әрі жаһандық көзқарасы бар қазақстандық біздің қоғамымыздың идеалына айналуға тиіс» – деп, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев 2018 жылғы 10 қаңтардағы Қазақстан халқына Жолдауында міндеттерімізді нақтылап берді [5].

Олай болса, **білім** – елдердің бәсекелестікке қабілетті болуын қамтамасыз ететін ең тиімді әрі ұзақ мерзімді стратегия. Бүкіл әлемде білім беру жүйелерінің келешек ұрпаққа қандай білім беретіні туралы мәселе қайта қаралуда. Осы мәселе аясында «Жастар ХХІ ғасырда табысты болу үшін нені үйренуі керек?» және «Оқытудың тиімді әдістері қандай?» деген сияқты негізгі сауалдар туындайды. Қазіргі кезде Қазақстан Республикасында жоғарыда сипатталған жаһандық проблемаларға жауап бере алатындай деңгейдегі жұмыстар республикалық деңгейде жүргізілуде. Оқу бағдарламасындағы ұлттық стандарттарға, бағалауға, оқулықтар мен оқыту әдістеріне қатысты білім беру саласындағы өзекті құндылықтар мен мақсаттар мектеп оқушыларының жалпы үлгерімін арттыруды, сондай-ақ инновация мен көшбасшылықты енгізу үшін талап етілетін дағдыларды дамытуды, мектеп мәнмәтіні арқылы ұлттық сананы қалыптастырып, іске асыруды және ауқымды халықаралық тәжірибемен өзара

әрекеттесуді көздейді. Жаңартылған оқу бағдарламасы мен бағалау жүйесін енгізу аталған міндеттерді шешу үшін қабылданған шаралардың бірі болып табылады [11].

Өз пәнін білім алушыларына ойдағыдай оқыту мұғалімнің тікелей кәсіби тәжірибесі мен құзыреттілігіне, оқу үдерісі нәтижелеріне басым көңіл бөлуіне байланысты. Қазіргі кезде табысты болу үшін оқушыларға білім қандай қажет болса, дағды да сондай қажет деген ойдың жақтастары көбейіп келеді. Бұл оқушылардың ақпаратты есте сақтап, алған білімдерін ұғынуын, түсінуін және әртүрлі салада қолдана білуін талап етеді [12].

Дамудың негізі білім мен ғылымға келіп тіреледі. Сондықтан да, әлемдегі дамыған елдер сияқты Тәуелсіз елімізде білім жүйесі сапасын жетілдіру ең негізгі өзекті мәселелердің бірі болып отырғаны белгілі. Осыған орай, білім беру жүйесінде жастарға сапалы білім беріп, олардың үйлесімді дамуы мен тұлға ретінде қалыптасуында ұстаздың кәсіби шеберлік көрсеткіштерінің бірі – жалпы педагогикалық, ғылыми-теориялық, әдістемелік жаңалықтар мен озық тәжірибені жетік меңгерудің маңызы зор.

Қазіргі ұстаздар алдындағы міндет: ғылым мен техниканың даму деңгейіне сәйкес оқушының білімі терең, іскер және ойлауға қабілетті, әлемдік стандарттар негізінде жұмыс істей алатын құзырлы тұлғаны қалыптастыру. Мұндай талапқа сай қызмет істеу үшін ұстаз үздіксіз ізденісте кәсіби білікті болуы тиіс.

Инновациялық оқыту нәтижелері оқушының өз бетінше әрекет етуі арқылы білімді меңгеруіне ықпал етуі тиіс. Оқушының ой-өрісін кеңейтіп, дүниетанымдық көзқарастары мен танымдық белсенділігін арттыруда, зерттеушілігі арқылы шығармашылық икемділігін дамытуда, біліктілікке ұмтылуда, яғни тұлғаны жан-жақты дамытуды жүзеге асыруда оқу үдерісіне инновациялық технологияларды енгізу шешуші рөл атқарады, оң нәтиже береді [13].

Елбасы Н.Ә. Назарбаев өзінің «Ұлт жоспарының «100 нақты қадамы» бағдарламасы аясында, жеткіншек ұрпаққа мектеп табалдырығынан бастап, жоғары оқу орындарына дейін әлемдік деңгейде білім мен

тәрбие берілумен қатар, ғылыммен шұғылданудың дағдыларын қалыптастырудың жүйесін құру керектігін алға мақсат ретінде міндет етіп қойды [14]. Бірақ, бүгінде еліміздегі барлық білім беру орындарында өмір бойына, үздіксіз білім алу әлі де болса, толық жолға қойылмай отыр. Осы мәселені шешудің бірден-бір жолы – білім алушының рөлін өзгерту. Педагогикалық процесті ұйымдастыруға жаңаша қарап, сол жаңаны өмірге енгізу қажет. Республикамыздағы барлық оқу орындарында берілетін білім үздіксіз ғана болып қалмай, ғылыми ізденушілікке негізделуі тиіс. Осыған орай, оқу және білім беру қызметін ғылыми тұрғыда ұйымдастыру қазіргі таңда жаңа педагогикалық технологияларды енгізу арқылы жүзеге асырылып жатыр. Білім беру саласындағы жаңарту жұмыстары оқыту, тәрбиелеу, дамытудың жаңа мүмкіншіліктері арқылы ұйымдастырылып, соның нәтижесінде заманауи технологиялармен оқыту үрдісі кеңінен қолданып, насихатталуда [15].

Заманның талабы білім кеңістігінен орын алып, дамыған елдер қатарынан бой көрсетіп, озық деп танылған модельдерді өз мүмкіндігімізге қарай үйлестіріп, заман талабына лайық отандық білім беру стратегиясын жаңалау болғандықтан, үздіксіз білім беруде аса маңызды буын жоғары оқу орындары болмақ. Жоғары білім дамудың негізгі қозғаушы күші, білімді де, білікті мамандар ертеңгі жарқын келешегімізді жасаушысы. Сол себепті де, осы кеңістіктен лайықты орынға ие болып, жаңа инновациялық технологиялардың негізінде ел экономикасына белсенді үлесін қосып, жақсартуға білікті мамандардың басым болғаны абзал. Ол үшін ең алдымен Жоғары оқу орнына келген бала әу бастан мамандығын дұрыс таңдап келгендігі ескерілуі тиіс [4].

Жаңартылған білім беру бағдарламасының ең негізгі мақсаты – білім алушылардың оқу нәтижелерін жетілдіру болып табылады. Мұғалімдерді даярлайтын ЖОО-ның білім мазмұнын жаңарту төмендегі мақсаттарға бағытталуы тиіс.

1. Пәннің маңыздылығы.
2. Пән бойынша оқу бағдарламасының мақсаты.
3. Үштілділік саясатты іске асыру.
4. Оқыту үдерісін ұйымдастыруға қойылатын талаптар.

5. Пәнді оқытуда қолданылатын педагогикалық әдіс-тәсілдер.

6. Түрлі мәдениет пен көзқарастарға құрмет

7. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану құзіреттілігі.

8. Оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамыту.

9. Оқу нәтижелерін бағалау жолдары.

10. Оқудың мазмұны, ұйымдастырылуы мен бірізділігі [16].

«Мәңгілік ел» идеясы – елімізді өз мақсатына талай дәуір сынынан сүріндірмей жеткізетін, еліміздің жүрегі, тәуелсіздігіміздің тірегі, болашағымызға бағдар бола алатын, ұлтымызды ұйыстырып, ұлы мақсаттарға жетелейтін тұғырлы идея. Ұлттық идеямыз барша Қазақ еліне оң ықпалын тигізіп, жарқын болашақ сыйлап, дамыған өркениетті елдер қатырынан кем қалмай алға ұмтылуымызға нағыз септігін тигізер бастама болмақ. Мәңгілікке қол жеткізу мақсатында бар жұмыс желісінде жазып өткен дей, негізгі мәселе білім мен ғылымға келіп тіреледі. Білім мен ғылымды дамытпай, жастардың санасын, рухани құндылығын, қадір-қасиетін өсірмей дамуы-

мыз екі талай. Білім сапасы ең өзекті мәселе болғандықтан, жас буынға балабақшадан бастап, жоғары мектепке дейін үздіксіз, кезең-кезеңмен ұлттық корпусын дамытып, өмір бойы оқуға дағдылануы тиіс. Өйткені, заманның ағымына қарай, техника күннен-күнге қарыштап даму үстінде, жаңа технологиялар мен инновациялық әдістер, жаңалықтардан кеш қалмай, ұдайы жетіліп отыру үшін, өмір бойы оқыға мәжбүрміз [5].

Қорытынды. Ойымызды түптей келгенде, бүгінгі ұрпақ білімнің барлық уақытта да жоғары құндылықтарға ие болғандығын естен шығармауы тиіс. Және де, бүгінде ел экономикасына, әл-ауқатына қажетті деген мамандықтарды оқығаны дұрыс, өмірге қажетті, жеткіліксіз мамандықтар жетерлік, Елбасымыз бір сөзінде айтып кеткен болатын, инженерлік білім беруді және заманауи техникалық мамандықтар жүйесін дамытып, оқыту әдістемелерін жаңғыртып, елімізге қажетті технологиялар трансферті мен оларды қолдану үшін мамандарды оқытып шығару керек деп. Яғни, болашақта сұранысқа ие мықты деген білікті мамандарды дайындап шығаруымыз керек деген сөз. Бүгінгі ұрпақ білімді болса, ел ертені жарқын болмақ деген сөз бекер айтылуы мүмкін емес.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан – 2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты //Қазақстан халқына Жолдауы, 14 желтоқсан. – Астана, 2012.

2. Нуриев М.А., Советканова Д.М., Айнақұлова А.М. «Мәңгілік ел» идеясын жнзеге асыруда жастардың бойында жаңа қазақстандық патриотизм қасиетін қалыптастыру – маңызды мәселе //«Рухани жаңғыру: патриоттық тербие берудің теориясы мен практикасы»: халықаралық ғылыми-практикалық семинар материалдары. – Алматы: ОНОН, – 2018. – 19-22 бб.

3. Нуриев М.А., Айнақұлова А.М. Білім беру жүйесінің қазіргі заманғы әлемдік парадигмаға негізделуі – «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясын жүзеге асырудағы өзекті мәселе //Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы «Педагогика ғылымдары» сериясы. – 2018. – №2 (58), –227-232 бб.

4. Пралиев С.Ж., Нуриев М.А., Сейсенбаева Ж.А., Садықова А.Е., Советканова Д.М., Кдыралиева Ж.Б. Мәңгілік ел құндылықтары: Монография. – Алматы, 2016. – 224 бет.

5. Назарбаев Н.Ә. Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері //Қазақстан халқына Жолдауы. – 10 қаңтар 2018 ж.

6. Әбілқасымова А.Е. Қазақстан Республикасындағы үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесінің заман талабына сай жаңғыруы //Педагогика және психология, 2018. – №2(35). – 106-113 бб.

7. Крипан О.И. Исследование качеств конкурентоспособности молодых педагогов //Личность, семья и общество: Вопросы педагогики и психологии: Сборник статей по материалам XXIV международной научно-практической конференции. Часть II. – Новосибирск: СибАК, 2013.

8. Коваленко А.И. Теоретические и методологические аспекты использования концепции «конкурентоспособности» в научных исследованиях //Современная конкуренция. – 2013. – № 6(42). – С.65-79.

9. Третья модернизация Казахстана: Новые возможности для граждан и качественный рост: Стратегический план развития страны до 2025 года [Электронный ресурс]: URL: https://primeminister.kz/ru/page/view/strategicheskii_plan_razvitiya/.

10. Турешова Г.О., Кудьярова Ж.Б. Жұмыс берушілер мен жоғары оқу орындарының өзара мәселелері //Педагогика және психология. – 2017. – №2(31). – 167-173 бб.

11. Нуриев М.А., Советканова Д.М., Айнакулова А.М. Педагогтың кәсіби мәдениетіндегі педагогикалық әдеп этикасы мен эстетикасы //Қазақстанның ғылымы мен өмірі: Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал. – 2018. – № 2 (56). – 138-141 бб.
12. Нуриев М.А., Советканова Д.М., Айнакулова А.М. «Мәңгілік ел» ұлттық идеясын жүзеге асырудағы педагогикалық шығармашылық //«Қазақстанның ғылымы мен өмірі» Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал. – 2018. – № 4 (61). – 11-14 бб.
13. Сейсенбаева Ж.А., Айнакулова А.М., Этические концепты культуры и языка – основа национального воспитания //Казахстан в международном образовательном пространстве: Материалы X Международной конференции молодых ученых, посвященной 90-летию КазНПУ имени Абая. – Алматы, 2018. – 196-199 бб.
14. Назарбаев Н.Ә. Ұлт жоспары – бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты қадам. Бағдарламасы, 20 мамыр. – Астана, 2015.
15. Ибадуллаева С.Ж., Майгельдиева Ш.М., Раманова Л.Б., Жандавлетова Р.Б., Көптілді білім беру саясаты – қазіргі заман талабы //Қазақстанның ғылымы мен өмірі: Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал. – 2018. – №4 (61). – 193-197 бб.
16. Нуриев М.А., Советканова Д.М., Айнакулова А.М. Заманауи педагогтың тұлғалық болмысы //Педагогика және психология. – 2018. – №2(35). – 18-25 бб.

References:

1. Nazarbayev N.A. Strategy «Kazakhstan – 2050»: new political course of the established state //State Address to the Nation of Kazakhstan, december 14. – Astana, 2012.
2. Nuriyev M.A., Sovetkanova D.M., Ainakulova A.M. An important issue is the formation of a new Kazakh patriotic attitude towards young people in the implementation of the idea of «Mangilik El» //The international scientifically-practical seminar on the theme «Spiritual Modernization: Theory and Practice of Patriotic Education». – Almaty: ONON, 2018. – pp.19-22.
3. Nuriyev M.A., Ainakulova A.M. Identification of the system of education of the modern world paradigme – the actual problem of the implementation of the national idea «Mangilik El» //KazNPU named after Abay, Bulletin of Pedagogical sciences. – 2018. – №2(58). – pp. 227-232.
4. Praliev S.Zh., Nuriyev M.A., Seisenbaeva Zh.A., Sadykova A.E., Sovetkanova D.M., Kdryaliev Zh.B. Values of Mangilik El: Monograph. – Almaty, 2016. – 224 p.
5. Nazarbayev N.A. New opportunities under the fourth industrial revolution //State Address to the Nation of Kazakhstan, January 10. – Astana, 2018.
6. Abylkasymova A.E. Modernization of the continuing pedagogical education system in the Republic of Kazakhstan //Pedagogy and Psychology, – 2018. – №2(35). – pp. 106-113.
7. Kripan O.I. Issledovanie kachestv konkurentosposobnosti molodyh pedagogov //Lichnost', sem'ya i obshchestvo: Voprosy pedagogiki i psihologii: Sbornik statej po materialam XXIV mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. Chast' II. – Novosibirsk: SibAK, 2013.
8. Kovalenko A.I. Teoreticheskie i metodologicheskie aspekty ispol'zovaniya koncepcii «konkurentosposobnosti» v nauchnyh issledovaniyah //Sovremennaya konkurenciya. – 2013. – № 6(42). – S.65-79.
9. Tre't'ya modernizaciya Kazahstana: Novye vozmozhnosti dlya grazhdan i kachestvennyj rost: Strategicheskij plan razvitiya strany do 2025 goda [Elektronnyj resurs]: URL: [https:// primeminister.kz/ru/page/view/strategicheskii_plan_razvitiya_/](https://primeminister.kz/ru/page/view/strategicheskii_plan_razvitiya/).
10. Tureshova G.O., Kudyarova Zh.B. Problems of interaction of employers and universities //Pedagogy and Psychology, KazNPU named after Abay. – 2017/ – № 2(31). – pp. 167-173.
11. Nuriyev M.A., Sovetkanova D.M., Ainakulova A.M. Pedagogical ethics and aesthetics in professional culture of a teacher //Science and Life of Kazakhstan: International popular-science journal. – 2018.– № 2 (56) – pp. 138-141.
12. Nuriyev M.A., Sovetkanova D.M., Ainakulova A.M. Pedagogical creativity in the implementation of the national idea «Mangilik El» //Science and Life of Kazakhstan: International popular-science journal. – 2018. – № 4 (61) – pp. 11-14.
13. Seisenbayeva Zh.A., Ainakulova A.M., Ethical concepts of culture and language – the basis of national education // Kazakhstan in the international educational space: Materials of the 10th International Conference of Young Scientists dedicated to the 90th anniversary of KazNPU named after Abai. – Almaty, 2018. – pp. 196-199.
14. Nazarbayev N.A. Program «The Plan of the Nation – 100 concrete steps to implement the five institutional reforms», may 20. – Astana, 2015.
15. Ibadullaeva S.Zh., Maigeldieva Sh.M., Ramanova L.B., Zhandavletova R.B. Multilingual education policy is a modern requirement //«Science and Life of Kazakhstan» International popular-science journal. – 2018. – № 4 (61) – pp. 193-197.
16. Nuriyev M.A., Sovetkanova D.M., Ainakulova A.M., Theoretical substantiation of the portrait of a modern teacher // Pedagogy and Psychology. – 2018. – № 2(35). – pp. 18-25.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

М.А. Нуриев¹, А.М. Айнакулова², Д.М. Советканова³, Ж.А. Сейсенбаева⁴
¹⁻⁴ *Казахский национальный педагогический университет имени Абая*
(Алматы, Казахстан).

Аннотация

Известно, что казахский народ выбрал стратегическую ориентацию, чтобы войти в число конкурентоспособных развитых стран мира, следуя традициям и стандартам отечественного образования в целях реализации национальной идеи «Мәңгілік ел». Качество образования является наиболее актуальной проблемой. Поэтому структура и содержание трехязычной образовательной программы, методы обучения и воспитания пересматриваются путем обновления содержания образования. Этим мы стремимся создать благоприятные условия для формирования конкурентоспособных, персонализированных, национальных и общечеловеческих ценностей. А как выполняется этот процесс? В этой связи в статье рассматриваются факторы, влияющие на изменение системы образования Казахстана. Основная цель модернизации содержания образования – улучшение результатов обучения. Поэтому авторы пытаются охарактеризовать обновленное содержание образования педагогических кадров в рамках национальной идеи «Мәңгілік Ел».

Ключевые слова: казахский народ, национальная идея «Мәңгілік ел», образовательная стратегия, образовательная политика, новое содержание образования, модернизация системы образования.

CHARACTERISTICS OF THE UPDATED CONTENT OF EDUCATION OF PEDAGOGICAL SPECIALTIES

M. Nuriyev¹, A. Ainakulova², D. Sovetkanova³, Zh. Seysenbayeva⁴
¹⁻⁴ *Abai University*
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

It is known that the Kazakh people chose a strategic orientation in order to enter the number of competitive developed countries of the world, following the traditions and standards of national education in order to implement the national idea of «Mangilik El». The quality of education is the most urgent problem. Therefore, the structure and content of the three-lingua educational program, methods of training and education are revised by updating the content of education. By this we strive to create favorable conditions for the formation of competitive, personalized, national and universal values. And how is this process performed? In this regard, the article discusses the factors influencing the change in the education system of Kazakhstan. The main goal of the modernization of the content of education is to improve learning outcomes. Therefore, the authors are trying to characterize the updated content of the education of pedagogical personnel in the framework of the national idea «Mangilik El».

Keywords: the Kazakh people, the national idea «Mangilik El», the educational strategy, the educational policy, the new content of education, the modernization of the education system.

Редакцияға 11.09.2018 қабылданды

МРНТИ 14.01.11

Ж.Н. ШАЙГОЗОВА¹, М.Э. СУЛТАНОВА², А.И. ИБРАГИМОВ³

¹⁻³ *Казахский национальный педагогический университет имени Абая*
(Алматы, Казахстан)

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАЗАХСТАНА: ОПЫТ СОХРАНЕНИЯ И ПОПУЛЯРИЗАЦИИ НЕМАТЕРИАЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ (гендерный аспект)

Аннотация

Роль женщин в сохранении и популяризации нематериального культурного наследия Казахстана остается одной из малоисследованных областей отечественной педагогической науки. В этой связи целью статьи является выяснение ролевых функций женщин в сохранении

и популяризации нематериального культурного наследия Казахстана в контексте формального и неформального художественного образования на примере традиционных женских ремесел. Проведен анализ научно-педагогической литературы и материалов полеи материалов полевых исследований практики формального и неформального художественного образования Казахстана. Полевая экспедиция проведена в рамках проекта Международного информационного сетевого центра нематериального культурного наследия в Азиатско-Тихоокеанском регионе под эгидой ICHCAP (Сеул, Южная Корея) в 2017 году. Исследования включали количественные (опрос) и качественные методы (глубинное интервью и беседа) из выборки преподавателей университетов и мастериц традиционных женских ремесел в общем количестве 15 человек, проживающих в г. Алматы и Алматинской области. Одним из результатов данного проекта выступил короткометражный фильм «Роль женщин в сохранении и популяризации нематериального культурного наследия Казахстана: традиционный казахский текстиль».

Ключевые слова: женщины, нематериальное культурное наследие, традиционные женские ремесла, формальное и неформальное художественное образование, Казахстан.

Постановка проблемы. Вопросы охраны и популяризации нематериального культурного наследия изучаются многими зарубежными учеными. Среди них: J.Blake [1] изучает общие правовые аспекты нематериального наследия; K.Massing [2] посвятил свое исследование проблематике охраны нематериального культурного наследия на примере парка Bingley провинции Хайнань Китая; общие вопросы охраны нематериального культурного наследия рассматривает R.Boswell [3]; способы сохранения нематериального культурного наследия в условиях современной корейской деревни изучает Н. Kwon [4].

В области интеграции нематериального культурного наследия и образовательной практики выделяются труды таких исследователей как E.Yalçınkaya [5], которая изучает мнение учеников и учителей о нематериальном культурном наследии; A.Denesi др. [6], рассматривающие образовательные подходы полевой школы нематериального культурного наследия на базе музея Lamphun в Тайланде; S.Karadeniz и Z.Çildir [7] исследуют проблемы подготовки будущих учителей нематериального культурного наследия Турецкой Республики на основе музейной педагогики. Основной вектор перечисленных

исследований направлен на правовые вопросы охраны, применения ИТ-технологий в сохранении нематериального наследия, роли музейного образования в этом процессе, туристического потенциала нематериального культурного наследия, а также введения элементов и народной культуры в содержание школьных учебных предметов.

Однако научных публикаций, посвященных потенциалу формального и неформального художественного образования в сохранении и популяризации нематериального культурного наследия и роли женщин в этом процессе, нами не обнаружено. Что неудивительно, ведь официально термин «нематериальное культурное наследие» введен в научный оборот Конвенцией об охране нематериального культурного наследия [8] в 2003 году.

Казахстан ратифицировал данную Конвенцию в 2011 году. С этого момента основные направления развития сектора нематериального культурного наследия координируют ряд уполномоченных органов Республики Казахстан: Министерство культуры и спорта, Министерство образования и науки, Национальная комиссия по делам ЮНЕСКО и ИСЕСКО и находящийся в ее ведомстве Национальный комитет по охране нематериального культурного наследия.

В рамках запланированных работ в 2012 году группа казахстанских экспертов подготовила научный аналитический Обзор нематериального культурного наследия Казахстана [9] под эгидой ICHCAP (Сеул, Южная Корея). Это позволило объективно оценить

¹ICHCAP – International Information and Networking Centre for Intangible Cultural Heritage in the Asia-Pacific Region under the auspices of UNESCO. ICHCAP

²Фильм доступен на официальной страничке ИЧКАП:

<https://www.youtube.com/watch?v=7QT41s-rc8E>.

имеющийся потенциал и наметить конкретные шаги по его охране и трансляции, в том числе и через систему образования.

В 2013 году принята Концепция об охране и развитии нематериального культурного наследия в Республике Казахстан. Учитывая тот факт, что казахская культура в ее традиционный период была бесписьменной, формат нематериального культурного наследия во многом является важнейшей составляющей частью национальной культуры, основой национального самосознания, укрепляющей духовную связь поколений, и играет ключевую роль в формировании современной культуры Казахстана [10]. Еще в советскую эпоху казахстанская наука занималась вопросами нематериального культурного наследия, однако системные исследования, рассматриваемые как процесс регенерации этнической и культурной памяти, начались именно по инициативе ЮНЕСКО.

Сама природа нематериального («non-material») или, иначе говоря неосязаемого («intangible») культурного наследия акцентирует внимание на его уязвимости в условиях мощных современных глобализационных процессов с одной стороны, с другой – слабой разработанностью теоретических и методических инструментов, что обосновывает актуальность педагогических исследований, направленных на его сохранение, актуализацию и популяризацию.

Концептуальные идеи по введению нематериального культурного наследия в содержание школьного, вузовского и послевузовского образования Казахстана авторов настоящей статьи нашли отражение в публикациях [11; 12] в названном проекте ICHCAP (Южная Корея, Сеул) и апробировались на региональном симпозиуме экспертов нематериального культурного наследия в Бангкоке (2015).

В унисон нашим мыслям прозвучали слова российского исследователя Л.В. Намруевой [13], которая отмечает, что «система об-

разования является основным институтом этнической социализации, который выстраивает эффективную систему культурного возрождения. В большинстве своем она представлена педагогами-женщинами, именно они создают условия для наилучшего восприятия элементов этнической культуры, формирования у молодых национального самосознания» [13, С.39].

Вышеизложенное дает нам основание утверждать, что система формального и неформального художественного образования Казахстана обладает богатым потенциалом для сохранения и популяризации нематериального культурного наследия. Но, не в полной мере этот потенциал используется. Не осмыслена и роль женщин в обозначенном процессе.

В настоящем исследовании под формальным художественным образованием понимается деятельность творческих и педагогических вузов Казахстана, реализующих программы художественного профиля, а под неформальным – мастерские традиционных казахских ремесел индивидуальной частной формы собственности.

Прекрасно осознавая обширность проблематики, обозначенной в названии статьи, авторы стремились сосредоточиться лишь на одном аспекте: роли женщин в сохранении и популяризации **традиционных ремесел** как неотъемлемой части нематериального культурного наследия Казахстана.

Отсюда, в фокусе настоящего исследования находятся три ключевых вопроса: почему авторы рассматривают нематериальное культурное наследие как своеобразный инструмент укрепления идентичности? Какова степень его интеграции в казахстанский образовательный контекст (формальный и неформальный)? И какая роль здесь отводится женщинам?

Исходя из представленных положений, цель настоящей статьи состоит в выяснении ролевых функций женщин в сохранении и популяризации нематериального культурного наследия Казахстана в контексте формального и неформального художественного образования на примере традиционных женских ремесел.

Методология исследования. Проведен анализ зарубежной и отечественной научно-

³Intangible Cultural Heritage Safeguarding Efforts in the Asia-Pacific. Field Survey Report. International Information and Networking Centre for Intangible Cultural Heritage in the Asia-Pacific Region under the auspices of UNESCO /Muzafarov R., Yessenova K., Kairbekov B., eds. – Seoul, South Korea: ICHCAP. – 2012. – 133 p. Два автора настоящей статьи являются членами экспертной группы, подготовившей данный Обзор.

Regional Symposium on the Development of Post-Graduate Degrees Focusing on Intangible Cultural Heritage (ICH) in the Asia-Pacific Region in Bangkok on 2-3 November 2015. Все материалы симпозиума доступны по следующей ссылке: <https://www.dropbox.com/sh/g6hj0orx33wph52/AABClG6tvtbCJLim4zvfwreAa?dl=0>.

педагогической литературы в области интеграции нематериального культурного наследия и образования. Помимо изучения научно-педагогической теории, исследование опиралось на анализ практики казахстанского формального и неформального художественного образования в контексте, которого осуществлен сбор полевых материалов.

В полевых исследованиях использованы количественные (опрос) и качественные методы (интервью и беседа). Опрос осуществлялся посредством индивидуального интервьюирования, а глубинные интервью и беседы позволили получить более подробную информацию. Обработка полученных данных осуществлялась с помощью программы Microsoft Excel.

Дизайн выборки. Выборку составили женщины-преподаватели двух университетов г. Алматы (Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Казахская национальная академия искусств имени Т.Жургенова) и традиционные мастерицы в возрасте от 40 до 65 лет. Все женщины специализируются на войлоковальнии, плетении чия и вышивке, применяя традиционные и современные методики.

В выборку для конкретизации некоторых данных был привлечен один мужчина, возродивший со своей супругой утерянную традиционную казахскую вышивку *бизкесте*.

Результаты и обсуждение. Анализ научно-педагогической литературы и изучение материалов Национальных аналитических докладов государств-участников СНГ показал, что художественное образование Казахстана, как и других стран, представляет собой уникальное явление, органично сочетающее традиции и инновации, общечеловеческие и национальные ценности, все виды и жанры искусств и культурной деятельности.

Многолетний труд авторов статьи в системе художественного образования позволяет утверждать, что его развитие в лоне академической советской художественной школы послужила мощным фундаментом для его успешного функционирования в независимом Казахстане. Но, сейчас на фоне интеграции зарубежного и казахстанского образования ключевым аспектом стал про-

цесс осмысления и активной регенерации этнокультурных традиций. В этом аспекте свое место должны занять исконные ремесленные традиции.

В любой традиционной культуре, в том числе и казахской, ремесла и знания неотделимы друг от друга. Испокон веков эта глубокая и неделимая связь делала ремесленника лучшим педагогом, способным научить других всем тонкостям, большинство которых выходят за рамки сугубо технологического процесса. Это создавало преемственность и гарантировало сохранность и передачу художественного и культурного опыта.

Но, сегодня ситуация иная. Несмотря на все усилия со стороны государства, энтузиастов-педагогов и других заинтересованных лиц, сейчас под угрозой исчезновения оказались уникальные образцы ремесел, обеспечивающих сохранение и передачу культурного опыта из поколения в поколение. Ситуация с некоторыми видами казахских традиционных ремесел – один из ярких примеров.

С начала XX века казахские ремесла стали угасать, что связывается с интенсивным процессом урбанизации, массовым оттоком молодежи в города, снижением спроса на рукодельные изделия и т.д. Поэтому, хранителей этого наследия сейчас можно пересчитать по пальцам. Этот факт подтверждают и ежемесячные ярмарки ремесел, организуемые Общественным фондом «Алмаатинская палата ремесел» и Союзом ремесленников Республики Казахстан в городе Алматы, куда съезжаются мастера со всей Центральной Азии. Доля казахстанских мастеров значительно уступает соседним республикам: Кыргызстану и Узбекистану.

По словам Председателя Союза ремесленников Казахстана А.А. Беккуловой⁶ под угрозой исчезновения оказались или уже исчезли уникальные виды и техники казахских женских ремесел: вышивка *бизкесте*, золотшвейное искусство, изготовление замши, красильное дело, обработка кендыря и многие другие.

⁵ Аналитические доклады по развитию сферы художественного образования стран содружества подготовлены в рамках проекта Бюро ЮНЕСКО в Москве и доступны по ссылке: <http://www.unesco.org/new/ru/moscow/culture/arts-education-in-cis-countries/national-analytical-reports/>.

⁶ Беккулова Айжан Абдимановна – мастерица традиционного текстиля, председатель неправительственного общественного объединения Союз ремесленников Казахстана

На данный момент означенным Союзом ведется активная работа по возрождению утраченных видов казахских ремесел. Не без труда, но все же возрождается и становится популярным традиционное *искусство курака*⁷.

Следует отметить, что в процессе возрождения традиционных ремесел главным мощным творческим ресурсом стали знания, умения и навыки казахов-репатриантов, особенно женщин, возвращающихся на историческую родину. В отличие от казахстанцев, этнические казахи Монголии, Горного Алтая, Китая, Узбекистана еще сохранили некоторые уникальные формы традиционного художественного творчества и методы его передачи [14; 15]. Ярким примером этому является творчество и образовательная практика наших респондентов – супружеской четы Мухамеджан, практически с нуля возродивших и активно популяризирующих традиционную вышивку *бизкесте*. По признанию З.Мухамеджан⁸ именно домашнее творчество его супруги Гульжай Кусанкызы послужило примером для дальнейшего развития этой уникальной и трудоемкой техники в формате современного казахстанского искусства.

Постепенно шаг за шагом утраченное потомственным традиционное искусство вместе с его знанием начинает возрождаться силами отдельных мастеров, но это явление не имеет системности и особой поддержки со стороны формального художественного образования. В этом контексте специалисты отмечают, что «системы образования и культуры функционируют независимо друг от друга, что приводит к изоляции художественного образования, а творческие работники вообще часто не участвуют в образовательном процессе» [16, С.27].

Рассматривая ремесла как своеобразное воплощение культурного кода, следует признать, что сейчас при наличии формы, смысл, содержание и символизм практически растворился, о чем и свидетельствует анализ содержания методики преподавания конкретных традиционных ремесел в контексте формального художественного образования: войлока, чия, ткачества и т.д. В модуле профильно-методических дисциплин акцентируется внимание на технологических

процессах и технике безопасности, тогда как семантико-символические компоненты ремесла остаются в стороне, который не в состоянии восполнить один единственный теоретический курс «История искусств Казахстана» объемом в два кредита. Кроме этого, в процессе глубинного интервьюирования респондентов выяснилось, что преподаватели в силу своих знаний, навыков и желания стремятся обучать студентов не только практическим тайнам ремесла, но и его смыслу. Но так как женщина-педагог чаще всего является практиком-профессионалом в своем виде ремесла, то ограничиваются только известной ей информацией, не затрагивая духовную и эстетическую природу вообще и его роль в других сферах культуры.

Противоположная картина наблюдается в образовательной практике частных мастерских ремесел, которые не ограничены рамками учебных планов и рабочих программ, а свободны во времени и содержательном аспекте учебного материала. Процесс передачи знаний, умений и навыков в области ремесла в мастерских построен на традиционной системе «уста – шакирт» («учитель – ученик»), главной особенностью, которой является глубокая духовная связь между учителем и учеником.

Тем не менее, творческий потенциал женщин-мастериц, сохранивших многие идентификационные культурные коды, практически не интегрирован в казахстанский образовательный контекст (имеются в виду формального художественного образования). Мы можем привести один положительный пример – это практика обучения традиционному художественному текстилю в Институте искусств, культуры и спорта Казахского национального педагогического университета имени Абая, где силами самих женщин-педагогов, а именно магистра М.С. Нурке на систематической основе организовываются мастер-классы К.Жангутты мастерицы по традиционному войлоковалению, плетению чия и вышивке. Однако труд мастерицы университетом не оплачивается, инициатива поддерживается исключительно на личных отношениях. Нормативные документы, регламентирующие

⁷Курак – традиционное казахское искусство лоскутного шитья, имеющее древние корни, аналог пэчворка.

⁸Зейнельхан Мухамеджан – казахстанский художник, которые выполняет свои картины в технике бизкесте.

ующие данный процесс относительно специфических компонентов образовательных программ творческих вузов или вузов, реализующих программы художественного профиля, к сожалению, в Казахстане не разработаны.

Это означает, что в учебном процессе творческих вузов назрела актуальная необходимость не только введения теории казахского ремесла, но и в полной мере использования преимуществ дуального обучения, комбинирующего теорию и углубленную практику в мастерских, пусть и небольших по мощности производства.

Вернемся к обзору полевых материалов. Графически вопросы представлены в Таблице 1. Систематизированные ответы респондентов объединены в Диаграмму 1. Ряд №1 (соответственно группа №1) – систематизированные ответы мастериц, Ряд №2 (группа №2) – ответы преподавателей вузов (женщин-педагогов).

Анализ полученных от респондентов данных, позволяет сделать следующие выводы: в группе №1 и №2 первичные навыки ремесел получены в собственной семье (от матерей, сестер и бабушек), далее группа №2 получила высшее профессиональное художественное образование; в группе №1 отмечен не удовлетворительный уровень спроса продукции, а группа №2 отметила уровень выше среднего; в группе №1 более высокий уровень экономического обеспечения от занятий ремеслом, а в группе №2 низкий; последние четыре ответа в обеих группах продемонстрировали практически идентичные ответы.

Вышеизложенное позволяет нам резюмировать следующее: каждая группа отметила высокий потенциал традиционных ремесел в процессе устойчивого развития Казахстана в XXI века, что связывается с развитием креативных индустрий как важнейшего механизма современного арт-рынка; каждая группа респондентов уверена в необходимости процесса передачи молодому поколению традиционных ремесел и особой актуальности введения в содержание учебных дисциплин творческих вузов теоретических дисциплин, осмысливающие теоретические компоненты нематериального культурного наследия.

Кроме этого, была особо отмечена роль женщин в этом процессе, которых респонденты обеих групп рассматривают в каче-

стве носительниц культурного кода и хранительниц вечных ценностей. Они считают, что благодаря женщинам как мастерицам, так и педагогам, сохранены различные элементы нематериального культурного наследия, в том числе и традиционных казахских ремесел, связанные с народными представлениями о природе вселенной. Под последними мастерицы подразумевают семантико-сакральное значение войлока и шерсти, связанное с символикой овцы и самим технологическим процессом изготовления изделий в традиционной культуре, пронизанного специфическими обрядами и ритуалами. Выяснилось, что женщины обеих групп в основном представительницы династии мастериц в несколько поколений: К.Жангутты, А.Беккулова, С.Бапанова, М.Нурке, Г.Мухамеджан и др.

В целом, на данный момент благодаря творческому союзу женщин-репатриантов и местных мастериц возрождаются забытые в Казахстане техники, например, бизкесте и золотошвейное искусство. Показательно и то, что Союз ремесленников Казахстана возглавляет женщина – А.А. Беккулова огромными усилиями, поднявшая уровень казахстанского ремесленничества на новую ступень развития и, способствующая возрождению многих традиционных казахских ремесел, выходящих за ареал сугубо женских.

Таким образом, женщины-педагоги и женщины-мастерицы играют существенную роль в сохранении и популяризации нематериального культурного наследия в контексте формального и неформального художественного образования и, в частности в процессе передачи знаний, умений и навыков в области традиционных женских ремесел Казахстана. Однако, этот процесс в рамках формального образования должен сопровождаться рядом продуманных и научно аргументированных педагогических разработок.

Заключение. В целом, в Казахстане только недавно начали разрабатываться и применяться такие подходы в области образования, которые бы содействовали передаче и сохранению культурных и эстетических ценностей и самобытных черт. Но этот процесс движется крайне медленно, так как требует обновления образовательных программ и их синхронизации на разных уровнях. Так же очевидна проблема недостатка подготов-

ленных профессиональных кадров, то есть педагогов, способных соответствовать вызовам времени.

Мы прекрасно понимаем, что Казахстан в этом отношении еще в самом начале большого пути, но позитивные примеры, как показывает наше небольшое исследование, уже есть. Поэтому казахстанский опыт сохранения и популяризации нематериального культурного наследия в формате неформального и формального художественного образования, несомненно, заслуживает внимания. Но, квалифицировать положение дел как положительное мы еще не можем.

На наш взгляд, казахстанским исследователям необходимо детально изучить мировую опыт в способах интеграции нематериального культурного наследия и образования, и продуманно в соответствии с казахстанскими реалиями использовать его. Не секрет, что нашему нематериальному культурному наследию и национальным традициям в целом угрожают разнообразные социально-культурные, экономические и экологические факторы, а порой даже человеческий. Авторы имеют в виду увлечение казахстанской творческой молодежи новомодными методами и техниками изобразительного и декоративного искусства, которое в последние годы все больше набирает обороты.

В рассматриваемом аспекте нельзя забывать о мультикультурном характере современного казахстанского общества. Ведь, в республике проживает более ста тридцати этносов, чье нематериальное культурное наследие нуждается в еще большей поддержке, охране и активной популяризации среди населения и особенно молодежи.

Поэтому приоритетной целью современного формального и неформального художественного образования является сохранение и популяризация нематериального культурного наследия Казахстана, которое нам видится в следующих аспектах:

– разработать новые педагогические подходы, методики и технологии, позволяющие интегрировать национальные ментальные константы в формальное художественное образование, используя опыт неформального;

– разработать методическое обеспечение и ввести в учебный процесс общеобразова-

тельных и художественных школ, колледжей и высших учебных заведений дисциплину «Нематериальное культурное наследие Казахстана» по профилю специальностей, а в профиле «Декоративно-прикладное искусство» – «Теория традиционного казахского ремесла»;

– шире использовать преимущества дуального обучения на специальностях художественного профиля, что будет способствовать интеграции творческих деятелей – художников, ремесленников, дизайнеров и т.п. в образовательный процесс в рамках профессионального художественного образования;

– стимулировать прикладные и научные исследования в области нематериального культурного наследия в разрезе всех ступеней высшего художественного образования: бакалавриат – магистратура – докторантура PhD;

– разработать и внедрить механизмы инициатив и спонсорства по развитию креативных индустрий в женской сфере, особенно на местном уровне;

– следовать образовательным и культурным стратегиям ЮНЕСКО, что позволит интегрировать художественное образование национальную культуру Казахстана в мировой культурный и образовательный контекст.

Благодарности. Мы благодарим за сотрудничество Национальный комитет по охране нематериального культурного наследия Казахстана при Национальной комиссии Республики Казахстан по делам ЮНЕСКО и ИСЕСКО, Международный информационный сетевой центр нематериального культурного наследия в Азиатско-Тихоокеанском регионе ИЧСАП (Сеул, Южная Корея) за финансовую поддержку наших полевых исследований.

Также мы выражаем огромную благодарность за поддержку и помощь в наших исследованиях образовательных партнеров: Союз ремесленников Республики Казахстан и коллег из Казахского национального педагогического университета имени Абая, Казахской национальной академии искусств имени Т.Жургенова и традиционных мастериц, увлеченных своим благородным и непростым делом, работающих, несмотря на различные материально-технические трудности.

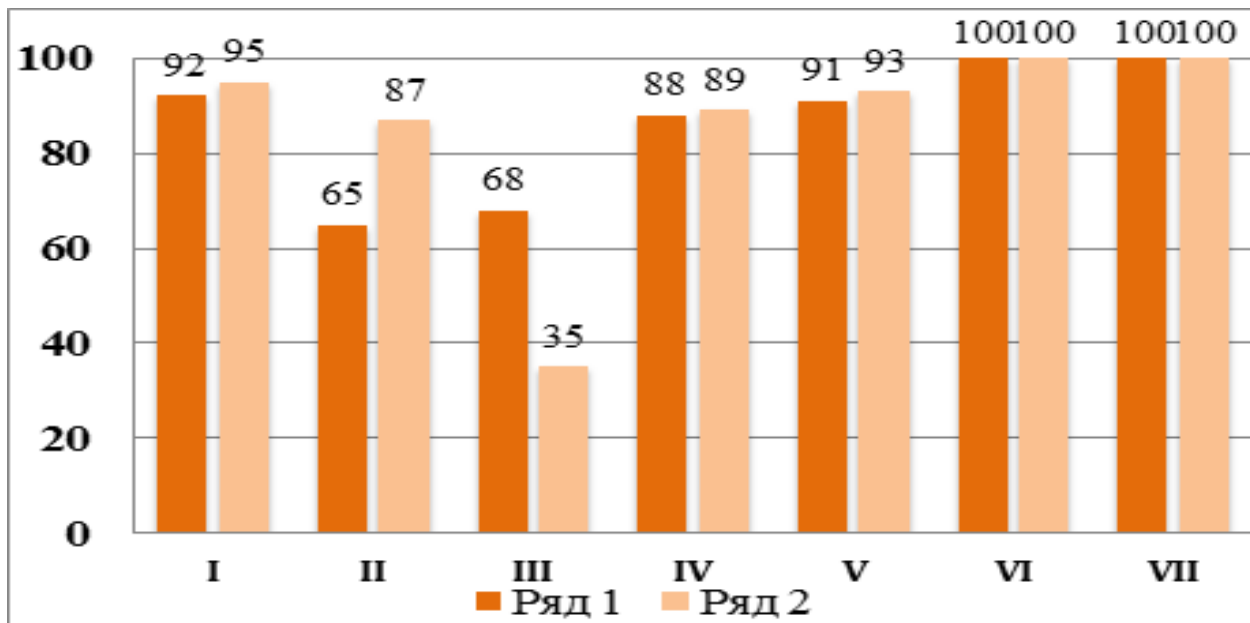
Таблица 1

Вопросы для интервьюирования и бесед с преподавателями университетов и традиционными мастерами

1	Кто научил Вас ремеслу?
2	Пользуется ли Ваша продукция спросом?
3	Является ли ремеслом источником Вашего экономического обеспечения?
4	Могут ли ремесла способствовать устойчивому развитию Казахстана в XXI веке? И как?
5	Какова роль женщин старшего поколения в дальнейшем развитии традиционных казахских ремесел?
6	Важен ли процесс передачи знаний, умений и навыков в области традиционного казахского текстиля современной молодежи?
7	Может ли система образования Казахстана способствовать сохранению и развитию нематериального культурного наследия? И как?

Диаграмма 1

Сводные данные анализа полевых материалов, проведенных в среде традиционных мастериц и женщин-педагогов

Список использованных источников:

1. Blake J. Taking a Human Rights Approach to Cultural Heritage Protection //Journal Heritage & Society. – 2011. – Vol.4, Issue 2. – P.199-238.
2. Massing K. Safeguarding intangible cultural heritage in an ethnic theme park setting – the case of Bilingual in Hainan Province, China //International Journal of Heritage Studies. – 2018. – Vol.24, Issue 1. – P.66-82.
3. Boswell R. Challenges to Sustaining Intangible Cultural Heritage //Heritage & Society. – 2011. – Vol. 4, Issue 1. – P. 119 - 124.
4. Kwon H. Villagers' agency in the Intangible Cultural Heritage designation of a Korean village ritual //International Journal of Heritage Studies. – 2017. – Vol.23, Issue 3. – P.200-214.
5. Yalçinkaya E. Pre-service Teachers' Views on Intangible Cultural Heritage and its Protection //The Anthropologist. – 2015. – Vol.22, Issue 1. – P.64-72.

6. Denes A., Koanantakool P.C., Davis P., Kreps C.F., Hennessy K., Alivizatou M., Stefano M.L. Critical Reflections on Safeguarding Culture: The Intangible Cultural Heritage and Museums Field School in Lamphun, Thailand //Journal Heritage & Society. – 2013. – Vol.6, Issue 1. – P.4-23.
7. Karadeniz C., Çildir Z. The Views of Prospective Classroom Teachers on Cultural Heritage-themed Museum Education Course //The Anthropologist. – 2017. – Vol.28, Issue 1-2. – P. 86-98.
8. Международная Конвенция об охране нематериального культурного наследия [Электронный ресурс]: Париж, 2003. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001325/132540r.pdf> (дата обращения: 25.11.2017)
9. Intangible Cultural Heritage Safeguarding Efforts in the Asia-Pacific. Field Survey Report. International Information and Networking Centre for Intangible Cultural Heritage in the Asia-Pacific Region under the auspices of UNESCO /Muzafarov R., Yessenova K., Kairbekov B., eds. – Seoul, South Korea: ICHCAP. – 2012. – 133 p.
10. Концепция об охране и развитии нематериального культурного наследия в Республике Казахстан [Электронный ресурс]: Астана, 2013. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1300000408> (дата обращения: 25.11.2017)
11. Sultanova M., Shaygozova Zh. Conceptual approaches of the UNESCO in Kazakhstan //Il Nodo di Gordio. – 2015. – No. 9. – P.171-181.
12. Влияние объектов всемирного наследия на образование в духе глобальной гражданственности в Республике Казахстан: пособие для преподавателей общеобразовательных учебных программ основного среднего и общего среднего образования /Сост. К.М. Байпаков, Д.А. Воякин, М.Е. Дикань и др. – Алматы: Государственный музей «Центр сближения культур», 2017. – 56 с.
13. Намруева Л.В. Роль женщин в сохранении этнокультурной идентичности калмыков //Женщина в российском обществе. – 2013. – № 1 (66). – С.35-44.
14. Каргабекова Р.И. Прикладное искусство казахов Китая: особенности бытования традиций и современное формотворчество //Искусство казахов зарубежья: изобразительное, декоративно-прикладное и театральное искусство: коллективная монография. – Алматы: Evo-Press, 2014. – С.174-194.
15. Кулсариева А.Т., Шайгозова Ж.Н., Султанова М.Э. Один народ – разные судьбы: Казахстан в поисках культурной идентичности //Вестник Казахского Национального университета имени Аль-Фараби. – 2014. – № 4 (49). – С.76 -86.
16. Золотарева Л.Р. Состояние художественного образования в Республике Казахстан и проблемы модернизации //Наука и образование: современные тренды: коллективная монография /Гл.ред. О.Н. Широков. – Чебоксары: Центр научного сотрудничества «Интерактив плюс», 2013. – С. 26-47.
17. Гендерный аспект архетипического восприятия современного педагога /Л.В. Панышина, И.А. Федосеева, О.О. Андронникова, Ю.М. Перевозкина //Вестник Новосибирского государственного педагогического университета. Серия «Педагогика и Психология». – 2017. – Том 7. – № 3. – С.37-53.

References:

1. Blake J. Taking a Human Rights Approach to Cultural Heritage Protection //Journal Heritage & Society. – 2011. – Vol.4, Issue 2. – P.199-238.
2. Massing K. Safeguarding intangible cultural heritage in an ethnic theme park setting – the case of Binglanggu in Hainan Province, China //International Journal of Heritage Studies. – 2018. – Vol.24, Issue 1. – P.66-82.
3. Boswell R. Challenges to Sustaining Intangible Cultural Heritage //Heritage & Society. – 2011. – Vol. 4, Issue 1. – P. 119 - 124.
4. Kwon H. Villagers' agency in the Intangible Cultural Heritage designation of a Korean village ritual //International Journal of Heritage Studies. – 2017. – Vol.23, Issue 3. – P.200-214.
5. Yalçinkaya E. Pre-service Teachers' Views on Intangible Cultural Heritage and its Protection //The Anthropologist. – 2015. – Vol.22, Issue 1. – P.64-72.
6. Denes A., Koanantakool P.C., Davis P., Kreps C.F., Hennessy K., Alivizatou M., Stefano M.L. Critical Reflections on Safeguarding Culture: The Intangible Cultural Heritage and Museums Field School in Lamphun, Thailand //Journal Heritage & Society. – 2013. – Vol.6, Issue 1. – P.4-23.
7. Karadeniz C., Çildir Z. The Views of Prospective Classroom Teachers on Cultural Heritage-themed Museum Education Course //The Anthropologist. – 2017. – Vol.28, Issue 1-2. – P. 86-98.
8. Mezhdunarodnaya Konvenciya ob ohrane nematerial'nogo kul'turnogo naslediya [E'lektronnyi resurs]: Parizh, 2003. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001325/132540r.pdf> (data obrashcheniya: 25.11.2017)
9. Intangible Cultural Heritage Safeguarding Efforts in the Asia-Pacific. Field Survey Report. International Information and Networking Centre for Intangible Cultural Heritage in the Asia-Pacific Region under the auspices of UNESCO /Muzafarov R., Yessenova K., Kairbekov B., eds. – Seoul, South Korea: ICHCAP. – 2012. – 133 p.
10. Konceptsiya ob ohrane i razvitiu nematerial'nogo kul'turnogo naslediya v Respublike Kazahstan [E'lektronnyi resurs]: Astana, 2013. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1300000408> (data obrashcheniya: 25.11.2017)
11. Sultanova M., Shaygozova Zh. Conceptual approaches of the UNESCO in Kazakhstan //Il Nodo di Gordio. – 2015. – No. 9. – P.171-181.

112. Vliyanie ob'ektov vsemirnogo naslediya na obrazovanie v duhe global'noj grazhdanstvennosti v Respublike Kazahstan: posobie dlya prepodavatelej obshcheobrazovatel'nyh uchebnyh programm osnovnogo srednego i obshchego srednego obrazovaniya / Sost. K.M. Bajpakov, D.A. Voyakin, M.E. Dikan' i dr. – Almaty: Gosudarstvennyi muzej «Centr sblizheniya kul'tur», 2017. – 56 s.

13. Namrueva L.V. Rol' zhenshchin v sohraneniі e'tnokul'turnoj identichnosti kalmykov // ZHenshchina v rossiiskom obshchestve. – 2013. – № 1 (66). – S.35-44.

14. Kargabekova R.I. Prikladnoe iskusstvo kazahov Kitaya: osobennosti bytovaniya tradicii i sovremennoe formotvorchestvo // Iskusstvo kazahov zarubezh'ya: izobrazitel'noe, dekorativno-prikladnoe i teatral'noe iskusstvo: kollektivnaya monografiya. – Almaty: Evo-Press, 2014. – S.174-194.

15. Kulsarieva A.T., SHajgozova ZH.N., Sultanova M.E'. Odin narod – raznye sud'by: Kazahstan v poiskah kul'turnoj identichnosti // Vestnik Kazahskogo Nacional'nogo universiteta imeni Al'-Farabi. – 2014. – № 4 (49). – S.76 -86.

16. Zolotareva L.R. Sostoyanie hudozhestvennogo obrazovaniya v Respublike Kazahstan i problemy modernizacii // Nauka i obrazovanie: sovremennye trendy: kollektivnaya monografiya / Gl.red. O.N. SHirokov. – CHEboksary: Centr nauchnogo sotrudnichestva «Interaktiv plus», 2013. – S. 26-47.

17. Gendernyi aspekt arhetipicheskogo vospriyatiya sovremennoogo pedagoga / L.V. Pan'shina, I.A. Fedoseeva, O.O. Andronnikova, YU.M. Perevozkina // Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. Seriya «Pedagogika i Psihologiya». – 2017. – Tom 7. – № 3. – S.37-53.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КӨРКЕМ БІЛІМ: МАТЕРИАЛДЫҚ ЕМЕС МӘДЕНИ МҰРАНЫ САҚТАУ ЖӘНЕ ТАНЫМАЛ ЕТУДІҢ ТӘЖІРИБЕСІ (гендерлік аспекті)

Ж.Н. Шайгозова¹, М.Э. Султанова², А.И. Ибрагимов³

*¹⁻³ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Отандық педагогикалық ғылымда Қазақстанның материалдық емес мәдени мұраны сақтау мен танымал етуіне күш салып жүрген әйелдердің рөлі аз зерттелген. Осыған байланысты бұл мақаланың мақсаты: Қазақстанның ресми және бейресми көркем білім беру жүйесінде қол өнерін насихаттап жүрген әйелдердің рөлін анықтау болып табылады. Бұл мақалада ғылыми-педагогикалық әдебиеті және де Қазақстанның ресми және бейресми көркем білімінің далалық зерттеу материалдарын талдауы қарастырылған. 2017 жылы жобаның далалық экспедициясы Азия-Тынық мұхиты (Сеул, Оңтүстік Корея) халықаралық материалдық емес мәдени мұра ақпарат ИЧКАП орталығының қамқорлығымен жүргізілді. Бұл зерттеуде сандық (сауалнама) және сапалық (терең берген сұхбатында да әңгіме) зерттеу әдістері қолданылды. Зерттеуде Алматы қаласы мен Алматы облысында тұратын дәстүрлі қолөнер шеберлері және университет оқытушылары шамамен 15 әйел қатысты.

Осы жобаның бір нәтижесі «Материалдық емес мәдени мұраны сақтау мен танымал етуге Қазақстан әйелдерінің рөлі: дәстүрлі қазақ тоқыма» атты қысқа метражды фильм болып табылады.

Түйінді сөздер: әйелдер, материалдық емес мәдени мұра, дәстүрлі әйелдер қолөнері, ресми және бейресми көркемдік білім беру, Қазақстан.

THE ART EDUCATION IN KAZAKHSTAN: THE EXPERIENCE OF PRESERVATION AND PROMOTION OF THE INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE (a gender-based aspect)

Zh. Shaygozova¹, M. Sultanova², A. Ibrahimov³

*¹⁻³ Abai University
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The contribution of women in the preservation and promotion of the Kazakh intangible cultural heritage remains to be one of the little-studied fields of the local pedagogical science. In this regard the purpose of the Article is to clarify the role-playing functions of women in preservation and promotion of the intangible cultural heritage of Kazakhstan in the context of a formal and an informal art education through the example of the traditional female crafts. There was performed an analysis of the scientific-pedagogical literature and the documents of the field researches carried out in the practice of formal and informal art education in Kazakhstan. The field expedition was performed in 2017 year as part of the Project of the International

Information and Networking Center for the Intangible Cultural Heritage in the Asia-Pacific Region

the auspices of ICHCAP (Seoul, South Korea). The researches included the quantitative (a poll) and the qualitative methods (a depth interview and a conversation). There were polled and interviewed totally 15 persons – the lecturers of the universities and the skilled workers of traditional female crafts living in Almaty city and Almaty region. As one of the results of this Project there was a short-length film "A role of women in the preservation and promotion of the Kazakh intangible cultural heritage: the traditional Kazakh textiles".

Keywords. Women; Intangible Cultural Heritage; Traditional Female Crafts; Formal and Informal Art Education; Kazakhstan.

Поступила в редакцию 30.07.2018

МРНТИ 14.35.09

Т.М. КОЖАГУЛОВ

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

К ВОПРОСУ ОСОБЕННОСТЕЙ НАЦИОНАЛЬНОГО ВОСПРИЯТИЯ ЦВЕТА В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ЖИВОПИСИ СТУДЕНТОВ

Аннотация

В статье анализируется проблема понимания студентами-живописцами национальной колористической специфики в живописи. Анализируются возможности колористической номадической ментальности как важного фактора в современных казахстанских образовательных программах по изобразительному искусству (на примере живописи) для будущих художников-педагогов.

Проблемы понимания колористической специфики целесообразно рассматривать, помимо обычных подходов, и через призму архетипов национального сознания, не только как средство живописной выразительности, но как эмоциональный индикатор личности и времени.

Основная цель статьи заключается в обосновании важности национального понимания цвета в живописи как неотъемлемого элемента национального культурного кода. Приводится описание процесса углубленного теоретического изучения студентами начальных курсов семантики национальной колористики в рамках некоторых учебных дисциплин. Конечным итогом здесь видится совершенствование живописного мастерства студентов-выпускников в формате итоговых дипломных проектов на национальную тему.

Ключевые слова: художественное образование, национальное восприятие цвета, живопись, Казахстан.

Введение. Инновационные процессы, изменяющие всю систему казахстанской высшей школы, остро обозначили проблему формирования творческой личности, обладающей современными профессиональными знаниями, умениями и навыками. Наиболее это актуально для специалистов в области художественного образования, а именно – школьных учителей изобразительного искусства, так как последние призваны развивать творческий потенциал подрастающего поколения.

Вызовы времени и задачи, которые они определяют, требуют серьезных структурных реформ вузовской методики обучения, в частности, поиск более результативных форм и методов обучения изобразительному искусству. В этом аспекте живопись, которой в системе эстетического воспитания и художественного образования отводится особая роль, обладает наиболее эффективным инструментарием для развития творческих способностей студентов.

Методы исследования. Нами были применены такие методы исследования как системный анализ учебной, научной, методической литературы, образовательных и учебных программ по живописи различных лет, а также дипломных работ; педагогическое наблюдение, беседы, анкетирование, тестирование, просмотр, опрос; проведение педагогического эксперимента и обработка полученных данных с последующим анализом его результатов.

Степень изученности проблемы. Казахская профессиональная школа живописи не отличается длительной историей (точкой отсчета являются 30-е годы XX века), но за сравнительно короткий срок она достигла значительных высот. По своему характеру «казахская живопись ближе к музыке, чем к литературе. Поэтому проблема колорита имеет существенное значение для понимания особенностей казахской живописной школы» [1].

До настоящего времени в отечественной художественной педагогике отсутствовали специальные исследования этой проблемы, хотя изучение цвета в формате этнокультурных традиций, позволяющих раскрыть специфику и особенности разных этапов становления и развития национальной живописи, позволит существенно усилить казахстанское искусство живописи. Художественная модель современного казахстанского изобразительного искусства способна восприниматься сквозь призму колористического видения, так как представления художника влияют на его «фирменный» колорит. А объективное осознание его значения и смыслов возможно только в синтезе с художественным национальным сознанием.

Для казахстанских искусствоведов проблема национального восприятия цвета в живописи остро обозначилась несколько лет назад. Семантика колорита казахских художников советского периода – предмет, изученный в достаточной степени, хотя каждое новое исследование способно открывать новые грани. Но современный художественный язык, в частности, живописный, представляет собой большой интерес не только как художественное явление, но как своеобразный культурный индикатор.

Так, отечественные искусствоведы (Р.Ергалиева, Д.Шарипова, Х.Труспекова,

О.Батурина, М.Султанова, С.Байзаков и др.) отмечают, что живописные работы молодых художников на национальную тему часто отличаются принципиально иным колоритом, нежели полотна старшего поколения, воспитанного на принципах прежней академической школы. Дело здесь не в каких-либо аспектах авторской мировоззренческой позиции, а в изменении цветового восприятия и, соответственно, его воспроизведения.

Специалисты отметили, что большинство молодых живописцев «не видят» этнические цвета. Мы имеем в виду именно национальное понимание тех или иных цветов и оттенков, свойственных традиционной казахской культуре. Полагаем, корень этой проблемы следует искать, прежде всего, в действующей системе художественного образования в вузах, особенно тех искусства.

В формате специальности «Живопись» Института искусств, культуры и спорта КазНПУ имени Абая (далее ИИКиС) эта проблема остро обозначилась на защитах дипломных проектов бакалавров, избравших национальную тематику. Независимо от того, натюрморт, пейзаж или жанровая композиция, многие дипломники сталкивались с трудностями цветопередачи согласно задуманной концепции. Дело тут не в технике, но в понимании будущим художником и художником-педагогом национальной ментальности в собственной творческой задаче и особенностей ее совмещения с выразительными возможностями.

Показательным примером может служить специфическая философская природа восприятия казахами коричневого цвета и его оттенков. «Коричневый» или по-казахски «қоңыр» – это и цвет, и особый музыкальный тембр голоса и техника исполнения на традиционной домбре, и тончайшие оттенки человеческих эмоций. Понятие «қоңыр» у казахов очень широко – от простых физических явлений до неуловимых состояний жизни и их психологического переживания.

Если обратиться к научному толкованию понятия «қоңыр», задействованного в разных сферах жизнедеятельности казахов, то очевидно, что в быту «қоңыр» означает коричневый цвет, ассоциируемый с цветом земли. «Қызыл қоңыр» – красно-коричневый, «қоңыр ала» – смешанный с белым, не слишком темный. «Қоңыр күрең» – темно-коричневый, «қоңыр қошқыл түсті» – сгу-

стились сумерки [2], то есть все оттенки коричневого, находящиеся в цветовой растяжке от красного к черному. Это постепенный переход от цвета жизни к цвету смерти в традиционной казахской культуре символизирует жизнь, уходящую в небытие.

«Қоңыр» – это также и особый тембр низкого голоса исполнителя и казахского традиционного музыкального инструмента. «Қоңыр дауыс» (буквально с казахского «коричневый голос») – спокойный, густой голос, богатый обертонами. О таком голосе современные казахи и сейчас говорят, что он «жүректі ерітіп жібереді» (буквально «так что тает сердце»). В казахской традиционной культуре «қоңыр» – не есть просто некое качественное обозначение, но эстетическая категория, означающая особую ступень прекрасного.

Анализ образовательных программ бакалавриата для специальностей «Живопись» и «ИЗО и черчение» за последние пять лет показал, что определенный теоретический экскурс в теорию цвета в целом осуществляется в рамках дисциплины «Цветоведение» на первом семестре первого курса (ведется только в течение одного семестра) и отчасти в пределах предмета «История зарубежного искусства», который преподается со второго семестра первого курса. Однако дисциплина «История искусства Казахстана», где анализируется специфика национальной художественной школы и, соответственно, традиции этнического цветовосприятия, ведется на предвыпускном курсе и только один семестр.

Отсутствие синхронизации получаемой информации у студентов провоцирует непонимание и, как следствие, неумение применить это на практике, что в итоге очевидно в дипломном проекте. Отдельную проблему представляет собой качество преподавания теоретических предметов. Малое количество контактных часов, известное несоответствие рабочих программ требованиям времени, отсутствие мотивации у преподавателей, скованная действующей образовательной парадигмой, – все это негативно влияет на формирование современного специалиста, выпускаемого нашими вузами [3], [4], [5].

Полагаем, что эта проблема является общей для многих стран СНГ, так как в обла-

сти художественного образования мывсе связаны общим наследием. К примеру, Б.Г. Гагарин [6], О.В. Шаляпин и К.А. Кравченко [7], А.Н. Ковалевский [8], А.Н. Артищук [9] и другие российские специалисты отмечают значительное снижение у студентов художественно-графических факультетов адекватного и целостного восприятия цвета. Украинские ученые так же исследуют этот вопрос [10], равно как и наши кыргызские коллеги [11].

С целью улучшить образовательный процесс на базе Института искусств, культуры и спорта КазНПУ имени Абая состоялся первый этап эксперимента. В целом весь эксперимент состоит из двух этапов, и его цель состоит в стимулировании национального восприятия цвета у студентов специальности «Живопись» и «ИЗО и черчение». Первый этап заключается во внедрении в учебные программы по предметам «Цветоведение» и «История изобразительного искусства» мини-спецкурса, посвященного углубленному анализу национального понимания цвета. Он начат в 2014 году и продолжится до конца учебного года 2016-2017 года. Второй этап начнется с сентября 2017 года и завершится защитой дипломных проектов у студентов пятого курса.

Важное значение для эксперимента имеет плэнерная практика, практикумы по декоративно-прикладному искусству (керамика, художественная обработка дерева, традиционное ткачество и т.д.) и дизайну. К сожалению, в учебном плане для специальности «Живопись» часов для занятий ДПИ и основами дизайна практически не предусмотрено. Отдельные аспекты развития у студентов цветовосприятия, в том числе национально, в рамках плэнера и ДПИ рассматриваются в исследованиях Ш.С. Турганбаевой [12], З.Ж. Рабиловой [13] и К.К. Келденовой [14].

На первом этапе работы занято 18 студентов (три учебные группы). Совместно с автором в работе с учебными группами принимали участие преподаватели кафедр творческих дисциплин и методики преподавания специальных дисциплин (4 человека).

Начиная с первого семестра, студенты познакомились с колористическими тонкостями казахской традиционной культуры, на третьем курсе в рамках дисциплины «Исто-

рия искусства Казахстана» осуществлялся углубленный анализ казахстанской живописи XX и начала XXI веков с точки зрения национального понимания цвета.

Первые контрольные срезы были выполнены в конце второго курса, когда у студентов уже сформировались определенные умения, затем в конце третьего курса, когда они уже значительно расширяют свои живописные умения. Итоговый срез состоялся в июне 2018 года на защите дипломных работ. Ход эксперимента: студенты 1-го курса на

«Цветоведении» познакомились с характерными для казахской традиционной культуры цветами и оттенками. Далее в процессе занятий живописью преподаватели демонстрировали цветные репродукции творчества казахстанских художников на национальную тему (натюрморты, пейзажи, портреты, жанровые композиции) с подробным анализом колористики и авторской позиции.

В таблицах № 1 и № 2 отражены некоторые результаты первого этапа эксперимента (целевая группа – студенты 1, 2, 3 курсов).

Таблица 1

Динамика национального восприятия колорита в натюрморте

№ п	Качественный показатель	Кол-во прав. работ (из 18)	%-ное выражение
1	Умение определять в предложенных репродукциях натюрмортов на национальную тему «этнические» цвета и оттенки	10	55,5
2	Умение выявлять соответствие (близость) своего колорита к работам на близкую тему знаменитых казахстанских художников	7	39
3	Умение передавать разнообразие контрастов	8	45
4	Умение выражать единство тональных отношений	9	50
5	Умение передавать контрасты предметов и фона	13	72
6	Умение выявлять закономерности перехода света в тень и наоборот	11	61
7	Выразительность тона	8	45

Таблица 2

Динамика национального восприятия колорита в пейзаже

№ п	Качественный показатель	Кол-во прав. работ (из 18)	%-ное выражение
1	Умение определять в предложенных репродукциях пейзаже на национальную тему «этнические» цвета и оттенки	16	89
2	Умение выявлять соответствие (близость) своего колорита к работам на близкую тему знаменитых казахстанских художников	11	61
3	Умение передавать разнообразие контрастов	15	83,3
4	Умение выражать единство тональных отношений	16	89
5	Умение передавать контрасты предметов и фона	14	77
6	Умение выявлять закономерности перехода света в тень и наоборот	14	77
7	Выразительность тона	13	72

Уровень цветовосприятия и цветовоспроизведения студентов из экспериментальных групп определялся, исходя из двух позиций: непосредственно технические живописные умения и способность студентов сделать анализ своих работ. Последнее практиковалось в рамках двух рубежных контролей. Формат традиционных выставлений было решено изменить в пользу более демокра-

тичной презентации, где студенты сами анализировали и аргументировали свой выбор цвета и пытались осознанно объяснить его с учетом полученных теоретических знаний.

Результаты первого этапа эксперимента показали, что даже небольшая и в целом не-системная практика изучения национального колорита и анализа национального цветов

восприятия способна ощутимо усовершенствовать живописные умения студентов.

Второй этап эксперимента проходил в сентябре 2017-2018 учебного года и завершился защитой дипломных работ. Цель этого этапа состоит в применении всех полученных знаний и умений для укрепления своей профессиональной творческой компетенции. В данный момент положение дел таково: студенты часто избирают темой своей дипломной работы пейзажи, натюрморты и жанровые композиции именно в национальном стиле, однако далеко не все способны сообщить своим работам подлинный этнический дух. И здесь, на наш взгляд, наиболее важным и одновременно проблемным моментом является именно цветовосприятие.

Проблемой также становится дальнейшая творческая и педагогическая деятельность сегодняшних выпускников. Не чувствуя национальный колорит и не умея передать его в своих работах, безусловно, они не смогут в дальнейшем никого научить видеть его. А это, в конечном счете, способно повлиять на устойчивость культурной идентичности в целом. Ход и результаты второго этапа покажут, насколько изменился уровень цветовосприятия и цветовоспроизведения студентов, научились ли они национальному пониманию цвета и с какими трудностями здесь столкнулись.

Таким образом, очевидно, что в живописном процессе национальное понимание цвета имеет существенное значение. Полнота восприятия зависит не только от объективного взгляда на натуру, но и от того, насколько художник способен вникнуть в ее этническую природу. Закономерность фор-

мирования живописного замысла тут диктуется логикой наблюдения; сопоставлением и обобщением информации о цветовой семантике, сопоставлением визуального ряда и знаний семантических этнокультурных тонкостей, определением живописных средств.

Выводы. Работу над формированием национального понимания цвета необходимо начинать одновременно с первоначальным обучением умениям и навыкам живописи и усвоением живописной грамоты.

Формирование этнического восприятия цвета в живописном процессе является основой успешной творческой работы, сущностью которой выступает способность в единичном видеть всеобщее во всей сложности, противоречивости, многогранности и полноте отличительных черт. Развитие живописных умений тесно связано, с одной стороны, со всеми специальными знаниями по живописи, с другой – с эффективностью теоретической составляющей, позволяющей вникнуть и осмыслить специфику национального культурного кода и природу его современного визуального выражения.

В ходе экспериментальных исследований выявлено, что, несмотря на отсутствие в учебном плане необходимой специдисциплины, можно легко «встроить» нужный материал в формат уже существующих предметов, особенно теоретических. По мере развития живописного восприятия и овладения необходимыми изобразительными умениями у студентов формируется национальное понимание цвета, что не только совершенствует живописное видение в целом, но и способствует укреплению культурной идентичности.

Список использованных источников:

1. Байзаков С.Б. Национальное понимание цвета в живописи Казахстана XX века: дисс. ...PhD. – Алматы, 2013. – 118 с.
2. Малбақов М., Оңғарбаева Н., Үдербаев А. Қазақ әдебиетінің сөздігі. Т. 10. – Алматы, 2009. – 752 с.
3. Альмухамбетов Б.А. Искусство – педагог – ученик: проблемы и перспективы в XXI веке //Вестник. Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика». – 2016. – № 1(46). – С. 4-7.
4. Медведев Л.Г. Изобразительное искусство в современном образовательном процессе //Современные тенденции развития изобразительного, декоративно-прикладного искусств и дизайна, 2015. – С. 20-25.
5. Султанова М.Э., Власюк В.Ф., Михайлова Н.А. Художественное образование Казахстана в новой эстетике времени //Современная высшая школа. Инновационный аспект. – 2012. – № 3. – С. 5-12.

6. Гагарин Б.Г. Психолого-педагогические аспекты обучения живописи бакалавров педагогического образования // *Философия образования*, 2015. – № 2 (59). – С.173-181.
7. Шалапин О.В., Кравченко К.А. Проблема колорита в профессиональном образовании художника-педагога // *Омский научный вестник*, 2010. – № 1(85). – С.200-203.
8. Ковалевский А.Н. Проблема эффективности обучения живописи студентов художественно-графических факультетов // *Молодой ученый*, 2009. – № 6. – С.170-173.
9. Артишук А.Н. Реализм и цветовой колорит в обучении студентов ХГФ станковой живописи // *Теория и практика общественного развития*, 2013. – № 8. – С.180-182.
10. Музыка О.Я. Проблема развития целостного восприятия цвета в процессе обучения живописи будущих учителей изобразительного искусства // *Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: Педагогика, психология*. – 2011. – №2(5). – С.143-145.
11. Ибраев Д.Т. Восприятие цвета у студентов на занятиях по живописи // [Электронный ресурс] <http://nbisu.moy.su>.
12. Турганбаева Ш.С., Сидоров В.А. К вопросу развития колорита народного искусства в современных условиях // *Мир науки, культуры, образования*, 2011. – № 5. – С.338-340.
13. Рабилова З.Ж. Болашақ бейнелеу өнері мұғалімдерінің кәсіби-шығармашылық белсенділігін пленэрлік практика үрдісінде қалыптастырудың моделі // *Тюрко-славянское взаимодействие культур: взгляд из современности: Материалы междунар. научного симпозиума*. – Астана, 2011. – С.153-155.
14. Келденова К.К., Кожягулов Т.М. Национальное искусство и самоидентификация школьников // *Нематериальное культурное наследие народа Республики Казахстан: Материалы междунар. научно-прак. конф.* – Алматы, 2012. – С.328-332.
15. Кожягулов Т.М. Этнопедагогика и специфика формирования личности: казахстанский контекст (теоретические обзрения). = «Дорогами ЮНЕСКО: Мир. Художественное образование. Молодежь». Сборник публикации Международного симпозиума, 26 – 28 октября. – Алматы, 2015. – 170-174 с.
16. Кожяғұлов Т.М. Кескіндемені оқытудың теориялық және практикалық негіздері // *Научно-методический журнал Педагогика және психология*, 2017. – 3(32). – С.23-28 б.

References:

1. Bajzakov S.B. Nacional'noe ponimanie cveta v zhivopisi Kazahstana HH veka: diss. ...PhD. – Almaty, 2013. – 118 s.
2. Malbakov M., Ongarbaeva N., Yderbaev A. Kazak adebietinin sozdigi. T. 10. – Almaty, 2009. – 752 s.
3. Al'muhambetov B.A. Iskusstvo – pedagog – uchenik: problemy i perspektivy v XXI veke // *Vestnik. Seriya «Hudozhestvennoe obrazovanie: iskusstvo – teoriya – metodika»*. – 2016. – № 1(46). – S. 4-7.
4. Medvedev L.G. Izobrazitel'noe iskusstvo v sovremennom obrazovatel'nom processe // *Sovremennye tendencii razvitiya izobrazitel'nogo, dekorativno-prikladnogo iskusstva i dizajna*, 2015. – S. 20-25.
5. Sultanova M.E', Vlasyuk V.F., Mihajlova N.A. Hudozhestvennoe obrazovanie Kazahstana v novoj e'stetike vremeni // *Sovremennaya vysshaya shkola. Innovacionnyi aspekt*. – 2012. – № 3. – S. 5-12.
6. Gagarin B.G. Psihologo-pedagogicheskie aspekty obucheniya zhivopisi bakalavrov pedagogicheskogo obrazovaniya // *Filosofiya obrazovaniya*, 2015. – № 2 (59). – S.173-181.
7. SHalyapin O.V., Kravchenko K.A. Problema kolorita v professional'nom obrazovanii hudozhnika-pedagoga // *Omskii nauchnyi vestnik*, 2010. – № 1(85). – S.200-203.
8. Kovalevskii A.N. Problema e'ffektivnosti obucheniya zhivopisi studentov hudozhestvenno-graficheskikh fakul'tetov // *Molodoj uchenyi*, 2009. – № 6. – S.170-173.
9. Artishchuk A.N. Realizm i cvetovoj kolorit v obuchenii studentov HGF stankovoj zhivopisi // *Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya*, 2013. – № 8. – S.180-182.
10. Muzyka O.YA. Problema razvitiya celostnogo vospriyatiya cveta v processe obucheniya zhivopisi budushchih uchitelej izobrazitel'nogo iskusstva // *Vektor nauki Tol'yattinskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Pedagogika, psihologiya*. – 2011. – №2(5). – S.143-145.
11. Ibraev D.T. Vospriyatие cveta u studentov na zanyatiyah po zhivopisi // [E'lektronnyi resurs] <http://nbisu.moy.su>.
12. Turganbaeva SH.S., Sidorov V.A. K voprosu razvitiya kolorita narodnogo iskusstva v sovremennykh usloviyah // *Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya*, 2011. – № 5. – S.338-340.
13. Rabilova Z.Zh. Bolashak beineleu oneri mugalimderinin kasibi-shigarmashylyk belsendiligin plene'rlik praktika urdisinde kalypstastyrudyn modeli // *Tyurko-slavyanskoe vzajmodejstvie kul'tur: vzglyad iz sovremennosti: Materialy mezhdunar. nauchnogo simpoziuma*. – Aстана, 2011. – S.153-155.

14. Keldenova K.K., Kozhagulov T.M. Nacional'noe iskusstvo i samoidentifikaciya shkol'nikov //Nematerial'noe kul'turnoe nasledie naroda Respubliki Kazahstan: Materialy mezhdunar. nauchno-prak. konf. – Almaty, 2012. – S.328-332.

15. Kozhagulov T.M. E'tnopedagogika i specifika formirovaniya lichnosti: kazahstanskii kontekst (teoreticheskie obozreniya). = «Dorogami YUNESKO: Mir. Hudozhestvennoe obrazovanie. Molodezh'». Sbornik publikacii Mezhdunarodnogo simpoziuma, 26 – 28 oktyabrya. – Almaty, 2015. – 170-174 s.

16. Kozhagulov T.M. Keskindemeni oqytudun teoriyalık zhane praktikalyk negizderi /Nauchno-metodicheskii zhurnal Pedagogika zhane psihologiya, 2017. – 3(32). – S.23-28 b.

СТУДЕНТТЕРДІ КЕСКІНДЕМЕГЕ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ТҮСТЕРДІ ҚАБЫЛДАУДЫҢ ҰЛТТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНЕ ТОҚТАЛУ

T.M. Қожазұлов

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада кескіндемедегі ұлттық бояу ерекшеліктерін кескіндемеші-студенттердің түсінушілік мәселесі талданады. Болашақ суретші-мұғалімдерге бейнелеу өнері бойынша заманауи қазақстандық білім беру бағдарламалары (кескіндеме мысалында) үшін маңызды фактор болып табылатын номадтық колористік ақыл-ойының мүмкіндіктері талданды.

Мақаланың басты мақсаты ұлттық мәдениет кодының ажырамас элементі ретінде кескіндемедегі түстің ұлттық түсініктің маңыздылығына негіздеу болып табылады. Кейбір академиялық пәндер аясында ұлттық колористикасемантикасын бастапқы курстардың студенттерінің терең теориялық зерттеу процесінің сипаттамасы келтірілген. Мұнда ұлттық тақырыптарды аяқталған дипломдық жобалар форматында бітіруші-студенттердің кескіндемелік шеберліктерінің шындалуын көру болып табылады.

Түйінді сөздер: көркем білім, түсті ұлттық қабылдау түсінігі, кескіндеме, Қазақстан.

TO THE QUESTION OF THE PECULIARITIES OF THE NATIONAL PERCEPTION OF COLOR IN THE PROCESS OF PUPPETE PAINTING OF STUDENTS

T.M. Kozhagulov

*Abai Kazakh National Pedagogical University,
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The article examines the problem of artistic and graphic faculties students' understanding of the national coloristic specifics in painting. The possibilities of coloristic nomadic mentality as an important factor in modern Kazakhstan's fine arts educational programs (on an example of painting) are analyzed for the future artists-teachers. The main purpose of the article is to justify the importance of national understanding of color in painting as an integral element of the national cultural code. The article describes the process of students' in-depth theoretical study of the semantics of national coloring in the framework of some academic disciplines at the initial courses. As a result, students improve their pictorial skills in the format of final diploma projects on a national theme. On the basis of experimental research, certain results have been obtained, confirming the need for partial updating of the theoretical and practical component of curricula for bachelors art education with an emphasis on semantics of national color.

Keywords: art education, national perception of color, painting, Kazakhstan.

Поступила в редакцию 06.06.2018.

МРНТИ 14.07.07

М.С. СҰЛТАНОВА¹, М.Н. БУРАМБАЕВА², М.С. ҚҰРАҚБАЙ³

¹⁻³ Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖОЛ ЖӘНЕ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ РУХАНИ ЖАҢҒЫРУЫ

Аңдатпа

Қазіргі таңда рухани құндылықтар ретіндегі ұлттық мәдениетіміздің озық үлгілерін бағалай білу, әлемге таныстыру және жастардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру мәселесі маңызды орынға ие болып отыр. Жеке тұлғаның басты өмірлік құндылықтары сана-сезімінің, парасаттылығының, жеке адами қасиеттерінің, мәдениетінің, талғам-қажеттілігінің, мақсат-мүддесінің ізгілендіру негізінде қалыптасып, құндылық сипаттағы еңбегі, білімі, тәжірибесі арқылы бағаланады. Елбасы «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласында Қазақстанның әрбір жетістігінің артында тұрған алуан түрлі тағдырлардың, олардың жүріп өткен асыл жолдарының: еңбектері, білімі мен өнері жастарға үлгі болуы тиіс дегенді алға тартады.

Бұл мақалада мәдени жетістіктерімізді бағалау, насихаттау мәселесі аясында профессор А.Ш. Исағұлованың жарқын шығармашылық жолы әншілік, сазгерлік, ұстаздық қырынан жан-жақты қарастырылады.

Түйін сөздер: рухани жаңғыру, ұлттық құндылықтар, шығармашылық жол, әнші, сазгер, ұстаз, колоратуралық сопрано, контраalto, әндер топтамасы.

Тақырып өзектілігі. Бүгінгі қоғам талабы – білімді, елін, жерін сүйетін, Отаны үшін бәріне даяр, ұлттық рухы биік, елінің тағдырына үлес қоса алатын, жауапкершілігі жоғары, рухани құндылығы қалыптасқан мәдениетті азамат тәрбиелеу болып отыр. Ол жайында Елбасы «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» тақырыбындағы мақаласында «Біз ХХІ ғасырдың жаһандық картасында ешкімге ұқсамайтын, дербес орны бар ұлт боламыз десек, әлем бізді мәдени жетістіктерімізбен тануы керек», – деп [3] біршама орындауға тиісті ауқымды және іргелі жұмыстарды, жобаларды бастау қажеттігін алға тартты.

Ұлттық болмыс пен бірегейлікті сақтай отырып, сананы жаңғырту және білімділікке ұмтылу Елбасы мақаласының өн бойына алтын арқау болып өрілген. Тәуелсіздіктің нығаюы, дамыған елге айналуымыз үшін қазақстандықтар алға батыл қадам басып, жоғары технологияларды меңгеруі, озық стратегиялармен жарақтануы маңызды. Бұл – Қазақстан көшбасшысы айтқан «бәсекеге қабілеттіліктің» бір шарты. Елбасы сонды мақаласында елді рухани жаңғырту мәселелерін ерекше қозғайды. «Біз қайта түлеудің айрықша маңызды екі процесі – са-

яси реформа мен экономикалық жаңғыртуды қолға алдық. Біздің мақсатымыз айқын, бағытымыз белгілі, ол – әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына қосылу мақсатына жету үшін біздің санамыз ісімізден озып жүруі, яғни одан бұрын жаңғырып отыруы тиіс. Бұл саяси және экономикалық жаңғыруларды толықтырып қана қоймай, олардың өзегіне айналады», – дейді [3]. «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы аясында Қазақстан аумағындағы тарихи-мәдени ескерткіштер мен нысандар қайта жаңғырды. «Халық – тарих толқынында» бағдарламасы негізінде әлемнің ең белді архивтерінен төл тарихымызға қатысты құжаттар жүйелі түрде жиналып, зерттелді [2].

Шын мәнінде, көз ілеспес шапшаңдықпен дамып, жедел өзгеріп отырған мына дүбірлі дүниеде, Елбасы айтқандай, сана-сезіміміз бен дүниетанымымызға әбден сіңісті болып қалған қағидалардан арылып, рухани жағынан серпілуіміз, жаңғыруымыз қажет. Әрине, адамзат тәрбиесінде құндылықтардың орны ерекше, ал қазақ халқының тәрбие-тағылымы өнер арқылы ұрпақтан ұрпаққа беріліп отырғаны белгілі ақиқат. Рухани-адамгершілік құндылықтар-

ды адамның өзіндік дамуы ретінде қарастырып, оның негізін, жүйелілігін адамгершілік, мораль сияқты категориялар құрастыратынын алға тартқан ғалымдар: «Өмірдің мақсаттарын, сірә, рухани деп атауға болар», – деп ой бөліседі [11].

Бұл арада рухани жаңғырудың ең басты шарты – ұлттық кодымызды сақтау екенін әрдайым есте ұстап, әлемдік өзгерістерге сай жаңаша ойлау жүйесін қалыптастырғанымыз абзал. Ұлттық кодты сақтау дегеніміз – ұлттық болмысымызды нығайтып, оны ұрпақтан-ұрпаққа мұра ету деген сөз. Ұлттық болмыстың өзі біздің ежелден келе жатқан қазақи салт-дәстүрлерімізден, мәдениетімізден, барлық рухани құндылықтарымыздан бастау алады десек, мына өзгермелі дүниеде сол құндылықтарымызды заманға сай одан әрі байытып, дамытып, оны бүгінгі ұрпақтың санасы мен тұрмысына сіңіру арқылы жаңа құндылықтарымызды заманға сай одан әрі байытып, дамытып, оны бүгінгі ұрпақтың санасы мен тұрмысына сіңіру арқылы жаңа ғасырдың жаңа ұрпағын қалыптастыру дегенді айғақтайды. Солардың қатарындағы рухани құндылықтар ретіндегі ұлттық мәдениетіміздің озық үлгілерін бағалай білу, әлемге таныстыру және олардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру мәселесі маңызды орынға ие. Қоғам сұранысынан туындап отырған талапқа сай жас ұрпақтың ой-өрісін дамытып, танымдық іс-әрекетін қалыптастырып, алған білімдерін өз тәжірибесінде жаңа жағдайларда қолдану біліктілігі жетілдірілген, ізденімпаз, шығармашыл тұлға қалыптастырудың бірден-бір жолы сапалы білім, саналы тәрбие [9]. Үшінші мыңжылдықтың басында жаңа қоғамдық құндылықтардың қалыптасуы – өткен дәуірлердегі мәдени, тарихи үдерістерге жаңаша көзқараспен қарау мүмкіншіліктерін дамытты. Соның ішінде, қазақ әндері тарихының шығармашылық мұраларын терең зерделеу – олардың адам тәрбиесіндегі маңызы мен мәнін анық көрсетеді. Ал құндылықты біз, жеке адамның қасиеті, оның жан дүниесінің тазалығы, мәдениеті, өнері, талғамы, қажеттілігі, мақсат-мүддесі деп те білеміз. Өз тарапынан С.Тәжібаева мектеп табалдырығынан бас бастап ел тарихын, мәдениетін терең қозғап, қазақ зиялыларының еңбектерін, қоғам дамуына қосқан үлесін түсіндіріп, насихаттау

арқылы жастардың адами құндылық қасиеттерін қалыптастырамыз дегенді алға тартады [12, 57 б.].

Бүгінде құндылықтарды жай ұсыну аздық етеді. Алайда солардың негізінде болашақ ұрпақ өмірлік ұстанымдарын өзі танып, қалыптастыруы қажет, ақылды шешімді қабылдауға, өзіндік ой-байламдарды жүйелендіруге қабілетті болуы тиіс. Қоғам заңдылықтары мен нормасы, стандарттарын ескере отырып, өзінің мінез-құлқын, жүріс-тұрысын өзбетінше бағыттай алуға қабілетті жеке тұлға болуы шарт [5]. Олай болса, адамның тіршілік әрекеттеріндегі басты өмірлік құндылықтарды жеке тұлғаның сана-сезімінің, парасаттылығының, жеке қасиеттерінің ізгілендіру негізінде қалыптасып, құндылық сипаттағы еңбегі, білім, тәжірибесі арқылы бағаланады дей аламыз.

Жалпы, өнер туындыларының мәні – жас ұрпақтың барды бағалай білуге, оларды түсіне білуге, оны жетілдіруге үлес қосуды үйрету, азаматтық үлес қосқандарды біліп, құрметтей білуге тәрбиелеу. Ұлттық өнер мен дәстүрге берік, қалыптасқан қасиеттеріне мұрат пен азаматтық ұстанымды қосып, өмір сүрудің тәжірибелерінен қуат алып, өзінің жеке басының мәдениетін, білімін кәдеге жаратып, өз әрекетін түсіндіріп, қорғай алатын адам ғана тұлға ретінде кемелденіп, абырой-құрмет тұғырынан берік орын алмақ. Елбасы бағдарламалық мақаласында «Қазақстанның әрбір жетістігінің артында алуан түрлі тағдырлар тұр... Тәуелсіздік дәуірінде өзінің еңбегімен, білімімен, өнерімен озып шыққан қаншама замандастарымыз бар. Олардың жүріп өткен жолдары – кез келген статистикадан артық көрсеткіш. Сондықтан, оларды телевизиялық деректі туындылардың кейіпкеріне айналдыруымыз керек. Жастар өмірге шынайы көзбен қарап, өз тағдырларына өздері иелік ете алатын азаматтар болуы үшін оларға үлгі ұсынуымыз керек», – деген [3]. «Жалғыз ағаш – орман емес», бұл – аксиома. Жеке тұлғаның шығармашылы жайлы толығырақ айтуда, оның өскен-өсірген ортасын, өнердегі ұстаздары мен әріптестерін, өнер жолындағы белді тұлғалар, араласқан достары мен қызметтестерін де атап жатырмыз. Бұл да – заңдылық [6].

Кезінде Ж.Баласұғын: «құт дарыған елдің адамы қандай болмақ?» деген сауалға: «Құт-

бақытқа кенелсем» – деп, тор құрушылар көп. Алайда, ол қасиетті адамға ғана қонады. Құтты іздеген адам жібек мінезді, көңілі таза, өнерлі, тілі көркем де майда, жігерлі болып, үлкенге құрмет, кішіге мейірімін төгіп, араз көңілді тыйып ұстайды, осы қасиеттер – құтты ұстаудың құлып-кісені» деп жауап қайырған екен [8, 10 б.]. Бүкіл тұла бой-болмысы осы жоғарыда аталған қасиеттерге бай, ән өнеріндегі феномен, қазірде құт-бақытқа кенеліп жүрген, жүрегі ән деп соққан, өмір жолын әуенмен әрлеп, сазбен сәндеуді мұрат тұтқан ерекше өнер адамы, профессор Исағұлова Ағайша Шермұхамедқызы жайында әңгіме ербітпекпіз.

Білім беру мен өнерді өмірлік ұстанымы ретінде егіз негіздей қатар алып келе жатқан Исағұлова Ағима (Ағайша), азан шақырып қойылған аты Ақиман Шермұхамбетқызы 1945 жылдың 12-ші ақпанында Талдықорған облысы Басши-Нұрым, Жетісу-Екпінді ауылдарында туып-өсті [1].

«Екпіндім – туған ауылым,
Баққа оранған аруым.
Кәусардай мөлдір, ауасы емдік,
Жанымның шипа дауасы,

Ауылым сені, Екпіндім сені сағындым, – деп әндеткен Ағайша Шермұхамбетқызының музыкалық портретін, бүгін біздер әншілік, сазгерлік, ұстаздық қырынан ашып көрсетелік. Сырнайменен ән салған әуелетіп. А.Исағұлова, 1967 жылы Қазақ мемлекеттік қыздар институтын бітіріп, қазірдеосы қыздар университетінің профессоры ретінде ұстаздық қызмет атқарып келеді. Кәсіби музыкант, сырнайшы, танымал баяншы-педагог Констатин Ошлаков мектебінің жалғастырушысы. Сырнайды бала кезінен қолына алған Ағайша Шермұхамедқызы, ауылдың сырнайшы қызы атанып, барлық ән сүйер қауымның алдында еш мүдәрмей, өзін және өзгелерді еркін сүйемелдей отырып, шалқытып ән шырқаған, музыкалық туындыларды бір естігеннен тура ойнап, өрнектей де білген.

«Сана да құлаш ұрған сан армандай,
Сан арман туған жерден нәр алғандай,
Анадан туа салып періште қыз
Жүрегі өнер үшін жаралғандай» [3,
259 б.].

Шырқалатын әндеріне ерекше бояу келтірудегі қызықты да маңызды тарихи сәттерді Ағайша Шермұхамедқызы «вокализ», «мыс», «до диез» сияқты кезеңдерге бөліп қарастырады. Мәселен, бір «Вокализ» кезеңін алайық. Бірде, «Асылзат арманда едім» әнін шырқау кезінде апайдың барлық орындаушылық мүмкіндіктерін білетін Н.Тілендиев вокализбен шарықтатуын сұрап, арқаландыра түседі. Сондағы «оу, ағай, ол қалай?» деген еріксіз шыққан сауалына Нұрғиса аға өзі әуендетіп айтып көрсетеді. Оны сол сәтте Ағайша апай шырқай жөнелген-ді...

Тәңір ықыласындағы кәсіби әнші – тума талантты қазақ елі өзгеше жүрек толқынысымен, аса құрмет-ықыласымен тыңдайды, әрі үлкен мақтанышпен дәріптеп келеді.

«Жаралған өнер десе төзімдерден,
Жақсыға жаны құмар көзін көрген
Кеудесін ән құдырет кернеп тұрса,
Жүрегі тулап жатар сезімдерден.
Көп көрдім оза шапқан дүлділімді
Сыйлаған туған жерде қыр гүлімді
Тәңірдің ерекше бір жаратқаны-ай,
Көмейі күміс үнді, бұлбұл үнді», – деп әнші А.Исағұлованың 70-тен аса әндерінің

өлең жолдарының авторы, ақын Сайлаубай Тойлыбаев тереңнен ой қозғайды [13, 260 б.].

Қазақстанның музыкалық мәдениетіндегі әншінің орны. А.Исағұлова, 1968 жылдары бүкіл әлемге танылған тұңғыш «Айгүл» қыздар квартетін, кейін вокалды-аспаптық ансамблін құру идеясын ұсынған, ең алғашқы қатысушылары мен ұйымдастырушыларының бірі [7]. Ол 1978 жылы «Шаттық жыры» ансамблін, ал 1979 жылы Галина Қарамолдаевамен бірге «Қос қарлығаш» дуэтін (баянмен) құрады. Студенттердің «Өнер – жастан» опера театры (1992 ж.) қазіргі таңда өз жұмысын киелі мекенде жалғастырып келеді.

Қазақстанның музыкалық мәдениеті үшін маңызды оқиғалардың бірі – 2001, 2003 жылдары А.Исағұлованың ұйымдастыруымен өткізілген Майра Уалиқызы Шамсутдинова атындағы I-II халықаралық әншілер конкурсы болды. Олбаянмен ән салуда Майра Уәлиқызының мектебін жалғастырушысы болып табылады. Оның өткен жылдар әндерін жастарға үлгі, мұра ретінде қалдыру жолында еңбегі зор [4].

Сазгер бірнеше республикалық және халықаралық деңгейдегі әндер байқаулары мен музыкалық аспаптық фестивальдеріне қатысып, жүлделі орындарға ие болды («Алло, мы ищем таланты». «Татар әуендері». Екі мәрте «Лучший учитель музыки» Гран-При атағын алды. Бүкілодақтық конференцияларда үздік музыка мұғалімі ретінде шеберлік кластарын (Алматы, 1991) өткізді. Алматы қалалық, облыстық, республикалық мамандардың білім жетілдіру институтының тұрақты лекторы болды.

«Өмірдің қарай қалсаң өткеніне,
Үніңіз шырқап тұр ғой көктеміне.
Жүректен туған Сіздің әндеріңіз,
Қуанам әр жүрекке жеткеніне» [13, 259 б.].

Осы ретте, автордың баянмен ән айту шеберлігіне тәнті болған Дінмұхамед Қонаевтың сөздері оралымға келеді: «Мен қазақтың екі-ақ қызын білемін, біріншісі Хафиза Әбуғалиева, аккордеонмен ән салушы еді, екіншісі қарындасым Ағайша – баянда ойнап, ән айтады. Бұл қыздар – елімізге келген біртуар таланттар», – деді. Ресей

ақыны Евгений Евтушенко де «таңғажайып баянист» деп теңеу берген екен.

Ағайша Исағұлованың дауысы әсем бояулы колоратуралық сопрано мен контральто. Философияға толы көптеген шығармаларды орындауда оның сырнай аспабының бұйындарын ерекше «сөйлетуі», ән айтудағы кең диапазоны, қою кеуде резонаторынан шарықтаған бас резонаторына еркін, тура ауысуы, тындаушыны елітеді.

«Жетеді армандарға талаптанған,
Көкейде гүлденді ме сарапты арман,
Бүгінде бір өзіңнен тәлім алған...

Қаншама шәкірттерің қанаттанған» – ақын С.Тойлыбаев жырлағандай, ғылым, білім және өнер саңлақтарын көріп, көп тындаған А.Исағұлова бүгінде жастардың кәсіби ұстаздық біліктілігінің шындалуына, өнер биігінен көрінуіне талмай еңбек етуде. Өнерлі шәкірттерінің бірі Рүстем Меруерт ардақты ұстазына мына өлең жолдарын арнайды:

«Апа, сенің арманың, сірә, жоқ шығар,
Сырнайшы, сазгер дейді өзіңді игі жақсылар.

Өлеңнен іздеп өмірдің өшпес сәулесін,
Болмадың ашкөз, тойымсыз, сараң, так құмар...

Турашыл болдың әділдік туын құлатпай,
Оныңды жүрді әлдебір жандар ұнатпай.
Бізге де жетті өміршең көкпар жырларың,
Шөліңді басар көлдегі кәусар бұлақтай...
Сазгердің жолы ауыр жол, білем, ұғынам,
Жаурасам, апа, сен жазған әнге жылынам.
Сыынып өтем, бас иіп өтем әніңе,
Айналдым сендей Алаштың қайсар қызынан» [10, 86 б.].

Жастарға жаны жақын сазгердің жастық шақтың жалынын бейнелейтін бірнеше әндер қатарындағы джаз ырғағындағы «Кел, биле» әнінің жігерлі екпіні мен белсенді музыкалық дыбысталулары әуенді түрлендіріп, тындарманды ырғағына еріксіз еліктіріп әкете барады.

Әнші, сазгердің туындылары. А.Исағұлованың «Көкпар», «Шарықта елім», «Болдым ғашық өзіңе», «Отаным Қазақстан», «Талдықорған», «Тағдыр», «Рахат-ау» сияқты т.б. әндері табиғатқа, махаббатқа, салт-дәстүрлерге, Отанға деген сүйіспеншіліктен туындаса, енді бірі – «Аталарым», «Бекет Ата», «Жалайыр ба-

бам» әндері өмірлік философияға толы, тереңнен ой толғайтын аруақтарға бағышталған әндер. Олар музыкалық байлығымен, әсем де әсерлі ән-әуезімен ерекшеленеді. Осындай керемет әндерді сахна майталмандары Н.Нүсіпжанов, М.Илиясова С.Нұрмағамбетова, Ұ.Айнақұлова сияқты аға буын әншілермен қатар, ұстаздың шәкірттері ҚР еңбегі сіңірген қызметкері, опера әншісі Д.Хамзина, п.ғ.к., ҚР мәдениет қайраткері Г.Өмірбаева, әнші-сазгер А.Махамбетова, жас әншілер Ә.Құдайбергенова, Болат Жанна т.б. шалқыта орындауда [14; 15].

Телебағдарламалар мен қазақ радиосының «Алтын қорында» сазгердің орындаған, шығарған, сүйемелдеген (дуэт, квартет, ансамбльдер) 250-дей музыкалық шығармалары бар. Қазақ қызының халық музыка, ән өнерін алыс, жақын шет елдерге таныстыру жолындағы еңбегі шексіз (Қырғызстан, Өзбекстан, Тәжікстан, Ресей және Волга бойымен жоғары-төмен орналасқан облыстарды аралап, Рыбинске дейін өнер көрсеткен, сонымен қатар Украина, Белоруссия, Литва, Германия, Югославия, Венгрия, Польша, Чехия, Словакия, Туркия, Болгария, Якутия). Жеке шығармашылығы жолында Қазақстанның барлық аймақтарында концерт, кездесулер өткізуде.

«Білім беру үздігі», ҚР білім беру ісінің құрметті қызметкері, ҚР тәуелсіздігіне 10 жыл толуына арналған медаль иегері, Ескелді ауданының Құрметті азаматы Ағайша Исағұлованың толассыз ерен еңбектерінің тағы бірі, ол: «Ақ әже», «Ақсұңқар», «Алатау» ардагерлер ансамбльдерінің жетекші-ұйымдастырушысы ретінде белгілі.

Бірде Елбасы Н.Назарбаев ел арасын аралауда өзінің сүйетін әндерін орындау кезінде А.Исағұлованың баян аспабымен шебер сүйемелдегеніне риза болып, жоғары баға берген еді. «Нұрын құйған санаға,

Қайраттысың сән аға.

Әнімізді қабыл ал,

Жаны жайсаң жан аға», – деп Елбасына арнаған апайдың «Жан аға» әні жастарға елін, жерін сүйеге, ел ағасын құрметтеуге шақырса, рухтандыратын әндер қатарындағы «Шарықта елім» туындысы Қазақстанның болашағына деген сенімділікті арттыра түседі [15].

А.Исағұлованың жеке шығармашылық бейнесінің тереңдей ашылуына мүмкіндік берген, сазгерлік қызметінің шыңы болып есептелетін 2001 жылы «Жаңа ғасырға – жаңа ән» республикалық конкурсында Гран-при алуға жетелеген ақын Жұматай Жақыпбаевтың сөзіне жазылған аса жігерлі, экспрессияға толы әрі лирикаға бай «Көкпар» әні болды.

1800 әндер арасынан «Көкпар» әні әділқазылар алқасын елең еттірді. Конкурстың белді мүшесі композитор Еркеғали Рахмадиев: «Көкпар» – формасы жағынан күрделі, гармониясы бай, рухтандыратын ән», – деп жоғары баға берген болса, халық арасына тез таралып жатқан сазгердің әндері жайында қырғыз жазушысы, академик Шыңғыс Айтматов: «Ағайшаның ән айту шеберлігінде шаманизм сарыны жатқандай. Ол бізді, барлығымызды өзінің алақанында ұстап, әнімен кең тыныстатты», – деп ой бөліседі.

Ғажап туынды «Көкпар» әнінің рухы қазақ даласын дүбірлеткен тұлпарлардың тұяқты шабысына ілескендей, болмаса сол әлемге ала жөнелгендей, жұрттың бәрі құсқа айналып, ізіңнен дүркірей ұшып келе жатқандай, ал, сені сол құс әлемінің ханшайымындай күй кештіреді. Шіркін, ән! Саған жетер құдырет бар ма?! [15].

«Бұл ән бұрынғы әннен өзгереді», – деп ақын, философ, сазгер Шәкәрім Құдайбердіұлы айтқандай, бүгінгі музыкалық бейне басқа бейнелерден өзгереді. Ендеше, бүгінде тыңдармандармен жүздесетін, ән айдынында әсем саздармен аққу болып қалықтайтын, ұлтымыздың біртуар, дарынды, арқалы, адуынды әнші, саусақтарынан бал тамған сырнайшы, сазгер, дариялы асыл ана, әрі әже, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің профессоры Исағұлова Ағайша Шермұхамедқызына зор денсаулық, толағай табыс, шығармашылық қанаттылық тілей отырып, туған жерге, халқына, салт-дәстүрлеріне деген махаббаттан туындаған, болашаққа бағытталған, Қазақстанның музыкалық өнерінің «алтын қорын» құрайтын шығармалары тыңдарманның делебесін қоздырып, рухтандыра берсін демекпіз.

Сонымен, біздер қай заман, қай қоғамда болсын даналықтың кілтін өлең, сөздің, өнердің бойынан таба білген халықпыз. Әр ұлттың уақыт өрінде көрінетін биіктері мен игі жетістіктері ұлттың өнер туындылары бойынан танылған. Толық жетіліп қалыптасқан ұлттың сана-қабілетінде, түсінік-талғамында, мінез-құлқында, өзіне тән ерекшелік болатыны ғылыми тұрғыдан дәлелденгені де ақиқат. Олай болса, Елбасы айтқандай, ұлттық салт-дәстүріміз, тіліміз бен музыкамыз, әдебиетіміз, жоралғыларымыз, жалпы ұлттық рухымыз бойымызда мәңгі қалуы тиіс демекпіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ән әлемі. «Шабытым шалқыса, жүрегім ауырмайды». Әнші, сазгер Ағайша Исағұлова. http://shalkarfm.kz/kz/archive/programs/programs_shalkar/Shalkar_usynady/365943
2. Батырбекқызы Г., Н. Төреқұловтың латын әліпбиіне өту кезеңіндегі қызметі – қазақ халқының рухани жаңғыруына қосқан үлесі // Абай ат. ҚазҰПУ-ң Хабаршысы, «Педагогика ғылымдары» сериясы. – 2017. – №2 (54).
3. Назарбаев Н. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // Егемен Қазақстан. – 2017. – 29 сәуір.
4. Діңқабак О. Сырнайшы Майра дәстүрін жалғастырушы. 08.10.2011. <http://almaty-akshamy.kz/sy-rnajshy-majra-d-st-rin-zhal-asty-rushy/>
5. Жампеисова К.К. Сущность и роль педагогической поддержки в формировании субъектности личности // Абай атындағы ҚазҰПУ-ң Хабаршысы, «Педагогика ғылымдары» сериясы. – 2017. – №3 (55).
6. Иманбаева С.Т. Ғылымнан бақытын тапқан ғалым // Абай атындағы ҚазҰПУ-ң Хабаршысы, «Педагогика ғылымдары» сериясы. – №2 (54). – 2017.
7. Исламбек А. Айгүл. 9 маусым, 2016. <http://anatili.kazgazeta.kz/?p=37408>
8. Қыраубаева А. «Құтты білік» – кемел мемлекеттің құрылымы // Аңыз адам: Жұлдыздар отбасы. – 2013. – № 18 (78).
9. Меңдаяқова Қ.М., Абдиганиева Ә.Т. Медиа білім берудің мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық белсенділігін арттырудағы маңызы // Абай атындағы ҚазҰПУ-ң Хабаршысы, «Педагогика ғылымдары» сериясы – 2018. – №1(57).
10. Рүстем М. Жүрегім жыр жазады мұң тілімен. – Алматы, 2017. – 128 б.
11. Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т., Солтанов К.М. Рухани-адамгершілік құндылықтар – тұлғаның өзіндік дамуының факторы // Абай атындағы. ҚазҰПУ-ң Хабаршысы, «Педагогика ғылымдары» сериясы. – 2017. – №1(53).
12. Тәжібаева С. Жоғары оқу орындарында жастарға ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда оқу тәрбие үрдісінің орны // Абай атындағы ҚазҰПУ-ң Хабаршысы, «Педагогика ғылымдары» сериясы. – 2012. – №1-2 (33-34).
13. Тойлыбаев С. Өмірімнің бәрі өлең. – Алматы, 2014. – 296 б.
14. <https://www.youtube.com/watch?v=mfQ6a0D6ASY>
15. http://kuralaiashimkhanova.blogspot.com/p/blog-page_10.html

References:

1. A'n a'lemi. «Shabytym shalkysa, zhuregim auyrmajdy». Anshi, sazger Agajsha Isagulova. http://shalkarfm.kz/kz/archive/programs/programs_shalkar/Shalkar_usynady/365943
2. Batyrbekkyzy G., N.Torekulovtyn latyn alipbiine otu kezenindegi kyzmeti – kazak halkynyn ruhani zhangyruyna koskan ulesi // Abaj at. KazUPU Habarshysy, «Pedagogika gylymdary» seriyasy. – 2017. – № 2(54).
3. Nazarbaev N. Bolashakka bagdar: ruhani zhangyru // Egemen Kazakstan. – 2017. – 29 sa'uir.
4. Dinkabak O. Syrnajshy Majra da'styrin zhalgastyrushy. 08.10.2011. <http://almaty-akshamy.kz/sy-rnajshy-majra-d-st-rin-zhal-asty-rushy/>
5. Zhampeisova K.K. Sushchnost' i rol' pedagogicheskoy podderzhki v formirovanii sub'ektnosti lichnosti // Abaj atyndagy KazUPU Habarshysy, «Pedagogika gylymdary» seriyasy. – 2017. – № 3 (55).
6. Imanbaeva S.T. Gylymnan bakytyн tapkan galym // Abaj atyndagy KazUPU Habarshysy, «Pedagogika gylymdary» seriyasy. – №2 (54). – 2017.
7. Islambek A. Ajgyl. 9 mausym, 2016. <http://anatili.kazgazeta.kz/?p=37408>
8. Kuraubaeva A. «Kutty bilik» – kemel memlekettin kurylymy // Anyz adam: Zhuldyzdar otbasy. – 2013. – № 18 (78).
9. Mendayakova Q.M., Abdiganieva A.T. Media bilim berudin mektep zhasyna dejingi balalardyn tanymdyk belsendiligin arttyrudagy manyzy // Abaj atyndagy KazUPU Habarshysy, «Pedagogika gylymdary» seriyasy – 2018. – №1(57).

10. Rustem M. Zhuregim zhyr zhazady muң tilimen. – Almaty, 2017. – 128 b.
11. Taubaeva Sh.T., Imanbaeva S.T., Soltanov K.M. Ruhani-adamgershilik kundylyktar – tulganyn ozindik damuynyn factory // Abaj atyndagy. KazUPU Habarshysy, «Pedagogika gylymdary» seriyasy. – 2017. – №1(53).
12. Tazhibaeva S. Zhogary oқu oryndarynda zhastarga ulttyk kundylyktardy kalypstastyruda oқu tarbie urdisinin orny // Abaj atyndagy KazUPU Habarshysy, «Pedagogika gylymdary» seriyasy. – 2012. – №1-2 (33-34).
13. Tojlybaev S. Omirimnin ba'ri olen. – Almaty, 2014. – 296 b.
14. <https://www.youtube.com/watch?v=mfQ6a0D6ASY>
15. http://kuralaiashimkhanova.blogspot.com/p/blog-page_10.html

ТВОРЧЕСКИЙ ПУТЬ И ДУХОВНОЕ ВОЗРОЖДЕНИЕ ЛИЧНОСТИ

М.С. Султанова¹, М.Н. Бурамбаева², М.С. Куракбай³
¹⁻³ Казахский государственный женский педагогический университет
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В настоящее время важное место занимают вопросы умения оценивать духовные ценности в качестве лучших образцов национальной культуры, ознакомление их миру и повышения конкурентоспособности молодежи. Основные жизненные ценности личности формируются на основе развития сознания, разумности, личностных качеств, культуры, вкуса, целеустремленности и оцениваются через труд, образование и опыт. Президент в своей программной статье «Ориентация на будущее: духовное возрождение» отмечает, что за каждым достижением Казахстана стоят разные судьбы, достойные их жизненному пути: труд, знания, искусство, и это должно быть примером для подрастающего поколения.

В данной статье в контексте пропаганды наших культурных достижений рассматривается яркий творческий путь профессора А.Ш. Исагуловой в певческом, композиторском, педагогическом аспекте.

Ключевые слова: духовное возрождение, национальные ценности, творчество, певец, композитор, учитель, колоратурное сопрано, контральто, серия песен.

CREATIVE WAY AND SPIRITUAL REVIVAL OF THE PERSONALITY

M. Sultanova¹, M. Burambayeva², M. Kurakbai³
¹⁻³ Kazakh State Women's Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

Now the important place is taken by questions of ability to estimate cultural wealth as the best examples of national culture, acquaintance to their world and increases in competitiveness of youth. The main vital values of the personality are formed on the basis of development of consciousness, rationality, personal qualities, culture, taste, commitment and estimated through work, education and experience. The president in the program article «Orientation to the future: spiritual revival» notes that behind each achievement of Kazakhstan there are different destinies, worthy their course of life: work, knowledge, art, and it has to be an example for younger generation.

In this article it is considered in the context of promotion of our cultural achievements the bright career of professor A.Sh. Isagulova in singing, composer, pedagogical aspect.

Keywords: spiritual revival, national values, creativity, singer, composer, teacher, coloratura soprano, contralto, series of songs.

Редакцияға 05.11.2018 қабылданды

МРНТИ 14.35.09

М.Б. ДЖАНАЕВ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ ПӘНІ – РУХАНИ МӘДЕНИЕТ БАСТАУЫ

Аңдатпа

Мақалада бейнелеу өнерін оқытуда оқушыларды рухани дамыту мәселелері көркем-педагогикалық әдістер арқылы қарастырылады. Оқушылардың рухани мәдениетін қалыптастыруда бейнелеу өнерінің тәсілдері мен техникаларын қолдану мүмкіндіктері зерттеледі. Орта білім жүйесінде жан-жақты дамыған интеллектуалды тұлға тәрбиелеудегі бейнелеу өнері пәнінің ерекше ролі көрсетілген.

Көркем тәрбие балаларды көркем-шығармашылық қызметке, эстетикалық, сонымен қатар көркем құндылықтар сомдатуға ынталандырудан бөлектенбейді. Көркем бейнелеу қызметі үрдісінде оқушы тұлғасының шығармашылық және рухани-танымдық қабілеттерін қалыптастыруға жағдай жасау мысалдары көрсетілген. Зерттеу міндеттері: бейнелеу өнері сабақтарында оқушылар тұлғасының шығармашылық және рухани-танымдық қабілеттерін мақсатты түрде дамыту әдістемелерін анықтау.

Оқыту үрдісіндегі оқушылардың бейнелеу қызметінің шығармашылық табиғаты мен мұғалімнің көркем педагогикалық өнері, оқушылардың рухани мәдениетін және көркем-танымдық қабілеттерін дамытудың біртұтас актісі ретінде қарастырылады.

Орта білім беруде бейнелеу өнері пәні оқушылардың шығармашылық қабілеттерін, зияттық ой-өрісін және жан-жақты дамуын қалыптастырудың маңызды құралы және негізгі пәні ретінде қарастырылады.

Түйінді сөздер: бейнелеу өнері пәні, көркем білім және тәрбие, көркем-педагогикалық өнер, арт-педагогика, рухани жаңғыру, рухани таным және дамыту, мәдениет, қабілет, шығармашылық, қалыптастыру.

Кіріспе. Орта білім жүйесінде өмірге бейім жан-жақты дамыған интеллектуалды буын тәрбиелеуде бейнелеу өнері пәнін оқытудың маңызы өте зор. Инновациялық үрдістер қоғамдық даму қарқынын, өмір деңгейін жеделдетіп әлеуметтік, мәдени тұрмыс-тіршілікке, қарқынды өзгерістерге мейлінше бейімді болуға міндеттейді. Сондықтан, бүгінгі білім беру талабы нәтижеге бағытталған білім-тәрбие беру әдіс-тәсілдерін, оқыту технологияларын талап етеді. Осы қоғамдық ұстанымдар мен педагогикалық құзыреттіліктер оқу және оқытудың түрлі дәрежедегі технологияларын шығармашылықпен қолдануды талап етеді. Жас буынды жан-жақты рухани дамыған, интеллектуалды тұлға ретінде қалыптастыруға қарқынды серпін беретін аса қажетті білім-тәрбие құралы, ол бейнелеу өнері пәні. Оның мәнін, мәдени, рухани, әлеуметтік, рухани танымдық қасиеттерін,

өзіндік және білім тәрбиелік әдістемелік құндылығын адамзат дамуындағы адамның бейнелік сана, бейнелік қабылдау және бейнелік қызмет жетістіктерінің алғашқы бастуынан да білеміз. Оған түрлі ғылыми деректер арқылы да көз жеткізуге болады. Ал осы бейнелеу өнері пәнінің рухани дамыған интеллектуалды тұлға тәрбиелеудегі мол мүмкіндіктерін толық мәнде пайдаланбау күрделі кемшіліктерге жол беруі мүмкін.

Бейнелеу өнерін оқыту – бұл көркем-педагогикалық өнер. Бейнелеу өнері пәнінің осы мол мүмкіндіктері мен білім-тәрбиелік, мәдени және рухани танымдық мәнін, мәдени құндылықтық көркемдік қасиеттерін дәстүрлі оқыту әдістерімен қатар жаңа технологиялар арқылы да жас буын бойына сіңіру жоғары педагогикалық нәтижеге жеткізеді. Бейнелеу өнеріне оқытуда инновациялық технологияларды қолдану осы өнердің шығармашылық қас-

иетімен қатар көркем-педагогиканың өнер тәнділік мазмұнына сай қарастырылуы тиіс. Бейнелеу өнерін оқытудағы осы өнердің шығармашылық қасиеті мен көркем тәрбиенің өнер тәнділік қасиеті өзіндік үйлесімді сәйкестікпен ұштаса отырып оқу үрдісіне қарқындылық беріп, оқушыларды шығармашылыққа ынталандырып мұғалімнің көркем педагогикалық шеберлігін, кәсіби құзыреттілігін талап етеді.

Негізгі бөлім. Бейнелеу өнері мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің басты көрсеткіштерінің бірі, осы пәннің және оны оқыту үрдісінің шығармашылық өнертәнділік қасиеттері мен мүмкіндіктерін мақсатты бағдарлы түрде ұштастырып, түрлі оқыту технологияларын іріктеп жүйелі қолдана отырып оқушылардың жеке тұлғалық, шығармашылық қабілеттерін дамыту. Бейнелеу өнерін оқытуда түрлі оқыту технологияларын мақсатты бағдарлап пәннің және оны оқыту үрдісінің шығармашылық өнертәнділік қасиеттері мен мүмкіндіктеріне сәйкес қолдану көркем педагогиканың басты парадигмасы. Әрине, осы құзыреттілік ауқымында оқушының оқу қызметінің белсенділігін арттырумен, өз бетімен белсенді шығармашылыққа ынталандыратын оқытудың ұтымды әдіс-тәсілдері мен формаларын, интерактивті оқыту технологияларын қолдану қажеттігі туындайды.

Бейнелеу өнері сабағының оқу мен оқыту процесінің біртұтас жүйелі бірлігіндегі өнертәнділік шығармашылық табиғаты – көркем педагогикадағы интерактивті оқытудың бастауы болып табылады. Бұл – аса маңызды интерактивті өнертәнді біртұтас шығармашыл байланыс, өзіндік тұтас конструктивті құрылым. Мұнда оқу қызметі де, оқыту қызметі де сапалы нәтижеге бағытталған өзара тікелей біртұтас тығыз шығармашылық процесс. Мұнда әрине әрқайсысы өзіне қатысты жеке мәселелерді, іс-әрекеттерді қамтып, сол бағытта нәтижеге жетуге тырысады. Оқушы өзіне қызықты іс әрекетті орындап, белгілі бір көркем бейнені сомдап шығармашылық нәтижеге жетсе, мұғалім көркем тәрбиенің өзіне тән өнертәнділік оқыту тәсілдерін шығармашылықпен қолданып оқушының жеке тұлғалық қасиеттерін тәрбиелейді. Бұл

оқушы мен мұғалімнің біртұтас шығармашылық акті, рухани көркем-танымдық қызметі. Рухани танымдық қабілет көркем білім мен тәрбие арқылы қалыптасады. Көркем білім – өнер, мәдениет, рухани эстетикалық дүниетаным, бейнелеу сауаттылығы, бейнелік әдет-дағды қалыптастырушы жүйелі көркем танымдық процесс. «Оқушылар көркем білімі – көркем шығармашылық және өнер саласында дүниетанымдық ұстаным қалыптастырушы білім, әдет дағды жиынтығын игеру процесі.

Оқушылар көркем тәрбиесі – бұл, балалардың өнерді сезіну, түсіну, бағалау, сүйю және олармен рахаттану қабілеттерін қалыптастыру процесі; көркем тәрбие балаларды көркем шығармашылық қызметке ынталандырудың, эстетикалық сонымен қатар, көркем құндылықтар сомдап жасаудың ажырамас бөлігі» [1, 9]. Ал С.М. Вишнякова көркем тәрбиені «целенаправленный процесс формирования способности воспринимать, чувствовать, любить, оценивать искусство, наслаждаться им и создавать художественные ценности, развитие способностей и дарований в различных областях искусства» [2, 538 б.] деп көрсетеді.

Жан-жақты жетілген шығармашыл тұлғаны қалыптастыруда көркем білім мен тәрбиенің маңызы айырықша. Көркем білім жүйесінің басты мақсатының бірі жеке тұлғаның шығармашылық потенциалын, өмірге бейімділігін, дүниетанымдық қабілетін дамыту. Мұның бір дәлелі ЮНЕСКО-ның көркем білімді әр елдегі білімнің ұлттық бағдарламасының маңызды және міндетті бөлігі деген тұжырымы [3, 9 б.].

Жан-жақты жетілген тұлғаны қалыптастыруда мұғалімдер қауымы, педагог ғалымдар білім беру мен тәрбиенің қоғамдық өзгерістерге сай жаңа оқыту технологияларын, білім беру мазмұнын зерттеп, жаңа оқу-тәрбие жолдарын қарастыруда. Қазіргі кезеңдегі білім жүйесіне жаңа бағыттағы сала арт-педагогика өзіндік үн қосуда. Арт-педагогикада түрлі экспрессивті, импресивті, өзін өзі шығармашылықпен айқындау немесе көрсету, т.б. тәсілдерін қолдану, оқыту мен тәрбие қызметінің адам потенциалын дамыту сапасы мен әсерлі ықпалын арттыруға бағытталады. Арт-педагогикалық түсініктерге талдау жасай отырып «арт-педагогиканы» көркем педагогикалық мақ-

саттарды шешудегі педагогика ғылымының білім мазмұны мен контекстінде өнер құралдарын пайдалану жолдары деп қарауға болады.

Бейнелеу өнері әдіс-тәсілдері мен қызмет түрлері оқу-тәрбие процесінің барлық салаларында арт-педагогикалық негізде кеңінен қолданылып жас буынның жан-жақты шығармашыл тұлға болып қалыптасуына мол мүмкіндіктер береді. «В реальном педагогическом процессе различные функции арт-педагогической деятельности тесно переплетены. Данное явление обусловлено полифункциональностью искусства. В свою очередь, это открывает возможность решения широкого диапазона педагогических задач с помощью арт-педагогической деятельности» [4, 119 б.]. Яғни, арт-педагогика механизмдері мен заңдылықтарын педагогикалық қызметтің барлық түрлері мен салаларында, барлық пәндерді оқыту процесінде қолдануға болады. Біздің түсінігімізде арт-педагогика ол, көркем-педагогикалық өнер, педагогикалық өнердің шығармашылық тәсілі, өнер, мәдениет түрлерінің техникалары мен тәсілдерін белгілі бір формада педагогикалық қызметте шығармашылықпен қолдану. Оқу, білім, тәрбиені өнер түрлерінің формаларымен, техникалық тәсілдерімен педагогикалық шығармашылық қызмет процесінде игерту тәсілі. Арт-педагогика бағыттарындағы заңдылықтар бейнелеу өнері сабақтарында әлімсақтан қолданыс тауып жүрген барлық оқыту технологияларымен, әдіс-тәсілдері мен үндес. Арт-педагогика өнердің, бейнелеу өнерінің заңдылықтары мен негіздерін адам потенциалын дамытуда, оның барлық қызмет түрлерінің сапасы мен эффективтілігін артыруда барлық салаларда қолдану мүмкіндіктерін қарастырады. Бұл мысалдар бейнелеу өнерінің өмірдің барлық әлеуметтік, мәдени, рухани салаларына қатыстылығын дәлелдейді. Олай болса онда, бейнелеу өнері пәні шығармашылық дүниетанымдық пән, рухани мәдениетті қалыптастыру көзі болып табылады.

Көркем білім беру мәселелерін қоғамдық даму ұстанымдары мен инновациялық үрдістерге сай қайта қарап, ол арқылы жан-жақты жетілген шығармашыл тұлғаны қалыптастыру жолдары мен әдіс тәсілдерін жасау қазіргі заман талабы. «Образователь-

ные реформы необходимы не для того, чтобы внедрить новые концепции культуры или либеральные теории, а для того, чтобы дать полное и свободное проявление изменениям, происходящим в жизни» [5, 235 б.].

Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында жас буындарды рухани жаңғыру бағытында тәрбиелеу аса маңызды қоғамдық даму мәселесі болып табылады. Жаһандық заман ағымына икемделген ұлттық рухани тектамырымыздан нәр алатын, рухани жаңғыру мәселесін жаңашылдықпен қиыстыра отырып көркем білім мен тәрбие негізінде жетілдіру – өзіндік шығармашылық, өнертәнділік оқыту технологияларын талап етеді. Бұл мәселені білім жүйесіне жаңаша көзқарас тұрғысынан мән бере отырып, қоғамға рухани серпіліс беру қағидасы деп білу қажет. Қоғамдық дамудың жаһандық дәуірдегі жолы ол – рухани, көркем танымдық, мәдени, тарихи құндылықтар арқылы рухани жаңғыру көздерін ашып, көркем білім беру. Көркем білім беру арқылы модернизация – бір сападан келесі жоғары сапаға өтуге мол мүмкіндік туғызады. С.Е. Нұрмұратов диссертациялық еңбегінде «жалпы руханилық құбылысы бірнеше іргелі салалардың бір-бірімен тығыз байланысынан өрбиді, түзеледі» деп, солардың негізгілеріне білімдік негіз, имандылық негіз, моральдік-тағылымдық негіз, эстетикалық негіз, философиялық негіз, психологиялық негіз, өнерлік негіз, шығармашылық негіз салаларына сипаттама береді [6, 34-41 бб.]. Бұл сипаттамалардан осы аталған әрбір негіздің өзіндік әлеуметтік дүниенің сан қырлы салаларымен, субъектінің құндылықтық жүйесімен астарласып жататындығын көрсетеді. Осы негіздер руханилыққа іргетас болатындығын дәлелдейді.

Ал руханилыққа іргетас болатын осы негіздердің барлығы бейнелеу өнері пәні мен көркем-педагогиканың біртұтас принципті контексттік салалары болып табылады. Олай болса, бейнелеу өнерін оқыту процесіндегі көркем білім мен тәрбиедегі рухани модернизация мен даму осы негіздерді толық қамтитындығын көреміз. Яғни, бейнелеу өнері пәні мен көркем педагогика – рухани модернизация мен дамудың басты алғы шарты, және жан-жақты жетілген шығармашыл шығармашыл тұлғаны қалыптастыруда бей-

леу өнері арқылы берілетін көркем білім мен тәрбиенің маңызы айырықша, бірден-бір басты құралы екендігіне күмән жоқ деген сөз. Көркем білім жүйесінің басты мақсатының бірі жеке тұлғаның шығармашылық потенциалын, өмірге бейімділігін, дүниетанымдық қабілетін дамыту.

Рухани жаңғыру адам жады арқылы жүзеге асатын құбылыс. Жадқа сөздіктерде «жад – іс-әрекет барысында қайтадан пайдалану мүмкіндігін тудыратын немесе оны сана аясында қайта жаңғыртатын бұрынғы тәжірибені ұйымдастыру және сақтау үрдісі. Жад – субъектінің өткенін қазіргісімен жеке келешегімен байланыстыра дамыту мен оқытуға негіз болатын аса маңызды танымдық функция атқарады. Жад – ұзақ игеріліп, қысқа мерзімдік жүйешелерге және сенсорлық (лат. *Sensus* – сезім, сезіну) деп аталатын гипотетикалық жүйешеге бөлінеді» деп түсініктер беріледі. Яғни, рухани жаңғыру жобасында жадты – қайта пайдалану, жаңғырту арқылы өткенді қазіргісімен, келешекпен байланыстыра отырып сенсорлық таным арқылы дамыту мен оқытуға негіз, аса маңызды танымдық функция ретінде бейнелі қабылдау мен бейнелеу іс-әрекеттері арқылы жүзеге асыруға болатындығына көз жеткіземіз. Ғылыми дәлел бойынша көп түсті, пішінді, көлемді уақыт қатынасындағы әлемдік дүние құбылыстары заттық, идеалдық болмыс-сезімге әсер етіп рухымызға еніп, сенсорлы тұрғыда таралып санамызда бейнеленеді.

Осы тұрғыда арт-педагогиканы көркем-педагогикалық ғылымның бейнелеу өнерін оқыту әдістемесінің қайта жаңа бағытта жаңғыртылған жады, бұрынғы тәжірибедегі технологияларын ұйымдастыру үлгісі деп санауға болады.

«Рухани жаңғыру» жобасына сәйкес оқушының тарихи, мәдени құндылықтарымызды, өнер туындыларын, тарихи жадымызды жаңғырту, көріп танысуы мендефинициясы арқылы тарихи-мәдени таным қалыптастырып, олардың инновациялық өзгерістерге деген қызығушылығын арттыра аламыз. «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында шығармашылық өнертәнділік оқу технологиялық, әдістемелік жобаларын жасау маңызды. Мысалы, тарихи, өлкетану, экологиялық, көркем өнер құндылықтарын

дәріптеу мен танысу, бағалау, оларды талдап көркемдік рухани талғам мен білім тәрбие қалыптастыру, осындай рухани жобаларды игерту, көркем білімнің оқу-тәрбие технологияларын талап етеді. Мұндай жобалар жас буынға ғибратты сарын, көркем-танымдық, рухани-сезімдік мәртебе беріп, олардың зияттық ресурстарын арттырады. Рухани құндылықтарды бейнелеу қызметі процесіндегі бейнелі сана аясында қайта жаңғыртып, болашағымен байланыстыра отырып дамытуға негіз болады. Өз рухын жан дүниесімен, бүткіл болмысымен, түсініп сезінген адамның дүниетанымы кең, рухы биік болады. Дүниетанымы мен рухы биік адам өз алдына ізгі мақсаттар қойып оны жүзеге асырады. Жас буын өзі алған білім-танымы арқылы интеллектуалды дамып барлық жағдайда шығармашылықпен нәтижеге жетуге тырысады. Өмірдің барлық сатысы мен жағдайларында адам зияттық дамуы бейнелік сана арқылы болады. Ал бейнелік сананың қалыптасып дамуы өмірді бейнелі қабылдау мен бейнелеу іс-әрекетінің нәтижесі екендігі ғылымнан белгілі. Бұған дәлел адамзаттың алғашқы саналы әрекетіндегі бастауының өзі, сөз бен тілден бұрын бейнелі санадан екендігі, сәбидің алғашқы саналы әректің өзі, сөз бен тілден бұрын бейнелі қабылдау мен сурет салудан басталатындығынан да көреміз. Тарих бойынша тасқа қашалған петроглифтерден пиктограммалар (суретті таңбалар), пиктографиялар (суретті жазулар), идеограммалар (мағыналық алфавиттік жазулар), иероглифтер, бүкіл түрік империясына қызмет еткен өз жеріміздегі сына жазу, ойма жазу пайда болуы сол қоғамдық даму көзі болғандығы ақиқат. Бұл фактілер сурет пен бейнелеу өнерінің қоғамдық дамудағы ролін айғақтайды. Бұлар ұлт мүддесіне, тілі мен қоғамдық санасының дамуына қызмет ететін теңдессіз рухани қазыналар. Сол себептіде, орта білім беруде бейнелеу өнері пәні оқушының шығармашылық қабілетін, интеллектуалды ой өрісін қалыптастырып жан-жақты дамытудағы негізгі пән, басты құрал ретінде қарастырылуы қажет. Бейнелеу өнерін оқытуда оқушылардың дүниедегі оқиғалар мен жұмбақтарды, табиғат тынысы мен ғажайыптарын, адамдар жасаған туындыларды әрдайым көрнекі таныстырып есте-

(мағыналық алфавиттік жазулар), иероглифтер, бүкіл түрік империясына қызмет еткен өз жеріміздегі сына жазу, ойма жазу пайда болуы сол қоғамдық даму көзі болғандығы ақиқат. Бұл фактілер сурет пен бейнелеу өнерінің қоғамдық дамудағы ролін айғақтайды. Бұлар ұлт мүддесіне, тілі мен қоғамдық санасының дамуына қызмет ететін тендессіз рухани қазыналар. Сол себептіде, орта білім беруде бейнелеу өнері пәні оқушының шығармашылық қабілетін, интеллектуалды ой өрісін қалыптастырып жан-жақты дамытудағы негізгі пән, басты құрал ретінде қарастырылуы қажет. Бейнелеу өнерін оқытуда оқушылардың дүниедегі оқиғалар мен жұмбақтарды, табиғат тынысы мен ғажайыптарын, адамдар жасаған туындыларды әрдайым көрнекі таныстырып эстетикалық қабылдауын дамытып отыру, олардың қасиетті құндылықтарды тану құмарлығын оятып, қастер тұтуға баулиды. Л.С. Выготскийдің тұжырымдауынша эмоционалдық пен танымдық факторлардың өзара байланысы балалардың көркем қызметінде оптимальды жағдай туғызады. Ол балалар шығармашылығын зерттей отырып «шығармашылық акт үшін интеллектуальдық және эмоциональдық фактор бірдей мөлшерде қажет» дейді [7, 176.].

Орта білім жүйесінде бейнелеу өнерінсіз, бұл өнердің мол потенциалынсыз қазір қарқын алып келе жатқан тек академиялық пәндер мен түбегейлі білімді ғана игерту, шығармашыл тұлғалар емес орындаушыларды қалыптастырады. Орта білім беруде бейнелеу өнері пәнінің мазмұны мен көлемін шектеу оқушы субъектісіне айықпас нұқсан келтіріп, адами толық интеллектуалды дамуға кері әсерін тигізіп, оқу-білімге, шығармашылыққа деген немқұрайлылықты, селқостықты, мазасыздықты туғызады. Сөйтіп рухани модернизацияға кері әсер етеді.

Өз еңбектерінде Дэниел Белл қоғам дамуы туралы жіктеу жасай отырып акме-қоғамның (үлгілі қоғамның) капиталдан бұрын білім ролінің артуы, ғылыми зерттеу қарқынының артуы, ақпараттық-технологиялық процестердің кемелденуі, ой еңбегінің дамуы, білім мен оны жетілдірудің маңызы мен интеллектуалды даму сияқты

өлшемдерін көрсетіп нәтижеге жету мүмкіндіктерін айтқан еді. Осы қатарда бейнелеу өнері арқылы көркем білім беруде конвергенттік технологияларды қолдану мүмкіндіктері де қарастырылуда (А.А. Момбек., С.Т. Исалиева) [8]. Қазіргі заманға сай үлгілі қоғам құруда көркем білім беру арқылы рухани жаңғыру бастаулары мен көзін ашу бейнелеу өнері пәні арқылы жүзеге асады. «Түрлі жанрлардағы көркем бейнелеу қызметі, әр қилы тақырыптар, идеялар мен сюжеттер, рухани, мәдени, тарихи мазмұндағы образдарды бейнелі қабылдау мен сомдау, жас буындардың эмоционалды интелектімен рухани өй-өрісін қалыптастырмай қоймайды. Оқушылардың композициялық қызметі көркем-эстетикалық және рухани, сондай-ақ шығармашылық қабілеттерді дамытудың дүниетанымдық тәрбие аспектілерін қамтиды. Композициялық ізденістегі қоршаған орта заттарын әр қырынан, түрлі мотив пен типтілікте, түрлі әсерде бақылау, қабылдау, игеру және оларды өз мүмкіндігінше белгілі бір идеялық мазмұнда, тарихи санада, көркем-эстетикалық талғам мен өзіндік көркем образдық бейне сомдау қызметінде қолдану, баланың көркемдік танымы мен рухани мәдениетін қалыптастырады» [9, 29 б.]. Ал бейнелеу өнері арқылы көркем образдық таным, ой мен қабілетті дамыту мәселелері кейінгі кезде түрлі қырынан талданып жаңа бағыттар мен әдістемелер ұсынылуда (Беляева О.М., Борисов В.Ю., Литвинова О.В.) [10, 11, 12]. Педагог-суретшілер мен бейнелеу өнері мұғалімдерінің шеберлігін жетілдіруде шығармашылық жұмыстың шабыт көзі екендігі және қоршаған дүниені зерделеуді қалыптастыру, осы рухани образдық танымды, көркемдік білімді дамытатындығы ғалымдар Т.М. Қожағұлов, Т.Мусалимов еңбектерінде қарастырылған [13, 14].

Көркем білім мен тәрбие – табиғатынан рухани танымдық процес. Ол адам сана сезіміне, мәдени дамуына үндес, табиғатына сай. Сондықтан бейнелеу өнері арқылы, көркем білім мен тәрбие беру рухани жаңғырудың табиғи жағдайы болмақ. Педагог ғалым Т.Г. Русакова рухани-адамгершілік тәрбие туралы айта келіп, пластикалық өнер түрлерінің рухани негіздері, алдыңғы ұрпақтардың қоршаған ортаның материалдық жә-

не материалдық емес нысандарына деген құндылықтық қатынас тәжірибесін аккумуляциялап, жеке тұлғаның құндылықты-мәндік ядросын қалыптастыруға тікелей әсер етуге қабілетті деп дәлелді тұжырымдарды көрсетеді [15, 16]. Мысалы мұндай көркем білім мәселелері Германияда да өнердің өзіндік мазмұнына, роліне қатысты зерттеледі [17]. Бұл, бір жағынан, еркін ойлау өрісі мен шығармашылықты ынталандыру болса, екінші жағынан, рухани және мәдени даму көзі. Сондықтан қалыптасқан академиялық түбегейлі білім жүйесінен, нәтижеге бағытталған білім жүйесіне көшіп, осыған орай қазіргі білім беру тәжірибесінде көркем білім тынысын тарылтпай, керісінше көлемі мен ауқымын арттырып, көркемдік мәдениет пен рухани танымды жетілдіріп құзырлылыққа жетуге бағдарланған білім мазмұнын қарастыруымыз қажет. Бұл оқушының өмір бойы өзгермелі жағдайларға икемділікке, жаңа тұжырымдарды дұрыс қабылдап түсінуіне, дұрыс таңдаулар жасауына ықпал ететін ойлылық, көркем сезімдік талғам, рухани таным, белсенділік, функционалдық сауаттылық қабілеттерін дамытып жана-жақты дамуына мұрындық бо оқушының өмір бойы өзгермелі жағдайларға икемділікке, жаңа тұжырымдарды дұрыс қабылдап түсінуіне, дұрыс таңдаулар жасауына ықпал ететін ойлылық, көркем сезімдік талғам, рухани таным, белсенділік, функционалдық сауаттылық қабілеттерін дамытып жана-жақты дамуына мұрындық болатын құзыреттіліктер.

Қорытынды. Қоғамдық және экономикалық жаңару қажеттіліктеріне сай келетін осы заманғы білім беру жүйесінде бейнелеу өнері мен әдістемелік технологиялар қолданылуы тиіс:

- білім берудің барлық деңгейінде бейнелеу өнері арқылы үздіксіз көркем білім беру кеңістігін қалыптастыру;

- мәдени және рухани танымды қалыптастыруда көркем білім беру тетіктерін бейнелеу өнері арқылы қолдану;

- жалпыұлттық деңгейде көркем білім мен бейнелеу өнері пәнінің потенциалын арттырып оқушылардың мәдени, рухани көркем-танымдық сауатын көтеру;

- орта білім жүйесінде бейнелеу өнері арқылы көркем білім берудің үздіксіздігін қамтамасыз ету жолдарын қарастыру;

- көркем білімнің инновациялық тұрғыдағы тиімділігін анықтау мақсатында бейнелеу өнерін оқыту әдістемесінің пәрменділігін жетілдіру.

Бейнелеу өнері пәнін оқытудың мақсаты – көркем мәдениет пен рухани таным негізінде жеке тұлғаның сапалы білім алуға деген мүдделерін қанағаттандырып қоғамның жан-жақты дамыған шығармашыл, өмірге бейім буынын қалыптастыру.

Жоғарыда айтылған бейнелеу өнері арқылы көркем білім берудің оқу-әдістемелік, техникалық-технологиялық қамтамасыз етілуі арқылы рухани таным мен көркемдік мәдениетті қалыптастыру төменгі бағыттар бойынша қарастырылады:

- қоршаған орта шындығын және өнер туындыларын көркем-эстетикалық қабылдау;

- практикалық көркем-образдық қызмет;

- жазықтықта бейнелеу, мүсіндеу, СҚӨ және дизайн, конструктілеу түрлерінің рухани, көркем-танымдық мүмкіндіктерін кеңінен пайдалану;

- композиция, композиция туралы ұғым; құрылым-конструкция, пішін, көлем, қатынас; түс, түстер үйлесімі; кеңістік, кеңістік пен уақыт туралы ұғым – оқу проблемаларын бейнелеу өнері қызметінің барлық түрлерінде қамту.

Бейнелеу өнері пәні жалпы орта білім жүйесінде рухани азық беретін, көркемдік күш-қуат, рухани иммунитет көзі. Дүниенің тұңғық тереңіне бойлап, шығармашылықпен ойлана білетін буынды тәрбиелеу, көркем білім мен мәдениет мақсаты-рухы мен санасы биік, жан-жақты дамыған, өмірге бейім тұлға қалыптастыру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Система эстетического воспитания школьников Под ред. С.А. Герасимова. – М.: – Педагогика, 1983. – С. 264.
2. Вишнякова С.М. Профессиональное образование словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика. – М. НМЦ СПО, 1999. – С. 583.
3. Музафаров Р.Р. ЮНЕСКО и развитие художественного образования / Ар-образование: Учебник для вузов. – Алматы: КазНПУ им.Абая, 2013. – С. 306.

4. Касен. Г.А., Рамазанова С.А. Прогнозирование развития и направления совершенствования содержания арт-педагогической и арт-терапевтической работы в Республике Казахстан //Педагогика және психология. Ғылыми-әдістемелік журнал. – 2017. – №2(31). – С.115-125.
5. Дьюи Дж. Демократия и образование. Пер. с англ. – М., 2000.
6. Нұрмұратов С.Е. Рухани құндылықтардың қалыптасуы мен дамуы (Әлеуметтік-философиялық талдау) //Мамандық 09.00.11 – Әлеуметтік философия. Философия ғылымдарының д-ры ...диссертация. – Алматы, 2000.
7. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. Изд. 2-е. – М.: Просвещение, 1967. – С.17.
8. Момбек. А.А., Исалиева С.Т. Инновационные технологии в подготовке педагогов художественного образования //«Заманауи өнер мен білім беру. Ұлттық және ғаламдық педагогикалық білім беру контекстінде: мәселелері, тенденциялары мен келешегі»: Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары 27-28 ақпан. – Алматы: Абай атындағы Қаз ҰПУ, 2018. – 406 б.
9. Джанаев М.Б. Композиция сабақтарында көркемдік және рухани таным қалыптастыру. //Хабаршы. «Көркемөнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы. – 2017. – №2 (51). – Б. 28-33.
10. Беляева О.М. Художественно-образное мышление и его особенности в изобразительной деятельности /О.М.Беляева //Пути и средства повышения качества художественного образования и эстетического воспитания. – М.: МГПУ, 2010. – С.78-83.
11. Борисов В.Ю. Развитие художественно-образного мышления школьников 4-5 классов /В.Ю.Борисов //Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И.Герцена. – 2010. – №125. – С.176-188.
12. Литвинова О.В. Развитие образного мышления ребенка в архитектурной среде города /О.В. Литвинова //Педагогика городского пространства: теория, методология, практика: Сборник трудов по материалам Всероссийской научно-практической конференции /Н.С. Искрин, О.Ю. Козырь; отв. Ред.Т.А.Чичканова. – Самара: АСГАРД, 2015. – С.344-352.
13. Қожағұлов Т.М.. Педагог-суретшіні даярлаудағы кескіндеменің тәжірибелік негіздерінде оқу әтюдімен жұмыстың бірізділігі //Ізденіс Халықаралық ғылыми- педагогикалық журнал. – 2015. – №2(1). – С. 79-84.
14. Мусалимов Т. Теоретические и методические основы профессионально-графической подготовки учителя черчения и изобразительного искусства в педагогическом вузе: Автореф.... док. пед. наук. – М.: МПГУ, 2003.
15. Русакова Т.Г. Духовная культура личности как смысл образования //Вестник ОГУ. – 2005. – №5. – С.29-37.
16. Русакова Т.Г. Отражение сущностных характеристик духовного опыта в понятийно-терминологическом аппарате теории воспитания //Alma Mater. – 2005. – №7. –С.49-54.
17. Peez Georg: Ein fuhrung die Kunst padagogik. – Stuttgart, 2008.

References:

1. Sistema e'stetcheskogo vospitaniya shkol'nikov. Pod red.S.A.Gerasimova. – М.: –Pedagogika, 1983. – 264 s.
2. Vishnyakova S.M. Professional'noe obrazovanie slovar'. Klyuchevye ponyatiya, terminy, aktual'naya leksika. – М. NMC SPO, 1999. – 583 s.
3. Muzafarov R.R. YUNESKO i razvitie hudozhestvennogo obrazovaniya /Art-obrazovanie: Uchebnik dlya vuzov. – Алматы: KazNPU im.Abaya, 2013. – 306 s.
4. Kasen. G.A., Ramazanova S.A. Prognozirovanie razvitiya i napravleniya sovershenstvovaniya soderzhaniya art-pedagogicheskoy i art-terapevticheskoy raboty v Respublike Kazahstan //Pedagogika zhəne psihologiya. Fylymi-ədistemelik zhurnal. – 2017. – №2(31). – S.115-125.
5. D'yui Dzh. Demokratiya i obrazovanie. Per. s angl. – М., 2000.
6. Нұрмұратов С.Е. Рухани құндылықтардың қалыптасуы мен дамуы (Әлеуметтік-философиялық талдау). //Мамандық 09.00.11 – Әлеуметтік философия. Философия ғылымдарының д-ры ...диссертация. – Алматы, 2000.
7. Vygotskii L.S. Voobrazhenie i tvorchestvo v detskom vozraste. Izd. 2-e. – М.: Prosveshchenie, 1967. – S.17.
8. Момбек. А.А., Исалиева С.Т. Инновационные технологии в подготовке педагогов художественного образования //«Заманауи өнер мен білім беру. Ұлттық және ғаламдық педагогикалық білім беру контекстінде: мәселелері, тенденциялары мен келешегі»: Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары 27-28 ақпан. – Алматы: Абай атындағы Қаз ҰПУ, 2018. – 406 б.
9. Джанаев М.Б. Композиция сабақтарында көркемдік және рухани таным қалыптастыру. //Хабаршы. «Көркемөнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы. – 2017. – №2 (51). – Б. 28-33.
10. Беляева О.М. Художественно-образное мышление и его особенности в изобразительной деятельности /О.М.Беляева //Пути и средства повышения качества художественного образования и эстетического воспитания. – М.: МГПУ, 2010. – С.78-83.
11. Борисов В.Ю. Развитие художественно-образного мышления школьников 4-5 классов /В.Ю. Борисов //Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И.Герцена. – 2010. – №125. – С.176-188.
12. Litvinova O.V. Razvitie obraznogo myshleniya rebenka v arhitekturnoj srede goroda /O.V. Litvinova //Pedagogika gorodskogo prostranstva: teoriya, metodologiya, praktika: Sbornik trudov po materialam

Vserossiiskoj nauchno-prakticheskoy konferencii / N.S. Iskrin, O.YU. Kozyr'; otv. Red. T.A. Chichkanova. – Samara: ASGARD, 2015. – S.344-352.

13. Kozharylov T.M.. Pedagog-suretshini dayarlaudaғы keskindemeniң tәzhiribelik negizderinde оқу e'tyudimen zhymystың birizdiligi // Izdenis. Halykaralyқ ғыlymi- pedagogikalық zhurnal. – 2015. – №2(1). – S. 79-84.

14. Musalimov T. Teoreticheskie i metodicheskie osnovy professional'no-graficheskoy podgotovki uchitelya chercheniya i izobrazitel'nogo iskusstva v pedagogicheskom vuze: Avtoref.... dok. ped.nauk. – M.: MPGU, 2003.

15. Rusakova T.G. Duhovnaya kul'tura lichnosti kak symysl obrazovaniya // Vestnik OGU. – 2005. – №5. – S.29-37.

16. Rusakova T.G. Otrazhenie sushchnostnyh harakteristik duhovnogo opyta v ponyatiino-terminologicheskom apparate teorii vospitaniya // Alma Mater. – 2005. – №7. – S.49-54.

17. Peez Georg: Ein fuhrung die Kunst pedagogik. – Stuttgart, 2008.

ПРЕДМЕТ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЕ ИСКУССТВО – ИСТОЧНИК ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ

М.Б. Джанаев
КазНПУ имени Абая
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы духовного развития учащихся в обучении изобразительному искусству на основе художественно-педагогических методов. Изучаются возможности применения приемов и техник изобразительного искусства в формировании духовной культуры учащихся. Показана особая роль предмета изобразительное искусство в воспитании всесторонне развитой интеллектуальной личности в системе среднего образования. Художественное воспитание неотделимо от побуждения детей к художественно-творческой деятельности, к созданию эстетических, в том числе художественных ценностей. Показаны примеры создания условия формирования творческих и духовно-познавательных способностей личности учащихся в процессе художественно-образительной деятельности. Задачами исследования являются: изучение методов целенаправленного развития творческих и духовно-познавательных способностей личности учащихся на уроках изобразительного искусства. Творческая природа изобразительной деятельности учащихся и художественно-педагогическое искусство учителя в процессе обучения рассматривается, как целостный акт развития духовной культуры и художественно-познавательных способностей учащихся. В среднем образовании предмет изобразительное искусство должен рассматриваться как основной предмет и важное средство формирования творческих способностей, интеллектуального мышления и всестороннего развития учащихся.

Ключевые слова: предмет изобразительное искусство, художественное образное, художественно-педагогическое искусство, арт-педагогика, духовная модернизация, духовное познание и развитие, культура, способность, творчество, формирование.

THE SUBJECT OF FINE ARTS IS THE SOURCE OF SPIRITUAL CULTURE

M.B. Dzhanayev
Abai University
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article deals with the problems of spiritual development of students in teaching fine arts on the basis of artistic and pedagogical methods. The possibilities of using methods and techniques of fine arts in the formation of the spiritual culture of students are being studied. The special role of the subject of fine arts in the education of a comprehensively developed intellectual personality in the system of secondary education is shown. Art education is inseparable from the motivation of children for artistic and creative activity, to the creation of aesthetic, including artistic values. Examples are shown of creating the condition for the formation of creative and spiritual-cognitive abilities of the personality of students in the process of artistic and visual activity. The objectives of the study are: the study of methods for the purposeful development of the creative and spiritual-cognitive abilities of the personality of students in the lessons of fine arts. The creative nature of the figurative activity of students and the artistic and pedagogical art of the teacher in the learning process is seen as a holistic act of the development of spiritual culture and artistic and cognitive abilities of students. In secondary education, the subject of fine art should be considered as the main subject and an important means of forming creative abilities, intellectual thinking and comprehensive development of students.

Keywords: the subject of fine art, artistic education and upbringing, artistic and pedagogical art, art pedagogy, spiritual modernization, spiritual cognition and development, culture, ability, creativity, formation.

Редакцияға 27.04.2018 қабылданды

СТУКАЛЕНКО НИНА МИХАЙЛОВНА

Стукаленко Нина Михайловна – доктор педагогических наук, профессор кафедры педагогики, психологии и социальной работы Кокшетауского государственного университета имени Шокана Уалиханова.

Стукаленко Н.М. окончила Кокчетавский педагогический институт имени Ч.Валиханова по специальности «математика и физика» (1987), защитила кандидатскую диссертацию «Педагогические условия формирования экологических знаний и умений учащихся в процессе обучения естественно-математическим дисциплинам на примере физики» по специальности 13.00.01 – Общая педагогика, история педагогики и образования, этнопедагогика (2004). В 2007 году ККСОН МОН РК присвоено ученое звание доцент. В Евразийском национальном университете имени Л.Гумилева защитила докторскую диссертацию «Системный подход к экологической подготовке учителей в условиях непрерывного педагогического образования» по специальности 13.00.08 – Теория и методика профессионального образования (2010). В настоящее время является профессором кафедры педагогики, психологии и социальной работы по специальности «Педагогика» (2014).

В кругах педагогической общественности Стукаленко Н.М. – известный и признанный

педагог-исследователь по модернизации образования в целях устойчивого развития Казахстана. Имея базовое физико-математическое образование, она посвятила свою научно-исследовательскую деятельность сложной и крайне актуальной проблеме – поиску путей эффективности образования в контексте Стратегии устойчивого развития, совершенствованию образовательного процесса на основе инновационных идей его обновления. Результаты ее исследований высоко оцениваются казахстанской и мировой общественностью, одобрены МОН РК, Европейской комиссией экономического и социального совета, Комитетом по экологической политике и др. Результаты научно-исследовательской работы неоднократно отмечены Международным форумом педагогов-новаторов, Европейским научно-экономическим консорциумом и др.

Всего Стукаленко Н.М. опубликовано более 300 научных работ, среди которых 12 монографий, 50 учебных и методических пособий, более 250 статей в научных журналах, сборниках международных конференций, более 10 в МБЦ Thomson Reuters и Scopus. Имеет 8 авторских свидетельств, выданных МЮ РК о государственной регистрации объектов интеллектуальной собственности.

Важным достижением в ее деятельности

является разработка научных основ реализации новых принципов обновленного образования по приоритетным направлениям: гуманизации, интеграции, экологизации, технологизации и др. Стукаленко Н.М. изданы учебники «Основы эколого-педагогического образования», «Педагогическая психология», «Современные тенденции развития мирового образовательного пространства», которые апробированы в нескольких вузах Казахстана и за рубежом. По результатам проведенных исследований изданы монографии «Экологическая подготовка учителей: генезис, современное состояние и тенденции развития», «Подготовка будущих педагогов к применению инновационных технологий обучения», а также учебные пособия «Современные педагогические технологии», «Педагогическая инноватика», которые используются в учебном процессе школ, колледжей и вузов (более 30 актов внедрения).

Профессор Стукаленко Н.М. является активным участником международных конференций, семинаров и форумов (Астана, Алматы, Караганда, Павлодар, Москва, Омск, Санкт-Петербург, Челябинск, Пенза, Новосибирск, Лондон, Мюнхен и др.). Ее работы опубликованы в престижных научных изданиях Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья, а также входящих в БЦ РИНЦ, Scopus и Thomson Reuters.

Стукаленко Н.М. – обладатель гранта МОН РК «Лучший преподаватель вуза». Является действительным членом Международной ассоциации ученых, Европейской Академии Естествознания и др. Имеет Почетные звания «Заслуженный деятель науки и образования» и «Основатель научной школы». Международные награды за достижения в развитии науки: медаль имени Вернадского, медаль имени Нобеля, золотая медаль «Европейское качество». Является лауреатом Международной научной выставки «Золотой фонд отечественной науки» (Москва, ВДНХ), призером в номинации «Лучшее учебно-методическое издание в отрасли». Многократно принимала участие в казахстанских и международных научных проектах. Является сотрудником рабочей группы проекта «Экологизация вузовской системы образования как инновационный путь мо-

дернизации духовного сознания студентов» по гранту МОН РК. В 2018 году стала победителем Республиканского конкурса по проекту «Рухани Жаңғыру» в КазНПУ имени Абая. За работу «Мы и мир: психолого-педагогические аспекты модернизации сознания» награждена нагрудным знаком «Лучший педагог-психолог Казахстана».

Стукаленко Н.М. – советник Международной Федерации «Общественная наука», член экспертного совета Международной ассоциации ученых, редакционной коллегии изданий «Международный журнал экспериментального образования», «Путь науки», «Academy», «Педагогика и психология» и др. Входит в состав редакционной коллегии информационно-методического издания «Учительский журнал» Акмолинского облИПКиПРО, межвузовского научного Вестника, научного издательства РГПУ имени А.И. Герцена, сборника «Уалихановские чтения» и др.

Руководит научной лабораторией педагогических исследований и постоянно действующим научным семинаром «Актуальные проблемы психолого-педагогической науки и современного образования». Многократно приглашалась в качестве рецензента по диссертационным исследованиям в Казахстане и за рубежом. Подготовила 2 кандидатов наук, более 30 магистров, консультирует докторантов PhD. Как опытный наставник руководит научно-исследовательской работой молодых ученых.

Стукаленко Н.М. проводит открытые учебные занятия со студентами и магистрантами, используя новейшие технологии обучения, соответствующие инновационному статусу. Является лауреатом нескольких Международных научных выставок, призером в номинации «Новаторская работа в области профессионального образования». Многократно приглашалась для чтения лекций и участия в научных семинарах отечественными и зарубежными вузами (ЕНУ имени Гумилева, КарГУ имени Букетова, ПГУ имени С.Торайгырова, ОмГУ имени Ф.Достоевского, ОмГПУ, Витебский ГПУ имени П.Машерова и др.). Проходила научную стажировку в РГПУ имени А.Герцена (Санкт-Петербург), принимала участие в Международной педагогической ассамблее

«Образование XXI века: развитие человеческого потенциала». Участвовала в Международном форуме «Problems of education quality» Turkey (Antalya).

С целью обмена опытом в составе делегации казахстанских вузов проходила стажировку в Ближневосточном университете Северного Кипра (г.Никосия), принимала участие в научных семинарах и Courses of Development Programme to «International Relations and Academic Mobility» (Cyprus). Принимала участие в научных семинарах «Развитие высшего образования в условиях единого образовательного процесса» (Россия), «Актуальные проблемы повышения качества образования в учебных заведениях различного типа» (Беларусь), «Развитие системы педагогического образования в контексте глобализационных процессов» (Астана), «Актуальные вопросы устойчивого развития Республики Казахстан в свете идей В.И. Вернадского» (Кокшетау), в работе круглого стола «Психолого-педагогическое образование и наука в современном мире: пути интеграции» (Алматы) и др.

Стукаленко Н.М. тесно сотрудничает со многими казахстанскими и зарубежными вузами, участвует в разработке и реализации национальных и международных научных проектов (международный научно-исследовательский проект при поддержке РГНФ «Реформа образования: теоретическая модель и практическая реализация»; проект под руководством Евразийской комиссии при Комитете по экологической политике, Министерства охраны окружающей среды «Разработка стратегии развития образования в интересах устойчивого развития и целевых программ как путей реализации» и др.).

Разработаны лекции для института повышения квалификации учителей, изданы монографии «Развитие критического мышления у студентов педагогических специальностей вуза», «Формирование профессиональных умений и навыков у будущих учителей в условиях педагогической практики»,

«Психолого-педагогические основы коррекционно-развивающего влияния на личность обучающихся» и др. Все проводимые исследования имеют научную и практическую значимость, способствуют развитию педагогической науки.

Стукаленко Н.М. исследует перспективные тенденции развития современного образования при интеграции в мировое образовательное пространство в соответствии с основными принципами Болонского процесса. Активно занимается научно-исследовательской деятельностью в области педагогической инноватики. Разрабатывает учебные пособия для студентов и магистрантов, инновационные программы совершенствования профессиональной компетентности в различных направлениях педагогической деятельности. Изданы учебные пособия для студентов «Творческие задания для развития экологического сознания у студентов вуза», «Введение в педагогическую профессию», «Основы педагогической деятельности», «Современные педагогические технологии» и др., для магистрантов «Педагогический менеджмент», «Технологизация учебно-воспитательного процесса», «Методология и методы психолого-педагогических исследований», «Профессиональная педагогика», «Концепция компетентностного подхода в профессиональном образовании» и др.

За заслуги в науке и образовании награждена юбилейной медалью «50 лет КГУ имени Ш.Уалиханова», почетными грамотами и благодарственными письмами ректора университета, акима Акмолинской области, отдела образования г.Кокшетау, областного управления образования Акмолинской области, управления здравоохранения аппарата акима Акмолинской области, Акмолинского центра формирования здорового образа жизни и др. Хотим пожелать юбиляру новых научных открытий и достижений!

**Международный форум Евразийской ассоциации педагогических университетов
«ПРОБЛЕМЫ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ:
ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ»**

«Проблемы непрерывного педагогического образования: традиции и инновации» – такой была тема Международного форума, который состоялся при поддержке Министерства образования и науки Республики Казахстан и Евразийской ассоциации педагогических университетов (далее – ЕАПУ) 4 октября 2018 года в честь 90-летия Казахского национального педагогического университета имени Абая.

Цель проведения форума – обсуждение состояния системы непрерывного педагогического образования и подготовки педагогических кадров в странах СНГ в современных условиях; дальнейшее развитие межгосударственной платформы для реализации основных направлений интеграционного сотрудничества по поддержке науки и инновационной деятельности в области непрерывного педагогического образования.

В форуме приняли участие вице-министр образования и науки РК, ректоры вузов, входящих в ЕАПУ, а также ректоры и профессора зарубежных вузов-партнеров КазНПУ имени Абая (Франция, США, Великобритания, Австрия, Польша, Чехия, Япония, Турция, Украина), ученые, преподаватели высших учебных заведений стран СНГ и Республики Казахстан, преподавательский состав и докторанты КазНПУ имени Абая.

С приветственной речью выступил ректор Такир Балыкбаев, вице-министр образования и науки РК Асхат Аймагамбетов и ректоры зарубежных вузов.

Открыл форум ректор Такир Балыкбаев. Он отметил важность Международного форума Евразийской ассоциации педагогических университетов. Выступивший затем вице-министр образования и науки Асхат Аймагамбетов поздравил ректора и коллектив университета, всех участников форума с предстоящим юбилеем КазНПУ имени Абая и вручил руководителю вуза Поздравительный адрес от имени министра МОН РК Ерлана Сагадиева.

«Значение форума педагогов высшей школы, который проходит в преддверии 90-летия одного из ведущих университетов РК, трудно переоценить, тем более, что в настоящее время проводятся изменения в сфере высшей школы и высшего образования нашей страны. Очень важным примером служит создание по инициативе КазНПУ имени Абая и Московского педагогического университета Евразийской ассоциации педагогических университетов. Это первая межгосударственная общественная организация, которая нацеленная на интеграцию в области образования и науки стран ЕАЭС, а современем, возможно, и стран СНГ.

Мы уверены, что деятельность Евразийской ассоциации будет способствовать успешному формированию научно-образовательного гуманитарного пространства, взаимному обогащению национальных культур, развитию и укреплению связей между нашими странами...» Вице-министра пожелал творческих успехов и новых свершений в развитии университета.

На форуме с докладами выступили: ректор КазНПУ имени Абая Такир Балыкбаев («Роль национального педагогического университета в развитии непрерывного педагогического образования»); ректор Московского педагогического государственного университета (Россия) Алексей Лубков («Развитие непрерывного педагогического образования в России: традиции и современность»); ректор Белорусского государственного педагогического университета имени Максима Танка (Беларусь) Александр Жук («Детерминанты развития системы непрерывного педагогического образования в Республике Беларусь»); проректор по учебно-научной работе Армянского государственного педагогического университета имени Х. Абовяна Србуи (Армения) Srбуhi Gevorgyan («Развитие педагогического образования в Армении»).

Работа форума проводилась по пяти основным направлениям:

- Традиции и инновации современно-го непрерывного педагогического образования.
- Современные национальные научные

школы в высшем педагогическом образовании

- Роль непрерывного педагогического образования в системе профессионального роста современного учителя.
- Методика обучения дисциплинам в школе и вузе в условиях обновления содержания школьного образования.
- Подготовка педагогических кадров в контексте внедрения новых цифровых и информационных технологий.

В рамках форума были рассмотрены следующие вопросы: привлечение ведущих ученых стран ЕАЭС к совместному обсуждению проблем непрерывного педагогического образования; поддержание непрерывного научного диалога по ключевым вопросам интеграции в мировое образовательное пространство; выявление основных трендов и ключевых событий национальных систем образования и высшего педагогического образования; выработка стратегических предложений и рекомендаций по развитию непрерывного педагогического образования; содействие разработке эффективных моделей взаимодействия стран ЕАЭС в области повышения качества высшего педагогического образования; дальнейшее формирование и укрепление имиджа ЕАПУ; расширение межстранового научного обмена и взаимодействия педагогических университетов.

По единодушному мнению участников форума, его работа была весьма продуктивной.

**«ЖАҢАРТЫЛҒАН ОРТА БІЛІМ МАЗМҰНЫН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
ПРОФИЛЬДЕГІ БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНА ИНТЕГРАЦИЯЛАУ»
тақырыбындағы семинар**

Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруді дамыту бойынша «Педагогикалық білім беруді жаңғырту» Республикалық конференцияның шешімін орындау мақсатында (29 қазан 2018 ж.) 6B01-7M01-8D01 Педагогикалық ғылымдар бағыты бойынша Оқу-әдістемелік бірлестігі Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА және Назарбаев зияткерлік мектептері өкілдерімен бірігіп 2018 жылдың 15-16 қарашасында ҚР ЖОО білім беру бағдарламаларын дайындаушыларға «Жаңартылған орта білім мазмұнын педагогикалық профильдегі білім беру бағдарламаларына интеграциялау» тақырыбында семинар өткізді.

Университеттің оқу ісі жөніндегі проректоры Асан Сәтмырзаев кіріспе сөзінде білім беру бағдарламасының білім беру жүйесіндегі жаңартылған мазмұнды іске асыратын мамандар даярлауда заманауи талаптарға сәйкес дамытудың маңыздылығын атап өтті.

Семинардың бірінші күні НЗМ Білім беру бағдарламалары орталығы директорының орынбасары Арайлым Мағзұмова «Орта бі-

лім беру мазмұнын жаңарту тәсілдері», НЗМ Білім беру бағдарламалары орталығының аға менеджер Екатерина Вьюшкова «Жалпы орта білім беретін мектептердің МЖМБС және оқу бағдарламаларының құрылымы мен мазмұны», НЗМ Педагогикалық өлшемдер орталығы директорының орынбасары Айдана Шилибекова «Білім алушылардың оқу жетістіктеріне критериалды бағалау жүйесін ендіру», Педагогикалық шеберлік орталығы филиалының тренері Қарлығаш Қалдарованың «Орта білім беру мазмұнын жаңарту тұрғысынан оқыту әдістемесі» презентациялары ұсынылды.

Семинардың екінші күні Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА вице-президенті Алмагүл Мұхамедханова, Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА Үштілділік білім орталығының директоры Ляйля Сырымбетованың «Білім берудің жаңартылған мазмұны компоненттерін педагогикалық мамандықтардағы білім беру бағдарламаларына интеграциялау» презентациялары ұсынылды. Семинар соңында қатысушыларға сертификат табысталды.

**Семинар «ИНТЕГРАЦИЯ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ СРЕДНЕГО
ОБРАЗОВАНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРОГРАММЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
ПРОФИЛЯ»**

Во исполнение решения Республиканской конференции по развитию высшего и послевузовского образования «Модернизация педагогического образования» (29 октября 2018 г.) УМО РУМС по направлению подготовки кадров «6В01–7М01–8D01 Педагогические науки» совместно с представителями НАО им. И.Алтынсарина и Назарбаев интеллектуальные школы 15-16 ноября 2018 года провели семинар для разработчиков образовательных программ вузов РК на тему «Интеграция обновленного содержания среднего образования в образовательные программы педагогического профиля».

Во вступительном слове проректор по учебной работе университета Асан Сатмурзаев обозначил важность разработки образовательных программ в соответствии с современными требованиями по подготовке специалистов, готовых к реализации обновленного содержания в системе образования.

В первый день участникам семинара были представлены презентации «Подходы к обновлению содержания среднего образования» заместителя директора Центра обра-

зовательных программ НИШ Арайлым Магзумовой, «Структура и содержание ГОСО и учебных программ общеобразовательных школ» старшего менеджера Центра образовательных программ НИШ Екатерины Вьюшковой, «Внедрение системы критериального оценивания учебных достижений обучающихся» заместителя директора Центра педагогических измерений НИШ Айданы Шилибековой, «Методика преподавания в условиях обновления содержания среднего образования» тренера филиала Центра педагогического мастерства НИШ г. Алматы Карлыгаш Калдаровой.

Во второй день с презентациями на тему «Интеграция компонента обновления содержания образования в образовательные программы педагогических специальностей вузов» выступили вице-президент НАО им. И.Алтынсарина Алмагуль Мухамедханова и директор Центра трехязычного образования НАО имени Ы. Алтынсарина.

По итогам двухдневного семинара участникам были вручены сертификаты.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

Айдарбаева Докторхан Қайсарбековна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, биология ғылымдарының докторы, профессор, d.kaisar@mail.ru

Айнақұлова Айгерим Мажитовна – гуманитарлық ғылымдарының магистрі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Жобалау офисінің менеджері.

Ақкасынова Жамиля Кажығалиевна – педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, zhami.90@mail.ru

Ахметова Қымбат Қасымовна – педагогика ғылымының кандидаты «ӨРЛЕУ» Біліктілікті арттыру ұлттық орталығы АҚ филиалы Астана қаласы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты, ahmetova_kymbat@mail.ru

Ахметова Нургуль – «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, философия және саясаттану факультеті, педагогика және білімдік менеджмент кафедрасы, akhmetova.nurgul10@gmail.com

Ашимова Разия Маратовна – «Экономика» мамандығы бойынша PhD докторы, Абай атындағы ҚазҰПУ, Қазақстан

Әлмұхамбетов Берікжан Айтқұлұлы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының докторы, профессор.

Балагазова Светлана Тулеутаевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Балгаева Армана Болатовна – магистрант, 6M050700 – Менеджмент мамандығы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Бегембетова Ғалия Зайнақұлқызы – өнертану ғылымдарының кандидаты, PhD, Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясының доценті, begembetova@mail.ru

Бекболатова Куралай – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Өнер мәдениет және спорт институтының 3 курс PhD докторанты, sunkarz@mail.ru

Бурамбаева Марьям Нурғалиевна – Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, аға оқытушы, m.burambaeva@mail.ru

Гумбатова Айна Абушгызы – Әзербайджан білім институты (Баку, Әзербайджан)

Джанаев Мият Баймекеұлы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, miyat53@mail.ru

Джандильдинов Медет Курманғазиевич – PhD, ассистент проф., Сулейман Демирел атындағы университеті, medet.jandildinov@sdu.edu.kz

Джанзақова Шолпан Исағалиқызы – Х.Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті, педагогика ғылымдарының докторы, профессор м.а., педагогика кафедрасының меңгерушісі, sholpan.dzhanzakova@mail.ru

Ерментаева Ардақ Ризабековна – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, психология ғылымдарының докторы, профессор, erasem@mail.ru

Жумалиева Рахима Зайдуллоевна – PhD, қауымдастырылған профессор, Сулейман Демирел атындағы университеті, rakhima.zhumaliyeva@sdu.edu.kz

Жүдебаев Арман Әділханұлы – Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваторияның ректоры, «Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері»

Атымтаева Ляззат Бахытовна – физика-математика ғылымдарының докторы, қаумд. проф., Сулейман Демирел атындағы университеті, lyazzat.atymtayeva@sdu.edu.kz

Сюрмен Ольга Валерьевна – МА, аға оқытушы, Сулейман Демирел атындағы университеті, oxana.syurmen@sdu.edu.kz

Жумабаева Азия Елеупановна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің профессоры, педагогика ғылымдарының докторы, aziya_e@mail.ru

Жусупбекова Гульсара Галимбековна – 3 курс докторанты, ХАА корреспондент-мүшесі Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, uk.gulsara74@mail.ru

Ибрагимов Аман Илесұлы – педагогика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Искакова Айгуль Толеутаевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Искандарова Айнур Шамилқызы – Өзербайджан мемлекеттік педагогикалық университеті, Баку, Өзербайджан

Камалова Гүлдина Большевикқызы – педагогика ғылымдарының докторы, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, g_kamalova@mail.ru

Карымсакова Катира Кенжебековна – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің «Политология» мамандығының Ph.D докторанты

Касен Гүлмира Аманқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті философия және саясаттану факультетінің педагогика және білімдік менеджмент кафедрасының профессоры, gulmira.Kassen@mail.ru

Қожағұлов Токқожа Мұқажанұлы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, tokkozha gul@mail.ru

Қожахмет Қанат Темірғалиұлы – PhD, ректор, Сулейман Демирел атындағы университеті, kanat.kozhakhmet@sdu.edu.kz

Колесникова Галина Афанасьевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, музыкалық пәндер кафедрасының меңгерушісі, М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, kolesnikovaga@mail.ru

Коньсбаева Гульвира Бусеменовна – аға оқытушы, I.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, konysbaeva73@mail.ru

Құрақбай Меруерт Салиқызы – Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, 4 курс студенті, meru_97_96_kz@mail.ru

Маткаримова Лайла Қусаиновна – Абай атындағы Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің «Экономика» мамандығының Ph.D докторанты

Момбек Әлия Әнуарбекқызы – педагогика ғылымының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.

Нуриев Марат Алмасаевич – техника ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің профессоры.

Садвакасова Зухра Маратқызы – аль-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, педагогика және менеджмент кафедрасының доцент, педагогика ғылымдарының кандидаты, zuhra76@mail.ru

Сейсенбаева Жанар Айтбергеновна – филология ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, «Филологиялық пәндерді оқыту» кафедрасының қауымдастырылған профессор міндетін атқарушы.

Советканова Дамира Маратовна – педагогика ғылымдарының магистрі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, «Интеллектуалды ұлт қалыптастыру» ғылыми орталығының аға ғылыми қызметкері.

Советканова Дамира Маратовна – магистр педагогических наук, старший научный сотрудник Научного центра формирования интеллектуальной нации Казахского национального педагогического университета имени Абая.

Султанова Мадина Эрнестқызы – өнертану ғылымдарының кандидаты, ассоциациялық профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, madina-sultanova@yandex.kz

Сұлтанова Майра Сақтағанқызы – Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор м.а., m.sultanova6767@mail.ru

Турарбекова Лаура Владимировна – «Философия» мамандығы бойынша PhD докторы (Жан Мюлен Лион 3 университеті), философия ғылымдарының кандидаты (Қазақстан)

Феррандо Оливье – Саяси зерттеулер институты (Париж, Франция)

Шаяхметова Айсулу Алкешовна – филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті әлеуметтік және жас ерекшелік педагогика кафедрасының меңгерушісі, aisulu_sh@mail.ru

Шайгозова Жанерке Наурызбайқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, ассоциациялық профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, zanna_73@mail.ru

Шолпанқұлова Гаухар Амангельдиевна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 6D011300 Биология PhD докторанты, 3курс, gaухar-1979@mail.ru

НАШИ АВТОРЫ

Айдарбаева Докторхан Кайсарбековна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, доктор биологических наук, профессор, d.kaisar@mail.ru

Айнакулова Айгерим Мажитовна – магистр гуманитарных наук, менеджер Проектного офиса Казахского национального педагогического университета имени Абая.

Аккасынова Жамиля Кажыгалиевна – магистр педагогических наук, преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, zhami.90@mail.ru

Ахметова Кымбат Касымовна – кандидат педагогических наук, Филиал АО «НЦПК«Өрлеу» «Институт повышения квалификации педагогических работников по городу Астана, ahmetova_kymbat@mail.ru

Ахметова Нургуль – магистрант специальности «Социальная педагогика и самопознание», кафедра педагогики и образовательного менеджмента, факультет философии и политологии, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, akhmetova.nurgul10@gmail.com

Ашимова Разия Маратовна – PhD доктор «Экономика», Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Альмухамбетов Берикжан Айткулович – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Балагазова Светлана Тулеутаевна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Балгаева Армана Болатовна – специальность: 6M050700 – Менеджмент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Бегембетова Галия Зайнакуловна – кандидат искусствоведения, PhD, доцент Казахской национальной консерватории имени Курмангазы, begembetova@mail.ru

Бекболатова Куралай Маратовна – PhD докторантка 3 курса Института искусств, культуры и спорта, sunkarz@mail.ru

Бурамбаева Марьям Нургалиевна – старший преподаватель, Казахский государственный женский педагогический университет, m.burambaeva@mail.ru

Гумбатовна Айна Абушгызы – Институт образования Азербайджанской Республики (Баку, Азербайджан)

Джанаев Мият Баймекеевич – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, кандидат педагогических наук, старший преподаватель, miyat53@mail.ru

Джандильдинов Медет Курмангазиевич – PhD, ассистент-профессор, университет имени Сулеймана Демиреля, medet.jandildinov@sdu.edu.kz

Джанзакова Шолпан Исагалиевна – заведующий кафедрой педагогики Атырауского государственного университета имени Х.Досмухамедова, доктор педагогических наук, и.о.профессора, sholpan.dzhanzakova@mail.ru

Ерментаева Ардак Ризабекқызы – доктор психологических наук, профессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, erasem@mail.ru

Жудебаев Арман Адильханович – Ректор Казахской национальной консерватории им. Курмангазы, «Заслуженный деятель Республики Казахстан»

Жумалиева Рахима Зайдуллоевна – PhD, ассоциированный профессор, университет имени Сулеймана Демиреля, rakhima.zhumaliyeva@sdu.edu.kz

Атымтаева Ляззат Бахытовна – доктор физико-математических наук, ассоциированный профессор, университет имени Сулеймана Демиреля, lyazzat.atymtayeva@sdu.edu.kz

Сюрмен Ольга Валерьевна – МА, старший преподаватель, университет имени Сулеймана Демиреля, oxana.syurmen@sdu.edu.kz

Жумабаева Азия Елеупановна – профессор кафедры педагогики и методики начального обучения Казахского национального педагогического университета имени Абая, доктор педагогических наук, профессор, aziya_e@mail.ru

Жусупбекова Гульсара Галимбековна – докторант PhD 3 курса, член-корреспондент Международной академии информатизации, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, uk.gulsara74@mail.ru

Ибрагимов Аман Илесович – кандидат педагогических наук, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая,

Искакова Айгуль Толеутаевна – кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Искандарова Айнур Шамилкызы – Азербайджанский государственный педагогический университет, Баку, Азербайджан

Камалова Гульдина Большевиковна – доктор педагогических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, g_kamalova@mail.ru

Карымсакова Катира Кенжебековна – докторант КазНПУ имени Абая по специальности «Политология»

Касен Гульмира Аманкызы – кандидат педагогических наук, и.о. профессора кафедры педагогики и образовательного менеджмента факультета философии и политологии Казахского национального университета имени аль-Фараби, gulmira.Kassen@mail.ru

Кожажулов Токкожа Мукажанович – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, кандидат педагогических наук, профессор, tokkozbagul@mail.ru

Кожакмет Канат Темиргалиевич – PhD, ректор, университет имени Сулеймана Демиреля, kanat.kozhakhmet@sdu.edu.kz

Колесникова Галина Афанасьевна – кандидат педагогических наук, доцент, заведующая кафедрой музыкальных дисциплин, Северо-Казахстанский государственный университет имени М.Козыбаева, kolesnikovaga@mail.ru

Коньсбаева Гульвира Бусегеновна – старший преподаватель Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова, konysbaeva73@mail.ru

Куракбай Меруерт Саликовна – студент 4 курса, Казахский государственный женский педагогический университет, meru_97_96_kz@mail.ru

Маткаримова Лайла Кусаиновна – докторант КазНПУ имени Абая по специальности «Экономика»

Момбек Алия Ануарбековна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Нуриев Марат Алмасаевич – кандидат технических наук, профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая.

Садвакасова Зухра Маратовна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры общей и прикладной психологии Казахского национального университета имени аль-Фараби, zuhra76@mail.ru

Сейсенбаева Жанар Айтбергеновна – кандидат филологических наук, доцент, исполняющий обязанности ассоциированного профессора кафедры «Филологические дисциплины» Казахского национального педагогического университета имени Абая,

Советканова Дамира Маратовна – магистр педагогических наук, старший научный сотрудник Научного центра формирования интеллектуальной нации Казахского национального педагогического университета имени Абая.

Султанова Мадина Эрнестовна – кандидат искусствоведения, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, madina-sultanova@yandex.kz

Султанова Майра Сактагановна – кандидат педагогических наук, и.о. профессор, Казахский государственный женский педагогический университет, m.sultanova6767@mail.ru

Турарбекова Лаура Владимировна – PhD «Философия» (Университет Жан Мулен Лион 3, Франция), кандидат философских наук (Казахстан)

Феррандо Оливье – Институт политических исследований (Париж, Франция)

Шаяхметова Айсулу Алкешовна – кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой социальной и возрастной педагогики Кокшетауского государственного университета имени Ш.Уалиханова, aisulu_sh@mail.ru

Шайгозова Жанерке Наурызбаевна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, zanna_73@mail.ru

Шолпанкулова Гаухар Амангельдиевна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 6D011300 Биология PhD докторант, 3 курс, gaухar-1979@mail.ru

OUR AUTHORS

Aidarbaeva Doctorkhan – Abai Kazakh national pedagogical university, Doctor of Biological Sciences, Professor, d.kaisar@mail.ru

Ainakulova Aigerim – master of humanitarian sciences, Project office Manager of the Kazakh national pedagogical university named after Abay.

Akkassynova Zhamilya – master of pedagogics, teacher, Abai Kazakh National Pedagogical University, zhami.90@mail.ru

Akhmetova Kymbat – candidate of pedagogic sciences. Branch of JSC «National center for professional development «Orleu» Institute for professional development of Astana city», ahmetova_kymbat@mail.ru

Akhmetova Nurgul – undergraduate of the specialty "Social pedagogy and self-cognition", Department of pedagogic and educational management, faculty of philosophy and political science, al-Farabi Kazakh national University, akhmetova.nurgul10@gmail.com

Ashimova Raziya – PhD, Abay Kazakh National Pedagogical University

Almuhambetov Berikzhan – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor the Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Balagazova Svetlana – candidate of pedagogical sciences, associate professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Balgaeva Armana – undergraduate of the specialty 6M050700– Management, Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Begembetova Galiya – Candidate of Arts, PhD, associate professor of the Kazakh National Conservatory named after Kurmangazy, begembetova@mail.ru

Bekbolatova Құралай – PhD Doctoral Candidate of 3d course of Institute of Arts, Culture and Sports of Abai Kazakh National Pedagogical University, majoring in 6D010700 –ART and Technical Drawing, sunkarz@mail.ru

Burambayeva Maryam – senior lecturer, the state women,s teacher training university, m.burambaeva@mail.ru

Humbatova Ayna – Institute of Education of the Republic of Azerbaijan(Baku, Azerbaijan)

Dzhanayev Miyat – Candidate of Pedagogical Sciences, elder professor, the Kazakh National Pedagogical University named after Abai,miyat53@mail.ru

Jandildinov Medet – PhD, assistant-professor at Suleyman Demirel University, medet.jandildinov@sdu.edu.kz

Dzhanzakova Sholpan – Atyrau State University after Kh. Dosmukhamedov, Doctor of pedagogical science, professor, sholpan.dzhanzakova@mail.ru

Yermentayeva Ardakh – Doctor of Psychological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, erasem@mail.ru

Zhumaliyeva Rakhima – PhD, associate professor at Suleyman Demirel University, rakhima.zhumaliyeva@sdu.edu.kz

Atymtayeva Lyazzat – doctor of phys. math. sciences, associate professor at Suleyman Demirel University, lyazzat.atymtayeva@sdu.edu.kz

Syurmen Oxana – MA, senior lecturer at Suleyman Demirel University, oxana.syurmen@sdu.edu.kz

Zhumabayeva Aziya – Professor Abay Kazakh National Pedagogical University, Doctor of Pedagogical sciences, aziya_e@mail.ru

Zhudebayev Arman – Rector of Kurmangazy Kazakh national conservatory, «Honored figure of the Republic of Kazakhstan»

Zhussupbekova Gulsara – PhD student, corresponding member of the IIA, Abai Kazakh National Pedagogical University, uk.gulsara74@mail.ru

Ibrahimov Aman – Candidate of Pedagogical Sciences, senior lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University

Iskakova Aigul – Candidate of Pedagogical Sciences, Docent of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan.

Iskandarova Aynur – Azerbaijan State Pedagogical University, Baku, Azerbaijan

Kamalova Guldina – Doctor of pedagogical sciences, Associate Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, g_kamalova@mail.ru

Karymsakova Katira – Ph.D Student in «Politology», Abay Kazakh National Pedagogical University

Kassen Gulmira – candidate of pedagogical science, professor of Department of Education and Educational Management, Faculty of Philosophy and Political Science, al-Farabi Kazakh National University gulmira.Kassen@mail.ru

Kozhagulov Tokkozha – Candidate of Pedagogical Sciences, professor, the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, tokkozha@mail.ru

Kozhakhmet Kanat – PhD, rector of Suleyman Demirel University, kanat.kozhakhmet@sdu.edu.kz

Kolesnikova Galina – is a candidate of pedagogical sciences, associate professor of department «Musical disciplines» of the Nord Kazakhstan State University Named after Manash Kozybaev, kolesnikovaga@mail.ru

Konysbayeva Gulvira – is the senior teacher the Zhetysu state university named after I. Zhansugurov, konysbaeva73@mail.ru

Kurakbai Meruert – 4 th year student, the state women,s teacher training university, meru_97_96_kz@mail.ru

Matkarimova Laila – Ph.D Student in «Economics», Abay Kazakh National Pedagogical University

Mombek Aliya – candidate of pedagogical sciences (PhD), associate professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Nuriyev Marat – Candidate of Technical Sciences, professor of the Kazakh national pedagogical university named after Abay.

Sadvakassova Zukhra – candidate of pedagogical sciences, assistant professor of the Kazakh National University named after Al-Farabi, zuhra76@mail.ru

Seysenbayeva Zhanar – Candidate of Philology, the associate professor, the acting as the associated professor of Philological Disciplines of department of the Kazakh national pedagogical university named after Abay

Sovetkanova Damira – master of pedagogical sciences, senior research staff of Scientific center of intellectual nation formation of the Kazakh national pedagogical university named after Abay.

Sultanova Madina – Candidate of arts, associate professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, madina-sultanova@yandex.kz

Sultanova Maira – Candidate of Pedagogical Sciences, acting professor, the state women,s teacher training university, m.sultanova6767@mail.ru

Turarbekova Laura – PhD (Jean Moulin Lyon 3, France), candidate of philosophical sciences (Abay Kazakh National Pedagogical University)

Ferrando Olivier – Institute of Political Studies Sciences Po Paris, France

Shayakhmetova Aisulu – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Social and Age Pedagogy of Kokshetau State University named after Sh. Ualihanov

Shaigozova Zhanerke – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, AbaiKazakh National Pedagogical University, zanna_73@mail.ru

Sholpankulova Gaukhar – Abai Kazakh national pedagogical university, 6D011300 Biology PhD doctoral student 3 courses, gaukar-1979@mail.ru

МАЗМҰНЫ

Педагогиканың және психологияның әдіснамасы мен теориясы

Жумалиева Р.З., Қожахмет Қ.Т., Сюрмен О.В., Атымтаева Л.Б., Джандильдинов М.К. Жоғары оқу орынындағы және жоғары оқу орынынан кейінгі білім берудегі көптілді маманның құзыреттілік моделінің инварианты және көптілді IT-маманының біліктілігін қалыптастырудың жалпы әдіснамасы	5
Ерментаева А.Р. Студенттердегі психологиялық даярлықтың құрылымдық-функционалдық үлгісі	17

Қолданбалы психология және психотерапия

Садвакасова З.М. Тәрбиеленушілердің ерік күші қалыптасуы	27
Искандарова А.Ш. Тұлғалық қасиеттерге қатысты психологиялық қызметі	35

Білім беру саласындағы инновациялар

Әлмұхамбетов Б.А., Бекболатова К.М. Жаңартылған білім беру мазмұны аясында кәсіби шеберлік – болашақ маманның қажеттілігінде	41
Ахметова Қ.Қ. 12-жылдық білім беруге кезеңмен көшу жағдайында педагогтердің кәсіби құзырлығының мазмұны	46
Камалова Г.Б., Аккасынова Ж.К. Оқытудың халықаралық кластерлік моделі жағдайында болашақ мұғалімді дайындау	55
Турарбекова Л.В., Ашимова Р.М., Карымсакова К.К., Матқаримова Л.К. Қазақстан Республикасындағы ғылыми коммуникация: тәжірибені жаңғырту арқылы сананы жаңғырту	64
Шаяхметова А.А., Искакова А.Т. Инклюзивті білім беру педагогтың құзыреттілігін зерттеу мәселелері	70

Білім берудің мәселелері мен келешегі

Қасен Г.А., Ахметова Н.Б. Жастар арасындағы радикализм: әлемдік тәжірибенің зардаптары және себептерің талдау	79
Феррандо О. Мемлекеттік емес тіл мектептеріндегі мектеп қоры. мемлекеттік бақылауға арналған либералды тәжірибе	89
Гумбатова А.А. Кіші оқушылардың зияткерлік потенциалды даму туралы	95
Бегембетова Ғ.З., Жүдебаев А.Ә. Вокалдық орындаудағы интонация мәселесі (опера жанрының мысалында)	101
Джанзакова Ш.И. Жоғары мектеп оқытушыларының коммуникативтік мәдениетін қалыптастыру	110
Момбек А.А., Балагазова С.Т., Колесникова Г.А. Дирижерлық қимылдар хормейстердің семантикалық ұстанымының көрінісі ретінде	115

Білім берудің заманауи әдістемелері мен технологиялары

Жумабаева А.Е., Жусупбекова Г.Г. Бастауыш білім педагогын көптілділік жағдайында даярлау үшін білім беру технологияларын құрылымдау	122
Конысбаева Г.Б., Балгаева А.Б. Кәсіпорынның төлем қабілеттілігі мен қаржылық тұрақтылықтарын талдауды оқытудың әдістемесі	128
Айдарбаева Д.Қ., Шолпанқұлова Г.А. Биология курсында Алматы облысы өсімдіктерінің биоалуантүрлілігін оқыту ерекшеліктері	135

«Мәңгілік Ел» ұлттық идея контексіндегі білім беру, мәдениет және өнер

Нуриев М.А., Айнакулова А.М., Советканова Д.М., Сейсенбаева Ж.А. Педагог мамандарды даярлаудағы жаңартылған білім мазмұнына сипаттама	150
Шайгозова Ж.Н., Султанова М.Э., Ибрагимов А.И. Қазақстандағы көркем білім: материалдық емес мәдени мұраны сақтау және танымал студия тәжірибесі (гендерлік аспекті)	149
Қожағұлов Т.М. Студенттерді кескіндемеге оқыту процесінде түстерді қабылдаудың ұлттық ерекшеліктеріне тоқталу.....	159

Рухани жаңғыру: ғылыми, білім беру және мәдени кеңістігі

Сұлтанова М.С., Бурамбаева М.Н., Құрақбай М.С. Шығармашылық жол және жеке тұлғаның рухани жаңғыруы	166
Джанаев М.Б. Бейнелеу өнері пәні – рухани мәдениет бастауы	173

Мерейтоймен құттықтаймыз

Стукаленко Н.М.	181
------------------------------	-----

Ақпарат

Халықаралық форум	184
Семинар	186
Біздің авторлар	188
Авторлар назарына	200

СОДЕРЖАНИЕ

Методология и теория педагогики и психологии

- Жумалиева Р.З., Кожамет К.Т., Сюрмен О.В., Атымтаева Л.Б., Джандильдинов М.К.** Инвариант компетентностной модели полиязычного специалиста вузовской и после-вузовской подготовки и общая методология формирования компетенций полиязычного IT-специалиста5
- Ерментаева А.Р.** Структурно-функциональная модель психологической готовности студентов17

Прикладная психология и психотерапия

- Садвакасова З.М.** О формировании силы воли у воспитанников27
- Искандарова А.Ш.** Психологическое обслуживание в аспекте личных качеств35

Инновации в образовании

- Альмухамбетов Б.А., Бекболатова К.М.** Необходимость профессионального мастерства будущих специалистов в рамках обновленного образования.....41
- Ахметова К.К.** Содержание профессиональной компетентности педагога в условиях поэтапного перехода к 12-летнему образованию46
- Камалова Г.Б., Аккасынова Ж.К.** Подготовка будущего учителя в условиях международной кластерной модели обучения55
- Турарбекова Л.В., Ашимова Р.М., Карымсакова К.К., Маткаримова Л.К.** Научная коммуникация в Республике Казахстан: модернизация сознания и практики64
- Шаяхметова А.А., Искакова А.Т.** Проблемы исследования компетентности педагога инклюзивного образования70

Проблемы и перспективы образования

- Қасен Г.А., Ахметова Н.Б.** Радикализм среди молодежи: анализ причин и последствий из мирового опыта 79
- Феррандо О.** Школьный фонд в негосударственных языковых школах. Либеральная практика под контролем государства89
- Гумбатова А.А.** О развитие интеллектуального потенциала младших учеников95
- Бегембетова Г.З., Жудебаев А.А.** К проблеме интонирования в вокальном исполнительстве (на примере оперного жанра)101
- Джанзакова Ш.И.** Формирование коммуникативной культуры преподавателей высшей школы110
- Момбек А.А., Балагазова С.Т., Колесникова Г.А.** Дирижерские жесты как проявление смысловой позиции хормейстера115

Современные методики технологии обучения

Жумабаева А.Е., Жусупбекова Г.Г. Конструирование образовательных технологий подготовки педагога начального образования в условиях полиязычия	122
Конысбаева Г.Б., Балгаева А.Б. Методы обучения анализу платежеспособности и финансовой устойчивости организации	128
Айдарбаева Д.К., Шолпанкулова Г.А. Особенности изучения биоразнообразия растений Алматинской области в курсе биологии.....	135

Образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік Ел»

Нуриев М.А., Айнакулова А.М., Советканова Д.М., Сейсенбаева Ж.А. Характеристика обновленного содержания образования педагогических специальностей	144
Шайгозова Ж.Н., Султанова М.Э., Ибрагимов А.И. Художественное образование Казахстана: опыт сохранения и популяризации нематериального культурного наследия (гендерный аспект)	149
Кожаягулов Т.М. К вопросу особенностей национального восприятия цвета в процессе обучения живописи студентов	159

Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство

Султанова М.С., Бурамбаева М.Н., Куракбай М.С. Творческий путь и духовное возрождение личности	166
Джанаев М.Б. Предмет изобразительное искусство – источник духовной культуры	173

Поздравляем юбиляров

Стукаленко Н.М.	181
------------------------------	-----

Информация

Международный форум	184
Семинар	186
Наши авторы	188
К сведению авторов	200

CONTENT

Methodology and theory of pedagogy and psychology

- Zhumaliyeva R.Z., Kozhakhmet K.T., Syurmen O.V., Atymtayeva L.B., Jandildinov M.K.** Invariant of the competence-based model of university multilingual graduate in higher and tertiary education and general methodology for the formation of multilingual IT-specialist competencies5
- Yermentayeva A.** Structural-functional model of psychological preparedness of students17

Applied psychology and psychotherapy

- Sadvakassova Z.M.** The formation of willpower of students27
- Iskandarova A.Sh.** Psychological service in the aspect of personal qualities35

Innovations in education

- Almuhambetov B.A., Bekbolatova K.M.** Necessity of professional mastery of future specialists within the framework of renewed education41
- Akhmetova K.K.** The context of professional competence of teacher in the condition of transition to a 12-year education.....46
- Kamalova G., Akkassynova Zh.** Training of future teacher in the context of international cluster model of education55
- Turarbekova L., Ashimova R., Karymsakova K., Matkarimova L.** Scientific communication in the Republic of Kazakhstan: to modernize consciousness by modernizing practices64
- Shayakhmetova A.A., Iskakova A.T.** Research' problems of teacher competence of inclusive education70

Problems and prospects of education

- Kassen G.A., Akhmetova N.B.** Radicalism among young people: analysis of causes and from world experience79
- Ferrando O.** The Shkolnyi Fond in Non-State Language Schools. A Liberal Practice under State Control89
- Humbatova A.A.** The development of the intellectual potential of primary schoolers95
- Begembetova G., Zhudebaev A.A.** To the problem of intoning in the vocal performance (on the example of the opera genre).....101
- Janzakova Sh.** Formation of communicative culture of teachers of higher school110
- Mombek A.A., Balagazova S.T., Kolesnikova G.A.** Conductor gestures as a manifestation of the choir-master's semantic position115

Modern methods and technologies of teaching

- Zhumabayeva A.E., Zhussupbekova G.G.** Designing of educational technologies for the training of the teacher of primary education in terms of multilingualism122

Konysbaeva G., Balgaeva A.B. Methods of teaching the analysis of payment and financial stability of the organization	128
Aidarbaeva D., Sholpankulova G. The features the study of plant biodiversity of the Almaty region in the course of biology	135

Education, culture and art in the context of national idea «Mangilik El»

Nuriyev M.A., Ainakulova A.M., Sovetkanova D.M., Seysenbayeva Zh.A. Characteristics of the updated content of education of pedagogical specialties	144
Shaygozova Zh.N., Sultanova M.E., Ibrahimov A.I. The art education in Kazakhstan: the experience of preservation and promotion of the intangible cultural heritage (a gender-based aspect)	149
Kozhagulov T.M. To the question of the peculiarities of the national perception of color in the process of puppette painting of students	159

Rukhany Zhangyru: scientific, educational and cultural space

Sultanova M.S., Burambayeva M.N., Kurakbai M.S. Creative way and spiritual revival of the personality	166
Dzhanayev M.B. The subject of fine arts is the source of spiritual culture	173

We congratulate wits anniversary

Stukalenko N.M.	181
------------------------------	-----

Information

International forum	184
Seminar	186
Our authors	188
Information for Authors	200

Авторлар назарына!

«Педагогика және психология» журналының негізгі тақырыптық бағыты білім берудің барлық өзекті мәселелеріне арналған ғылыми зерттеулердің жариялауы болып табылады. Журнал келесі айдарлардан тұрады: *білім берудің бүгінгі мәселелері; педагогиканың және психологияның әдіснамасы мен теориясы; педагогикалық және психологиялық ғылым қоғамға; педагогика және психология тарихы; тәрбие мәселелері; қолданбалы психология және психотерапия; білім берудің заманауи әдістемелері мен технологиялары.*

Журнал жылына 4 рет шығады.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетіндегі «Педагогика және психология» ғылыми-әдістемелік журналының редакциялық алқасы ғылыми бағыттар бойынша мақалалар қабылдайды. Бұрын жарияланбаған мақала электрондық форматта ұсынылады (doc, docx, rtf). Файлдың атауында автордың тегін көрсетеді (бірлескен авторлар болса – бірінші автордың аты).

Шрифті – Times New Roman, кегль – 14, мәтінді ені бойынша тегістеу, аралығы – 1, тармақ – 1,25 см, үстіңгі және астыңғы жақтары – 2 см, сол жағы – 3 см, оң жағы – 1 см. Кестелер, сызбалар, суреттер анық болуы керек, мысалы: 1 сурет. Атауы; 1 кесте. Атауы. Кестелер, диаграммалар, суреттердің саны барлық мақаланың көлемінен 20% аспауы керек.

Барлық мақалалар ашық сыннан (сыртқы және ішкі) және құпия сыннан (анонимді) өтуі керек.

Мақала құрылымына қойылатын талаптар:

- FTA МИ (Ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық индексі);
- авторлардың толық аты-жөні (3 тілде);
- авторлардың ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, қызметі (3 тілде);
- авторлардың электрондық поштасы мен байланыс телефоны;
- мақаланың тақырыбы (3 тілде);
- аңдатпа (3 тілде) 100-200 сөздер (шетелдік авторлар мақалаларының аңдатпалары орыс және ағылшын тілдерінде), аңдатпада зерттеудің мақсаты, әдіснама және нәтижелері көрсетілуі керек;
- түйін сөздер мен сөз тіркестері 3 тілде (5-10 сөз), бір-бірінен нүктелі үтірмен бөлінеді;
- мақалаға кіріспе (өзектілігі, ғылыми мәнділігі, зерттеудің мақсаты), негізгі бөлім (әдеби шолу, әдістер, нәтижелер) және қорытынды (қорытындылар) кіруге тиіс;
- пайдаланылған деректер тізімі алфавиттік тәртіпте санмен нөмірленіп жазылады; мәтіндегі сілтемелер төртбұрышты жақшаларда жазылады.

Автоматты түрде беттеуді қолдануға болмайды. Соңғы 3 жылдың әдебиеттер тізімі 20-дан кем болмауы керек, оның ішінде шетелдік авторлар – 10-нан кем емес. Scopus және Web of Science базаларында жарияланған мақалаларды пайдалану, автордың мақаласының құндылығын арттырады.

– References.

Барлық материалдар талапқа сай рәсімделуі және толықтай тексерілуі керек. Мақаланы жариялау мәселесін редакция алқасы жан-жақты талдай отырып шешеді. Редакция алқасы авторлармен келіспей-ақ тақырыптарды өзгерту, мақалалардың мәтіндерін қысқарту мен оларға қажетті стилистикалық түзетулер енгізу құқын өзінде қалдырады. Фактілердің дәлелдігі үшін жарияланып отырған мақалалардың авторлары жауапты. Авторға мақаланың қолжазбасы қайтарылмайды. Редакцияның көзқарасы мен авторлардың пікірлері берілген қолжазба материалдарымен сәйкес келмеуі мүмкін.

Мақаланың көлемі (FTA МИ, атауы, авторлар туралы ақпарат, аңдатпа жәнәтүйін сөздер есептеусіз) 1 500 сөздерден кем емес және 5 000 сөздерден артық емес болуы керек (5-16,5 бет, 1 бет – шамамен 300 сөз). 2018 жылдың үшінші номерінен бастап мақаланың көлеміне қойылатын талаптар Scopus базасының талаптарына сәйкес өзгереді.

Мақаланың бір бетінің басылу бағасы – 700 теңге сыртқы авторлар үшін (500 теңге – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті авторлар үшін), төлемақы «Педагогика және психология» журналына «Мақала үшін төлем» деген белгімен университеттің мына есеп шотына аударылады: «Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті» ШЖҚ РМК, БЕК 16, СТН 600900529562, ДСК KZ17856000000086696 «Центр Кредит Банк» АҚ АҚФ. Алматы қаласы БСК КСЖВКЗКХ.

Мақала мәтінін журналдың келесі санында жариялау үшін компьютерден шығарылған түрін, электрондық нұсқасын және төлем ақының түбіртегін мына мекен-жайға: 050010 Алматы қаласы, Достық даңғылы, 13-үй немесе pedagogika@kaznpu.kz электрондық поштасына бекітілген файлмен жіберу керек. Анықтама телефоны: 8 (727) 291-91-82.

Журналға «Қазпошта» АҚ арқылы жазылуға болады. Жеке жазылушылар және заңды тұлғалар үшін жазылу индексі 74253. Журналға бір жылға жазылған тұлғалар мақала жариялау төлем ақысынан босатылады.

Редакция алқасы

К сведению авторов!

Основной тематической направленностью журнала «Педагогика и психология» является публикация научных исследований по актуальным проблемам современного состояния всех ступеней и уровней образования. В журнале имеются следующие рубрики: *методология и теория педагогики и психологии; история педагогики и психологии; прикладная психология и психотерапия; инновации в образовании, проблемы и перспективы образования, современные методики и технологии обучения, образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік ел», Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство*

Журнал издается 4 раза в год.

Редакционный совет Научно-методического журнала «Педагогика и психология» Казахского национального педагогического университета имени Абая принимает статьи по научным направлениям журнала. Ранее неопубликованная статья представляется в электронном формате (в форматах doc, docx, rtf). В названии файла указывается фамилия автора (при наличии соавторов – фамилия первого автора).

Кегль шрифта – 14, шрифт – Times New Roman, выравнивание – по ширине текста, интервал – одинарный, абзац – 1,25 см, поля: верхнее и нижнее – 2 см, левое – 3 см, правое – 1 см.

Таблицы, диаграммы, рисунки представляются в формате, допускающем форматирование (необходимо для осуществления перевода), например: Рисунок 1. Название, Таблица 1. Название. Количество таблиц, диаграмм, рисунков не должно превышать 20% от всего объема представленной статьи.

Все статьи должны пройти открытое рецензирование (внешнее и внутреннее) и одностороннее слепое (анонимное) рецензирование.

Требования к структурным элементам статьи:

- МР НТИ (межгосударственный рубрикатор научно-технической информации);
- фамилия, имя, отчество авторов (на 3 языках);
- ученая степень, ученое звание, должность каждого из авторов (на 3 языках);
- адрес электронной почты и контактный телефон одного из авторов.
- название статьи (на 3 языках);
- аннотация (на 3 языках) от 100 слов до 200 слов (для иностранных авторов на русском и английском языках), аннотация должна включать в себя информацию о цели исследования, методологии и результатах;
- ключевые слова /словосочетания на 3 языках (5-10 слов), отделяются друг от друга точкой с запятой;
- текст статьи включает: **введение** (актуальность, научная значимость, цель исследования), **основная часть** (литературный обзор, методы, результаты) и **заключение** (выводы);
- список использованных источников приводится в алфавитном порядке со сквозной нумерацией; ссылки в тексте оформляются в квадратных скобках. Использование автоматических постраничных ссылок не допускается. Список литературы должен содержать не менее 20 источников за последние 3 года, из них иностранных источников – не менее 10. Преимуществом станет использование статей, опубликованных в базах Scopus и Web of Science;
- References.

Все материалы должны быть оформлены в соответствии с требованиями и тщательно отредактированы. Редакционный совет оставляет за собой право отбора статей для включения в журнал, менять заголовки, сокращать тексты статей и вносить в них необходимую стилистическую правку без согласования с авторами. Ответственность за достоверность фактов несут авторы публикуемых статей. Рукописи статей авторам не возвращаются. Точка зрения редакции может не совпадать с мнениями авторов публикуемых материалов.

Объем статьи (без учета МР НТИ, названия, сведений об авторах, аннотации и ключевых слов) должен составлять не менее 1 500 слов и не превышать 5 000 слов (от 5 до 16,5 страниц. 1 страница примерно 300 слов). С третьего номера 2018 года требования к объему статьи будут изменены в соответствии с требованиями базы данных Scopus.

Стоимость публикации 1 страницы текста – 700 тенге для сторонних авторов (500 тенге – для авторов из КазНПУ имени Абая), оплата производится перечислением с пометкой «Оплата за публикацию в журнале «Педагогика и психология» на банковский счет университета: РГП ПХВ КазНПУ имени Абая, КОД 16, РНН 600900529562, ИИК KZ17856000000086696 АГФ АО «Банк ЦентрКредит» г.Алматы, БИК KСJBKZKX.

Тексты статей и копию/скан платежных поручений, подтверждающих оплату, просим присылать для публикации по адресу: 050010 г.Алматы, проспект Достык, 13 или отправлять прикрепленным файлом по электронной почте (pedagogika@kaznpu.kz). Телефон для справок: 8(727) 291-91-82.

На журнал можно подписаться через АО «Казпочта». Индекс для юридических лиц и индивидуальных подписчиков 74253. Авторы, подписавшиеся на журнал, освобождаются от оплаты за публикацию статей в течение года.

Редакционный совет

Information for authors!

Thematic focus of the «Pedagogy and Psychology» Journal is the publication of scientific research on current problems of the modern state of all stages and levels of education. The journal contains the following headings: *Modern Problems of Education; Methodology and Theory of Pedagogy and Psychology; Pedagogical and Psychological Science to society; History of Pedagogy and Psychology; Education Issues; Applied Psychology and Psychotherapy; Modern Methods and Technologies of Education.*

Journal is published 4 times a year.

Editorial Board of the Scientific and Methodological Journal “Pedagogy and Psychology” of the Abai Kazakh National Pedagogical University accepts articles on the scientific directions of the journal. Previously, an unpublished article is presented in electronic format (in the formats doc, docx, rtf). The name of the file indicates the author’s surname (if there are co-authors the surname of the first author).

The size of the font is 14, the font is Times New Roman, the alignment is according to the width of the text, the spacing is single, the paragraph is 1.25 cm, the margins are upper and lower – 2 cm, left – 3 cm, right – 1 cm.

Tables, diagrams, figures are presented in a format that can be formatted (necessary for translation), for example: Figure 1. Title, Table 1. Title. The number of tables, diagrams, drawings should not exceed 20% of the total volume of the submitted article.

All articles must undergo an open review (external and internal) and one-way blind (anonymous) review.

Requirements for the structural elements of the article:

- II STI (Interstate index of scientific and technical information);
 - the author’s full name (in 3 languages);
 - the author’s academic degree, academic rank, position (in 3 languages);
 - the author’s e-mail address and telephone number;
 - title of the article (in 3 languages);
 - abstract (in 3 languages) from 100 words to 200 words (for foreign authors in Russian and English); the abstract should include information about the purpose of the research, used methodology and its results;
 - keywords / phrases in 3 languages (5-10 words) should be separated from each other by a semicolon;
 - the text of the article includes: **introduction** (relevance, scientific significance, research objective), **the main part** (literary review, methods, results) and **conclusion** (conclusions); **references**.
 - the list of sources used in the paper should be listed in alphabetical order with end-to-end numbering;
- Links in the text should be formatted in square brackets. Using automatic pagination is not allowed. References should contain at least 20 sources published during last 3 years, including at least 10 foreign sources. The use of articles published in the Scopus and Web of Science databases will be considered as an advantage.

All the materials should be prepared in accordance with the requirements and carefully edited. The Editorial Board reserves the right to select articles to be published in the journal, to change the headlines, cut articles and make all the necessary stylistic corrections without the authors’ consent. The authors are responsible for the accuracy of the facts in the published articles. Manuscripts are not returned. The Editorial board opinion may be different from the published materials authors’ opinion. The volume of the article (not including MR STI, title, information about authors, annotation and keywords) should be at least 1,500 words and not exceed 5,000 words (from 5 to 16.5 pages, 1 page approximately 300 words). From the third issue of 2018, the requirements for the volume of the article will be changed in accordance with the requirements of the Scopus database.

The cost of publication is 700 tenge per page for third-party authors, 500 tenge – for authors from Abai Kazakh National Pedagogical University. The payment is made by transferring with the mark «Payment for publication in the journal «Pedagogy and Psychology » to the bank account of the University: Republican state enterprise on right of economic management Abai KazNPU , CODE 16, TRN 600900529562, IIC KZ17856000000086696 AGF JSC «Bank Center Credit » Almaty, BIC KCJBKZKX.

The authors are cordially asked to send the texts of the articles in printed form and copies of payment orders confirming payment on this address: 050010, Almaty, Dostyk Avenue, 13 or send by attached file on this e-mail address: pedagogika@kaznpu.kz / telephone: 8 (727) 291-91-82.

The journal can be subscribed to in the JSC “Kazpost”. Index for legal bodies and individual subscribers is 74253. Persons who subscribe to the journal will be exempt from payment for the publication of articles during the year.

Editorial Board

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛДАР /НАУЧНЫЕ ЖУРНАЛЫ

№	Название журнала/ серий Хабаршы /Вестника	ФИО редактора /замредактора /ответсекретаря	Телефоны /электронные адреса
1	2	3	4
1	«Педагогика және психология» /«Педагогика и психология»	Балыкбаев Такир Оспанович	8 (272) 291 91 82
		Момбек Алия Ануарбековна	8 (727) 291 91 82, 8 701 756 12 87 <i>aliya_mombek@mail.ru</i>
14 Серий Хабаршы /Вестника			
2	«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы /Серия «Социологические и политические науки»	Абсаттаров Раушанбек Боранбаевич	8 (727) 291 76 43
		Нурбекова Жанар Абаевна	8 701 111 54 88 <i>janaranur@yahoo.com</i>
3	«Филология ғылымдары» сериясы /Серия «Филологические науки»	Сманов Бахтияр Урисбаевич	8 (727) 291 34 33
		Коканова Жарқынай Атаевна	8 707 827 27 85 <i>zharka75@mail.ru</i>
4	«Педагогика ғылымдары» сериясы /Серия «Педагогические науки»	Жампеисова Қорлан Кабикеновна	8 (727) 291 19 81
		Қиясова Бахыт Айдархановна	8 707 843 15 76 <i>vestnikkaznpu@mail.ru</i>
5	«Психология» сериясы /Серия «Психология»	Намазбаева Жамиля Идрисовна	8 (727) 291 29 19 <i>nii.psy@mail.ru</i>
		Жігітбекова Бахыт Дастановна	8 701 358 99 05 <i>bakhytdastan@mail.ru</i>
6	«Тарих және саяси – әлеуметтік ғылымдар» сериясы /Серия «Исторические и социально – политические науки»	Кенжебаев Габит Капесович	8 (727) 291 46 88
		Оспанова Рыскуль Рамазановна	8701 305 66 72, <i>ablai_angel@mail.ru</i>
7	«Физика-математика ғылымдары» сериясы /Серия «Физико-математические науки»	Бердышев Абдумауылен Сулейменович	8(727) 272 75 87 <i>Vestnik.KazNPU.FMS@gmail.com</i>
		Ахметова Оксана Сейдуллаевна	8 701 438 27 76 <i>ah_oksa@mail.ru</i>
8	«Жаратылыстану – география ғылымдары» сериясы /Серия «Естественно – географические науки»	Жанбеков Хайрулла Нышанович	8 (727) 291 13 71
		Жаксыбаева Жанар Муратовна	8 701 141 35 35 <i>zhanarkaznpu@mail.ru</i>
9	«Көркем өнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы /Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика»	Исабек Нұрдәулет Еркінұлы	8 (727) 291 76 08
		Ақбаева Шолпан	8 777 258 53 68 <i>akbaeva_sholpan@mail.ru</i>
10	«Арнайы педагогика» сериясы /Серия «Специальная педагогика»	Макина Ляззат Хайыржановна	8 701 766 73 07
		Денисова Ирина Александровна	8 705 5501952 <i>irenadenisova@mail.ru</i>
		Сардарова Зарина	8 775 2522682 <i>sardarova.zarina93@mail.ru</i>
11	«Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы /Серия «Начальная школа и физическая культура»	Адамбеков Қайрат Ильясович	8 701 367 18 91
		Ерназаров Саламат Хайрылбашарұлы	87016471366 <i>yernazarov.s@mail.ru</i>
12	«Халықаралық өмір және саясат» сериясы /Серия «Международная жизнь и политика»	Кузнецов Евгений Александрович	8 (727) 291 37 69
		Сабитова Айнур Алимхановна	8 701 779 88 70 <i>ayka.kyan@mail.ru</i>
13	«Экономика» сериясы /Серия «Экономическая»	Иманбердиев Борасын Джакипбаевич	8 (727) 291 81 16
		Абельбаева Айман	8 701 287 01 93 <i>adelbaeva_83@mail.ru</i>
14	«Юриспруденция» сериясы /Серия «Юриспруденция»	Толеубекова Бахытжан Хасеновна	8 (727) 293 02 71
		Калкаева Несибели Бакитовна	8 701 4153016 <i>nesibeli77@mail.ru</i>
15	«Көп тілде білім беру және шетел тілдері филология» сериясы /Серия «Полиязычное образование и иностранная филология»	Аяпова Танат Танирбердиевна	8 (727) 291 30 66
		Боданбекова Зауреш	8 701 452 65 09
		Жауыншиева Жазира	8 702 423 79 17 <i>zhazira.zhauynshieva@mail.ru</i>

**АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АБАЯ**

Мамандықтардың тізімі /Перечень специальностей

№	Шифр			Мамандықтар атауы /Перечень специальностей
	Бакалавриат	Магистратура	Докторантура	
1	5B010100	6M010100	6D010100	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу /Дошкольное обучение и воспитание
2	5B010200	6M010200	6D010200	Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі /Педагогика и методика начального обучения
3	5B010300	6M010300	6D010300	Педагогика және психология /Педагогика и психология
4	5B010400	—	—	Бастапқы әскери дайындық /Начальная военная подготовка
5	5B010500	6M010500	6D010500	Дефектология /Дефектология
6	5B010600	—	—	Музыкалық білім /Музыкальное образования
7	5B010700	6M010700	6D010700	Бейнелеу өнері және сызу /Изобразительное искусство и черчение
8	5B010800	6M010800	—	Денешынықтыру және спорт /Физическая культура и спорт
9	5B010900	6M010900	6D010900	Математика
10	5B011000	6M011000	6D011000	Физика
11	5B011100	6M011100	6D011100	Информатика
12	5B011200	6M011200	6D011200	Химия
13	5B011300	6M011300	6D011300	Биология
14	5B011400	6M011400	6D011400	Тарих /История
15	5B011500	6M011500	—	Құқық және экономика негіздері /Основы права и экономики
16	5B011600	6M011600	6D011600	География
17	5B011700	6M011700	6D011700	Қазақ тілі мен әдебиеті /Казахский язык и литература
18	5B011800	6M011800	6D011800	Орыс тілі мен әдебиеті /Русский язык и литература
19	5B011900	6M011900	—	Шетел тілі: екі шетел тілі /Иностранный язык: два иностранных языка
20	5B012000	6M012000	—	Кәсіптік оқыту /Профессиональное обучение
21	5B012100	6M012100	6 D012100	Қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті /Казахский язык и литература в школах с неказахским языком обучения
22	5B012200	6M012200	6D012200	Орыс тілінде оқытпайтын мектептердегі орыс тілі мен әдебиеті /Русский язык и литература в школах с нерусским языком обучения
23	5B012300	—	—	Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану /Социальная педагогика и самопознание
24	—	6M020100	6D020100	Философия
25	5B020200	6M020200	—	Халықаралық қатынастар /Международные отношения (анг.)

№	Шифр			Мамандықтар атауы /Перечень специальностей
	Бакалавриат	Магистратура	Докторантура	
26	5B020300	6M020300	6D020300	Тарих /История
27	—	6M020400	—	Мәдениеттану /Культурология
28	5B020500	6M020500	6D020500	Филология
29	—	6M020600	—	Дінтану /Религиоведение
30	5B020700	6M020700	—	Аударма ісі /Переводческое дело
31	—	6M020900	—	Шығыстану /Востоковедение
32	5B021000	—	—	Шетел филологиясы /Иностранная филология: уй-гурский язык
33	—	6M021200	—	Түркітану /Тюркология
34	—	6M021300	6D021300	Лингвистика
35	—	6M021400	6D021400	Әдебиеттану /Литературоведение
36	5B030100	6M030100	—	Құқықтану /Юриспруденция
37	5B030200	6M030200	—	Халықаралық құқық /Международное право
38	5B040900	—	—	Хореография
39	5B041300	—	—	Кескіндеме /Живопись
40	5B041400	—	—	Графика
41	—	6M041600	—	Өнертану /Искусствоведение
42	5B041700	—	—	Сән өнері /Декоративное искусство
43	5B042100	—	—	Дизайн
44	—	6M050100	6D050100	Әлеуметтану /Социология
45	—	6M050200	6D050200	Саясаттану /Политология
46	5B050300	6M050300	—	Психология
47	5B050500	6M050500	—	Аймақтану /Регионоведение
48	—	6M050600	6D050600	Экономика
49	5B050700	6M050700	—	Менеджмент
50	5B050800	6M050800	—	Есеп және аудит /Учет и аудит
51	5B050900	6M050900	—	Қаржы /Финансы
52	5B051100	6M051100	—	Маркетинг
53	5B060100	6M060100	6D060100	Математика
54	5B060200	6M060200	6D060200	Информатика
55	5B060300	6M060300	6D060400	Механика
56	5B060400	6M060400	6D060600	Физика
57	5B060600	6M060600	6D060700	Химия
58	5B060700	6M060700	6D060900	Биология
59	5B060800	6M060800	6D060100	Экология
60	5B060900	6M060900	6D060200	География
61	5B070300	6M070300	—	Ақпараттық жүйелер /Информационные системы
62	5B071600	—	—	Аспап жасау /Приборостроение
63	5B090200	6M090200	—	Туризм

Байланыс мәліметтері /Контакты:

Сайт: www.kaznpu.kz

e-mail: rector@kaznpu.kz

Тел.: 8(727) 291-73-71; 291-87-80; 291-57-68

Выпускающий редактор: *Алия Момбек*
Дизайнер: *Нурбол Жетигенов*
Верстка: *Абдыгалиева Айжан*

Отпечатано в типографии издательства «Ұлағат»
КазНПУ им. Абая.

Подписано в печать 18.09.2018.
Формат 60x84^{1/8}. Бумага сыктывкарская. Печать – RISO.
27 п.л. Тираж 300. Заказ №396

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
050010, Алматы, пр. Достык, 13. Тел. 291-91-82.

